

LITERATŪRA,
KRITIKA,
ESEISTIKA

VASARIS 2

metai

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SAJUNGOS
MĖNRAŠTIS

2009

TURINYS

JUOZAS APUTIS. Trapūs mūsų laiko stiklai	3
VALDEMARAS KUKULAS. Eilėraščiai	7
VACLOVAS MIKAILIONIS. Placidus, arba Trumpiausios nakties sapnas... Apsaka	12
GINTARAS PATAČKAS. Eilėraščiai	38
TADAS ŽVIRINSKIS. Novelės	43
MARIJA MACIJAUSKIENĖ. Eilėraščiai	48
JIM CARROLL. Krepšininko dienoraščiai. Vertė G. Pulokas	52
EDWIN MORGAN. Eilėraščiai. Vertė B. Ušinskaitė	69

LITERATŪROS MOKSLAS IR KRITIKA

RIMA POČIŪTĖ. Romano vartojimas nevarojant antidepresantų (R. Šerelytės „Mėlynbarzdžio vaikai“ pagal C. G. Jungo archetipų kontekstą)	75
---	-----------

APIE KŪRYBĄ IR SAVE

Vienas prieš žodžių pūgą. Poetas Valdemaras KUKULAS atsako į Danieliaus MUŠINSKO klausimus	84
---	-----------

„METŲ“ ANKETA

Požiūriai. Rimantas ČERNIAUSKAS, Romas DAUGIRDAS	91
---	-----------

PATIRTYS

TOMAS REKYS. Iš Lietuvos sugrįžus	96
--	-----------

AKIRATIS

VYTAUTAS BIKULČIUS. Kur veda klajūno dvasia? (J.-M. G. Le Clézio – 2008 m. Nobelio premijos laureatas)	112
--	------------

MŪSŲ PUBLIKACIJA

ANTANAS ANDRIJAUSKAS. Chaimas Soutine'as – tragiškojo modernizmo korifėjus	124
--	------------

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

PETRAS BRAŽĖNAS. Prasisklaidžius „šėtono apžavams“ (G. Kanovičiaus „Šėtono apžavai“) * RIMANTAS KMITA. Monografija apie Joną Strielkūną (V. Daujotytės „Gyvenimas prie turgaus“) * JŪRATĖ SPRINDYTĖ. Megakonst- rukcija, laikanti šimtmečius (A. Bučio „Barbarai <i>vice versa</i> klasika“)	138
--	------------

TĖVYNĖS VARPAI

VANDA ZABORSKAITĖ. Vis dar pilni praeities aruodai	152
---	------------

Antrajame viršelyje: **CHAIM SOUTINE.** Mažametė mergaitė su lėle, 1919

Trečiajame viršelyje: **CHAIM SOUTINE.** Moteris raudonais rūbais, 1923–1924

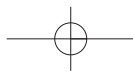
Pasirašyta spausdinti 2009.II.2. Tiražas 1200 egz.
Formatas 70x108^{1/16} Ofsetas. 10 sp. l.
Kaina 7 Lt.
Spaudė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius.

„Metus“
remia:

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

LIETUVOS RESPUBLIKOS
KULTŪROS IR SPORTO
RĖMIMO FONDAS

JUOZAS APUTIS

3

Trapūs mūsų laiko stiklai

Po Trijų karalių – diena per gaidžio žingsnį... Sutemos vis vėliau ir vėliau ateina į klonį, už kurio juostomis aukštyn lipa pušynas, kasmet iškertamas plotas po ploto. Snyguriuoja. Pakeliui į žemę snaigės tupia ant obels šakų. Obelis balta kaip pavasari. Tenai, kur dabar ima smelktis vakaro prieblanda, yra kelias, kur ne kur apaugęs senais, apsamanojusiais ažuolais. Šiomis vietomis kadaise kunigaikščiai jodavę medžioklėn. Gal ir jojo, šiam kraštui daugiau garbės. Rausvi, violetiniai debesų gabalai lėtai slenka viena kryptimi. Šitaip jau nuo amžių. Didinga. Šiurpu nuo spaudžiančio didingumo. Rodos, kad iš ten, kur palei horizontą slenka debesys, matuodama laiką, ateina mintis: ar tą didingumą justum, jei nebūtum skaitęs jokios knygos, matęs paveikslų, girdėjęs muzikos ar dainos?

Tai žiūrėjo tartum magas / Į gamtos akis žalias... Sigito... Sigito Gedos jaunystės poema. Jau toks jaunas galėjo ištraukti tokį paveikslą! Iš žydinčios laukinės slyvos, iš dangų remiančios karvės nugaros Trakų padangėje... Ar tada pajutome, kad pradedame gyventi su genialiu kūrybos magu?

Norisi įlįsti į debesį!

Nepasiseks. Reikės palaukti stipresnio laiko, kuris *atitolintų*. Kiek gali trukti iki stipresnio laiko?..

Pabiro Parlamento rūmų stiklai. Ar tik išalkusiųjų diržai neišlaikė? Gal rašalines arba persenusius kompiuterius į tuos langus paleido rašytojo ir maišto temas aptarinėjantys menininkai? Liūdna, kad tokia agresyvi properša tarp tų, kurie (stačiai nedrąsu manyti, kad dauguma jų nesąžiningai ar nelabai susigaudydama) naktimis dėlijo finansines, ekonomines kortas, ir tų, kurie tuos dėliotojus rinkome. Kad taip galėtume kaip nors sužinoti, kiek menininkų ir kiek meno verslininkų už „menininkus“ balsavo! Sunkmečio aki-vaizdoje bjauriausia ir niekingiausia tai, kad tie, kurie ką tik nuo valdžios stalo nuėjo, užsimerkę puola naujųjų projektus, tarytum

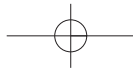
4

nuo tos dienos, kai liko opozicijoj, nuėjusieji gyventų jau ne Lietuvoj. Gal jiems taip ir yra, gal jau jie mato, kad jų Lietuva baigėsi, gal tą baigmę nujausdami jie patyliukais spėjo pamažėle savęs link pastūmėti netgi nacionalinius transliuotojus, dar prieš tą langų daužymą paskyrusius ilgą laidą apie tai, koks negeras naujosios daugumos nakties darbas... Sapnų ir nemigos įtakas darbui aiškino psichologai ir psichoterapeutai, ir niekas iš esmės nenorėjo išgliaudyti bent vieno naujai priimto įstatymo! O kas buvo be paliovos šnekama televizijos laidoje dieną prieš stiklų daužymą? Tiesiog provokuojantys klausimai – o jeigu bus kaip Rygoj, o jeigu bus taip, o jeigu anaip? Lyg policija ekrane turėtų detalai pranešti, kam ir kaip ji ruošiasi. Šalia tų įtartinais atrodančių klausinėjimų vis likdavo gražaus laiko profsajungų konfederacijos lyderiui pareikšti, kad jų demonstracija, streikas yra taikus, visiems gera linkintis. Labai nesinori įtarinėti, bet jei prisiminsime pirmąsias dienas po rinkimų, kai toj pačioj televizijos studijoj ganėtinais drastiškai ir „kryptingai“ buvo tardomas būsimasis premjeras, kai po naujųjų laikų stiklų byrėjimų buvęs premjeras vos galėjo sutramdyti džiugesį, esi priverstas galvoti, kad kažkur visuomenėje maišosi piktavališkas skerdžius! Kokios jėgos galėtų susijungti, kad užnertų apynasrį plėšrūnui *liūtui*? Kada nunoks tas laikas?

...kaip toli ir kaip arti nuo viso to, ką matai pro pirkios langą!

Antai už trijų kaimo kryžių prie Aleknavičiaus pirkios privažiuoja mašinėlė, Petrą Aleknavičių kaimynai už parankių išveda iš pirkios, jis jau nebešaukia nevažiuosią į Gudiją. Anąsyk atėjęs prie prekių atvežančios *lavkės* išgriuvo, pakėlė ir į pirkia įvedė tie patys kaimynai. Ilgiau vienas jau nebegali, tėvai seniai išmirę, sesuo nutekėjusi į Gudiją. Ant Petro pirkios durų jo sesers sūnus užkabina didelę spyną.

Pernai Rudnelėje laidojom anų laikų mano bendradarbės Rymutės motiną. Buvusią linksmą dainininę, iš paskutiniųjų laikų gimtojo sodžiaus sąsparas, bet vėliau irgi išvažiavusią į miestą, pas dukrą, o dabar sugrįžusią amžinajam gyvenimui. Gražus, paslaptingas tarpmiškių kaimelis. Tenai yra slėpingosios menininkės Gražinos Didelytės grafikos trobelė, galerija. Vasaromis Rudnelėn atvažiuoja gyventi Kazys Saja su žmona Zita Mažeikaite. Dabar vietinių belikęs tiktai vienas vienintelis žmogus. Kapeliai taip gražiai apaugę kerpšilių samanomis! Mano kaime žmonės irgi baigia ištirpti. Naktį reta kur pamatysi žiburį. Susitaupys Lietuva brangios elektros energijos... Kelintą kartą vartau išpūdingą šiauliško fotomenininko Ričardo Dailidės albumą „Laiko labirintuose“, vis stabteliu prie nuotraukų, 1972 metais darytų Zervynose. Beveik prieš keturis dešimtmečius. Vienoje nuotraukoje amžinybėn seniai išėję mano kaimynai – broliai Stepas ir Petras – kluone kloja rugių pėdus, ir netoli tų pėdų šmėžuoja spragilas!.. Tame pačiame kaime, iš kurio praėjusį rudenį į Gudiją išvažiavo Petras Aleknavičius, kuriame per-

nai pakeliui iš kaimynės į savo namus snieguose sušalo kadaise Žemės ūkio akademiją baigusi Ona Miliauskaitė. O aš čia šneku: reikės palaukti stipresnio laiko!.. Už kelintų durų jis mūsų laukia? Pastarieji dešimtmečiai žiauriai taikosi keisti sodžiaus gyvenimą, ir kol kas nėra išminčiaus, kuris galėtų pasakyti, ką ir kaip daryti? Atiduoti viską į kokio godaus prekijo rankas? Jos su įsiūčiu išgriaus viską, pristatys plastmasinių užteigų, net kapines užvers žemėmis, jeigu tiktai jos bus prie kokio ežerėlio ar netoli upės. Neseniai rodė televizija ir laikraščiai rašė, kaip Krekenavoj mitingavę žmonės reikalavo pakeisti įstatymus ir panaikinti visokius paveldinius ir gamtosauginius draudimus. Beatodairiškos laisvės reikalauja ne tik ten gyvenantys žmonės, kuriuos nuo popieriaus prie popieriaus stumdo žemėtvarkininkai, labiausiai rėkauja piniguočiai, kurie norėtų tose draudžiamose vietose prisistatyti „kaimo turizmo“ priebėgų. Dieve duok Rūtai Baškytei sveikatos kaip nors tų įtakingųjų progreso stūmėjų spaudimus atlaikyti.

Ilgai ausyse skambės sausio šešioliktąją dužusių stiklų garsas, šmėzuos girti savo pačių bjaurasties ir kerdžiaus botago (ar butelio) varinėjamų žmonių veidai. Kur galėtum užmatyti kokį šviesos spindulį tamsos karalystėje? Ak, spjaudančių šviesulių pliūpsniai naujamečiame Vilniuje?.. Kur kas gražiau švietė „Triumfo arka“ Lietuvos televizijoje. Tos laidos ilgą laiką buvo tikra atgaiva. Pamatėme ne vien tai, kokių gabių, talentingų, įdomių menininkų ir laidų vedėjų turime. Lietuvoje yra daug švaraus meno gerbėjų, klausytojų ir žiūrėtojų, ir tai leidžia tikėtis ir jaukesnės kūrybos ateities. Nebus galutinai užmušti poreikiai tikram grožiui, iškiliam paprastumui. Juos reikia puoselėti, ne tuos, kuriuos papirkinėja kaubojiškai agresyvūs meno ir literatūros verslininkai.

Dar vienas jaukus darnos kepštelėjimas žvangant stiklų dužonomis. Anądien Vilniaus geležinkelio stotyje lūkuriuodami traukinio pasijutome lyg ne šiomis dienomis gyvenantys: iš požeminės perėjos į peroną ėmė plūsti jaunuomenės būriai. Labai seniai šitiek daug žmonių šiuo traukiniu bevažiavo. Tik sovietmečiu ir mūsų naujųjų laikų pradžioj, kai į vagonus kimšte kimšdavosi prekeiviai iš Baltarusijos. Dabar jaunuomenės priėjo pilnas vagonas. Tie, kurie buvome ne jų sambūrio dalyviai, jau ketinome persikelti kitur, bet pasilikę nesigailėjom. Vos tik sutrinkės traukinio ratai, jaunuomenė ėmė gražiai dainuoti, dainą po dainos, simpatiška mergaičiukė iš dėklo išsitraukė smuikelį, vyrukas prie lūpų vis prisidėdavo ilgą trimitą ir sutrimituodavo, ragindamas pabandyti trimitą pūsti ir kitus, ir po to vėl daina, keli dainos posmai – ir vis senos, lietuviškos, kartais jau su modernesniais intarpais, paskui vėl smuikelis, ir vėl dainos! Tai priminė anuos laikus, kai panašių sambūrių jaunuomenė, negalėdama kitaip pasipriešinti, irgi traukiniuose, gatvėse, stotyse, aerodromuose dainuodavo savo dainas, liaudiškas ir susikurtąsias, tiktai ne *Jau pražydo obelys ir kriaušės!* Šit ir dabar ėmėme

6

justi, kad vėl atsidūrėme savotiškame pasipriešinimo vagonė, tarp jaunų žmonių, kurie tarytumei ragina protingai pažvelgti į aplinką, kuri jau nėra žingsnio nežengia be svetimos (dažniausiai pasibaisėtinai primityvios) dainos, kuri nebegali net tos dainos pavadinimo išsiversti į savo kalbą, nes jai anosios dainos pavadinimas tapęs tarytumei kokia neišverčiama pavarde ar medaliu. Ne tik dainos – daug ką aplipdėme visokia svetima bjaurastim. Gražu: beveik dvi valandas, kai jaunuomenė dainavo, klegėjo, šmaikštavo ir juokėsi, nepasigirdo nei jokio *mat'*, nei *bliat'*, nei *vau!*

Artėjome prie kelionės pabaigos, ir iš kito vagono į mūsų šoną ėmė pereidinėti smarkiai įkaušę kaimo vyrukai. Vienas, antras, trečias. Jie beregint pagavo sambūrio jaunuomenės ritmą ir eidami per vagoną ėmė tuo ritmu šokčioti, kraipytis ir demonstratyviai šūkčioti. Jaunuomenė dabar galutinai visus nustebino, tų apkaušėlių šokius sutikdama labai santūriai. Gal ji šitaip norėjo parodyti, kad rékalojantys kaimo vyrukai būtų pasidavę, pritarę ne tik šitam ritmui, nors tada stiklai Vilniuje dar nebuvo byrėję? Prieš išlipdamas vieno neiškenčiau nepaklauses, kur jie važiuoja ir ką žada veikti? „Nežinom...“ – šyptelėjęs atsakė studentas ar gimnazistas ir palinkėjo geros dienos.

Mielasis kunigas anąsyk per radiją gražiai kalbėjo apie Šventąjį Pranciškų. Reikia nuo savęs pradėti. Rinkti akmenis ir statyti. Talkininkų yra iš kur prisišaukti.

...dūžtantys stiklai nutolino nuo ano magiško vakaro.

Matau, per sniegus atsėlina kaimyno katinas. Sakau – kaimyno, bet kad to kaimyno nėra. Vasarą jis čia gyveno, žiemą vienas nebegali išbūti, senas, išsivežė vaikai, o katino nepriėmė, paliko. Išvažiuosysis katino šeimininkas yra Petras Makselė, gimęs keturioliktaisiais ano amžiaus metais.

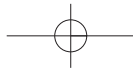
Kad tik kam nors nepasirodytų, jog paliktas katinas panašus į kokią lūšį, kurią prie Kupiškio medžioklėje vokietukas nušovė! Kad ateinančio katino akis kam nors nepasirodytų panaši į neišdaužytus mūsų nerimo žiemos langus...

Kadaise senų laikų sambūryje keliese gaudėme juodą katina, perbėgusį mums kelią...

Vargas tiems, kurie nuo manęs atsitolino! (S. G.)

Zervynos,

2009 m. sausio 19 d.

Vlado Braziūno nuotr.

VALDEMARAS KUKULAS

7

*Neprašau nieko: many pačiame
Yra visi akademikai, kardinolai,
Laureatai poetai. Jie žino, ką kalba,
Ir, svarbiausia, susikalba tarpusavy.*

*Pasaulis mane žeidžia. Žaidžia
Už manęs savo vaikiškus žaidimus,
Manydamas, kad dalosi visą pasaulį
Ir mus. Nedalomus ir neišdalijamus.*

*Ačiū Dievui, būdamas vaikas
Nešaudžiau Didžiajame Tėvynės, nebuvau
Žvalgas anei liežuvis. Antraip, ko gero,
Šiandien kariaučiau prieš visą pasaulį.*

*Šiandien kariauja visi prieš visus, ir
Greta didžiųjų magistralių pasaulio
Dunkso ne miestai, o automobilių kapinės,
Kuriose – prezidentai, karaliai ir elgetos.*

*Akademikas manyje sako poetui:
Jei turėčiau bent kiek padorumo, būčiau seniai
Miręs. Poetas replikuoja: jei mirčiau,
Pasakyčiau visą tiesą apie save ir pasaulį.*

*Kardinolui visai nesvarbu, kuria kalba
Jis bus nesuprastas, nes mirtis – poliglotė,
Žodžiai – lunatikai, klaidžioja tamsoje,
Kol pavirsta paminklais kalbos kapinėse.*

*Ko aš galėčiau prašyt, jei neatrenku
Savo žodžių savo kalba? Vaikystėje
Nežaidžiau mokytojų ir mokinių, Žaidžiau
Mirties meilužius ir mirties meilužes. Buvo*

*Namuose niekam tikusios dvivėrės durys,
Atsidarančios iškart į abi puses. Janas
Dviveidis. O pro jas išėjau vienu veidu,
Nepritaikytu matomai Viešpaties pusei.*

*Todėl neprašau nieko: turiu
Raktą nuo kapinių, raktą nuo prezidentūros,
Raktą nuo katedros. Tai kas, kad many
Seniai susimaišė visa šita raktų gausybė.*

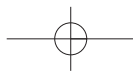

*Keliauti toli: traukiniais,
Į kuriuos neįsėdai, mašinomis,
Iš kurių išsodino po pirmo
Keiksmazodžio, šūvio. Keliauti
Tenai, kur ne žmogui buvoti,
Kur vien tik ligoninės klesti.*

*Gyventi gražiai: namuose,
Seniai pragertuos, katakombose
Rasų, iš kurių nebeliko
Net dvelksmo rasos. Beprotybėj
Gyvent pagal dieviškus dėsnius,
Kuriuos bedievystė diktuoja.*

*Numirti gražiai: jei mirtis
Vienintelė, siūloma veltui,
Ir mirštama veltui. Laimingi,
Dėkingi, kad mirštam. Tai žemė,
Kurioj nei lombardo, nei turgaus
Nėra, o gyvenimas klesti.*

*Sugrįžti toli: kinkiniais
Šunų arba rusų trikinkėm,
Baudžiauninkais kinkomom. Viskas*

*Tenai, kur tau būti neduota,
Kur kraujas jau juodžemiu virto.*

*Ištirpti giliai: akmeny,
Kurį mirę trokštantys geria,
Uloj, kuri trupa į kepenis,
Į inkstus, į širdį. Ir žemėj,
Kuri ne kas kita, kaip kraujas
Ir ašaros, medy pageltusios.*

*Gyvenčiau kitur... Ar kitaip
Gyvenčiau? Mažiau nekęščiau
Šių sienų, šių durų ir šių
Vagiliaujančių kaimynų vaikų?
Sutrumpėtų kelias iki spaudos
Ar iki troleibuso? Manding, pailgėtų.*

*Man iš karto gaila fontano, kuris
Įkyrėtų jau trečią dieną, suoliuko,
Ant kurio sėdėtų vien narkomanai
Ir vagys, todėl tenai nesisėsčiau
Niekada. Gaila durų spynos,
Kuri man kasdien užrūdytų.*

*Negyvenčiau kitaip net tenai,
Kur kadaise mylėjau. Sudžiūvę
Medžių lapai nuo pat gegužės, o balos
Jau nuo kovo užšalusios. Gatvė
Neprisimena net, kad kadaise
Baigės bažnyčios šventorium. Tuščia.*

*Likčiau čia... Ar mažiau ilgėčiau
Mėnesienos kopose, šulinio
Labanoro gūdybėj, sidabro
Pilkumos marių švitryje? Niekas
Negyvenimo šito pakeisti
Negalės jau... Todėl ir ilgiuosi.*

*Gyvenu tarsi kartodamas
Savo gyvenimą prieš
Du dešimtmečius, tris ar keturis
Dešimtmečius. Penkios dešimtys*

*Mano gyvenimo sako, kad
Nebus jau nieko baisenio ir nieko
Gražesnio, nei buvo. Visa
Išgyvenimų amplitudė išsemta.*

*Tad gyventi dar vieną gyvenimą
Neapsimoka. Neverta. Viskas
Kartosis ir po dvidešimties, ir po
Pusšimčio metų. Žiedas auksinis,*

*Tačiau nepertrūkės. Ratas kreidos,
Tačiau be tarpų išeiti. Išvis
Šitas žiedas yra vien iš trūkių,
Iš įtrūkimų. Todėl ir nedalomas.*

*Nesibaigiantis. Gyvenu lyg
Voverė savo rate, sukdamas
Tūkstančius kartų jau įveiktą
Kelią. Pamėgdžiodamas save,*

*Tūkstantįkart nugalėtą. Nieko jau
Labiau akinamo nebus jau
Už pirmąją šviesą, už pirmąją
Tikrąją tamsą, teįmanomą mirštant.*

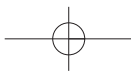
*Kaip aprašyt jau aprašyta
Prieš du dešimtmečius, tris ar keturis
Dešimtmečius? Žodžiai tie patys,
Daiktai, kuriuos jie naikina, taip pat.*

*Sala mano sielos žemėlapy
Esi. Neatrasta. Neišryškėsianti
Priešmirtinėje raukšlėj. Žemėjanti
Kūno temperatūra, žemei vėstant.*

*Amžinoji būties valstybė
Vidury kiekvienos jūros. Negrįžtanti
Ir neišeinanti niekur. Vizija
Praeities be ateities. Kryžkelė,*

*Kur visi keliai į vienetą,
Niekieno žemę veda. Niekieno
Sala niekieno vandenyne. Neatima
Tokios niekas iš nieko. Niekad.*

*Nenaudingoji ir nereikalingoji,
Mano veido žemėlapy pasislėpusi,
Esi pati pastoviausia, visos mano
Velykos, visos mano Kalėdos.*

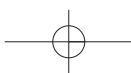
*Sala mano veido kraštovaizdy.
Aukštos keteros dulkių, ne putų.
Atsispindinti, taip atsispindinti,
Kad visi į savo raukšles susibėgam.*

*Kas yra tas, kuris mane pajaunina
Trisdešimčia metų, kuris atstato
Suniokotą, mūrais užgriozdintą mano gimtąjį
Miestą? Akmenimis grįstas brukas
Vertas dangaus karalystės. Pirmieji pokariniai
Ikarusai ilgomis raudonomis uodegomis
Verti dangaus karalystės. Ir ji nusileidžia.*

*Iš kur aš parsivedu karvę pūliuojančiu
Sprandu, žaizdotu kaklu į tvartelį vidur
Tegu ir nedidelio, bet vis dėlto miesto? Grandinė
Tinka ir karvei parvesti, ir šuniui pririšti. Aptverti
Antkapiui tinka vis ta pati grandinė, verta
Amžinos atminties. Šieno prėsiai ir stirtos
Šiaudų amžinos atminties apgaubti. Jau ir amžiams.*

*Ne juokai tai: išversti šimtus milijonų
Raštų į senąją tikrąją kalbą – su jos spalvomis
Ir kvapais. Prieš trisdešimt penkiasdešimt metų
Po žemę vaikščiojome basi lyg po rojų, po dangų,
Skraidėme lyg liūdesiai ir ilgesiai mene, o upe
Plaukėm taip, kaip teplaukia tik laikas. Kas tas,
Kuris nusileidžia ir perstato viską, viską
Sustato į savo vietas? Ten, kur stoviu ir aš.*

VACLOVAS MIKAILIONIS

Placidas, *arba*

Trumpiausios nakties sapnas
metuose vienas tūkstantis devyni
šimtai keturiasdešimt pirmuose
birželio 22 dieną
nuo antros iki penktos valandos
prie Nemuno

*Ties kryžkele,
namelyje,
prikaltame prie qžuolo,
gyvena Motina.
Septyni surūdiję peiliai,
septyni ilgesio peiliai
veria Motinos širdį.
Motin, Tu ilgiesi sūnaus,
ilgiesi tokio sūnaus,
kuris žmones išgelbės.*

– Nesus'galvok bliaut! – sušvokštė kimus balsas, ir kietas aštrus daiktas įsirėmė į Placido krūtinę tamsiausią birželio nakties akimirką. Iš pradžių Placidui net pasirodė, kad jis atsitrenkė į tamsą, į patį jos smaigalį.

PLACIDAS ATĖJO VIEŠKELIU, kuriuo važiuojama į Riliškį, ir iki miestelio tebuvo likę kokie aštuoni šimtai žingsnių. Atėjo vieškeliu, į kurį iškopė nuo pievos. Bet ankstėliau jis dar turėjo pereiti lieptą per Verknę. Lieptas – trys permesti neseniai nukirsti alksniai. Jų kelmai netgi tamsoje raudonavo čia pat, krante, lyg kruvinos žemės žaizdos. Ketvirtas alksniokas buvo prikaltas aukščiau ir, susiėmęs už jo, Placidas įsižiūrėjo į juodus Verknės vandenį, įsiklausė, ar nenugirs, ką jie gargaliuoja. Bet upukė lyg užsnūdo. Placidus pamėgino įsižiūrėti, iš kur atiteka vanduo. Alksniais apaugus, laukinių serbentų ir aviečių kupstais užgriūta upeliūkščio vaga nyko netoliese už posūkio. Iš ten virš tamsios srovės lėtai plaukė vos įžiūrimas balkšvas rūkelis.

Jis lyg praskiestas pienas, vinguriuodamas tarp sulaukėjusių serbentų, aviečių ir pakraujavusių alksnių kelmų, palengva slinko virš vandenių į tą pačią pusę, kur Placidas ėjo. Jis dar pastovėjo ant liepto, benugirs, kaip čiurlena palša rūko srovė, ir linguojančiais alksniokais išėjo pievon.

Vos tik išnėrė iš alksnių ir krūmų, ausį užtrenkė žiogų čirpimas. Pievą ligi pačios krūtinės buvo užtvindęs rūkas. Placido koja pajuto kietai suplūktą žemę – vieškelio link vedė takelis, kuris lyg dryžas žaltys raivėsi žolėse, stengdamasis neatsitolinti nuo saugios upeliūkščio medžių paunksnės. Žmonės pramynė jį pačiu pievos pakraščiu, kad mažiau ištrintų žolių. Bet ir čionai, paverkny, žolės, rodos, ėjo iš proto – gulte gulėsi ant tako, kabinosi už klešnių lyg sakydamos: „Žžžiūrėk, kokios mes gajos!“ Ir jam šmėksterėjo galvoj, kaip smagu bus čionai, šitan rasotan žolynan, įsisukti su dalgiu. „Jau greit“, – pagalvojo, o gal nuramino žoles Placidas. Jis įsivaizdavo, kaip po savaitės, po Petrinių, dalgiai net pasišvokšdami rėš pradalgės, o gandrai stypinės iš paskos, raudonais snapais aukštyn mėtydami ir gaudydami varliūkštes.

PLACIDAS STABTERNA – cinkterėjo geležis. Jis įsižiūro ton pusėn ir netoli vieškelio pamato arklio kuprą. Buklus gyvulys iškelia iš rūko galvą ir atsuka į Placidą. Minutę žvelgia į jį, lyg klausdamas, iš kur tu, žmogau, atėjai, ar tik ne manęs perrišti, o gal jau vesies kinkyti vežiman, juk šiandien sekmdienis ir iš panaktų skubiniesi turgun? Arklys pavarpo ausim, bet, žvaira akim nužiūrėjęs, kad čia ne jo šeimininkas, vėl makterna galvą rūkan. Tesigirdi, kaip grumščia jo dantys, skubėdami skabyti traškia rasotą žolę.

Placidui kažkodėl nebesinori toliau eiti. Jis užverčia galvą – danguje dideliausia sočiai žvaigždukėm lyg rojaus obuolukais apkibus šaka, antrą galą nusvarinusi kažin kur už Riliškio. Ir vėl viską užtrenkia žiogų čirpsėjimas. Ramu. Tik cinkterna grandinė – tai arklys pasiiria per žingsnį į priekį ir vėl pasigirsta jo nekantrus grumst pagrumst.

Taku Placidas išeina prie guobom apsodyto vieškelio. Tik ties šia vieta tarp pakelės medžių paliktas tokis tarpas, kad galėtų šieno prikrautas vežimas vieškelin įvažiuoti.

Ir Placidas iššoka ant kelio, kuriuo važiuojama į Riliškį. Iš abiejų pusių jį apstoję medžiai, jie, rodos, susimetė kits kitam šakas ant pečių, kad neišgriūtų, ir visai pritilo, lyg prieš rytą, šią ramybės ir atokvėpio valandą, nutarė pailsinti senus vėjų išmankytus savo kaulus. Guobų pakojoj pakelės prižėlusios krūmų, kurie dabar atrodo lyg turgun iš pačios ankstumos susibėgusios bobos. Jos susinešė sūrius, kiaušinius, sviesto tumulus ir, užsikėtusios katra sau patogiausias vietas, kol dar nėra pirkėjų, susirietusios snaudžia.

Placidui pradeda atrodyti, kad jis eina nebe vieškeliu, bet tarp medžių ir krūmų slenkančia tamsumos upe. Ši tiršta tamsi srovė jį pradeda nešti, todėl jis ir nepamato, kaip pačios storiausios guobos kamienas tarsis perplyšta pusiau, beveik negirdi, kaip priešais iššoka trys žmogystos, kurios buvo už tos guobos užsiglaudusios, beveik nepajaučia, kaip jo krūtinėn įremia kietą daiktą. Placidui netgi pasirodo, kad jis, nešamas tirštos tamsumų upės, tiesiog atsitrenkė į aštrų akmenį ir tik išgirdęs prikimusį balsą: „Nesus'galvok bliaut!“ atitoksta, kad reiktų atšokti atgal. Bet anų nagai spėjo įsikirsti į marškinių rankoves, godūs pirštai jau stveria už plaukų. Pro plyšį tarp medžių viršūnių jis išvysta šaką su rojaus obuolukais, ji susvyruoja danguje ir pradeda lėtai linkti žemyn. Tuo metu jo rankas laužia atgal, lyg norėtų su-

grūsti nugaron. Kietas daiktas duria pagurklin, ir Placidas pagaliau suvokia, kad tai šautuvas. Tiesiog ant akių, užstodamas šaką su rojaus obuolukais, užgriūna tamsus veidas, vėl sušvokščia:

– Tik nesus'galvok bliaut! O tai!..

PLACIDAS PABANDO IŠLUPTI RANKAS, bet ant jų tarsi kas užkabino sunkeliausius maišus. Supratęs, kad tų maišų nenusikratys, atleidžia sugniaužtus kumščius ir pajaučia, kaip įsikirtę nagai, nors nepaleisdami marškinių rankovių, leidžia jam atsitiesti. Šaka su rojaus obuolukais dar kartą susiūbuoja ir lėtai atsistoja į savo vietą danguje. Placidas papurto galvą ir išvaduoja iš anų pirštų plaukus.

Žmogystos, stipriai surėmusios pečiais, apsuka Placidą. Šautuvas įsiremia nugaron ir mukterna: judinkis!

Jie eina vieškeliu, kuriuo važiuojama nuo Riliškio. Placidui žengti sunku, lyg dabar tektų stumtis prieš tamsumų upės vandenį.

Bet šautuvo vamzdis pikta bugina Placidą ir, rodos, dabar jis tempia įsikirtusias nagais į rankas dvi žmogystas, tarsi vilktų du sunkius juodus sparnus vieškeliu žvyru.

„Kam šitaip grūdi tą pagalį kupron, durniau! Kai šausi, pats sau žarnas pasileisi!“ – ši mintis Placidą kažkodėl nuramina. Ne dideli išmanėliai bus jam kelią perėmę. Jis bando pažvairuoti kairėn ir dešinėn, bet patamsy nieko negali įžiūrėti. Placidas tik jaučia, kad vyrai skuba jį nusitempti kuo toliau nuo Riliškio – nuo svečios akies. Balsas... Šitą švokščiantį prikimusį balsą jis jau bus girdėjęs, bet kur ir kada – niekaip negali atsiminti.

Nutūpę pakeles krūmai, rodos, iš papildbų žiūrščioja į praeinančiuosius, o medžiai, susimetę šakas vienas kitam ant pečių, dairosi kažkur per žmonių galvas, lyg ir apsimeta, kad (jeigu reikėtų aiškintis) nieko nematę ir negirdėję. Tik retkarčiais žvyras sužiurgždės po kojom, ir vėl stos visiška tykuma.

PLACIDAS NUSITAIKO PRIEITI ARČIAU VIEŠKELIO PAKRAŠČIO, prie to takelio, kuris lyg dryžas žaltys nardo tarp pievos žolių. Tenai šviesėliau.

Ir štai jie keturi sustoja prie tako pradžios. Placidas nustemba, kad visi to atokvėpio lyg ir telaukė, nors įsikirtusių į rankoves nagų visai neatleidžia. Placidas stovi, atrodo, tuojau pasakys: nu tai dėkui, vyrai, kad palydėjot, o toliau jau aš pats...

Cinkterna grandinė – pievoje žergterėjo arklys, ir Placidas pajaučia, kaip krūpterna įremtas nugaron šautuvas, kaip vėl susispaudžia kibūs pirštai. Arklys pasižiūro į žmones, lyg klausytų: „Kaipgi čia dabar? Ir vėl tu?“

Pirštai po truputį atsileidžia, nes kurgi jis pabėgs – kad ir patamsy, bet ant pievos vis tiek bus kaip ant delno.

Pagaliau arklys, perpratęs, kad ir tarp šitų žmogystų jo šeimininko nėra, stačia galva neria į rūką, skuba grumsti rasotų žolių, nes kai išauš sekmadienis, tikrai nebebus kada: šeimininkas užkinkys vežiman ir vėl teks vilktis ten, kur dvokia, užia, cypia, rėkia ir žviegia, teks tempti vežimą į turgų.

Placidas bijo net krustelti. Tik jaučia, kad visi dar žiūro į tamsuojančią rūkė arklio kuprą. Kas šitie vyrai? Tikriausiai vieną ar du, o gal ir visus tris jis pažįsta. Jie žino ir jį, nes laukė, tykojo, numanė, iš kurios pusės ir kada pareis. Sergėjo užsiglaudę lyg žvėries, o jis nė nenutuokė, kad kvapą užgniaužę iš už guobos liemenio jį akimis seka. Jie tikrai pažįstami ir saviškiai,

nes kai Placidas stabterėjo prie tako, sustojo ir jie – matyt, tas takelis per pievą ne vieno jų bus mintas ir permintas, ne kartą juo eita ir pereita.

PLACIDAS PAJUTO, kaip šautuvo vamzdis šiek tiek atsitraukė, lyg stovintis už nugaros norėtų pailsinti nutirpusias rankas. Ir kitų dviejų pečiai nebe taip pikta spaudžia iš šonų, tarsi patys prisiminimų pagauti, ir jį, ir savo darbą primiršo, nuėjo sau taku paverkniais. Rodos, visi trys netgi kažko išsigando ar susigėdo, kai iš rūko arklys galvą iškišo, lyg nenorėtų, kad net arklys juos būtų pamatęs, tarsi jis galėtų visa ką persakyti žmonėms.

Tamsiausias birželio nakties laikas baigiasi. Placidus jau geriau ir arklio nugarą įžiūro, aiškiau negu pievoje ant takelio stovėdamas įžiūrėjo. Jis bijo sukrotėt, tik pažvairuoja kairėn dešinėn, bet vis dar per tamsu, kad atpažintum žmogų.

Ir tą akimirką, kai arklys, žengdamas arčiau trąšios žolės, vėl cinkterna grandine, Placidus pasisuka, keliais šuoliais perlekia vieškelį ir liuokterna per griovį. Jis lekia ten, kur žino – kelios pušeliūkštės įkalnėj, o už pušelių – visai netoli Verknės vingis ir alksnynas. Tačiau nė iki artimiausios pušelės nubėgti nespėja, nes kažin kas lyg karšta šake duria kojom. Duria ir prismeigia prie žemės. Jis dar bando pašokti, stveriasi už pušelukės viršūnės, mėgina atlupti koją nuo žemės, bet ir vėl neria stačia galva į barkūno kupsną.

TAMSA, KURIAŲ PERDRĖSKĖ ŠŪVIO LIEPSNA, rodos, dar labiau susiglaudžia virš žmonių galvų. Ir dar labiau susiglaudžia tyla, perplėšta trenksmo. Tik žemė dunksi – tai šūvio pasibaidęs arklys, norėdamas atitrūkt nuo grandinės, blaškosi anapus vieškelio. Bet dunksėjimas pamažu rimsta, lyg iš išgąščio pradėjusi tranškytis žemės širdis vėl būtų ėmusi lygiau ir ramiau plakti.

– ...ant vietos. Va ir visa pasaka, – ties savo pakaušiu Placidus išgirsta tą patį švokščiantį balsą.

Ir tuomet jis staiga krūpt atsiverčia, lyg norėtų užklupti visus tris iš netyčių. Vyras atšoka, išsigąsta, kad Placidus jiems atžagaria ranka trenks. Traksterna šautuvo spyna. Placidus žiūro į vamzdį. Iš arti jis atrodo kaip medžio gabalukas, į kurį įstatyta geležies grindelė.

– Gajus, gyvatė. Aš tuojau šitam rapūgai juką nuleisiu!

– Palauk, ne čionai, – švokščia balsas. – Nori visus kaimo šunis sukelti?

Ir Placidus mato, kaip grindelė, įstatyta medžio gabalan, lėtai nusileidžia. Jis atkrinta aukštiekninkas – šaka su rojaus obuolukais atrodo taip aukštai, kad ir pasišokėjęs niekaip jos nebepasieksi. Kuo ilgiau Placidus į ją žiūro, tuo labiau ji tolsta, kyla aukštyne.

Iš dangaus nusileidžia veidas. Ir nors jis apverstas aukštyne kojom, Placidus negali neatpažinti akių po užgriuvusiais antakiais. „Petrai – tu? Kokis velnias čia tave atnešė ir pametė?!“ Jis net nesupranta, kai apverstos Petro lūpos sako: „Sunkus, rapūga“, ir dar neįjunta, kad Petras kelia jį už pažastų, o kiti du ima už kojų, neša atgal į vieškelį, juo pasuka tolyn nuo Riliškio. Ir net kojos skausmo, rodos, nebejaučia.

Jis išgirsta – vyrų batai sudunksi ant tilto per Verknę. Taip, jį neša tolyn nuo Riliškio.

Priekiniai stabterna. Įsiklauso. Girdisi, kaip tykiai po tiltu tarp akmenų čiurlena vanduo. Po kelių žingsnių vėl sustoja, nori gerai apsižiūrėti, kas dedasi anoj upelio pusėj už alksnių ir krūmų sienos. O tenai tokios pačios

pievos. Tik tolėliau nuo vieškelio ant vienos kitos kalvelės neaiškiai juoduoja sodybos, kurios dabar atrodo lyg kokie ant kalvų sutūpę dideli žvėrys, pastatę ausis – tuopas, jas pirkios gale žmogus sodina, kad saugotų nuo žaibo ir kitų piktumų.

Kairėje vieškelio pusėje pieva irgi rūko pritvinkus. Tik vienoj vietoj iš jo kyšo karklų kupstas, kuris dabar atrodo lyg ežere prigėrusios karvės šonas. O pačiame dangaus krašte pilkuma jau lyg ir vaiskesnė. Iš už to miško pjūklo iššoks saulė.

Vyriškis, kuris pasibrukęs po pažasčia dešinę Placido koją, atsisuka pasižiūrėt, ar kas neatvažiuoja nuo Riliškio, ir Placidą nutvoskia karštis, lyg saulė jau būtų patekėjusi ir pirmi jos spinduliai būtų plieskę jam į akis. Iš panosėj styrančių ūsų, iš pabarzdės Placidas atpažįsta, nors ir patikėti savo akimis negali, – Saugaila!

– Nugi, vyrai, suimam, – sušvokščia Saugaila, – nes dar kas užvažiuos, tadu turėsime tiek, kad nepanešim.

Placidas žiūro į šiek tiek kupron susimetusią Saugailos nugarą, nors vis dar neįmano įtikėti, kad jo dešinę koją tikrai po pažasčia pasibrukęs laiko Saugaila. Bet čia tikrai jis, nes ir tas kietas sprandas sulig pakaušio pločiu negali būti niekieno kito, tik Saugailos.

Ties ausim sunkiai dvėsuoja Petras, priekyje tupsa Saugaila. O kas tas trečias, taip atsargiai suėmęs sužeistą koją?

– Kur jūs mane, vyrai?.. – klausia Placidas – gal kuris nors atsisuks.

Atsako Saugaila:

– Tuoj sužinosi! – ir piktai prideda: – Tuoj viską o viską išsiaiškinsi, Placidai. Tuoj bus taip aišku, kad aiškiau ir nebūna.

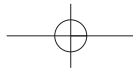
JIE PASUKA IŠ VIEŠKELIO Į DEŠINĘ, neria tarp pušelių, klupčioja keliavėžėse, ir Placidas junta, kaip dilgčioja, tarsi draskyte drasko koją. Betgi per skausmą lyg pro rūką pradeda susigaudyti, kur jį velka, – žvyrdubėn. Dar vaikas jis čia karves ganydavo. Žvyringoj kalvoj, retom pušaitėm apaugusioj, kai vieškelį žvyravo, žmonės buvo iškasę tokią duobę, kad su pora arklių pakinkytu vežimu nesunkiai gali apsisukti. Jie, vaikai, mėgdavo per karščius čia atsivaryti karves. Kalva iš kitos pusės gerokai upelio nuėsta. Verknė kaktomušom puolė kalvą, tarsi norėjo per ją tiesiai prasimušt, bet paskui atitoko, kad tai ne jos jėgai, aplenkė statų krentą, pasuko į slėsnėnes vietas, pasiraiwė pievose ir, prilėkusi Nemuną, sugarmėjo į jį.

Vidudienį suvarę karves vandenin tarp krūmų, kad varmai nekirstų, vaikai šliauždavo nuo paties viršaus tuo krentu, kol įsmukdavo į gaivų vandenį. Paskui, vėl užlipę, kartais slapstydavosi ir užmirštoj žvyrdubėj.

Sunkiai dvėsuodami, jie nutrenkia Placidą į žvyrdubės dugną. Taip, nuošalesnės vietos aplinkui ir norėdamas nerasi. Gerai Saugaila žino, kur sustot. Placidas apsidairo, ar nepamatys savo vaikystės draugų, kur nors ant kraštų susisėdusių. Bet prietemoj ant duobės viršaus teįžiūro eglutę žaliu iki pakulnių sijonu besistaipančią.

Ir vėl tiesiai prieš akis – šaka su rojaus obuolukais, nusvirusi kažkur už Riliškio. O sviro ji iš kitos dangaus pusės, gal netgi iš to sodo, iš kurio Placidas šią naktį išėjo, pirkia pro obelų šakas ilgai dviem galiniais langais žiūrėjo į jo nugarą.

Dabar rojaus obuolukai ant dangaus šakos jau mažėlesni, lyg prieš rytą

jie pradėtų trauktis, kol švysterės žiedais ir šie prieš pat rytą vėl pumpuruosna užsidarys.

PLACIDAS PAKELIA GALVĄ. Grindukė, ėmauta į medžio gabalą, žiūri jam tiesiai tarpuakin. „Kaip paršą, – pagalvoja jis. – Dūrei po kaklu, juką nuleidai, ir baigta.“

– Dėde, tu? – nustebęs sušuko Placidus, atpažinęs trečiąjį – Vėgėlę, mindžikuojantį už Petro nugaros. – Ar vežei pačią ligoninėlę?

Petras, neatitraukdamas šautuvo, pasisuka į Vėgėlę, neva tik palauks, kol tas atsakys, ir tada šaus.

– Tai kad arklio negavau, Placidėli.

– Arklio! – Placidui pikta. – Numirs moteriškė, tuomet kukuosi su vaikais apie pečių.

– Kukuosiu, Placidėli vaikeli, kur nekukuosi... – atsako Vėgėlė, žiūrėdamas Saugailos pusėn, lyg atsiprašydamas, kad va reikia žmogui atsakyti, nes kaipgi neatsakysi, jeigu klausia apie šeimynos reikalus. Vėgėlė dirsterna ir į Petrą.

– Ko lauki? – sušvokščia Saugaila.

– Aš tuoj, aš jam, rapūgai, greitai juką nuleisiu. Pykšt – ir baigta pasaka!

PLACIDAS ATSIŠUKA Į PETRĄ, šis, susidūręs akis akin su Placidu, net galvą atlaužia. Jie ilgai žiūro, lyg ką vienas kitam sakytų. Petras lyg ir aiškintųsi: tai va kaip, Placidai, išėjo ir kitaip jau nebebus.

Placidus, tarsi pasigailėdamas Petro, nusuka akis į šoną, ton pusėn, kur šviesėja dangus, toj vietoj turės iššokti saulė, ją tekant jau gali nujausti ir išgirsti: vis drąsiau pradeda čieksėti paukščiai, greitai jie subudę tiesiog daužte uždauš ausis rytiniu saulės pasveikinimu. Petras tikriausiai ir laukia šito laiko. Tada ir trenks šūvis.

Vis dėlto vienas dalykas šauti žmogui nugaron, kai tavęs nemato ir neatpažįsta, ir visai kitas – kai žiūro į tave. Jeigu Placidus pultų ant Petro, vėlgi būtų lengviau. Nusikeiktų Petras tada paskutiniaisiais žodžiais, įsiustų ir spustertų gaiduką. Betgi Placidus pažiūrėjo į Petrą tik nustebęs, todėl jis nebesižino, ką daryti. Daug kas gyvenime išeina ne taip, kaip sumanai.

Štai prieš mėnesį Petrui viskas taip keistai, taip gundomai atrodė, kai ties kooperatyvu Vėgėlė jį pasitiko. Pašnekėjo apie šį bei tą, paskui Vėgėlė apsidairė, ar niekas nemato, dar pasivedėjo už kampo ir visai kitu balsu pasakė, kad vienas jam gerai pažįstamas žmogus norėtų pasišnekėti.

– Kokis žmogus? – išpūtė akis Petras.

Vėgėlė net suvirpėjo ir pridėjo pirštą prie lūpų – nerėk!

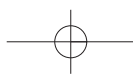
– Vienas geras žmogus, – tyliai pakartojo. – Ar ateisi?

Smalsu Petrui pasidarė. Dar niekad jos taip paslapčiom niekas nebuvo kvietęs. Net pagalvojo, kad kokį uždarbį pasiūlys, nes viešai bijosi samdytis.

– Kur?

Tačiau kai Vėgėlė pradėjo aiškinti, kad ateitų vidurnaktį, ir dar pamiškėn, ir kad niekas nepamatytų, tykiai susijuokė, bet vis tiek sutiko. Labai jau įdomu, kokis čia per slapūnėlis atsirado.

O prie pušies, vos patamsy įžiūrėjo, – Saugaila. Lyg iš ano pasaulio, kurio vaiduokliai tik vidurnaktį ir tepasirodo. Nesgi išvežė, visi išlydėjo ir jau, rodos, buvo užmiršę Saugailą. Neapsigavo Petras. Tikrai apie kažin kokį darbelį iš karto užvedė kalbą Saugaila. Ir nemažos naudos žadėjo. Iš pradžių

Petras netgi pagalvojo, kad ką nors iš valdžios panosės reikės nukniaukti. Bet tą naktį Saugaila mykė, aiškiai nieko nepasakė. Tik po savaitės liepė ton pačion vieton ateiti. Ir niekam o niekam nesigirti, kad Saugailą matęs.

Baisiai patiko Petruui paslapčiom lakstyti į pamiškę. Ir juokas net ėmė, kad jis tokią paslaptį nešiojasi, o kiti visi aplinkui lyg nuogi, kaip ant pliko delno. Prieš savaitę nurodytoj vietoj Petras šautuvą iškasė, tokį nediduką amerikonišką, dar iš Smetonos laikų, matyt, iš armijos nukebežintą, skuduruosna suvyniotą ir gerai suteptą, kad nerūdytų. Jau ir visai Petruui įdomu pasidarė, kam to šautuvėlio reikės. Ir vaikščiojo Petras galvą iškėlęs, nes turėjo tai, ko niekas aplinkui net akyse nematė. O užvakar Saugaila pasakė, kad reikės pagąsdinti kažkokį komunistėlį. Kas tas komunistėlis – pykšt, ir baigta pasaka.

Bet dabar prieš jį partrenktas guli ne kas kitas, o pats Placidus! Kiek metų kartu bernauta, į šokius eita, pas mergas lakstyta...

Tik dabar Petras pasigailėjo, kad ant vieškelio vietoj nenudėjo. Betgi ten tarp guobų pasitikus Placidą nejučiom Petruui ranka sudrebėjo, todėl į kojas nusitaikė. Slapta viltis – dabar perprato Petras – jį guodė, kad gal nekliudys: tepasprunka Placidus, tegu mauna nuo vargšės Petro galvos, kol vienas kito patamsiuose neatpažino. Nors Petras ir nenorėjo, bet kulka visgi koją užkliudė.

Ne, kelio iš šios duobės atgal nėra: Petras stipriau šautuvą suspaudžia, nusitaiko tiesiai krūtinėn – daugiau neprašaus ir nebereikės aiškintis nei prieš save, nei prieš kitus, nei prieš patį Placidą. Va ir Vėgėlė – Petras nugara jaučia – su didžiausia viltim žiūri į jį, skubina, o Saugaila pagatavas išlupti iš Petro rankų šautuvą ir pats pabaigti šią pasaką.

IR TUOMET PLACIDAS VĖL ATISISUKA, pasižiūro Petruui tiesiai į akis. Ramiai, taip ramiai pasižiūro, netgi nenustebęs, kad kaip tik Petras prieš jį šautuvą pakėlė, lyg kitaip ir būti negalėtų.

Paukščių balsai, rodos, kaip griausmas iš karto griuvo duobėn. Pakrūmėse, paupio alksniuose, pušelių šakose, tarp žolių lizduose sukilę vyturiai, čirkšliai, kregždės, lakštingalos pradėjo čirkšti, čiepsėti, čiaukšti, čvirksčauti, suokti. Ant žvyrduobės krašto tūpterėjo šarka. Petras žvilgterėjo į ją – tik tavęs, rapūgos, ir trūko! Šarka pakraipė uodegą ir, atrodo, net nepastebėjusi žmonių, pabrūkšt šovė virš jų galvų link Riliškio, matyt, vištų kiaušinių vogti.

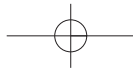
– Oną iš manęs išlupai, Placidai, – pro dantis iškošė Petras ir pajuto, kaip pyktis plūsterėjo gerklėn. – Viskas! Dabar mano bus Ona!

Ir tada dar labiau nustebęs žiūri Placidus. Jis nebemato vamzdžio, atkišto prieš pat nosį, o tiesiog Petro akysna įsiremia. Ne, ne mirties išsigandęs, bet dėl Onos, supranta Petras.

– Kodėl – tavo?! Ona man...

Išgąstingos Placido akys tik dar didesnį piktumą Petruui sukėlė. Ir trenkė šūvis...

Sužiurgždėjo žvyras, nutekėdamas nuo krento. Kai žvyro srovės sustojo, Placidus pakėlė galvą ir išvydo neregėtą dalyką. Saugaila, išikirtęs į šautuvą, plėšė jį iš Petro rankų, tas gi pro sukąstus dantis vis kartojo: „Aš tuoj jam, rapūgai, juką nuleisiu, nesimaišyk, Saugaila!..“

– Suspėsi, nepabėgs... – duso Saugaila ir staiga prišoko prie Placido: – Kas? Nu kas tau Ona?

Placidus pirmą kartą tokį keistai susijaudinusių susivėlusiais plaukais Saugailą pamatė. Atsirėmęs alkūne išvydo, kaip už sprindžio nuo kairės rankos dar žolė svyla – ten kulka įstrigo.

– O tau kokių velnių Ona parūpo? Anksčiau už samdinę, už mergą laikei, prie visų darbų vaikai! – rikte suriko Placidus.

– Kas, kas tau Ona, Placidai? – užriko ir Saugaila.

Placidus pro Saugailos koją pamatė, jog ir Vėgėlė, stvėręs už Petro rankos, taip pat mėgina jį nuturėti, bet tas bando prieti arčiau, lyg ir jam baisia rūpėtų, kas Placidui Ona...

– Saugaila, iš kur tu čia dabar atsiradai? Juk jau kelis mėnesius turėjai Sibire su meškom susikabinęs apie egles šokti...

– Ne tau dėkui, Placidai, ne tau, bet atsiradau. Manei, gyvatšoni, išdraskys Saugailos lizdą, ir jis tavęs neprisieks! Ilga Saugailos ranka. Ir kieta.

PLACIDAS UŽSIMERKĖ. Vėl garsiai sušniokštė rudenio vėjų blaškomos tuopos, apstojusios platų Saugailų kiemą, vėl tarp pirkios ir svirno sutratėjo senom šakom trindamasi senutė kriaušė. Rodos, vėl suprunkštė pakinkytas Kaštonas, nekantraudamas, kada gi pagaliau paragins vežimą tempti. Vėl akis į akį vienoj pusėj vežimo stovi Saugaila, kitoj – Placidus, į juos, nieko nesuprasdami, dairosi kareivukai su raudonais rantais ant kepurių. Onelė apsiroošus, skarą po smakru susirišus jau taikosi sėstis į vežimą greta linguojančios Saugailienės, bet Placidus vėl stveria jai už rankos ir užrinka:

– O tu – kur? Čionai sienos per du pirštu nuo tavo prakaito permirko, durne!..

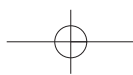
Tik dabar Placidus lyg pradeda suprasti, kokiom keistom, baltom akim dėbterėjo į jį Saugaila. Tik po kiek laiko tarsi atsileido ir kažkaip švelniai, netgi graudžiai nužvelgė Oną. Panarino akis, įsitvėrė drangos ir dusliai pasakė:

– Lik, vaikeli. Prie ūkės akies reikia... – ir vienu šuoliu įvirto vežiman, stvėrė vadeles ir eržilui užriko: – Nooo, Kaštonai!

Arklys lyg pabaidytas trukterėjo iš karto vos ne zovada. Ir išdundėjo Saugaila iš savo kiemo Kaštoną nežmoniškai pliekdamas į nežinomą ateitį. Dar labiau kupron susimetęs, į šonus nesidairydamas, lyg nenorėtų net pažiūrėti nei į kluoną, nei į svirną, nei į tvartus, lyg sakydamas: pasiuskit, supūkit visi!

Ir jeigu įsikarščiausio arklio tempiamas vežimas stebule nebūtų užkabinęs vartų šulo ir nestabterėjęs, tai kareivukai nebūtų spėję vežimo pasiūtyti. Jie pripuolė, pečiais stumterėjo, atkabino stebulę, sušoko ant našulių, šautuvus susiguldė ant kojų ir pagaliau išdardėjo pakalnėn.

Tik tada Placidus susivokė, kad Oną vis dar už rankos laiko. Atsisuko: jos žanduose du raudoni šnėrai – verkia. Paleido ranką, apsidairė. Lyg pasiutęs draskosi ant grandinės šuva. Apkabino Rudžio sprandą ir numovė antkaklį. Šuva tūpterėjo, paskui šoko vytiš šeimininko. Pro sodo obelų liemenis Placidus matė, kaip jis nukuduliavo pakalnėn, dingo ir vėl įkalnėj išlindo. Paskui vežimas sustojo – Saugaila išlipo iš vežimo ir kažką šuniui užriko. Tas pradėjo sukinėtis vežimo galugaly, lyg šeimininko žodžiai jį būtų botagu plakte plakę, kol pagaliau pradėjo trauktis, vis atsisukdamas, lyg vis suabe-

jodamas, ar čia tas pats žmogus, kuriam visą savo amželį dorai tarnavo, lyg klausdamas, už ką dabar jį šitaip...

Placidus atsimerkė ir vėl išvydo pasilenkusį Saugailą. Tačiau ne iš karto suprato, ką jis rėkia:

– Nu kas tau Onelė? Pasakyk – kas? O man – duktė! Dukterį nuo tėvo širdies atlupai, gyvate! Bet ar tau, driskiau, tai suprast!

Placidus pajuto, kaip alkūnė, kuria buvo pasirėmęs, lyg tirpti pradėjo. Karštis užliejo akis. Griūdamas aukštiekninkas jis dar pamatė, kaip staiga ir Petras atsitiesė, ir Vėgėlė pradėjo žvilgčioti į Saugailą, kuris dabar, atrodė, beveik visai nusiramino, tarsi to žodžio, kurio iš Placido laukė, jam nebereikia, nes pats jį pasakė.

SAUGAILA PAKĖLĖ AKIS DANGUN – šis tokis šviesus ir žydras, net akis ėda. O ant žvyruobės krento per pačias pušelių viršūnes jau rėžtelėjo pirmi saulės spinduliai, ir blyksterėjo geltoni kaip žvakutės pušelės ūgliukai.

Saugaila, skersai kelių šautuvą pasiguldęs, apsisuko ir, tarsi sunkiai dirbęs minutei atsipūsti norėdamas, atsisėdo ant akmenio.

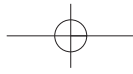
Vėgėlė šnairai nužiūrėjo Saugailą, žvilgterėjo ir į Petrą, lyg klaustų, ar teisingai nugirdo, ar tikrai Saugaila pasakė – duktė? Petras galvą panarino, lyg viską patvirtindamas, lyg savas dūmas dūmodamas.

Matyt, tas važiavimas pas meškas bus visai galvą Saugailai sumaišęs, pagalvojo Vėgėlė. O jau tokia šviesi, aiški visados būdavo. Nei šį, nei tą jau pradeda nušnekėti Saugaila. Va ir dabartės – kokia Onelė jam gali būti duktė?! Kas jau kas, bet Vėgėlė gerai žino, kad Onelė – visiška našlaitukė nuo pačių vystyklų. Ir kaip Vėgėlei nežinoti? Visai netoli jo namų paraistyje pas senutę Karužienę, pas jo pačios Tarasios močią, taigi Vėgėlei prie akių Onelė užaugo.

Vienąryt Karužų bobutė radusi ją po langais ryšulukan kaip pagaluką suvyniotą, parsinešusi, ožkos pienu atgirdžiusi. Žmonės šnekėjo, kad mergos tai vaikas, bankortėlis...

Nors menkas Karužų bobutės namelis, bet iš daržų, iš mėlynių, bruknių, spalgenų, žemuogių, aviečių ir grybų šiaip ne taip dvi burnos visados gyvens. Žolės paraisčiuose pasipešusi ir žiemą ožkutę išlaikydavo. Kiek kartų ir pats Vėgėlė ateidavo uošvei pašienauti, o ir Tarasia kokį skudurėlį ar sviesto grumstelį našlaitukei nunešdavo, galvelę paglostydavo, kasytes perpindavo, nors ir pas Vėgėles savų burnų kaip smakų pradėjo rasti vos ne pamečiui, kai tik su Tarasia susiženijo. O apsivedė jie tais pačiais metais, kai Onelę po Karužų bobutės langu kažkokia merga jau buvo pametus.

Kai Onelė tryliktuose metuose buvo, kai Karužienė – amžina, duokdie, jai atilsį, geros širdies moteriškės būta, – pasimirė, Saugailos pasiėmė Onelę už pusmergę. Onelė, žvitri mergiūkštė, mikliai sukdavos po platų kiemą – geras Saugailienės užvadėlis visur: ir karves pamelžti, ir kiaulėms jovalo įversti, ir vištoms grūdų paberti. Ne kartą Vėgėlė savo akimis matė ją kaip kazoką po kiemą su kibirais belakstančią, kai bėdų prispaustas pas Saugailas skolytis nueidavo. Negali sakyti, Saugaila stiprus ir smarkus ūkininkas buvo, ir viskas iš po jo rankos mūru suaugdavo. Va tai pusmaišį rugių sėklai, tai miežių kruopų vaikams, žiūrėk, užverčia Vėgėlei ant kupros. Ir nedaug už visą tą gerą atodirbio reikalauna. Nueis kokiai dienai Tarasia daržų pas Saugailas

aprovėti – ir visa roda. Dar, žiūrėk, sterblėj lašinio bryzelį, dešros ribynę vaikams parsineš. Tuščiomis Saugaila niekadoms neišleis.

Gražiai Vėgėlė ir Saugailos gyvena, kaip geri kaimynai. Tik dabar, kai nebėra tokio žmogaus šalia, Vėgėlė ypač tai pajuto. Kur dabar bėdoj ir kreiptis, Vėgėlė nebežino, kai septyni vaikai vienas už kitą mažesni, kaip žmonės sako, trim eilėm apie pečių šoka. Ir Tarasia per tą Saugailų vežimą pasiligojo, netgi pajuodo. Bet kur tu pas daktarus nuveši, kai savo arklio neturi? O gal ir pati atsigaus. Pastarąjį mėnesį vėl spritnesnė ir linksmesnė pasidarė. Anądien nakčia šiltu kvapu pakuždėjo Vėgėlei ausin, kad mažiulio jiem vėl reikėtų, kad geriausi bobai nuo visų ligų vaistai – vaikelis ant rankelių čiūčiuoti. Tada ir nebus kada nei serga, nei verkia...

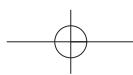
VĖGĖLĖ PASIŽIŪRĖJO Į SAUGAILĄ, ant akmenio pritūpusį. Ne, niekaip nelenda Vėgėlei galvon, kad Onelė kokia norint duktė Saugailai išeitų. Nebent, šmėkstelėjo Vėgėlei, paskutinėm savaitėm, kai tokie neramūs laikai užėjo, Saugaila bus įsidukrinęs Onelę, savo tvirta ranka našlaitę globdamas, vėlgi iš savo geros širdies. Matyt, taip ir bus, nesgi nedavė Dievas Saugailoms vaikų. O ir nesistebi Vėgėlė. Iš kur, Dievuli tu šventas, Saugaulienei tuos vaikus ir turėti. Žandai įspausti, pati kaulan susisukus, vis kosinėja ir skrepliais spjaudosi, vis kvakši gražiajam pirkios gale – seklyčioje – besėdėdama ir tik atbula ranka kokio darbo nusitverdama. Jeigu ne Onelė – tai ir apsiliuobti, apsišluoti, net valgyti išvirti Saugailų namuose, rodos, nebūtų kam. Nepasisėkė Saugailai su pačia. Visi seniai mato, kitas net pasigaili: tokis smarkus darbinukas, o dalies neturi nors verk. Pinigo kaip šieno, už jį skardom pirkį ir svirną apsikale, šitokius kluonus tvartus išsistatė, bet vis tiek nepasisėkė, nes koki, Dievuli tu šventas, namai be vaiko. Pirkia be vaiko kaip be dūšios. Matyt, nebeapsikentė Saugaila šitokio gyvenimo, įsidukrino Oną, šešerius metus taip dorai, taip šventai jiems dirbusią, geriau negu tikras vaikas jais besirūpinusią.

Tik vienu dalyku Vėgėlė gali pasidžiaugti – kad geram žmogui geru už gera galėjo atsilyginti. Ankstų pavasarį už tvartelio kampo žmogystą susitiko. Vos beatpažino Saugailą – apžėlęs, nosis atsikišus, akys netgi patamsy lyg vilko žiba. Slapčia nuo vaikų su Tarasia Karužienės apleistan namelin nuvedė, rūsyje patalus paklojo, lempelę pastatė. O kad vaikai neišduotų, prigrasino – nelandžioti paraistėn, nes bobutės dvasia ten vaidenasi. Ir tikrai vaikai bijodavo tų apleistų namų, nes ir iš toliausiai klaidžiojančias ugneles ten kartais įžiūrėdavo. Ir nė žodžiu negalėjo apie tai užsiminti – bobutės dvasią prisišauks.

Kitą naktį Saugailos nurodytoj vietoj Vėgėlė radiją iškasė, į rūšį atnešė. Dabar ir jis žino, kas pasaulyje dedasi, nes Tarasia, šilto viralo Saugailai nunešus, kartais iki išnaktų pasiklauso, paskui ir Vėgėlei perpasakoja. Nors tuo geru Saugailai gali Vėgėlė atsilyginti už viską, ką jam buvo padaręs. Nesgi kaip kitaip ačiū geram žmogui galėsi pasakyti? Ir Vėgėlė užjaučiamai nužvelgė Saugailą, ant akmenėlio besėdintį, kupron susimetusį, šautuvą ant kelių belaikantį.

O SAUGAILĄ SNŪDAS UŽGULĖ – tarsi saldžiausias paryčio miegas, ir vėl galvoj sudundėjo traukinio ratai, net sulingavo Saugaila. Ratai, rodos, vis kartoja: „Kas dabar bus? Kas dabar bus?“

Iš pradžių Saugaila, pasilipęs ant maišų, pro gyvulinio vagono geležim

užkryžiuotą langelį žiūrėdavo, kaip lekia pro šalį laukai, beržynėliai ir telegrafo stulpai, vėliau sėdėdavo kampe, guginamas vagono lentų, ir, rodos, apie nieką negalėjo nė pagalvoti.

Kitame vagono gale kažkas dainavo:

*Leiskit į tėvynę,
Leiskit pas savus...*

Nepatiko Saugailai tokia daina. Ji skambėjo kaip maldavimas, ji neskam-bėjo kaip reikalavimas.

Vėlgi nei šį, nei tą, nesuprasi, guosdamasis ar džiaugdamosis, kažin kokis senis aiškino:

– Sibyriuj, sako, žemė kap pyragas: lopetu atvertei – ir bulbos iš proto aina...

O prie ausies Saugailienė savo giesmę traukia:

– Kuom vaikeliai prasikalto?.. Kuom jūs, užvadėliai, nusidėjot?..

Saugaila, stvėręs už rankų, net kratė savo pačią, bet ji, rodos, visai paklaiko. Tik apsidairys po prikimštą kas kur pritūpusių žmonių vagoną, palinguos ir vėl:

– Kuom jūs, vaikeliai...

Negalėdamas apsiklaudyti, jis vėl puldavo prie geležia perkryžiuoto langelio. O kai prie kokio nors miestelio traukinys stabterdavo, pirmas puldavo už katilo rankenos nustverti, laukdavo, kada atstums duris, ir jie, kareivio lydimi, galės nueiti prie garvežio, kur visam vagonui karšto viralo priversdavo. Eidamas dairydavosi į atokiau sustojusius šimtasiūlėm apsilvokusius žmones, kurie tykia žiūrėdavo į neregėtą ešeloną. Ir net stebėdavosi, kai vienur kitur užjaučiantį moteriškės žvilgsnį pajusdavo. Pagavo ir vaiko akis, godžiai žiūrinčias, kaip senis, nuo vagono kojas nukabinęs, lašinio vis atsi-pjaudamas, valgo.

Kol nueina iki garvežio, kol grįžta, visai nusiramina Saugaila, tarsi džiaugiasi gavęs darbo nusitverti, net rankos kojos, rodos, pailsi.

Kuo toliau važiavo, pastebėjo Saugaila, tuo sargyba darėsi menkesnė. Tik tolėliau sustoja kareiviai, šautuvus prie kojų pasistatę, pasišnekėti ir parūkyti. O kai įvažiavo į kažkokius kalnus, nė vagono durų nebeužšaudavo, laikydavo prastumtas, kad gaivesnio oro įeitų.

Vieną naktį, kai traukinys, sunkiai pūškuodamas, vilko vagonus įkalnėn, atsisuko Saugaila į susirietusią ant nešulių ir maišų Saugailienę, pasižiūrėjo į puskubilį su lašiniais ir kumpiais prie jos galvos, atsilenkė peilį ir ramiai atsirėžė trečdalį palties. Patamsyje nutvėrė kažkokį skarulį, suprato, kad tai Saugailienės skarutė, padėjo lašinius ant jos, apčiuopom už miltų maišo pasiekė dar namie keptos duonos kepalą ir pusę atsirikė, taip pat ant skepetukės padėjo.

Perrišo ryšulį, užlenkė peilį ir kišenėn įsikišo. Pasiklausė, kaip visas vagonas pasišniokšdamas miega. Garvežys, pakalnėn leisdamosis, linksmiau ūkterėjo. Saugaila atsargiai per žmonių kojas nusiyrė prie pat durų. Pro plyšį patamsyje žvilgterdavo tai eglutė, tai kreivas beržėkas, tai vėl tik tamsuma. Atsargiai pastūmė į šoną duris. Vienodai dundėjo ratai: „Kas-dabar-bus? Kas-dabar-bus?“

Saugaila atsisėdo ir, nuleidęs kojas laukan, pajuto, kaip vėjas švilpauja apie čebatų aulus. Ne vien jis, daug kas va šitaip iki išnaktų sėdėdavo kojas nukorę, rūkydami ir žiūrėdami, kaip slenka miškai bei kalvos.

Garvežys vėl lyg priduso, į kalną pradėjo lėčiau važiuoti. Saugaila atsisuko į vagoną, pasižiūrėjo į tą kampa, kur, žinojo, susirietusi Saugailienė guli, mintyse pasakė: „Sudiev“ ir šoko tamson.

Jis pataikė ant žvyro, nusirito pylimu toliau nuo dundančių ratų ir apmirė. Pakėlė galvą tik tuomet, kai žemė jau mažiau drebėjo, o raudonos paskutinio vagono ugnys jau buvo toli.

Stipriai spausdamas ryšulį, pro pušaites brovėsi toliau nuo bėgių.

Nubudo nuo pirmo saulės spindulio, nes jam pasigirdo, kad vaikas suverkė. Kai pakėlė galvą, pro medžius pamatė kitą traukinį, garvežys ūkterėjo ir nudundėjo – tik jau vakarų pusėn. Jis suprato, kad vakarų – iš kylančios saulės už nugaros. Ir staiga pasijuto visai ragan sutrauktas. Šiaip ne taip išsijudino ir, laikydamasis gelžkelio, pradėjo eiti kuo toliau nuo kylančios saulės. Aušo gražus rytas, dangus švarus, oras sausas, net skamba. Jis ėjo ir ėjo iki pat vakaro, patenkintas, kad dabar turi ką veikti, gali judėti, lėkti ir kada nori sustoti. Ir tik pavakariu atitoko: kur jis šitaip nuveis – be dokumentų ir net gerai susišnekėti su žmonėm negalėdamas? Akyse blyksterėjo bėgių vingis. Įkalne sunkiai į vakarus pūškavo traukinys. Pasibėgėjęs lengvai galėjai į jį išokti nei nuo garvežio, nei nuo paskutinio vagono nepamatytas. Daugelis vagonų buvo be stogų, juose stovėjo tik kažkokios brezentu užklotos mašinos. Traukinys dar kartą ūkterėjo ir tik dūmų bei garo kamuoliai rodė, kad jis per pirmą rudenio šalnų nusvilintus raudonus beržynus iriasi...

Saugaila pasipurtė. Ryto vėsa tvoksterėjo į veidą. Jis apsidairė – žvyroduobėj visai šviesu. Prie Placido priklaupęs Vėgėlė, atraitojęs kelnių klešnę, apžiūrinėja kraujuotą koją. Saugaila atsistojo ir vos neišmetė iš rankų šautuvo. Priėjo, lyg irgi norėtų pasižiūrėti į tą žaizdą. Kulka praplėšė šlaunį ir išlėkė, kaulo neužkabino. Saugaila atsisuko – ką daro Petras? Tas žiūrėjo į žvyro sieną, lyg būtų užsimojęs suskaičiuoti visus akmenukus.

– Še! – Saugaila atkišo šautuvą Petru. Tas, pajutęs rankoj svorį, praburbėjo:

– Duktė... O gal iš tiesų duktė?

PETRAS PRISIMENA, kai prieš dvejus metus pas Saugailas jis ir Placidas užbaiginėjo skiedrom dengti kluoną. Pogulio per karščius kieme po senąja kriaušė nudribęs, apie šį bei tą pasišnekučiuodamas su Placidu, jis, alkūnėmis pasirėmęs, nusekdavo per kiemą lekiančias basas Onelės kojas. Arba žiūrėdavo, kaip prie šulnio Ona laistosi ir kvatoja, o žąsys, užvertusios galvas, gauda vandens šlakus iš Onelės rankų ir net pasigargaliuodamos iš balukės geria. Vanduo teška ant žvirgždo, ant Onelės kojų. Net akis Petras primerkia, kaip gražiai tie vandens lašai žaižaruoja.

Meiliai, net labai meiliai Saugaila Onelę vadindavo: „Atnešk, vaikel, vandens“, „Dukrele, kiaulėms jovalo paduok“. Petras tada neėmė dabon šių žodžių. Vis galvodavo, kad senas krienas prie dailios mergiotės gerinasi. Kas gi nežino, jog Saugaila prie mergų kaip katinas prie lašinių. Vos tik dailesnį sijoną pamatys, taip ir užsižiebia akys, net ūsai panosėje pradeda krutėti. Tuo Petras nesistebi. Saugaila vyras kaip vyras, ką jam ir beveikti su tokia gaisena kaip Saugailienė – vieni kaulai ir skūra.

Petras Oneleį vis dažniau pašnekindavo, girdi, abu labu tokiu – aš plikas kaip tilvikas, tu svetimiems jovalą maišai, kokia graži bus pora, kaip Motiejukas ir Barbora. Ir nekreipdavo dėmesio, kad Saugaila vis pasisukdamas baltom juos nužvelgia, kur prie tvoros ar prie šulnio bekvatojančius. Matyt, savaip suprasdavo Petras, – Saugailai nepatinka, kad darbus trukdo. Ir vis Onelei pasakyti ką nors prasimano, kad mergiotei nebūtų kada bernams dantų rodyti. Kartą Petras net užriko, jog užteks paskutines gyslas iš žmonių lupti. Saugaila atsakė: „Ne tavo, durniau, reikalas.“ Ir nuėjo bambekliuodamas: „Tik grabinėtis ir rapužinėtis, o prie darbo...“

Ir į šokius, ir iš šokių sekmadieniais Petras Oneleį lydėdavo. Per rugius takeliu Onelė pirma eina, ranka per varpas braukia, bet Petras neatsižiūro į sklastymą tarp kasyčių. Taip ir pareis būdavo kieman, pastovės prie tvoros, o čia kažin ko Saugaila ant suoluko prie pirkios besėdįs, bekosčiojās. Ir šmurkštėna Onelė lyg peliukas pro duris, palikusi vidury kiemo Petrą bestovintį, į tankias senosios kriaušės šakas bežiūrintį. Apsisuka Petras ir lėtai nueina į kluoną ant šieno nugriūti, pro nebaigto dengti stogo lotas žvaigždėna iki paryčių žiūrėti.

Atrodo, visai neseniai, tik prieš dvejus metus taip žiūrėta. Ir ko tik neprišalvojo per tas vasaros naktis Petras, rankas po galva susimetęs. Užsivarys pinigų, gal net žemės galiuką gaus ir prasigyvens su Ona, nes tėvo namuose vis tiek jam vietos nėra. Ten pamotė su savais trim snargliais rėkaloja. Todėl ir eina Petras per žmones, ramia galva beuždarbiaudamas. Ir niekam nė ačiū! Nepatiko – kepurę ant pakaušio, – ir tiek tu jį tematysi. Gerą berną per darbymetį visi kaip mieliausią svečią savan kieman kvieste kviečia.

Tik ar galima buvo numanyti, kad gyvenimas taip apsisvers. Vasarą nauja valdžia stojo, Placidus į kooperatyvo vedėjus Riliškyje įsitaisė. Ir gerai, nes tėvo nėra, tik motina ir brolis, trys seserys ištekintos, ūkis praskolintas, o švogeriai lyg vilkai savo dalies reikalauja. Iš Placido algos visas skolas ir užkiša. Galėjo jis tame kooperatyve ramiai uknolius, dalges, oksolį ir po šiai dienai pardavinėti. Bet ne – į kažkokį aktyvą užsirašė, naujos tvarkos matai gi be jo, rapūgos, nepadarys! Bet argi reikia per daug valdžion lįst? Valdžia – ne mama, iš jos reikia imti, jei duoda, bet ir atsargiai apsidairyt, nes jei jos vežimanas atsisėsi, tai ties staigesniu posūkiu gali ir iškrist. Ne su valdžia, bet su žmonėm gyveni. O Placidus kaip šuva po kaimus pradėjo lakstyti, žmones draskyti. Kas nežino: jei kam uodegą primini, tai tas atsisukęs iš paskutinių ir nagais draskysis, ir ragais daužysis. Va ir atsisuko Saugaila ir ta visų lygybė prieš Placidą. Netgi miške, jei kokis medis per didelis išauga, jį reikia nu-pjaut, kad kitų negožtų, kitiems leistų augti.

O ir kur dabar toji lygybė? Va Vėgėlei ir penkių hektarų per akis – ir tų neapsidirba, ramunes ir rugiagėles, bet ne javą augina. Saugailai ir penkis-kart tiek per maža – beje, ir iš penkių hektarų žemės jis grūdų, pieno, mėsos žmonėms – ne šunims – daug daugiau parduodavo. Na o kurių velnių Petruui ta žemė, jeigu daug geriau samdytis – nei tau supuvo, nei išdegė, nei išgaišo. Prisižiūrėjo Petras kad ir į Saugailą – kiek vargo, kiek nemigos naktų dėl telingos karvės, dėl lietaus, dėl neprižiūrėtos ugnies. Kiek kartų paršelius lyg mažus vaikus ant rankų nešiojo, kad nesušaltų, kad kiaulė neužtrintų, žiurkės neužpjautų.

Ta nauja Placido tvarka pirmiausia per pasaulį su tarbom Saugailas

paleido, bet ir Petruai nekas. Visi dabar bijo jį samdyti. Negi teks eiti į miestus fabrikuose dusytis?

Tačiau pikčiausia Petruai dėl kitko: kai Saugailas išvežė, tai ir Onelę lyg kas pamainė. Visai merga nebe ta. Nei šokti, nei nusijuokti Onelė, rodos, nebemoka. Kad ir kiek ją Petras kalbino, kiek šnekino, vis suka akis į šoną, vis kokio darbo taikosi nusitverti... Ir liūdna ji Petruai atrodo, tokia liūdna, lyg būtų tėvus palaidojusi. O čia dar kur buvęs nebuvęs, žiūrėk, Placidus jau ir ant kiemo. Gal ko trūksta, gal reikia ką pataisyti, pasiteirauja, kokį tvoragalį perkala prie darželio ir vis rymo taip, kad Petras visai nebežino kur dėtis. Nors imk ir ant senės kriaušės šakos pasikark.

O juk taip gerai būtų buvę. Petras, Oną į žmonas paėmęs, iš naujos valdžios žemės būtų gavęs – gyventų abu laimingai. Bet ne, Placidus vis prie Onelės. Kiek kartų gniaužė kumščius Petras siusdamas, kai matydavo susikūpinusią, lyg ko išsigandusią Onelę paskui Placidą nuolankiai nueinančią. Tarsi bijotų Placido, kad taip klusniai paskui jį visur eina...

Bet dar negimė tas, kuris galėtų Petruai skersai kelią pereiti. Net ir Placidui nevalia prieš Petrą stoti. Štai guli patėkštas duobės dugne, žinos, kaip prieš Petrą eiti. Petras Oną iš Placido nagų lupte išlups, sau už žmoną paims ir gyvens, Placidus tuomet po žeme jau seniai amžinus sapnus sapnuos.

PETRAS APSIDAIRO PO ŽVYRDUOBĘ, stipriau suspaudžia šautuvą: gana, baigiam šią pasaką!

– Placidėlis geras, Placidėlis dovanos... – tarsi peršautai kojai kalba Vėgėlė, jis jau baigia apvynioti žaizdą drobės dryžu, kuri nuo savo marškinių apačios atplėšė. Pabaigė, užtraukė klešnę ant blauzdos. Ir dar paklūpojo prie aukštelnyko ir užsimerkusio Placido, tarsi būtų ruošęsis tris „Sveika, Marija“, gal ir visus poterius sukalbėti, kad paskui galėtų ramus atsistoti, nes viskas iki galo būtų padaryta ir sutvarkyta.

– Nu tai kas tau Ona? – pasilenkė Saugaila.

– O tau? – neatsimerkdamas ištaria Placidus.

– Duktė.

– Ar seniai? – įsiterpia Petras, pažvairuodamas Saugailos pusėn.

– Jau šešti metai, – pasako Saugaila: – Ona – duktė, tikra mano duktė, vienintelis mano vaikas!

– Įsidukrinai, kad galėtum dovanai kraujus gerti, – nusišiepdamas burbtelėjo Petras ir apsidairė po duobės pakraščius. – Jeigu ji tau duktė, tai ir aš, ir Placidus, matyt, jau treči metai esam tavo tikri sūnai, nes tvartus ir kluoną pastatėm.

– Sūnai ne sūnai, bet žentuosna būtau priėmęs, jeigu ne... – atsakė Saugaila, lyg ir vengdamas daug plepėti.

– Šešti metai... – stebėjosi Vėgėlė vis papešiodamas, pataisydamas Placido kelnių klešnę.

– Ne šešti, o visi aštuoniolika!.. Tik nežinojau, nenumaniau, kad tai – mano kraujas! – atsisukęs į Vėgėlę, sušuko Saugaila.

TIK NEŽINOJO, NENUMANĖ SAUGAILA, kad žmonėse yra ir jo kraujo. Nenumanė, kad iš tos šieno kupetos kas nors bus. Bet kur tau nebus, jei visą vasarą prie jos lakstė, jeigu abudu ilgai ir į liepos, ir į rugpjūčio žvaigždes žiūrėjo...

Važiavo brikeliu, Kaštoną pasikinkęs pro raistą prieš tuos šešerius metus

Saugaila ir Onelę, vediną ožkele, sutiko. Ir pasižiūrėjo per petį Onelė, taip geltonom kasytėm švystelėjo, kad net krūptelėjo Saugaila.

Supliekė Kaštoną nežmoniškai, eržilas vos brikelio į šipulius nesudaužė, kol Saugaila parlėkė į papievį, kur Tarasia karvę melžė. Gerai kad viena, be svečios akies...

Šoko Saugaila prie jos, pažvelgusios per petį visai kaip Onelė, bet vis dar negalėjo, nenorėjo įtikėti. Sustojo priešais ją, tik botagas dešinėje rankoje drebėjo:

– Tavo – Onelė?!

– Mūs', – krito po kojų Tarasia ir stvėrė kairę Saugailos ranką. Nejunta Saugaila, kaip ji ašarom ranką degina, gyslas išsivertusias bučiuoja. Skersai išilgai botagu perrėžė – Tarasiai, karvei. O Tarasia tik verkia. Bet ne dėl pieno, kuris iš kibiro pasiliejo ir vaikams neturės ką vakarienei paduoti.

Nusigrėžė Saugaila. Kaštonas atsisukęs žiūro. Ir jam – per akis, per snukį, kad nežiūrėtų gyvatynas kur nereikia. Ir saulė tokia raudona vakaruose. Būtų pasiekęs, būtų ir ją botagu užkapojęs. Ir nuėjo tiesiai per laukus, tik botagas lyg gyvatė iš paskos vilkosi...

– Mano Ona vaikas. Mano!.. – pakartojo Saugaila ir staiga išvydo klūpančio Vėgėlės akis. – Mano ir Tarasios! – užriko.

Būtų po ranka čia žvyrdubėj vėl botagas, Saugaila būtų skersai išilgai ir Vėgėlei per tas išplėstas išsigandusias akis pertraukęs. Perkryžiuvojęs, kad taip nežiūrėtų, kad tik taip nežiūrėtų! Būtų pasiekęs, tai ir tėvams, nors šie jau penkiolika metų po žeme, irgi botagu, ko tada su Tarasia ženytiis uždraudė, ko per jėgą tą gaišena jam į žmonas įgrūdo. Ir pats save, kvailį, būtų užkapojęs, tokį kvailį, kuris galvojo, kad už gerus pinigus galės nusipirkti gerą gyvenimą.

– Vėgėle, o tau dabar kas? – nustebo Petras.

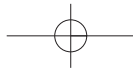
VĖGĖLĖ SUNKIAI ATSISTOJO ir, tarsi vėjo nešamas, pradėjo eiti ratu, lyg ieškotų, kaip iš tos žvyrdubės išeiti. Eina ir vis neranda – visur žvyro krentas. Sustojo – rodės, tuoj šoks ir nagais kabindamasis puls aukštyn kapsytis. Kad tik toliau nuo čia, kad tik greičiau tenai, kur akys veda.

– Aštuoniolika... – teištārė Vėgėlė. – Dievuli tu šventas...

Viskas o viskas sueina. Prieš aštuoniolika metų, lygiai prieš aštuoniolika, Vėgėlė ir Tarasia susituokė. Kai tik Karužienė Onelę lyg pagaluką suvystytą ant slenksčio surado. Tik tada dar gegužė buvo, sodai žydėjo. Pro atvirą langą obelies šaka pirkaitėn tiesiog lįste lindo, į tą šaką Tarasia vis žiūrėjo. Jau tada Vėgėlė sugalvojo – nukirsiu. Ir nenukirto. Nors naktimis vis klausydavosi, kaip brūžina sienas šaka, o kai langą atidarai, rodos, pati tuoj ir lenda gyveniman. Rūgščiai aitrūs jos obuolukai tik perkentę šalnas ir pusę žiemos ant pirkios išsigulėję pasidarydavo salsvi.

Išdidi merga Tarasia buvo, bet prieš aštuoniolika metų ėmė ir sutiko. Už jo, už ubago Vėgėlės, tekėti sutiko. Mena Vėgėlė ir Saugailą – tokis linksmas, tokis smagus jis tada buvo. Meitėlių vestuvėms paskerdė – kaip geras kaimynas!

Visi tie aštuoniolika metų stojos Vėgėlei priešais, visai naujom akim jis į juos įsižiūrėjo. Tarsi pamatė, kaip Tarasia Onelę, slapčia palukėsna susukus, močiai po slenksčiu pamatė. Savo vaiką! Paraistėn, kad gyvatės užkapotų! Argi motina ji po viso šito gali vadintis! Argi ji gali būti motina ir jo, Vėgėlės, vaikams?!

Ir visus aštuoniolika metų ištylėjo. Nepasisakė. Neprisipažino. Jam, Vėgėlei, kuris galvojo, kad yra arčiausias jai žmogus. Jau geriau būtų pasisakius. Pasiutęs, iškeikęs, būtų Tarasią primušęs, bet būtų ir atleidęs, kada nors tikrai būtų atleidęs, gal net Onelę kaip dukterį būtų priėmęs savo namuosna... Žino Vėgėlė, kad būtų dovanojęs. Juk taip saldu dovanoti, pasigailėt. Juk ne pirmą ir ne paskutinį kartą Vėgėlė turi nusileist.

O kaip dabar Vėgėlei bus pareiti namo ir ramiai sėdėti, kai kirvis ant kaladės gulės? Ar peilis – prie duonos kepalų?

Kur dabar dėtis Vėgėlei, kai visas gyvenimas šitaip šleivai jau nugyventas ir kai septyneto nekaltų vaikelių akys kasdien į tave žiūro... Staiga prisiminė Vėgėlė tą naktį, kai Tarasia, meiliai prisiglaudus, šiltu kvapu ausin pakuždėjo, kad mažiulio reikėtų, kad geriausi bobai nuo visų ligų vaistai – vaikelis ant rankelių čiūčiuoti, ir nebebus kada nei verkia, nei serga... Tuos kuštulius Tarasia pradėjo jau pirmą mėnesį, kai Saugaila sugrįžo, kai Karužienės pirktutės rūsyje įsitaisė, kai Tarasia radijos pasiklausyti pradėjo tenai lakstyti.

Visai pradėjo suktis, lėkti žvyruobė apie Vėgėlę. Ir dar – vaikų veideliai. Kuris jų tikras jo vaikas, kuris – ne? Nuleido akis, ten guli akmenų galvos, iš kurių tarsi vaikų akutės lenda. Ir panūdo Vėgėlė spardyti tuos akmenis, daužyti... Lyg išspardys ir neliks tų aštuoniolikos metų.

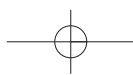
Bet kaip galima prieš vaikus ranką, juo labiau koją pakelt? Vaikai, kokie jie, kad ir kieno jie būtų, toliau už mus nueis, ilgiau gyvens. Oi, vaikeliai, ko dėl jūsų tėvulis nepadaro, ko nepakelia. Ir padarys, ir iškentės, šimtą tiek išturės, nes kaip gali ranka ar koja prieš jus pakilt. Jūs visa mūsų viltis, kuri žmones išgelbės, iš žvyruobių ištrauks, ir nulėks jie, tie mūsų – ir ne mūsų – vaikai, ten, kur mes ne tik neišdrįsom, bet negalėjom, o gal ir nenorėjom... Kaip galima prieš juos ranką pakelt, šaką su nesunokusiais obuolukais nupjaut?

Taip, rodos, gražiai Vėgėlė gyveno, taip ir visą amželį būtų pabaigęs, jei nebūtų prieš Placidą rankos pakėlęs, prieš žmogų užsimojęs. Ir Dievas nubaudė. Būtų nėjęs, būtų ir nesužinojęs, ko žinoti nereikia.

Saugaila rupūžynas visų kalčiausias. Suvedžiojo Tarasią ir nutrenkė. Ir ką tuomet jai, vargšei, reikėjo daryti? Tik prie jo, Vėgėlės, užuoglaudos ieškoti. Gailesys suspaudė širdį. Ir dėl Tarasios, kuriai su nemieliu tiek metų teko gyventi, taigi su juo, su Vėgėle.

Ir vis tiek Tarasia nebloga pati jam buvo, geresnės Vėgėlė ir tikėtis negalėjo. Ir Onelės pagailo – visiška našlaituke aštuoniolika metų augo, Dievuli tu šventas, net nenujausdama, kad čia pat ir tėvas, ir motina, tik ranką ištiesk. Ir kokis gražus, tik dabar perprato Vėgėlė, būdavo vaizdas, kai ant Karužienės slenkščio Tarasia Onelę, dar mažutukę, ant kelių pasisodina, kasytes perpina pašnekindama: „Našlaituke, vargdienėle tu mano...“ Ir vis pakaušinė pabučiuoja. Ir vėl prie savęs glaudžia, net ašarą braukdama. Tai džiaugdavo Vėgėlė, kokia jo pati gera – net svetimam vaikui meilės nepagaili.

Sukterėjo akis Vėgėlė po žvyruobės dugną. Pilkšvas pelūno stiebeklis. Visai kaip aš, topterejo Vėgėlei. Ant žvyro ir vis tiek auga, tik ne žaliuoja, bet pilkai sidabruoja, gelsvus žiedus į saulę atkišęs. Gajus, nors ir aitrus. Stvėrė saujon pelūno viršūnę, nutraukė ir negalvodamas burnon susigrūdo. Kartu-

mas svilinte nusvilino, bet nejaučia Vėgėlė, lyg taip ir turi būti, lyg tokis ir yra jo gyvenimo skonis. Netgi saldus jam tas kartumas pasidarė. Atsikvošėjo kramtydamas aitrulį, atsisuko – Saugaila į jį akis pastatęs. Tokias išplėstas, išgašdintas. Ne, daugiau liūdnas, nelaimingo šunio akis, o lūpos kietai suspaustos, lyg Vėgėlė tik žengs ir Saugaila kumščiu ar šautuvo buože trenks.

– Tu – ko? – paklausė Vėgėlė ir nurijo pelūno aitrumo prisigėrusias seiles.

– To! – atsakė jam Saugaila ir atsisuko į Petrą: – Ko lauki?!

GAILĖKIS KIEKVIENO UTĖLIAUS, rūpinkis juo, nes visai gyvenimo nebus – žėlius širdį suės, tarsi tik dabar suprato Saugaila.

Kieta ranka reikia su jais, tada bus ir tvarka, ir dora. Pasigailėjau tėvų, Tarasios atsisakiau, Vėgėlei atidaviau, užtat dabar turiu tiek, kad nebepa-nešu.

– Užteks, – garsiai pasakė Saugaila, – baigiam! Nes dar kas užvažiuos! – ir atsisuko į Placidą, kuris sunkiai atsidusęs pasikėlė ant alkūnės.

– Sopa?! – įsiuto Saugaila. – O ar man nesopėjo, kai dukterį, mano tikrą kūną ir kraują, iš mano širdies lupai?!

Tačiau kažkodėl ne taip, kaip Saugailai reikėtų, žiūro Placidus. Lyg jauste jaučia Saugaila, kaip Placido žvilgsnis kaktą čiupinėja, nosį, pabarzdę perbraukia, vėl prie tarpuakio sugrįžta, antakiais ir paakiais laksto ir, niekur ilgiau nesustodamas, nori kuo geriau išžiūrėti, lyg kokią paslaptį mėgintų įspėti. Niekados niekas dar taip neapžiūrinėjo Saugailos, netgi Tarasia, kai ant šieno kupetos greta jo gulėdama pirštais žvaigždžių šviesoj raukšlukes apie jo burną ir prie akių lygino.

Neapsikęsdamas Saugaila atsisuko į Petrą:

– Ko stovi kaip kelmas?

Ir apsidžiaugė Saugaila, kad Petras taip ramiai pakėlė šautuvą ir trakštelėjo spyna, kad naujas šovinys įlįstų, ir nususuko, atrodo, net ausis užspaudė – nenorėjo girdėti ir matyti, kaip trenks šūvis, ir bus baigta ši pasaka.

– Tikra duktė, tikresnių nebūna, – nors Placidus tykiausiai ištarė tuos žodžius, bet jie daužia Saugailos ausin garsiau nei šūvis.

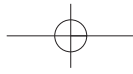
– Ko lauki, Petrai, dėk! Leisk juką! – dar pasako Placidus, tarsi nujausdamas, ką pats Saugaila turi ištarti ar surikti.

– Stok! – mosterna Petrui Saugaila. – Tu ką čia nei šį, nei tą dabartės, Placidai, apie Oną šneki? – nes labai jau keistai Placido veidas atrodė: ne piktumu, bet kažkokiu gailiesiu, net šypsuliu nušvitęs.

ATKRITO AUKŠTIELNYKAS PLACIDAS, į dangų akis pastatė, lyg vis dar danguj tą šaką su rojaus obuolukais įžiūrėti norėtų. Bet dangus skais-tutėlis, melsvai išbalęs – karšta bus diena. Ir vis tiek, rodos, dar mato Placidus tą šaką, sodą, kuriame ji linguoja ir iš kurio jis šią naktį išėjo, o troba dviem galiniais langais ilgai į nugarą žiūrėjo.

– Tikra duktė, – jau visiškai nebeabejoja Placidus. Ir pabarzdė Onos – saugailiška, tik mergiška, švelnesnė, ir tarpuakin nosis taip pat tvirtai įspaus-ta. – Jei bernaitis bus, tai Dziduku... – dar priduria Placidus ir nebemato, kaip Saugaila stveria Petrą už rankos.

Tyku pasidarė žvyrdubėj. Tik retsykais kokis akmenukas pradeda nuo krento gurgėti ir žiurgždėdama su juo vis platesnė ir platesnė žvyro srovelė nuteka.

Placidas nespėja užsimerkt, kai sušvogždžia galvoj senutė kriaušė, šakomis besibrūždama.

Tą pavakarį, kai saulę savo liesais rudeniškais nagais jau buvo nustvėręs miškas, norėdamas greičiau pristraukti, kad sušiltų, Placidas ir Ona sėdėjo pirkioj ant suolo ir staiga prie jo peties ji pripuolė, lyg nusigando, akių nuo tamsėjančio lango negalėdama atitraukt. Languosna vakarais ji bijodavo pažiūrėt, atrodydavo, stvers ją kas iš juodumos. O kai žiburį uždegi, dar baisiau – vis žiūro į ją kas iš už langų, vis žiūro. Todėl ir užuolaidas Onelė ant visų langų užkabino.

Išlėkė Placidas kieman – nieko: tik ošia senutė kriaušė, lyg skųsdamasi, kad dykūnas vėjas įsitvėrė jos šakų, jos senų kaulų, ir supasi, vartosi. Teisybė, lyg ir prašmizikavo kažin kas už serbentų krūmų. Lyg ir žingsniai nudumbsejo. Bet gal tai buvo benamis šuva. Taip laksto benamiai šunes.

Grįžo Placidas tą naktį pirkion, prisiglaudė prie jo Onelė. Jos širdukė daužėsi iš baimės ar dėl kitokių dar nežinomų jausmų. Ir pajuto Placidas traukiančias, kviečiančias rankas... Jos ilgėjosi sūnaus, tokio sūnaus, kuris žmones išgelbėtų. Ir veria tau, Dievo ir Žmonių motina, širdį ilgesio peiliai, septyni surūdiję ilgesio peiliai...

Ir vėl sužžė, sušniokštė Placido galvoj tos nakties vėjas senosios kriaušės šakose.

Geriau jau nieko nebūtų buvę. Nei tos kriaušės, nei tų vakarų, kai saulę miškas nustveria, kad sušiltų. Geriau jau nebūtų buvę ir tos šakos su rojaus obuolukais. Betgi šita va ranka Placidas juto – spardos. Tokis gumulukas, o jau spardos.

– Jau spardos, – ištaria Placidas, išžiūrėdamas į eglutę su žaliu iki pakulnių sijonu, tik jai ištaria, nes kam daugiau tai dar gali rūpėti.

Platus Placido delnas atsargiai apgobia kažką ore, ir Saugaila nebenuleidžia akių nuo tų pirštų, vis glostančių, vis gobiančių ir norinčių kažin ką apsaugoti nuo viso pasaulio.

Ir vėl Placidas pajuto, kaip dungt padungt kažkas atsimušė į jo delną. Kiek kartų jis klausėsi šios naujos gyvybės virbėjimo ir negalėjo atsistebėti jos gajumu.

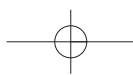
Sugniaužė kumštį Placidas, lyg už rankelės paimdamas ir atsargiai per gyvenimą vesti pradėdamas.

– Jei sūnus, Dziduku – kaip tėvą mano – pakrikštykit. Tegul Izidorius artojas bus... – vėlgi eglutei ant krento ištare Placidas ir prisimerkęs išžiūrėjo į dangų, jau virpuliuojantį nuo vyturio giesmių.

Oras, atrodo, taip ir dreba, taip ir skamba – čir vir vir, čir vir, čivirvir. O žvyruobė, lyg išplėsta žemės ausis, atidžiai klausosi, ką jai dangus vyturio balsu aiškina.

SAUGAILA NEBEGALI ATITRAUKTI AKIŲ NUO KUMŠČIO, kuriame, rodos, dabar suspausta ir jo gyvastis. Ir vėl tarsi atsiduria savo kieme aną širdžiai pačią mieliausią naktį, kai tykiai jo pirštai pabeldė langan. Ploniausian stiklan. Ne, tik švelniai perbraukė – ir nusikeikė: gėlynuką užmynė, kurį palangėj Onelė buvo pasodinus.

Ir prie klemkos atsidūrė Saugaila. Ir tą naktį lyg pati jo širdis suminkštėjus pradėjo niūniuot:

*At'daryk durelas,
Sušalau kojelas.*

Brauko, glosto ranka duris, Onelė, jaučia Saugaila, iš kitos pusės prisiglaudus, ir jam atrodo, lyg jau ją, nebe duris, glosto ranka. Lyg tėvo ranka. Visai o visai kaip tėvo ranka.

Ir ji atmetė visus kabliukus.

Nusilenkė Saugaila prieš staktą. Ir tarsi aklys suėmė Onelei už peties. Jau mergiškas minkštas petukas!

Ne, žiburio nereikia. Žibala pataupyk.

Pravažiuodamas.

Aplankyt.

Onelė sukte sukasi: gal pieno saldaus, gal bandos su smetona?.. Jis glosto ją tėviška ranka. Onelė bučiuoja virpančius pirštus, gyslas išsivertusias...

Ir dar labiau prisimerkia Saugaila, tarsi dar giliau įsižiūro į tą ugnelę, plytoj šokinėjančią. Vėl, rodos, jis sėdi ant kulbelės, kai jau apytamsė, savo pirkioj prieš šilumą. Onelė bulves skuta. Ir vaidendavos tuomet Saugailai, kad va paims, pasitupdys ją prie savęs ir žiūrės abudu ugnėn. Ir glostys jos petukus, apie savo gyvenimą pasakos.

Tuo metu Onelė kiaulėms bulbaites nukelia – iš skylės šokterna liepsna ir nušviečia ne tik jos rankas, bet ir tuos jau ženklus kupstukus krūtinėj. Ir Saugailai taip suspaudžia širdį, kad pražiopsojo, nematė, nebovijo savo vaiko, kad jo Onelė jau taip toli nuo vaikiškos dienos, ir jie niekad os nebegalės abudu tupėt ir ugnėn žiūrėt. Tiek ir vilties Saugailai, kad Onos vaikus, anūkus savo, gal dar teks paturėt, su jais pasibovyt.

O čia Petras įsirioglina ir apgobia Onelę.

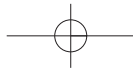
– Kaštonas vėl negirdytas... – tiek ir tegali Saugaila pasakyt, burba: – Tik merginėtis ir rapūžinėtis, o darbo...

Pikta Saugailai: pamėgintų kas taip gobti Onelę, jei ji būtų Saugailaitės pavarde! O dabar dukterį prie tėvo gobdinėja visoki kumeliai, jam, kaip kurdubezdeliui, tik raukykis ir tylėk. Išsiduosi – vaiką visai išsišaipymais užpjaus. Tiek ir begali Saugaila – Petrą pravyt. Bet ar ilgai prijėgsi pravydinėt? Ir vėl tie kupstukai pasimaišo Saugailai po akių. Dar metai, kiti ir bernų kaip šunų – neatginsi, našlaitę visi, kas netingi, lenks...

Saugaila strubt žvilgterna į Petrą, paskui į šautuvą – nusilpusioj jo rankoj. Petras nuleido galvą. Mat ir jis pirma Placido delnan, paskui ir kumštin vis žiūrėjo.

– Va dabar tai jau išsiaiškinom...

PETRAS VĖL PAMATĖ ONELĖ, baugiai lyg šunelis paskui Placidą nueinančią. Bet ar baugiai? – topterna galvon. Ne, ji ne iš bailumo taip paskui Placidą nueidavo, kai Petras norėdavo ją prašnekinti. Ji, vargšė, Petro tiesiog nenorėjo susitikti, su juo kalbėtis vengė, nes ką ji galėjo jam pasakyt. Kad prie tavęs širdis nelinksta? Ir nieko nepadarysi. Tačiau Petru ji nė žodžio nepasakydavo, tik baugščiai akysna pasižiūrėdavo – tegul pats supranta, kad neskirta jiems kartu per gyvenimą eiti. Ir Petras, tą Onelės žvilgsnį prisiminęs, tik dabar atitoko, kaip atsargiai, kaip švelniai ji norėjo jam duoti visa tai perprasti, nė vienu žodeliu neįskausdama. Tik jis apakęs, vien savęs težiūrėdamas, negalėjo, o gal nenorėjo nieko nei matyti, nei nujausti, nei ton

pusėn pagalvoti. Ir vėl prisiminė Petras, kaip priekaištingai pažvelgdavo Onelė į jį, nieko nematantį ir nenorintį suprasti, tik geidžiantį kuo greičiau išgirsti sau patinkantį žodį. Dabar Petras suprato, kad tokių žodžių jis negalėjo išgirsti ir niekadoms neišgirs, nes jie būtų apgavystė, o Onelė jo apgaudinėti negali ir negalės, nes jis jai kaip brolis, juk tokis pat vienas šiame pasaulyje, nei tėvų, nei kitų artimųjų nebeturintis, todėl abu labu tokiu turėtų vienas kitą gerai atjausti. Net galvą įtraukė Petras, pirmąkart pasijutęs tarsi vyresniu Onelei broliu esąs, vos ne artimiausiu jai žmogum, privalančiu rūpintis, nuo nelaimių ją saugoti, bet niekadoms nesivilti būti jai vyru, ypač dabar, kai po širdim ji Placido kūdikį nešioja, kai jai, vargšei, ir taip jau nesaldu ir nelengva, kai toki rūpesčiai bei vargai gula, kad kitas ir vyras nepakeltų.

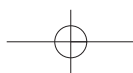
Petras dar bando įsiusti, užrikti ant Onelės: *aš su tavim kaip su žmogum, o tu, kale, va ką padarei*, bet neapsiverčia širdis tam siutui pasiduot, nes dabar aiškių aiškiausiai jam vėl pasimato, kaip troško Onelė jo kaip vyresnio brolio, kaip užuoglaudos, kaip reikėjo jai nors vieno žmogaus, ją suprantančio. Ir kaip jai, dabar įsivaizduoja Petras, būdavo gūdu, kai jis vis lįsdavo prie jos lyg arklis ir meilindavosi, berniškai juokindavo.

Kažin ar nujaučia Onelė, kad jos tėvas šalia jau šešti metai? Kreiva akim apmetė Petras Saugailos veidą, kažkokį apmūsojusį, pasenusį, savosna mintysna sulindusį. Argi ištvėrė, ar galėjo išturėti nepasisakęs, neprisipažinęs Onelei, dovanot už visa ką nepaprašęs? Ne, tikriausiai taip ir neišdrįso Saugaila visos teisybės pasakyt...

Na bet ir Placidas gražus – įtaisė mergaitei vaiką ir nė burbt. Išmalti jam, rapūgai, snukį už tokius darbus reikėtų. Tiesa, Petras pamena, kartą juokais Placidas jam sakė, kad vestuvėms ruoštųsi, kad pabroliuosna jį prašys, bet jo žodžių neėmė galvon, manė, pajuokavo Placidas, šis juokaut mėgdavo. Taigi išgirdo Petras ir tuojau užmiršo kooperatyve bestovėdamas, niekaip dalgio išsirinkt negalėdamas, vis nykščiu paskambindamas ir įsiklausydamas, ar plienas gerai skamba. O Placidas, pasirodo, nejuokavo, Onelę vesti jau buvo sumanęs, tik pirmiausia norėjo nuo didelių skolų atsigint, švogeries koseres užkimšt. Skola – ne žaizda, pati neužgis, ir jeigu švogeries žadėtos dalies neišmokėsi, per juos kaip per vilkus visiškai gyvenimo neturėsi.

SAUGAILA NEGALI ATITRAUKTI AKIŲ nuo šautuvo nusilpusioj Petro rankoj. Ne, gana. Reikia baigti šią pasaką. Jei Placidas iš nagų jiems ištrūks, jis nedovanos. Petrą kaipmat suvystys ir prekiniu vagonu paskui Saugailienę meškų melžti išsiųs. O ir Vėgėlei reikės krauti lukutus į tą patį vagoną. Tik jis, Saugaila, Karužienės rūsyje šiek tiek saugėliau tupės, naktimis po laukus bastysis ir vis permainų lauks. Bet ne, Vėgėlė neištūrės – pirmas nulėks ir pasakys, kur Saugaila tupi, net ir Tarasia jo nesulaikys. Taigi nėra kelio atgal iš šitos duobės. Petras ir Vėgėlė turi Placido kraujais apsiplaut, tik tada jie tylės lyg užrišti, tik tada Saugaila galės būti ramus.

Pribaigti Placidą, įtrenkti Nemunan, kad vanduo kuo toliau nuo šios vietos nuneštų. Kai suras ir ištrauks, visiems bus aišku: Placidas lakstė naktimis pas mergas, tai ir persiėmė bernai, davė kauluosna, nes ne prie to svirno, ne prie to langelio buvo prilindęs. Taip ir pasiliks – dėl mergų Placidą... Taigi reikia greičiau baigti, kaip Saugailos iš anksto ir buvo sugalvota. Geresnio kelio iš šitos duobės dairykis nesidairęs – nesurasi. Jei ir gyvą Placidą paliktų, jei jis ir tylėtų, nekeršytų, jie vis tiek neramūs vaikšiotų, vieni kitus iš už kampo sektų...

Bet lengva pasakyti – pykšterk Placidą. O Ona? Su bankortu ant rankų... Jis pats, Saugaila, – bankorto dziedulis?

Onele vaikelį, ką tu padarei?! Kaipgi galėjai?! Tavo tėvas šitaip laukė, taip tikėjosi, kad dar bovys anūkus, jeigu jau nebuvo jam skirta savo vaikų už rankučių vedžiotis. Netgi sapnuodavo Saugaila, kaip sėdi jie kieme ant suoluko. Rugiai jau išplaukėję, gula mėlynas pavakarės dūmelis, ir vis atbėga bernytukėlis prie jo, kriaušukę ar obuolį dzieduliui atneša.

Bet kaip Ona jį pasitiks, kai sužinos, kad Saugaila savo ranka Placidą, jos vaiko tėvą, nudėjo? Ne, negalės jam Ona dovanot, ir kur tuomet jam dėtis, kur vienam vienutėliui rasti vietą šiame pasaulyje? Prie kokios ugnies jis tada galės rankas susišildyti? Ką daryti? Nors gyvas žemėn lįsk, bet Saugaila jau ir sulindo – tūno Karužienės rūsyje lyg grabė. Giliau ir lįsti nebėra kur.

Gyveni žmogus urve, knisiesi patamsiuose plačiau nieko nematydamas, bet kai tik prisiknisi ligi kito žmogaus, tai nieko kito nelieka, kaip jį nudėt, kol tavęs nepribaigė, arba taip įgąsdint, kad nė cypert neišdrįstų.

Apsidairė po žvyrdubės kraštus Saugaila, lyg pasivaidenę jam būtų, kad ant krentų sėdi kaimo žmonės – laukia, ką jis dabar darys; jam norisi atsakyti: nežinau, gerieji žmonės, ką darau, nieko nebežinau.

Bet ant krentų – tik kelios pušeliokės pastirusiais spygliais, o čia – šalia Placido ant šautuvo kaip ant pagalio rymo Petras.

– Tai šit kaip, Placidai, išeina... – pasakė Petras.

AR TU PAMENI, PLACIDAI, tą mūsų ažuolą miške? Pameni, kaip broliškai apsikabinom? Tik sniegas byrėjo, voverės uodegos kliudytas. O ažuolo šakos kėtojosi virš blindžių ir lazdynų. Kirvapente tan ažuolan stukterėjau, ir suskambėjo lyg iš po žemių. Ir pjūklui jau pradėjom pjaut žik žak, bet ažuolas vis nė krust: nepripažįsta, kad jam jau galas atėjo. Pameni, kaip tąsyk dar bandėm abudu jį apkabint ir rankų neištekom? Tada mes kaip broliai ir apsikabinom.

Paskui, kai ažuolas jau pradėjo virst, pamatėm: griūna ant Bėrės ir Kaštono, kurie garus pučia ir nenujaučia, nes kaip arklys supras, kaip žvaira akim pamatys, kad galas gumbuotom šakom ant jo virsta? O mes, kai tik pamatėm ir kirvius pametę gelbėti šokom, tavo, Placidai, tėvas jau buvo prilėkęs, botagu užtvojęs ir riktelėjęs, tad išsigandę arkliai jau lėkė skynimu, traiškydami eglutes. Bet kai pribėgom, tavo tėvas jau buvo išsiritęs, užvertęs galvą ir paskutinį kartą nusišypojo. Net ūsai išsikėtojo, taip tada nusišypojo. Paskui jo galva susmuko sniegan.

Kol perrėžėm šaką, kol nuritom kamblius, kol atvertėm...

Tiek ir beliko – sniege įsispaudus kakta, nosis ir pakraujavę ūsai.

O ažuolo tuščiaavidurio būta. Ten, kur mes broliškai apsikabinom, žemėj liko ne kelmas, bet skylė.

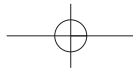
Ant rogių paguldėm, Bėrė ir Kaštonas jas traukė, aš savo burnosu tavo tėvą užklojau.

Tavo senis geras turėjo rankas: darė stalus, kuparus, statines, apkalinėjo ratus ir stebules...

Taip ir liko nuo tos dienos žemėj skylė. Taip ir liko: kakta, nosis, ūsai pakraujavę.

Gaila, Placidai.

Jeigu ne tas ažuolas, nebūtum tu metęs darbo – miško pirkliai nemažai

mokėjo, aš būtau irgi pinigų užsikalęs, gal būtau ir Oną suspėjęs už pačią paimt. Nebūtų reikėję man dabar čia priešais tave stovėt.

Ir kad tu, Placidai, žinotum, kaip mes visi bijojom ant to sniego užsistot! Bet kai atlėkė Saugaila rėkdamas, kur arkliai, ir kai sumynė tuos pakraujavusius ūsus, kai ir jis pamatė, kaip šypsosi tavo tėvas, gulėdamas ant sniego, kaip jis juokiasi iš tų visų durnių, kurie ieško arklių ir pjautinų ažuolų, tuokart tu, Placidai, ir neišlaikėi, „gana“ – pasakei ir kirvį kelman įkirtai.

– Šit kaip, rapūga, gyvenime išeina.

Placidas žvilgterna į Petrą, lyg pirma jo būtų gerai nematęs. Ir nespėja nė prisimerkt, kai stojasi akyse tėvas. Ant lentos. Ant kojų – Petro burnosas. Ir taip šypsosi, net ūsai išsikėtoja, taip šypsosi, jog norisi užsimerkt. Ir vis tiek matai, kad juokiasi. Juokiasi iš tų visų durnių, kurie dar vis vargsta šioj ašarų pakalnėj. Apmovė – pasimirė ir dabar juokiasi.

Grabnyčinė žvakė. Šviečia tėvo pakojy motinos galva.

– Mamu, ar nes'bijai? – klausia jos Placidas.

– Ne, Placidėli. O ko? Gyvo žmogaus reikia bijoti, gyvo...

Atsimerkė. Petras akių nenuleidžia, lyg lauktų iš jo kokio nors žodžio ar ženklų. Ir Vėgėlė pro Petro petį žiūrėsčioja, tarsi bijotų, kad tik Placidas nenumirtų.

O ŽEMĖS RUTULYS vis didesnę Europos plotą atsuka saulei. Ir neregėtas vaizdas atsiveria lygumose. Dar vakar Lenkijoje sirpo vyšnios, Lietuvoje – obuoliai, Baltarusijoje – slyvos; šįryt – pusė Lietuvos ir Baltarusijos kampas dūmais rūko, atrodė, kad užsidegė žolė ir žemė – smilko raistų durpynai. Geležiniai vabalai, atkišę priekin straubliukus, spjaudėsi ugnimi. Metalinės bitės skraidė, ten, kur jos prazvimbdavo, dygo juodos žemės ir ugnies puokštės – sproginėjo bombos. Girių žvėrys spruko į rytus, lenkė žmones ir vienas kitą. Briedis bėgo greta vilko.

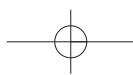
Lakūnai rodė pirštais taškus planšetėse ir rūpestingai spaudė mygtukus. Apačioj išaugdavo milžiniški žemės, ugnies, mirties ir siaubo krūmai. Iš dviejų kilometrų aukščio jie atrodė labai gražūs ir didingi. Lėtai išlėkdavo į orą viso miestelio namukai. Antai – šalia juodų žemių sumirguliavo stogų skarda, sofos atrama, pagalvėlė, vaikiškas vežimėlis, šis pamažu apsvirtė – iš jo pabiro skudurai, kurie lyg baltos kalijos pagražino ugnies spalvų ir atspalvių puokštę.

ŽVYRDUOBĖJE iš kažin kur, tarsi iš po žemių, pasigirdo vumbsejimas. Vienodas ir vis garsesnis vumbt vumbt. Užvertę galvas, jie žiūrėjo, kaip per dangų skrenda lėktuvai. Jie devyniukėmis – lyg sukalti į trieiles akėčias, traukia link saulės. Iš lėto perakėjo dangų viena devyniukė, paskui antra, trečia.

Ilgai Saugaila žiūrėjo į lėktuvus. Pagaliau dangus vėl pasidarė dulsvai mėlynas, švarus ir tuščias. Tik kažkur toli umbterėjo vieną kitą sykį. Visi tylėjo, gal norėjo suskaičiuoti, kiek kartų už Nemuno dar umbterės. Bet ne, vėl tyku ir ramu...

Vėl pradėjo čirventi vieversiai, panašūs į pilkšvus akmenukus, sviestus iš laidynių. Vieversiai skrido prieš vėją, kuris jiems atpučia muselių, mašalų, uodų.

Saugaila pradėjo čiupinėti papilvę, lyg jam būtų įsiskaudėjęs šonas. Šiaip taip iš kelnų kišenkos išlupo laikrodį su auksine gyvačiuke-grandinėle. Gyvačiukė apžiojusi laikrodžio grindelę, baugu net pažiūrėt: rodos, gyvačiukė tuoj grindelę paleis ir kirs rankon.

– Keturios penkiolika, – pasako Saugaila ir tvarkingai įsikiša laikrodį. Gyvačiukė šmurkšteri į užantį.

Jis prisiminė, kaip savo rūsy vakarais sukinėdavo radiją ir ilgai klausydavosi nesuprantamos lojančios kalbos. Kaukė minios, aidėjo maršai. Teišskirdavo dažnai kartojamą žodį „Hitler“. Bet vos pasukęs rankenėlę išgirdavo: „Dazdrastvujet tovarišč Stalin, ura!“ Ir – minios vėl šaukia ir ploja...

Saugaila apsidairo. Vėgėlė, išvertęs akis, žvelgia į jo burną, gal laukia, ką Saugaila dabar pasakys, kaip išaiškins, kas šį gražų sekmadienio rytą pasidarė ir kas dabar bus. Petras irgi žiūrščioja iš padilbų, šautuvo buože maigo žoliagalius po kojom.

– Ko žiūrot? Padėkite žmogui atsikelt! – užriko Saugaila.

Petras išvertė akis, lyg priešais jį stovėtų ne Saugaila, bet kokis neregėtos veislės žvėris – gal meška lapės galva elnio ragus atstačius? Petro akys iš po užgriuvusios kaktos spokso į šitą keistą žvėrį ir nesusigauja, kas tas žmogus, kuriam reikia padėti atsikelt. Ir tik kai Vėgėlė, kartodamas „Placidėlis geras, Placidėlis dovanos“, subruzdavo, pakišo rankas Placidui po pečiais, tai ir Petras žengterėjo jam padėti.

Petras užsimitė ant peties Placido kairę ranką, Saugaila – dešinę, Vėgėlė nugarą kaip kokį stulpą parėmė.

Placidas atsisuko, pasižiūrėjo, ar žvyrdubė vis dar tokia pati nuo anų piemenavimo laikų. Tokia pati. Tik saulės padžiovintas žvyras šlusterėjo žemyn, visi tuojau žiūrsterėjo viršun, gal kokis žmogus ant duobės krašto atsi-
stojo. Ne, nieko nėra! Bet vis tiek visi laukė, kol žvyro liežuvis žiurgždėdamas nutekės ir sustos.

– Einam, Placidai, atsisostim visi priešais Oną ir kaip ji pasakys, taip ir bus. Nesidraskyt mum dabartės reikia, o gražiuoju...

– Gražiuoju, Placidėli, geruoju... – pritaria Saugailai Vėgėlė ir vos nepri-
duria: Placidėlis geras, Placidėlis dovanos. Turės dovanoti, juk mes kaip ir giminės – iš mano pačios, iš Tarasios, pusės.

– Dar šįryt nenumaniau, kad taip greitai dzieduku pasidarysiu, bet jeigu žmogui kas skirta, tai ir gudriausias būdamas neišsisuksi. Kokis man gyvenimas be Onos, be vienintelio mano vaiko...

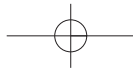
Placidas ant sveikosios kojos pasišokėdamas apsisuko, lyg norėtų pasižiūrėti ten, kur prieš kelias akimirkas gulėjo, kaip ir netikėdamas, kad iš tiesų jis ten buvo partrenktas. Susisuko ir visi kiti. O Saugaila pribėgo ir čebato galva žvirgždais užstumdė rausvą dėmę – norėjo paslėpti praėjusios nakties įvykio pėdsakus taip, kad nė žymės nebeliktų.

Placidas stipriau sugniaužė Petro petį.

– Sopa? – savaip suprato Petras. – Nieko, iki vestuvių užgis. Dar šoksi grūdželių kaip pasiutęs, – ir šautuvu geriau įsirėmė žemėn, žiūrėdamas, kaip Saugaila šeiminkiškai dairosi po žvyrdubę, įmanytų, kiekvieną numintą žoliūkštę prikeltų, kad viskas atrodytų taip, lyg nieko nebūtų įvykę.

Dunksterėjo vėjelis, įvertė duobėn šiltesnio oro, pušų kvapo, tarsi pranešdamas, kad tikrai prasidėjo gražus birželio sekmadienis.

– Nebijok, Placidai, viskas bus gerai, – padrašino Saugaila, tarsi ir žodžiais lyg žvyru norėtų užstumdyti tą rausvą dėmę. – Dabar jau aišku, kad vokiečys greitai Stalino tėvelio karalystę sudaužys. Prie vokiečio visiems bus gerai. Kad tik Onai būtų gerai. Gal dar teks ir man su anūkėliais pasibovyti.

O jei ne, tai ir tiek gana, žinosiu – piktumas neišsipildė. Ona su vyru, anūkas su tėvu ir motina, su visais, kurie gimusiam šioje žemėje priguli. Ne taip, kaip vienturiam mano kraujui, kuriam aš pats, kaip paskutinis durnius, norėjau dar daugiau skausmo pridaryt.

O PLACIDAS VIS ŽIŪRĖJO ATGAL, net Saugaila pradėjo dairytis, kas dar nesutvarkyta šitoj velnio duobėj liko. Placidas vis žiūrėjo, tarsi norėjo pamatyti savo gyvenimą. Tėvą, ant lentos besišypsantį, motiną prie jo kojų belinguojančią. Petrą po senąja kriaušė pogulio nugriuvusį, į Onelės kojas bežiūrintį. Saugailą, anapus vežimo bestovintį.

Kodėl jis atėjo Saugailų išvežt? Negi tik dėl to, kad padėtų valdžiai klasiui priešui atsikratyt? Be abejonės, Placidas, aktyvistas, turėjo padėt, turėjo pasirūpint, kad visa šeima būtų išvežta, nes būtų per daug nežmoniška vaikus nuo tėvų atskirt. Turi gi visi kartu ir Sibire gyvent.

Be to, Placidas, kaip ir kiti kaimynai, kuo galėdamas padėdavo per tas kelias valandas kareivukų apsuptame kieme į tolimą kelionę susiruošt: kiaušę pasiskerst, mėsą susisūdyt, duonos kelionėn prisikept, grūdų susimalt.

Bet Placidui vis neramiau, kad jis skubino Saugailas išvežti tik todėl, jog kitaip Onelės iš šių namų negalėjo išplėšt. Ona, matyt, širdyje tėvą nujautė, todėl niekaip negalėjo šio kiemo palikt ir visų darbų pamest. Ir būtų tikrai tūkstančius kilometrų lėkus, važiavus, vargus ir šalčius kentus, jeigu Placidas nebūtų jos už rankos suėmęs.

– Gyvo reikia bijoti. Gyvo... – pritaria motinai Placidas.

– Nereikia bijoti, Placidai, – Saugaila stipriau už parankės paima, tuo norėdamas parodyti, kokia tvirta atrama jis gali būti. – Tu dar jaunas, gyventi nemoki. Bet aš pamokysiu, ir mes dar taip gyvensim, kad visi velniai juoksis... Va kad ir kooperatyvas. Tu net neišsivaizduoji, kokio gražaus pinigų galima iš jo pasidaryt. Aš pamokysiu, ir tu greitai nuo tų alkanų vilkų – švo-gerių – atsimuši, ant kojų atsistosi, aukštai galvą iškėlęs galėsi tarp žmonių vaikščioti. Visi tave geriausiu žmogumi laikys, jeigu tik paklausysi, ką tau uošvis, senis Saugaila, sako. Ir mano sodyboj gali drąsiai kurtis. Nesvarbu, kad žemė apkarpyta, tačiau ūkininkauti reikia ne žemės daugumu, bet gudrumu. O ir man bus geriau, kad ne svetimam, tačiau savam žmogui turtas atiteks. Ir už tai, tikiuosi, man kur nors užpečky ar pelės urve vietukė atsiras. Ar daug čia man reikia? Iš plyšio kaip tarakonas žiūrėsiu ir būsiu laimingas. Prie vokiečio visiems bus gerai, – aiškina Saugaila. – Ir tau, Petrai, ir tau, Vėgėle, padėsiu. Padėsime vienas kitam, juk visi broliai lietuviai esam.

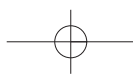
Petras tvirčiau užmetė dešinę Placidui ant sprando, trukterėjo į save, lyg pabučiuot norėtų, bet tik smilkinį įrėmė į Placido galvą:

– Dovanok, jeigu kas ne taip. Bet tu ir Ona man kaip brolis ir sesuo. Dovanok...

Saulė kilstelėjo dar aukščiau. Tolumoje vėl kažkas pradėjo užčioti.

Jie pasidairė po dangų ir pamatė – virš Riliškio suka lėktuvėlis kaip vanagas, ieškantis, į kurią vietą kirsti. Staiga jis, neaptikęs tokį ankstų rytą palaidos vištos, krypterna ir pradeda lėkti link jų. Vis garsiau ir garsiau urzgia motoras.

– Pamatė, rapūga.

LAKŪNAS SUSPAUDĖ LĒKTUVO RANKENĄ ir pasuko išžvalgyti Nemuno tiltų.

Štai ir Nemunėlis. Kaip gerasis slibinas, saugantis Lietuvos pakraštį. Miega Nemunėlis, nenujaučia, kad jau bejėgis apsaugoti savo kraštą.

Lakūnas žvalgosi į bundančią žemę, į Nemuno slėnius, kurie lyg antklodėm užsiklojo rūko marškonėmis.

Lakūną sudomina miestelis netoli Nemuno. Žemėlapyje įrašyta „Rielischken“. Jis nusprendžia, kad būtinai po trijų mėnesių, kai karas jau bus pasibaigęs, atves čia pačią ir vaikus. Jie pagyvens šitoj, ne – anoj, šiaudais dengtoj, – pirkutėj ir lakstys į Nemuną maudytis. Kokie žali čia turi būti gojai, kokios sodrios pievos, koks švelnus pakrantėse smėlis, kiek čia daug dar gražios gamtos!

Miestelis stovi lėkštėje. Jos kraštai sudaryti iš rugių ir bulvių laukų, suklijuoti iš vasarojaus rėželių. O lėkštės dugne – namukai, kaip cukraus gabaliukų krūvelė.

Linksmi nusiteikę, lakūnas apžvalgo kalvas. Vienos jų dubury – ketvertas vyrų. Vieno jų rankoj blyksteli geležis! Lakūnas apsuka ratą ir vėl neria žemyn, paspaudžia kulkosvaidžio gašetę ir nesitaikydamas pagąsdina. Aha! Sugulė! Jis nusikvatoja, bet atsisukęs nusikeikia – vienas dar stovi. Jis dar ir dar kartą neria žemyn. O tas kiaulė vis stovi. Šešėlis šliūžterna per krūmus, pievą, ir lėktuvą, piktai urgzdamas, nuskrenda išilgai Nemuno ieškoti tiltų.

UŽVERTEĖ GALVAS, Petras ir Vėgėlė žiūrėjo į lėktuvą. Saugaila išdidžiai ištarė:

– Teknika!

Bet ir jis suglumo. Lėktuvo kabinoje sėdėjo keistas padaras. Akys didelės kaip veršio, galva būtų žmogaus, bet tamsiai ruda, o ausų visai nėra – jų vietoj kažkokie guzuliai.

Per užimą Saugaila neišgirsta kulkosvaidžio. Tik pamato, kaip aplink pradeda šokinėt žolių kupstukai, lyg burbulai ant balukių per lietu. Jis griūna ant žemės ir užsidengia rankom galvą.

Petras šokterna bėgti, bet tuojau pat sustoja, įtraukia galvą, lyg per liūtį atviroj vietoj. „Jei neskirta man šiandien, tai nieko tu man nepadarysi!“ Iš padilbų lyg bulius, primerkęs akį, žiūro į lėktuvo smaigalį. Kelias akimirkas lėktuvą, rodos, lekia tiesiai į kaktą. Kai jis pralekia vos neužkliudydamas plaukų, Petras net tūpterna.

Lėktuvą vis labiau niršdamas neria ir neria iš dangaus. Petras išriečia sprandą, ir jeigu dabar lėktuvą tvoksteltų jo kakton, rodos, atšoktų nuo jos susiplojęs. „Ir aš šį tą galiu, rapūga!“ – surinka Petras, bet lėktuvą urgzdamas pakyla ir nenoriai nuskrenda.

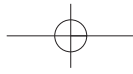
Nugirdęs tolstant urzgimą, Saugaila pakelia galvą ir pradeda spjaudyti žoliagalius. Greta, tarsi žvirgždan norėdamas visas kaip sliėkas sulįsti, raitosi Vėgėlė: „Vaikeliai, vaikeliai, kodėl jūsų tėvulis...“

Saugaila pamato išsiviepusį Petrą:

– Nebuvo skirta man šiandien...

– Varijotas! – surinka Saugaila ir žvilgteri į dangų, ar ten kas nesiklauso. Bet dangus vėl balšvai žydras, tik kur ne kur pakraščiais balti debesiūkščiai, lyg senuko plaukai apie plikę. Ir vėl ausysna trenkia vyturių čirlirlenimas.

Dar tebeklūpodamas Vėgėlė atsisuka į Saugailą:

– O kur Placidėlis? – ir meta žvilgsnį padangėn, lyg lėktuvas kaip vana-
gas būtų jį pasičiupęs ir nusinešęs.

Visi trys apakinti skaisčios dangaus šviesybės – akyse ilgai šokinėja rati-
lai.

O PLACIDO NETOLI TENUŠLIAUŽTA – matosi šliužė per menkas žvyr-
duobės žoles: čia jis vilko sužeistą koją. Keistai susirietęs guli Placidas. Lyg
dantimis būtų norėjęs žolėsna įsikabint, kad greičiau iš žvyrduobės iš-
šliaužtų. Šviesūs plaukai ant kaktos užkritę, akis primerkta. Tarp dantų vir-
pa smilgalys.

– Stokis, Placidai, – Petras ima už atmetos rankos, bet ji, nenorėdama
kabintis už Petro peties, sunkiai išsprūsta.

Petras atverčia Placidą, patogiau paguldo, įsižiūro į sukąstą smilgą, pri-
deda ausį prie krūtinės.

– Placidėli, vaikeli, – prišoka Vėgėlė, – kelkis... Kas tau čia dabartės?..

Saugaila žiūro į besistojantį Petrą, į nuleistą jo galvą.

– Nu kas?

Petras trukterna pečiais.

Šitas Petro ramumas dar labiau užspitrina Saugailą, jis pradeda kažko
skubintis, lyg bijotų pavėluoti.

– Vyrai, Dievas matė, mes jo nė pirštu. O dabar – jo kraujas kris ant mūsų
galvų? Kaip galėsime žmonėm akysna pažiūrėt? Ot tas gyvatė gumbuotas! –
pagrasina ton pusėn, kur nuskrido lėktuvas.

– Kam šiandien skirta, tas niekaip neišsisuks, o kam neskirta... – sako
Petras.

– Na ką tu žmogus dabar padarysi?! Placido vis tiek nebeprikelsi. Vyrai,
suimam. Ir Nemunan. Tegul vanduo nuneš kuo toliau. Mumiem gyvent tarp
žmonių reikės, mumiem. Tegul visi galvoja – trankėsi pas mergas naktim, va
ir davė į kailį, kad ne ton klėtin baladojosi...

VISI TRYS IŠ LĒTO PAKĒLĒ PLACIDĄ. Vėl Saugailos čebatas žvyrais
užžarstė kraujo šlakelį.

Kai išlipo iš žvyrduobės, rėžė į akis saulės šviesa. Susirietę smuko tarp
pušelių šunų takais.

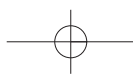
Sustojo, atsipūtė. Susikeitė rankas. Ir vėl bėgte – tik tik suspėjo susiturėt,
nenuvirst Nemunan: upė vingyje krentą dar labiau pagraužus, o apačioje
vanduo gargalioja – naujų akmenų ten privirtę. Krūmai – nė krust.

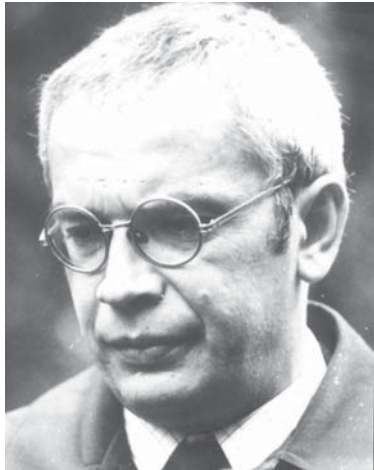
Įsiūbavo Placidą už rankų ir kojų, kad toliau vandenin numestų, kad sro-
vė, jį pasiėmus, kuo toliau nuneštų, prie krašto neprimuštų.

Ir tuomet pasigirdo „chrrr...“. Ir dar aiškiau „vyrrr...“. Iš jo burnos. Rodos,
šis garsas nusirito miškeliokais ir kalvom kaip griausmas.

Ilgai, labai ilgai lėkė Placidas, išplėtęs rankas, paskui lėtai pasinėrė į van-
denį, o kai Nemunas išmetė iš gelmės, visiems trims pasirodė, kad jis šoks
ant jų. Jie atatupsti pradėjo trauktis.

...O Nemunas Placidą švelniai nešė. Atrodė, kad jis, rankas į šonus iš-
metęs, plaukia ant nugaros ir žiūro neatsižiūro žydrijan pasaulin ir baltuos-
na debesėliusna.

GINTARAS PATACKAS

Paklydęs skambutis

*tyra širdim – ir būsi tu nesuprastas
 skardžiu balsu – ir būsi tu neišgirstas
 skvarbia rega – ir būsi tu nematomas
 aštria klausa – ir būsi nutylėtas
 pasaulyje tyrų širdžių nėra
 nei skardžiabalsių anei skvarbiaakių
 visi kas sau mes judam apčiuopom
 nėra išminčių – vien tik neišmanėliai
 nėra gražuolių – dingsta grožis laikinas
 nēr nemirtingųjų – tiktai agonija
 bet visgi verta buvo čia gyvent
 nes buvo – prisimink – kadais kitaip*

*kadais įvykę atvertys dar laiko
 paviršiuje vandens laivelį vaiko
 po to kai išplaukė Didžioji Armada
 kada tai buvo – nežinau – kada*

Išsiskyrimai

*Erdvė čia – sudėvėta uniforma
 Sugarankščiutom klostēm nuskalbta*

*Lig purvo blizgesio tačiau sava
 Ir ją pakeist tolygu išdavystei
 Bet retkarčiais atsiveria aerouostai
 Ir traukinių kupė ir akys sąla
 Nuo blizgesio žvaigždynų svetimų
 Ir maudaisi vaizdų fontanuos ten
 Kur sąmonėj vaikystė įsikirto
 Reklamų paveikslėliais vadovėlių
 Tiesa nušiurus realiai išnyra
 Gali ją liesti pirštais tartum Tomas
 Netikėlis kraujuotą Kristaus žaizdą
 Tai tikra tikra ir kažko dar trūksta
 Kaip valgiui druskos realybės duona
 Rupi šiurkšti tačiau jokia klastotė
 Ir visgi tikro džiaugsmo nejunti
 Kažko tau trūksta o dešimtą dieną
 Nostalgija užvaldo ir inkšti
 Tėvynė uniforma nuskalbta
 Namai sukiužę bet vis tiek tėvynė
 Sena sugarankščiutom klostėm
 Lig purvo blizgesio tačiau sava
 Ir grįžęs vėl su meile ją velkies*

Laiškas į kaimą. Seneliui

*Žinau, kad adreso aš nežinau,
 Ne pirmas kartas nežinau, iš viso,
 Ar dar tas kaimas egzistuoja, bet
 Tikiu, kad gyvas dar esi, Seneli.
 Ir laišką Tau rašau, jau pats senelis,
 Jau keturiasdešimt metų, kaip rašau,
 Patinka man rašyt, ir graužia gėda,
 Kad aš tave prisimenu tik kartais,
 Ir adreso lig šiolei nežinau.
 O juk rašyt mane išmokei tu.
 Ar nesuiro dar Jemėlios krosnis,
 Kuria tu važinėjai pas caraitę,
 Ar dar gyva tavoji lydeka?
 Aš niekada tokios nesugavau,
 Bet blizga mano ašaros kaip blizgės –
 Rašydamas vėl susigraudinau,
 Ši ašara tikra, atleisk, Seneli,
 Ant adreso, kurį rašau: Į kaimą,
 Seneliui, Vaska. Pašto ženklas štai,*

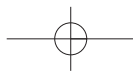
*Už du litus aštuoniasdešimt centų,
Kadais už kapeikas aš jų pirkau.*

Iš ežiukų gyvenimo

*diena kada šukuojami ežiukai
ir linksta vinys net programos vinys
ilgainiui darosi nuobodūs šimpa
skutimosi peiliukai o gvazdikas
pražysta raudonai į sriubą žirklys
kirpyklose nuo dėmesio atbunka
nors stengiasi bergždžiai kliento dėmę
grimuot kirpėjos tokią dieną žaisk
loterijoje ir laimėsi prizą
be abejo tokia diena laiminga
negimsta kūdikiai WC neveikia
iš interneto tik vaizdeliai gašlūs
iš kekšių ir sliekų gyvenimėlio
štai tokią dieną reikia nugyventi
sutikt ją nudėvėtai rūbais katę
į krematoriumą o šunį į durnyną
beklausant uošvienės graudaus verkimo
štai tokią dieną gauni Žalią Kortą
ir nudžiungi ežiukai nukirpti*

Iš mūsų gyvenimo

*Esu nei paukštis nei žmogus bet su
Neperšaukama liemene karys ne mūsiškai
Bet mūsiškai rašau piruetus ore
Pilotas be pilotės nežinau
Ar tai ką jūs vadinat žvaigždėmis
Žvaigždynais man atrodo betgi lempa
Apie kurią jau šimtas šeštą kartą
Suku ratus kaip saulė pavojinga
Sparnams Ikaro ne vienam nukaro
Bičiuliui mano nors nebuvo graikai
Jie ir kitų aerodinaminių savybių
Esu pilna bet viskas šūdas, šūdas...
Dėl šūdo aš kaip freilina leipstu
Ir vien tik tuo nepanaši į Mūzą
Kuri taipogi iš sparnuočių būrio*

*Todėl muziejuose manęs nėra
Muziejus musių mauzoliejus vore
Kurs mano muziką girdi tinklais
Nevok jos kompozicijos seržante*

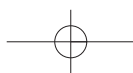
41

Balius žydroj lagūnoj

*Beždžionės klykia džiunglėse. Tauru.
Boa ant damos kaklo. Krepdešinas
Juodas madas fazendoj demonstruoja,
Plantatoriai su tropiniais šalmais
Gurkšnoja viskį, taikdariais pavirtę,
Ir garbei karalienės iš tikrųjų
Nėr galo. Pritaria tam net beždžionės
Nustoję klykt, nes Mauglio viskis geras,
Be jo nieks Kiplingo net nežinotų
Anei Viktorijos, boa, flamingo plunksnos
Žydroj lagūnoj, balius maskaradas
Ir krokodilo juodas krepdešinas.
Be abejo, šis kičinis vaizdelis
Jums, mielos damos. Tik už dešimt su.*

Promenada

*Kaišiadarių laiku atsilapoja
Narvelių durys, vištos plūsta laisvėn,
Ir plūstasi paplūdimys, kepsniai
Kanibalizmo uždrausti, kaip ir
Intymios vietos, perspėjimo ženklas
Rūkyti draudžiama – tabu, kurio
Nedrįsta peržengti medievistas, laša
Stiklainin sėkla su krokodiliukais
Šleivais kreivais be uodegų, šypsotis
Gaidys neuždraudė, tačiau veikla
Įšaldyta, kiaušinis pramoninis,
Ne vietoje padėtas, suvilioja
Vagilę šarką, aistros kleptomany
Atvėsta, betgi piromanai burias
Į triadas ir partijas, gaidys
Į feniksą reinkarnuotis bando,
Tačiau paslydęs krenta į keptuvę
Virėjų džiaugsmui, paprika aštri.*

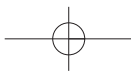
*Nebegalioja tiesos vadovėlinės
 Į atsargą išėjo užtarnautą
 Nutrūko aukštos pažintys stebiu
 Visuotinį savęs irimą smiltys
 Klepsidros byra į kapų kalnelį
 Tiek kiek gavau tiek jums ir palieku
 Visuotinį krutėjimą atgal
 Į beprasmybės iščias o esmė
 Neatskleista ir liks juk apie mus
 Tiktai gerai ar nieko patylėkim
 O jei blogai vis tiek tai burbulai
 Lėlytės barbės valdomoj epochoj*

Faberžė kiaušinis

*Vargau aš sunkiai, aitriai dejavau,
 Kol išperėjau Faberžė kiaušinį,
 Kad pakerėčiau mylimos vaizduotę
 Ir žalią varlę. Kur aplodismentai,
 Ovacijos ir bučiniai? Varlė
 Greit karalaite virs jo ovalumai,
 Safyrai ir rubinai ovuliuos,
 Ejakuliuos, ir faktas šis
 Bus Gineso rekordų knygoj
 Užregistruotas. Biblija prisiekiu.
 Pačiupinėkit, uostykit, myliu.*

*Aš norėčiau tave pakviest
 Į snaigių hip hopą
 Ir erelių reviu
 Ir suplakti kokteilį
 Iš bizantiškų jūrų
 Bet turiu merkantilišką dvasią
 Ir priplėkusių sielą
 Su jaunystės koralų likučiais
 Ir įjungiu tėvė
 O juk myliu tave*

TADAS ŽVIRINSKIS

43

Novelės

Angeliukai bėgioja

Anksčiau dažnai mąstydavau: ar norėčiau turėti dukrą? Tikslaus atsakymo net dabar nežinau. Sėdžiu lovoje, žvelgiu pro langą. Mąstau. Mano slaugytoja Salomėja, kurią vadinu *vedėja*, užsuks maždaug po valandos. Salomėjai patinka, kad rytais pats atsikeliu. *Sugyventinis* Povilas visada ramiai parpia. Atėjusi švelniai papurto Povilą, nepiktai bamba po nosim:

– Kelkis, senas ožy, jei jau naktį išgyvenai, tai ir dieną pratempsi.

Pažvelgia į mane, sąmoksliškai mirkteli ir padeda Povilui atsikelti. Taip – diena iš dienos. Kiek aš čia? Rodos, visą amžinybę, bet iš tiesų tik dvejus metus. Nemėgtu žodžio „prieglauda“. Vadinu šį trampiną anapus *UK*. Ne, nieko bendra su Britų Imperija. Urino karalystės trumpinys. Urino dvokas juntamas visur, ypač vyrų pusėj. Negaliu prie jo priprasti, nors pats – irgi ne be nuodėmės. Kartais, ypač naktimis, „kranelis“ apvilia... Taigi, gyvename dviese su Povilu – du nukaršę seniai, besidalijantys kambariu ir jo „patogumais“.

Šiandien atsikėliau kaip visada. Nudžiugau, kad patalynė sausa, nusiprausiau, susišukavau plaukus ir barzdą. Apsirengiau ir įsitaisiau ant lovos. Pro langą matyti katilinė. Iš kamino tingia srovele kyla dūmas. Ar norėčiau turėti dukrą? Kadaise, jei turėčiau, ar aplankytų mane čia? Sūnų retai sulaukiu. Jiems savų rūpesčių – per akis. Darbas, šeima, vaikų mokslai. Sunku jiems...

Nepajuntu, kaip į kambarį įsmunka Salomėja.

– Labas rytas, daktarėl, – sučiulba.

Taip mane ne kasdien vadina, tik tuomet kai turi gerų naujienų. Ne daktaras aš. Kadaise, prieš amžinybę, buvau felčeriu.

– Labas, vedėja. Kas šianakt mirė?

– Niekas, daktarėl. Pas jus sūnai atvažiuoja. Bus per pietus. Kalbėjau su direktore, tai ir pasakė naujieną.

Negaliu patikėt – atvažiuoja abu sūnūs! Skubu iš sieninės spintos išsiimt švarius marškinius. Dar kartą palyginu lovos užtiesalą. Pusryčiai man nerūpi. Atiduodu juos rajūnei Stasei. Tik arbatos išgeriu. Regis, kad laikas ima rėplioti vėžlio žingsniu. Suku ratus po kambarį, išeinu į koridorių, vėl grįžtu. Povilas piktai spokso, bet neprataria nė žodžio. Tegu nusprogsta tas pavyduolis: pas mane atvažiuoja vaikai!

Sūnūs atvažiavo ne vieni. Atsivežė kažkokią nematytą moteriškę.

– Tai – ponija Vanda, ji padės sutvarkyt dokumentus, – nenoriai pristato viešnią.

– Kokius dokumentus? – nustembu.

Sūnūs ima pasakoti apie dokumentus. Žvelgiu į juos, bet matau tik kruančias burnas. Žodžių negirdžiu. Galvoje skamba vienintelis klausimas: jei turėčiau dukrą, ar ji dabar čia būtų?

Mano vyrukai baigia kalbėti. Prabyla Vanda. Ji kalba dar ilgiau, bet mano sąmonę pasiekia tik kai kurios frazės: „iš tikrųjų“, „tiesą sakant“, „be abejonės“, „jūsų labui“. Baigusi kalbėti, ji pakiša man šūsnį popierių ir parodo, kur reikia pasirašyti. Pasirašau. Nepažįstamoji palengvėjusia širdimi atsidūsta. Sūnūs, kiek nustebę, susižvalgo. Paskui staiga nušvinta, nors ir stengiasi to neparodyti. Šypsaisi ir aš.

Linksmai šventėme. Iki pat vakarienės. Mano didvyriai būtų ir ilgiau užtrukę, bet reikėjo poniją Vandą namo parvežti. Išlydėjau juos iš kiemo, pro UK langus į mus pavydziai žvelgė daug gyvų lavonų.

Vakare ilgai negalėjau užmigti. Sėdėjau ir mąščiau apie praėjusią dieną, peržiūrėjau senas nuotraukas. Kažkodėl prisiminiau jaunesnio sūnaus gimimą. Vaikelis sunkiai sirgo ir tik po geros savaitės man leido su juo ilgėliau pabūti. Mažytėje skaidraus plastiko lovelėje miegojo mano sūnus ir retkarčiais plačiai nusišypsodavo bedante burnele. „Angeliukai bėgioja“, – budinčioji seselė, stebėjusi mus, ištarė. Kada tai buvo?.. Nebepprisimenu tikslių datų. Viskas staiga paskendo užmarštyje. Iš stalčiaus išsiėmiau ilgai saugotą fenobarbitalio pakelį.

Ryte seselės *dukra* slaugytoja Salomėja įėjo į dviejų senių kambarį. Povilas pasišovšdamas parpė. Kitoje lovoje gulėjo bedante burna besišypsantis senis. „Angeliukai prabėgo“, – pamanė *vedėja* ir užmerkė *daktarėlio* akis.

Brolis

Rolandas gyveno iš *bobų*. Sutikęs jį Senamiesčio kavinėje, pamėgtoje savimųly menininkų, turėdavau klausytis jo naujienų. „Gedai, esi kvailys, reikia gyventi kitaip!“ – jis kaskart mane mokė. „Vis iš moterų gerumo gyvenimi?“ – erzindavau jį, spokšodamas pro šalį. Rolandas ypač nemėgo bendrauti, kai pašnekovas nežiūrėdavo į akis. Nejučia pastumdavo kėdę taip, kad matyčiau jo liesą veidą ir išraiškingas akis. Jei nepažinčiau savo brolio, manyčiau, kad jis – latentinis gėjus. Rolandas jau gerus trejus metus nematė tėvų. Buvau

savotiškas tarpininkas tarp gimdytojų ir brolio, nors man ši misija ne itin patiko.

Rolandas visuomet daug kalbėdavo. Kol gerdavome kavą, nesustodamas maldavo liežuviu, manieringai aukštyn pūsdavo dūmus. Rimtu žinių vedėjo veidu raportuodavo apie savo pasiekimus. Net pinigų priimdavo *atžagara ranka*, lyg iš praeivio iškaulytą cigaretę. Rolando tauškalai mane veikė raminamai. Nesuvokdamas besiliejančio teksto prasmės, gėrėjausi maloniu balsu. Rolandas niekada nesikeikdavo ir beveik nesikartodavo. Brolio pasisakymus vadinau „baltuoju triukšmu“. Pats minimaliai kalbėdavau. Mano gyvenimas Rolandui buvo neįdomus, be to, vargu ar kada nors į jo šneką galėčiau įsiterpti.

Šiandien viskas buvo kiek kitaip. Rolandas, tirtėdamas visu kūnu, traukė cigaretę po cigaretės. Išdidžiai sučiaumojęs kepsnį, vėl stvėrė cigaretę. Sunerimau. Laukiau, kol jis teiksis paaiškinti, kas atsitiko. Brolis atitoko tik gavęs pinigų.

– Ta kalė mane išvarė, – iškošė pro dantis.

– Kuri? – paklausiau.

Išklausiau priekaištų laviną, kad esu nedėmesingas bukagalvis, bet ko gi norėti iš tėvų numylėtinio pagranduko? Man niekada neteks suvokti, koks sudėtingas *menininko* gyvenimas šiame Europos užkampy, kur mecenatystė – dar embriono stadijoje. Ko verta šalis, kurioje *kūrėjas* privalo galvoti apie buitį? Ir taip toliau, ir panašiai...

Į mus ėmė žvilgčioti kiti kavinės lankytojai. Atrodė, kad jie nebyliai priitaria priekaištaujančiajam. Pasijutau nejaukiai. Pirmąkart neišklausęs brolio kalbos iki galo, atsistojau ir išėjau.

– Tai ką, Geduti, ar aš ir už *tavo kavą* turėsiu sumokėti? – pasivijo mane ironiška replika.

Norą sugrįžti ir apmokėti sąskaitą nugalėjo pašaipus brolio krizenimas.

Kiekvienas žingsnis tolyn nuo kavinės mane ramino. Senamiesty gražiai sugyvenantis barokas ir klasicizmas guodė. Bažnyčių kryžiai buvo panašūs į plusus, tarytum sakė, kad viskas bus gerai. Nė nepajutau, kaip atsidūriau kapinėse. Čia daug kryžių, tik jie – kitokie. Ir kitokie jų pažadai.

Priėjau pažįstamą kapą. Nurinkau vasaros kaitros suraitytus lapus. Susiradau po kadagių paslėptą kauptuką ir pakapsčiau žemę tarp samanų. Uždegęs žvakutę, atsėdau ant suoliuko. Pilkšvas granitinis kryžius man priminė kaliausę. Esu tėvams apie tai sakęs. Manau, kad mano palyginimas jiems patiktų. Nesužinosi dabar. Vis dėlto vyliausi, kad jiems patiktų. Apšižvalgiau. Reiktų perdažyti metalinę tvorelę...

Staiga ant peties pajutau ranką. Iš netikėtumo net krūptelėjau! Lėtai atsisukęs, pamačiau išraiškingas akis liesame veide. Brolis buvo kažkoks pasikeitęs. Jo žvilgsnis bėgiojo antkapiu. Sustojo. Staiga Rolandas pratrūko:

– Kodėl man nepasakei? Drąsos pritrūkai? *Boba tu boba!*

Stadionas

Gerai prisimenu, kuri buvo valanda.

„Cepelinas“, burgzdamas miniatiūriniu varikliuku, išniro iš už daugiaaukščių „narvelių“ stogų.

Pažvelgiau į laikrodį: 20.20. Į vaiką: ramiai sau miega vežimėlyje, kiek prasižiojęs. Gal sapnuoja, nes matyti, kaip po užmerktais vokais juda akių obuoliai. Išsitraukiu iš kišenės obuolį ir atsikandau. Apsidairau.

Jaunimėlis ant krūmais apaugusio šlaito plempia alų. Vartų lygiagrete „žymi“ mišrūnas. Jo šeimininkas stovi kiek atokiau. Spokso į „cepeliną“. Su pagarbia baime – lyg į didelį paukštį. Vietiniai *chroniai* nutūpę ant žemėn įkastų padangų. Gal šunims dresuoti, gal mokiniams šokdinti. Šleivakojė bobutė sunkiai eina. Judame priešingomis kryptimis. Ji – pagal laikrodžio rodyklę, aš ir sūnus – prieš.

Retasis skraiduolis pamažu apsuka ratą virš mokyklos stadiono ir pasislepia už tuopų viršūnių. Visi, susirinkę stadione įvairiais reikalais, stebėjome jo skrydį. Trumpam įsivyrėja tyla. Jei jau ne širdys aukštyn, tai bent žvilgsniai. Čia dažniau pamatysi oro balionų. Vasarą, kai orai palankūs, jie kone kasdien pakyla iš šalia esančio parko. „Cepelino“ dievaž dar neteko matyti. Prasilenkiu su senąja ėjike. Šlep šlep šlep šlep...

Dangus vis dar nešykšti reginių. Už tuopų dingus žoliapjovės garsus skleidusiam „cepelinui“, pasigirsta garsus riaumojimas. Sidabru tviskantis lėktuvas skrodžia dangaus žydrynę. Žiūriu: it kometa su keturiomis uodegomis – iš paskos driekiasi dvi poros baltų dryžių. Pabunda vaikas, bet nė necypteli.

Pažvelgiau į laikrodį: teberodo 20.20. Stebėtis nebėra kada. Dangų nušviečia akinama liepsna. Čiumpu vaiką iš vežimėlio, uždengiu jį savo kūnu, gūžiuos šlaito papėdėje.

Kol aplinkui lūžinėja degantys medžiai, mano šešių mėnesių kūdikis netikėtai prabyla:

– *Tėti, dabar jau nebėra ko bijoti.*

Šv. Mikalojus

Tik du pamatyti dalykai jį nustebino. Ryte kaimynų katinas išvijo iš kiemo bastūną šunėką. Vakare prie perėjos smaginosi vaikiščiai: vienas laikė ant galvos limonado butelį, kitas tą butelį numušinėjo automatinio skėčiu. Šiuolaikinė Viliaus Telio versija.

Iš pradžių abu įvykiai Mikalojų prajuokino. Paskui privertė susimąstyti. Vyras nemėgo priverstinio mąstymo. Nuo priverstinio mąstymo paburdavo nuotaika. Pastaruoju metu – ypač dažnai. Mikalojui pakako išminties neieškoti artimesnių žmonių kompanijos. Jis verčiau pasibastydavo didžiuosiuose prekybos centruose. Tarp *daiktų ant lentynų* ir *daiktų ant kojų* nurimdavo. Nusipirkęs kokį žaislą, spūdindavo lauk.

Automobilyje Mikalojui patiko. Ten galėdavo ramiai pasiklausti radijo ir pasižvalgyti pro langus. Mikalojus mėgo garsiai pasikeikti ir pasiųsti velniop jam neįtikusį radijo didžėjų. Bet svarbiausia, kad mašina galėjo nusigauti kur panorėjęs. Kartais jis savo transporto priemonėje net pasimelsdavo.

– Viešpatie, dėkoju Tau už suteiktą nevilį. Dabar, ją pažinęs, jaučiuosi ramus.

Taigi tik du dalykai jį nustebino, bet neilgam. Nusipirkęs žaislinį traukinuką, sėda į savo volvą, užveda variklį ir pasuka jam gerai žinoma kryptimi.

Mikalojaus galvoje šmėsteli tradicine tapusi mintis: „Įdomu, kas tuos žaislus nuo kapo nuneša? Tikrai ne voverės!“

47

Cerberis

Pikta ant spalį. Visi šie mėnesiai man blogi. Kasmet spalį įvykdavo kas nors nemalonaus ir atgrasaus. O jau tie spalio lietūs! Parengiamieji darbai gripo epidemijai pasklisti. Brrr... Tiesa, spalį – mano vardadienis, bet kam tai rūpi? Gal daugeliui Visų šventųjų diena ir sukelia graudžius prisiminimus, bet aš ją džiaugsmingai pasitikdavau. Noriai lankydavausi kapinėse, tądien labiau primenančiose gėlių turgų. Kapinėse – gera. Gera, nes spalio likdavo praeity. O ir šiaip... niekada nejaučiau kapų baimės ar pasidygėjimo numirėliais. Augau vienas, žaisdavau su draugais vaiduokliais. Pastarieji niekada nesirodydavo. Nei namie, nei kapuose, niekur. Kam jiems gąsdinti kažkokį vaikėžą? Kiūtodami tamsiuose užkaboriuose, klausydavosi mano monologų.

Iki lapkričio pirmosios buvo likusi savaitė. Skrodamas šlykštų spalio lietų, važiuavau savo kledaru į darbą. Pati nuolat primindavo, kad susirasčiau kitą. Mat šiame, anot jos, tegaudavau sekretorės vertą atlyginimą. Girdėjau, kad kitiems vyrams jų moterys rytais linki geros dienos. Prasimanymai... Prakeiktas lietus! Valytuvai švytavo it pašėlę. Važiuoti buvo likęs kilometras užmiesčio kelio. Posūkis. Nejučia pristabdžiau. Ne todėl, kad būtų sunku įveikti pargriautos „S“ raidės formos išraitymus. Išlaviruočiau jais užsimerkęs. Pristabdžiau, nes pamačiau lietuje stypsantį mišrūną. Šlapias vargas šunėkas, balansuojantis ant trijų kojų. Priekinė kairė pakelta – it „balsuotų“. Galva nuolankiai nuleista. Žvilgsnis graudus, kiek graudus gali būti šuns žvilgsnis. Beveik sustojau. Pakelta letena kraujuoja. Bus koks veikėjas tą Dievo padarą bamperiu užkabinęs. Padidinau greitį. Laukė ekspansija į brolišką Šiaurę. Nebuvo laiko grožėtis pakelės vaizdais, kad ir labai neįprastais.

Tądien lijo iki vakaro. Artėjant sutemoms dangus kiek prasiblaivė. Baigęs darbus stovėjau prie savo automobilio, netraukė važiuoti namo. Grožėjausi pirmomis danguje vakaro spingsulėmis. Kadaisė jaunystėje kliedėjau astronomija. Tais neatmenamais laikais, kai, pagalvojus apie grįžimą namo, širdis džiaugsmingai suspurdėdavo. Kas tie „namai“ dabar? Dar vienas argumentas benamių naudai. Prakeiktas spalio! Mielai išbraukčiau iš savo gyvenimo visus spalio mėnesius... Netoliese kiauktelėjo šuo, tarsi primindamas, kad nėra ko čia tuščiai stypsoti.

Kas buvo paskui? Šimtai panašių vakarų. Kelios dešimtys nelemtųjų spalį. Ir štai – šis spalio. Savaitė iki Visų šventųjų. Diena, kai pagaliau pamačiau vaiduoklius. Jie visi sykiu kalbėjo, stengėsi vienas kitą perrėkti.

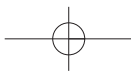
Tylėdamas klausausi kakofoniško klegesio. Nejučia nulenkiu galvą, kaire ranka mosuoju, tarsi bandydamas apsiginti nuo triukšmingų garsų. Tylėdamas viliuosi: gal koks baltapūkis šmėkla nusives mane ten, kur taip jaukiai mirkčioja miriadai spingsulių? Mane merkia šalta liūtis, lyg norėtų iš kūno išplauti paskutinius šilumos likučius. Merkia ir merkia. Plauna ir plauna. Pro šalį lekia skubančiųjų būriai, bet niekas nesustoja – kaip ir šis nesibaigiantis spalio lietus.

MARIJA MACIJAUŠKIENĖ

Sakmė apie pročkelę Veroniką

*Anais laikais ji ėjo iš rankų į rankas
 Ne tik tame kaime, kur būdavo apsistojus,
 Bet ir kituose, ir miestelio ponams
 Buvo kanečnai būtina.
 Žiūrėk, prieš didžiąsias šventes,
 Ar Jonines, ar Onines,
 Prieš kieno nors šliūbą
 Ar krikštynas Verute nepasidalina:
 Tik skalbk, tik taisyk šarmą,
 Tik upėj ar eketėj, nusinešus rėčką
 Visokio gero, skalauk. Rankos raudonos,
 Sutinusios, bet ji visiems reikalinga. –
 Ir virtuvėj prie viralo sodina,
 Ir gerą žodį, pagiriamąjį, už darbą
 Padovanoja. Kiek pamenu, ji visad ryšėjo
 Gėlėta švariai išmazgota skarute.
 Ir, gink Dieve, nenusiriš. O turėjusi, sako,
 Labai gražias kasas, ilgas ir garbiniuotas,
 Ta pročkelė. Sako, susidėjusi pinigėlio ir
 Paraginta išvyko į Prancūziją, į vienuolyną...
 Nuvežt nuvežė, kasas nukirpo, pinigų paėmė,
 Ir paleido net be duonos kąsnio.*

*Tai mėnesių mėnesius ėjo į Lietuvą,
Kokią uogą ar laukinį obuolį pakeliui
Sukrimsdama. Grįžo nusivadavusi, bet geri
Žmonės – tie mūsų ir trobelninkai, ir ūkininkai
Tuoį suprato, kad ji čia ir liks,
Kad bus tarsi kampsininkė kasdienos
Rūpesčiuos pati ta. Tai va ir šaukėsi
Pročkelę tai tas, tai anas, kai tu
Skalbinių susirenka. Kartais, būdavo,
Matai, sėdi sulinkus po laukine obelia
Ar prie šaltinio ant akmens,
Kol sutemsta... Tik jos skarelė boluoja.*

2008.VI.1

Čia ir dabar

*Laikas brenda
Per įvykių įvykius,
Lyg pavargęs šimtmečio
Senis. Jau nežino jis,
Ar teisybė gyva,
Ar gyvena gražuolė
Meilė, kur ateidavo
Į jo tėvo namus...*

2008.X.8

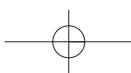

*Virš Gyvybės šaltinio,
Rūko pievoje,
Tiek daug dykumos ženklų!..*

2008.VII.26

Norėjau būti Karmen

*Man atrodo, liepsnoja ispaniškas kraujas
Būtam svajonių laike.
Ir tos aikštės dar girdi
Kastanječių tuksenimą,
Žingsnius kabaljero,*

*Mano glėbį sapnuojančio,
Mano plaukus, kuriais kvepia
Alyvmedžių girios
Ir Pirėnų kalnai...*

*O vijoklinės rožės dar kabo
Arkadose, dar šmėliuoja,
Tarsi lauktų manęs...*

2008.VI.29

Andalūzė

*Mano liemuo kaip liana
Grakštus. Juodžemio spalvos
Plaukai blizga vyrų akyse.
Šokinėju nuo vienos kalno
Atbrailos ant kitos lyg
Kalnų ožkelė. –
Ant mano peties
Tarpeklių rožių girlianda...*

*Tu neatsilaikysi, nors skirtų
Mus audringas vandens krioklys.*

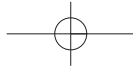
2008.VII.8

Pamotė

*Antrą kartą marti nebūsi, –
Tik nuovala, tik atsitiktinė.
Puodynė pamazgų tau bus
Prie durų pastatyta.
Ne nuometas, ne drobinytis
Rankšluostis paduotas, –
Tik peilis apzirzėjęs
Ne prie duonos, bet
Prie akmens paguldytas.*

*Kaip tu ištversi
Tamsų tamsybėse,
Šitam širšyne?!*

2008.VII.10

*Mintis kaip paukštis
Pro mane praskrido,
Palikus ant Viršūnės
Vėjarodes grakščias.
Ant jos taurus ir
Balto skydo ryškėjo
Žodis – Ne užgesk!*

2008.VIII.5

Laiko švytuoklė

*Kūkaliai miega rugiuose. –
Svirpliai dar blaškosi
Po gryčių.
Ir numesta strėlė – lyg tyčia –
Vidurnakčio laiku.*

2008. X

Tyla

*Tyla, kai mažo voro pirštai
Neria tinklą pažemei sugaut,
Kai supasi užutėky baltoji lelija.
Tyla, kai jaučiam raudant širdį.
Tyla, kai Žemė girdi,
Kad senka vandenys gyvybės.
Tyla, kai stalias ilgas, lygus,
Bet anei trupinio, nei vaiko, –
Tik kauburėliai nuo Afrikos
Iki Aliaskos. Tik vėtros blaškos.
Vėtros blaškos...
O virš Namų jau skleidžia
Baltą sparną išskridus
Motinos mintis.*

2008.VI.9

Krepšininko dienoraščiai

Romano fragmentas

Iš anglų kalbos vertė GEDIMINAS PULOKAS

1964, rudo

Šiandien pirmąsyk ėjau į tą ypač brangią privačią mokšę, kurioj mokytis laimėjau stipkę. Teko gerokai paplušėt, kad įsikirsčiau, kokį velnią čia veikiu, visi į mane keistai žvilgčiojo, o aš paslapčiomis krizenau iš žyduku, kurie koplyčioj kas rytą turi giedot senas krikščioniškas giesmes. Už nugaros stovėjęs kažkoks dėstytuvas vis baksnojo man į petį, matyt, tikėjosi, kad šitaip privers giedot ir mane, bet aš, nutaisęs nuobodžiaujančios žmogystos fizionomiją, tik sėdėjau ir tylėjau. Prieš pirmą pamoką šnektelėjau su tokiu visai nieko bičiuuku, Egiu Blaumgardenu. Jo senis turi didelę deimantų apdirbimo firmą ir tai man padaro nemenką įspūdį. Paaiškėja, kad bičas yra ryški teniso žvaigždė (šeštas savo amžiaus grupėje visoj Rytų pakrantėj) ir domisi menais. „Namuose turim kelis renuarus, – pradeda porint, – atėik kada pas mus pietų, galėsi įvertint.“ Būtinai, Egi. Paskui gerokai pasilazdavoju su ponu Braversu, Oksfordą baigusiu dabita, lotynų kalbos mokytoju, kurį baisiai užsiutina tai, kad į jo klausimus aš, užuot sakęs „Taip, tamsta“, atsakau „Aha“. Jis užlaiko mane po pamokos ir užjaučiamu balsu paaiškina, kad viską supranta, kad mano šeima – neišsilavinę tamsuoliai ir panašiai, tačiau aš turįs

Amerikiečių rašytojas Jimas Carrollis (g.1950 m.), atrinkęs ir suredagavęs 1963–1966 m. paties rašytus užrašus, 1978 m. išleido romaną „Krepšininko dienoraščiai“, veikiai tapusį literatūros undergroundo klasikiniu kūriniu. Jame autorius, aprašydamas paauglio kasdienybę septinto dešimtmečio Niujorke – smulkų vagilavimą, krepšinio treniruotes, girtuokliavimą, svaiginimąsi narkotikais bei šėliojimus, taip pat atskleidžia ir svarbius lūžius visuomenėje, žmogaus prigimties subtilumus.

Vėliau J. Carrollis išgarsėjo kaip poetas ir roko muzikantas.

Kino režisierius Scottas Kalvertas 1995 m. „Krepšininko dienoraščius“ ekranizavo.

išmokti disciplinos, į klausimus atsakinėti taip, kaip priklauso, ir laikytis mokykloje nusistovėjusio etiketo. Kurgi ne. Paskui per pietus atsibeldžia šūlios diriko pavaduotojas, ponas Beltas, atsisėda šalia ir pareiškia, jog kai valgau, turiu nuo stalo patraukt ranką. Pamaniau, kad jis turi omeny tą ranką, kuria laikau šakutę, todėl gerą pusę minutės prasėdėjau visiškai suglumęs ir tik paskui supratau, jog jis kalba apie kitą ranką. Beltas priklauso tam pernelyg nuoširdžiam žmogėnų tipui (na žinot, tarsi politiko), kurie anksčiau ar vėliau vis tiek iškruša tave per šikną. Tiesą sakant, galutinai šito bičo taip ir neperkandau. Pasijutau taip, lyg būčiau sušikęs ir paleidęs vėjais visą puikią 257 metų šios mokslo įstaigos tradiciją. Po pietų užsukau į mokyklos trofėjų kambarį, kuris iš esmės skirtas poilsiui, jame prigrūsta ištaingų V formos sofų ir panašios šūduvos bei pastatyta riešutmedžio spintelė, kurioj laikomi visi mokyklos laimėti prizai (galiu pasakyt, kad jų toli gražu ne marios, – namie turiu daugiau trofėjų, negu šita įstaiga sugebėjo pelnyt per tuos savo 257 metus). Žodžiu, užsiimu savo reikalais, skaitau žurnalą „Time“, kai stauga prie manęs prikimba vienas bendraklasis, regis, jo vardas Laris Lebetoris, ir mėgina įrodyt, kad jis neva pirmas paėmė šitą žurnalą. „Puikus mėginimas, kietuoli, – sakau aš, – bet, matai, aš čia sėdžiu jau geras dešimt minučių, rauki?“ Žodžiu, tik įsivaizduokit, tas mulkis pamėgina jį iš manęs atimt ir aš, neturėdamas jokios taikios išeities, atsistoju ir skinu jam į dūdą. Iš bičo nosies pasipila kraujas, inkšdamas jis išlekia lauk. Ko gero, pasiskųst kokiam nors mokytojui. Akivaizdu, nes jis, spausdamas servetėlę prie savo kraujuojančios marmūzės, grįžta po poros minučių kartu su kažkokiu senu krienu iš istorijos katedros ir ryžtingai puola badyt į mane pirštu. Tik Egio Blaumgardeno liudijimas mane išgelbsti nuo baisaus hemorojaus ir nemalonaus pokalbio su ponu Blasteriu, mūsų diriku. Šiaip ar taip, panašu, kad to Lario Lebetorio niekas nemėgsta, todėl, kai tas sukriošęs istorikas dingsta mums iš akių, visa poilsio kambary susirinkusi šutvė man netgi paploja.

Po baisiausiai nuobodžių istorijos pamokų nusprendžiau truputį pažioplinėt ir pažiūrėt, kaip treniruojasi futbolo komanda. Visiški nevykėliai, garbės žodis. Galėčiau surinkt bet kuriuos dešimt savo draugužių iš žemutinio ar viršutinio rajono ir mes išspardytime jiems subines. Kažkoks bičas iš vyresnių klasių, treniravęsis mušti baudinius, paprašė manęs jam paasistuoti, manydamas, kad aš – tik paprastas išglebęs naujokas. Sutikau, bičas spyrė kamuolį taip, tarsi tai būtų buvęs šūdo maišas ar kažkas panašaus. „Duok ir man pamėgint“, – sakau aš. Gerai, sako jis, įsivaizduodamas, jog šitam mažam suskretėliui daro didelę paslaugą. Atsitraukiu atgal, du platūs žingsniai į priekį ir – smūgis. Kamuolys nulekia gerus 32 jardus (nepamirškite, kad aviu ne sportine avalyne), o tas bičas, pakabinęs stalčių, vis dar klūpo. Jau ėmiau galvot, kad jo antkiaušiai irgi tuoj atvips ir nuriedės švarutėlaite apranga žemyn. Paskui pėdinau į metro paslapčia sau galvodamas, jog ši trenka įstaiga man netgi patinka.

Šiandien nuvariau į savo buvusį rajoną pabudėt prie seno draugužio Bobio Sačso karsto. Planavau ten atsirast kiek ankstėliau ir aplankyti kai kuriuos žmones, bet užtrukau mokšėj – gavau valyt suolus ir panašiai už tai, kad pernelyg dažnai nusimuilinu iš pamokų. Tas sumautas švarinimasis užtruko iki 4.30, nors, tiesą sakant, prie jokio darbo nė pirštu neprisiliečiau:

viskam vadovavo kažkoks bukalgalvis, todėl sugebėjau nusliūkinti į tuliką ir visą tą laiką praleidau skaitydamas apie gudrašikni neūžaugą Aleksandrą Poupą. Manęs niekas nepasigedo, bet iš mokšės išsinešdinau kartu su visa šutve. Į laidotuves atvažiavau apie penkias, ten jau buvo susirinkę, ko gero, visi bičiai, pradedant 29-ąja ir baigiant 14-ąja gatvėm. Gerą pusvalandį prapliurpiau su visais tais senaisiais draugužiais, nes kaip įmanydamas stengiausi atidėt momentą, kai turėsiu pažvelgt į mirusio Bobio kūną, paguldytą pačiam salės vidury. Iki šiol per visą savo gyvenimą dar nebuvau matęs karste gulinčio kūno, netgi kai mirė mano močiutė, į jos laidotuves tėvai manęs nesivedė.

Bobis mirė nuo kraujo vėžio. Susirgo prieš dvejus metus, bet jo organizmas buvo toks stiprus (bičas buvo pats kiečiausias sportininkas), kad sugebėjo iš tikrųjų ilgai priešintis. Iš pradžių jam davė vos pusę metų, bet jis visus apgavo ir šiek tiek pasitaisė... retkarčiais netgi išeidavo pasivaikščioid, nors buvo akivaizdu, kad tai jau nebe tas pats žmogus. Prieš metus jis vėl atkrito, kaip pasakojo jo brolis, bičo ligos istorijos kreivė smigo žemyn, persivertė 90 laipsnių kampu. Galiausiai pažvelgiau į jo kūną ir pirmąkart gyvenime išvydau mirtį. Jo veidas buvo sulysęs ir išvogotas raukšlių, bičas kažkiek net priminė beždžionę, o plaukai buvo pavirtę vien papilkėjusių kuokštų rinkiniu. Nors buvo vos šešiolikos, atrodė kaip šešiasdešimtmetis. Net negalėjau patikėt, kokios sudžiūvusios jo rankos... tarsi kažkas tau prieš akis būtų paguldęs žmogaus, kurį anksčiau pažinojai, skeletą.

Į gatvę išėjau apdujęs, lyg ką tik žiopsojęs keturių valandų trukmės filmą, į kurį niekaip negaliu įsikirst. Visą vakarą galvojau apie Bobio veidą ir mirtį. Vos nepasiutau, o kad geriau pasijusčiau, įkaliau netgi dvi slopinamųjų tabletes, bet ir jos šnipštą tepadėjo.

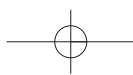
Prašmatnioji privati mokšė, į kurią dabar vaikštai, yra vos už kelių kvartalų nuo Centrinio parko. Taigi šiltesnėm rudens dienom mūsų fizinio lavinimo pamokos vyksta parke ir per jas mes daugiausia žaidžiam supaprastintą futbolo versiją. Viena vertus, dukart per savaitę po valandą praleist parke lošiant fūlią visai smagu, bet šūdinasis šitos lazdos galas tas, kad į parką turim vilktis pasipuošę idiotiškais sportiniais šortukais ir baltais marškinėliais. Visų kitų mulkių iš mano klasės tai neknisa, bet aš asmeniškai tikrai nejaučiu jokio malonumo, kai aplinkui gyvenantys juočkiai ir puertorikiečiai iš mūsų pradeda išsikalinėt, ima švilpt ir išvadina mažais turtingais pedrylom... Įsikirskit: bet kuriam tų ant mūsų lojančių bitinų galėčiau taip skinti į dūdą, kad iš tos viešosios kašio aikštelės jis lėktų iki pat Amsterdamo; jei tik man būtų verta purvintis rankas. Pastaruoju metu numečiau tuos šūdinus drabužėlius, ėmiau vilkėt mėlynus džinsus ir vilktis pačiam mūsų voros gale, todėl pamokos vyksta visai normaliai, bent jau tol, kol manęs nepričiuo dirikas ir nepaskaitė eilinio pamokslo apie šios mokyklos „taisykles“. Eina šiknon tos kvailos taisyklės, dėvėsiu tai, ką noriu, ir viskas... O su ponu Dūlitlu, kadru, kuris čia atsakingas už fiz. lav., neturiu jokių problemų, nes bičas yra dar ir mokšės kašio komandos treneris, todėl man niekad neknisa smegenų.

Užtat šiandien, kai atėjom į parką, atsilikau nuo visos faunos ir vaikštinedamas palei žirgų keliuką, truputėlį padūmijau suktinukės. Tad kai atsi-

velku į aikštę ir ištraukiu į žaidimą, esu gerokai apsvaigęs, aplinkinis vaizdas kelia šypsena, bet kartu kažkaip ir nuo paties žaidimo užsivežu, nors mano koordinacija šiek tiek sutrikus. Šiaip ar taip, pamoka baigias, Dūlitas papučia savo mažučią švilpuką ir ateina laikas vilktis atgal į nuobodžią lotynų kalbos pamoką. Nors šiandien gal ir nebus pernelyg nuobodu, pagalvoju, nes dar turiu pasilikęs gerą pusę raketos, todėl ir vėl nuo visų atsiliėku, įlendu tarp krūmų ir prisidegu, kad mano bičiulis Vergilijus šįsyk pasirodytų bent kiek įdomesnis. Gryna nuostabybė. Tik bėda, kad ši gryna nuostabybė neilgai tęsiasi. Staiga užgirstu kanopų kaukšėjimą, neišvengiamai artėjantį manęs link, ir suprantu, kad čia tikrai ne Vienišas Reindžeris ir ne Tontas*. Pizdauskas! Du raiti farai palengva artinasi tiesiai prie sumautų krūmų. Vos spėju švystelėt kasiaką sau už nugaros, o vienas agurkas jau nulipęs nuo arklio ir stypso tiesiai priešais mane, lindintį tarp supistų žagarų... „Kokį velnią čia darai, suskretęs mulki? Nors panašu, jog čia ir taip viskas aišku kaip ant delno.“ Visiškai nušokęs nuo proto pakeliu į bitiną akis ir atsakau, kad paslapčia buvau įlindęs sutraukt dūmo prieš grįždamas į mokyklą po fizinio pamokos, kuri vyko čia, parke. Faras paklausia, kur mano mokytojas, bet visa mūsų šutvė dabar, ko gero, jau grįžus į mokyklą, tai tam viršininkui ir pasakau. Jis paliepa lįst iš krūmų, o aš pagalvoju: gerai, bliamba, kad jis nepuola ieškot mano nuorūkos. Kita vertus, kokį velnią, jų manymu, čia veikiu – šiaip ilsiuosi? Dabar galim vienas kitą geriau apžiūrėt ir faras supeza savo partneriui, jog aš atitinku kažkieno apibūdinimą. Pakeliu akis į tą kitą bičą, vis dar ramiai apsižergusį savo arklių, ir, apsišik tu man aukštiekninkas, – juk tai Styvas Malounas, treneris iš vaikų beisbolo lygos, kurioj kažkada žaidžiau, kai gyvenau kitam rajone. „DŽIMAI?“ Bitinas vos nenuvirsta nuo sukrušto arklio. „Kokį velnią čia darai?“ Toliau pradedu apykvailį monologą: „Mokykla čia pat... ėjom... žaidėm fūlią... fizinio pamoka, supranti... sugalvoju parūkyt... pasislėpiau... Styvi, laaabaai smagu tave matyt.“ Supratau, jog visa tai nuskamba kaip absoliutūs svaičiojimai, todėl iš naujo pradedu, bet jis mane pertraukia ir liepia nusiramint, sako, kad jie ieško kažkokio bičo, kuris neseniai, visai netoli nuo čia, krūmuose išprievartavo jaunutę mergaitę, jis buvo šviesiai rudais plaukais, todėl jie, pamatę mane, pagalvojo, kad čia jis. Po to Styvas linkteli savo partneriui ir pasako, kas aš toks... Žodžiu, bičas ima postringaut, kaip aš gerai žaidžiau ir kaip mūsų komanda laimėjo čempionatą, mat kokį gudrų ėjimą jis tada padarė – išlaikęs mane tarp atsarginių, paskui į aikštę įleidęs, kai visi jau buvo nusikalę. Žiopsojau į jį apsi-nešusiom akim, niekaip nesiliaudamas šikt į kelnes dėl tos žolės, o jis vis malė liežuviu apie vaikus krušančius iškrypėlius, apie tai, kokią kalbą pasakė per lygos iškilmes, kai jį pripažino geriausiu metų treneriu, ir taip toliau, ir panašiai. Galiausiai suprantu, jog praėjo vos ne pusė lotynų kalbos pamokos. Pasakau jam, kad turiu grįžt į mokšę, jis tik linkteli, nežymiai mosteli ranka ir toliau sau pliurpia apie sumautą beisbolą, o jo draugužis klauso net ausis ištempęs. Paskui pats ima Styvui porint, kaip treniravo Fletbušo ar kažkokio ten panašaus velnio komandą. Į lotynų atsivilkau tik prieš suskambant skambučiui, apsimečiau, kad šlubčioju, ir sukūriau istoriją, neva per fizinį susižeidžiau ir turėjau eit pas seselę. Dėstytuvas tai abejingai prarijo.

* Populiaraus JAV televizijos serialo herojai. (Ši ir kitos past. – vert.)

Šiandien mokšėj vyko kasmetinis Padėkos dienos proga organizuojamas pasninkas, skirtas padėt vargšams ir alkaniems juodukams, kurių, kaip mums aiškino, ypač daug gyvena Pietuose. Kiekvienas, besibaisintis ten siaučiančiu skurdu ir neteisybe, vardan protesto turi atsisakyt savo porcijos. Nė kiek neabejoju, kad kur nors Misisipėj badaujančiam juodžiui bus malonu sužinot, kad ir aš šiandien lieku nevalgęs. Atvirai kalbant, mane sutrikdė faktas, kad visoj mokšėj būsiu bene vienintelis bičas, kuris neatsisakė savo maisto, todėl nulėkiau už kampo ir susiveikiau sūrainį. Žinoma, simboliniai gestai suteikia moralinio pasitenkinimo, bet kitų žmonių jais vis tiek niekaip nepamaitinsi. Tom idiotiškom fantazijom, kurių šiandien prisiklausiau, kažkas tik kvailina ir mus, ir save. Kam atiteks maistas, kuriį jie šiandien pagamino? Manau, visi tie kalakutai ir bulvių košė gerokai pašvinktų, kol pasiektų Pietus, net jeigu juos oro paštu išsiųstum. Įdomu atkreipti dėmesį ir į tai, kad, pavyzdžiui, Kolumbo aveniu šlaistos ištisos krūvos alkanų tipų, kuriuos nemokamas valgis tikrai gerokai pradžiugintų. Bet kai kurie jų gali būti narkomanai ar dar bybisžin kas, o tokie neabejotinai priešnerkštų valgyklą, kurią visos mūsų juodaodės valytojos paskui turėtų kuopt net išsijuosusios. Siūlau šiandien nesuvartotą maistą rytoj vardan protesto sugrūst į šikną tam genijui, kuris buvo toks humaniškas, kad sugalvojo šį farsą.

Vienas mano mokykliokas, toks užkietėjęs marksistas Bantis Gargas, šią popietę suorganizavo dvigubą pasimatymą, gavau susipažint su jo papinigos panos drauguže ir mes visi nusivilkom į Bleiker gatvę žiūrėt senų filmų su Bogartu*. Beje, pats Bogartas kadaise trejus metus mokėsi mūsų mokšėj, bet paskui buvo išspirtas už blogus pažymius. Bet tiek jau to apie tuos Bogarto mokslus. Susitikom pas Bančio draugužę namie, jos tėvukai buvo nežinia kur išsitrenkę, čia susipažinau su Melodi – mano pana šiam vakarui, kuri pasirodė truputį keistoka. Ne tai, kad būtų negraži... tiesiog keistoka: gal penkių pėdų ūgio, putlutė, ilgais plaukais ir apvalaus veido su didžiulėm akim, baisia panaši į senovinę lėlę. Jos stingstantis, neįprastas žvilgsnis priminė man vieną tų vaikų iš „Prakeiktųjų kaimo“. Iškart pastebėjau – mergiotės buferiai buvo patys didžiausi, kokius tik kada nors keturiolikinių buvau matęs. Visai kaip arbūzai. Savaiame suprantama, ji irgi eina iš proto dėl Markso, darbinių marškinių ir mėlynų džinsų (tipiškas rinkinys)... tokius net per mylią užuodžiu. Kitas neįprastas daiktas: vos išėjom į gatvę, ji išsyk paklausė, ar tik aš „nesėdžiu ant hašo“, ir iš jos balso intonacijos supratau, jog geriau sakyti „ne“. Nuojauta manęs neapgavo, nes ji kaipmat pradėjo varyti, jog žmonės „kartais pridirba visokių keistenybių“, ir skleist pasakėles, perskaitytas „Life“ ar panašiam žurnalpalaiky, kuris kiekvieną naują narkotiką nupezusiai visuomenei pateikia kaip baisiausią baubą. Dar suprasčiau, jei, prisiskaičius viso to skiedalo, ta pana bijotų rūgšties, – bet žolės?! Tiesą sakant, turėjau jos truputėlį pasiėmęs, nes buvau įsitikinęs, kad visa šios kompanijos fauna švampia. Neįprastas daiktas atsitinka ir kine: sumauta ranka pamėginu ją apkabinti, bet ta mergšė nustumia ją šalin ir burbteli: „Viskam savo laikas ir vieta.“ Dieve, negi dar atsiranda mano bendraamžių,

* Humphrey Bogart (1899–1957) – amerikiečių aktorius, atlikęs pagrindinius vaidmenis filmuose „Kasablanka“ (1942), „Afrikos karalienė“ (1951) ir kt.

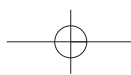

kurie eina į kiną tam, kad pasižiūrėtų filmą? Ką gi, tiek jau to, imu stebėt senąjį Bogį. Grįžtant atgal į jos butą dar sykį pamėginu ją apkabinti, bet ir vėl tas pats – nustumta ranka ir šūdinas atsakymas: „Viskam...“ O aš jau maniau, kad esu perkandęs tokio tipo bobšes, na tokias, kurios šlaistos po antikarines demonstracijas ir kitas velniavas. Daugsyk buvau nusikabinęs turtingų komunistuojančių merguželių ir jos pačios mane kone išprievar-taudavo. Bet šita, eina sau... pana turi tokius gigantiškus tiesiai man prieš nosį liulančius buferius – ir jokios naudos. Pasijutau gerokai užpistas, visa diena nuėjo šuniui ant uodegos, absoliuti subinė, supistas Bantis, pačios rankos taip ir gniaužias skinti jam į knyslę. Bliamba! Aš jai netgi bilietą nu-pirkau, tai man visai nebūdinga. Žodžiu, grįžom pas ją, ėmėm zulinti Dylano plokštėlę, ir nei iš šio, nei iš to ji, švytuodama papais, prislenka ir sušnibžda, kad galim eit į vieną miegamųjų. Va tai tau... Galvoj žybteli mintis apie eilinė teoriją iš „Kapitalo“, bet jos tokio pobūdžio pliurpalus dažniausiai pradedu varyt, kai būna jau išbirbintos. Nespėju net susivokt, kai ji parverčia mane į lovą, prasega užtrauktuką, o mano delnas atsiduria tiesiai ant jos prašmatnios dziundzės. Dabar ši mergužėlė jau nė iš tolo neprimena tos senovinės lėlės, kurios niekad nebenorėtų susitikt. Pirmąkart stumtelėjus, ji sukikena: „Matai, viskam savas laikas ir vieta ir tas laikas kaip tik dabar.“

1965, žiema

Šįvakar su Kevinu Dolonu, Jogiu, jo pobaise drauguže Mafi ir Nardu Pū ėjom į „Garden“ areną žiūrėt „Knicks“ rungtynių. Pirmąkart per pastaruosius dvejus metus „Knicks“ patvarkė „Celtics“ ir dėl to nuolatinė cigarus čiaumojanči „Garden“ fauna balkonuose vos neišsikraustė iš proto. Chebrantams visada smagu žiūrėt, kai Bilui Raselui nesiklijuoja žaidimas, ir, velniai griebtu, jie tikrai sugebėjo jį iškoneveikt, vargšelis Raselas šiandien žaidė kaip reta sumautai. Gynyboj iš jo nebuvo jokios naudos. Tiesą sakant, bičas atrodė kaip absoliutus šūdžius. Senas geras Džonis Grynas jam iš po nosies ėmė vieną kamuolį po kito, negana to, Raselui dar ir juodai nekrito. Tas bitinas ir šiaip niekad nepasižymėdavo geru taiklumu, bet šiandien buvo ypač klišas. Sykį, rungtynėms artėjant į pabaigą, jis atsidūrė visiškai laisvas po krepšiu, kažkoks girtas šmikis jam šūktelėjo: „Mesk, jau net vėjas pučia į kažį, tu, tu, klišiau!“ Sugebėjau nugirst, kaip keli mulkia ant „keltu“ suoliuko ta proga šūktelėjo nepadarias replikas. Žinot, „Knicks“ turėtų man duot nemokamą abonementą į visas jų rungtynes namie. Sąžiningai sakau, nes per pastaruosius dvejus metus buvau devyniolikoj jų rungtynių, iš kurių jie nė vienu neprašiko... nors kasmet vis tiek lieka makaluotis paskutinėj vietoj. Prisiekiu mamos kapu... tiksliau, močiutės, nes mama dar gyva.

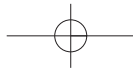
Bet smagiausia šio vakaro dalis buvo kelionė namo. Pasinaudodami didele spūstim, nemokamai pralindom pro turniketą, paskui po gero laiko gabalo atpuškėjo nušiuręs priemiestinis traukinys. Tikra kankynė dardėt šitais traukiniais. Jie genda kas antroj stotelėj ir važiuoja taip, lyg būtų varomi žibintuvėlių baterijom. Tokia seniena važiauvau ir aną savaitę, bet kai įlipau ir pamėginau atsisėst, supersta sėdynė lūžo perpus, ir vagone lindinti kruš-lių gauja vos nenumirė iš juoko. Pakėliau kažkokį laikraštपालाकि, paaiškėjo, kad išleistas 1959... Vadinasi, paskutinįsyk šiukšles ten kuopė mažiausiai

prieš ketverius metus. Žodžiu, atsiveria durys, kiekvienas bitinas puola savimi rūpintis ir po trumpos maišalynės aš, Mafi, Jogis ir Pū susimedžiojam vietas, o Kevinas – ne, bičas lieka įsikabinęs į turėklus, jį gerokai užspaudžia. Atrodo, į vagoną susigrūdo visa „Garden“ arena, gavos tikrų tikriausia sumauta silkių statinė. Stebuklas, kad traukinys išvis pajudėjo. Staiga pasigirsta keistas kikenimas, daugiausia žvengia apie mus susispietę žmogėnai. Netrukus visų į vagoną įsispraudusių žmogėnų galvos ima kretėti ir prasideda totali isterija. Pastebiu, jog visi vėpso į Keviną, o keli tipai iš ano galo net bado į jį pirštais. Pakeliam akis ir paaiškėja kodėl. Bičas ant turėklų beždžioniškai sūpuojas prasegtu praskiepu, iš kurio tarsi laikrodžio švytuoklė kyšo pimpis. Kevinas tiesiog linguoja kartu su traukiniu nė trupučio apie tai nutuokdamas, o jo pyslė visu gražumu mataruojasi skersvėjy. Nardas Pū nutraukia tylą – pažiūri į bičą ir netaktiškai išpyškina, kad jis net įsivaizduot negalėjęs, jog airių daikčiukai tokie dideli. Mafi ima senmergiškai apsimetinėt, neva ji nežiūri, net prisidengia rankom akis, tik panos pirštai praskėsti taip, kad tarp jų žioji keturių colių tarpai. Kevinas žvilgteli žemyn ir jo veidą išmuša devyni vienas kitą keičiantys virto vėžio atspalviai. Vos jis, dėdamasis, jog nieko neįvyko (tai jau tikrai, Kevi, niekas nieko nematė, kaipgi), pamėgina susikišt atgal savo daiktą, apsireiškia transporto faras ir ima tvirtint, kad mūsų draugužis iškrypėlis ir kad tyčia išdarinėjo šitą nesąmonę. Galiausiai kažkokia maža senučiukė įtikina farą, jog visa tai nutiko per klaidą. Agrastas dingsta, bet traukinio fauna ir toliau pašaipiai žvilgčioja į Keviną. Jo laimei, kitoj stotelėj mes išlipom ir persėdom į ekspresą. Visą kelią bičas sėdėjo nunarinęs galvą.

Šiandien buvo pirmos sezono rungtynės, žaidėm prieš kažkokius liurbius iš Šv. Hildos mokšės. Juokų darbas, bet vis tiek tai turi bent du plusus: lengva pergale sustiprina komandos dvasią, be to, kartu su tais mulkais į varžybas visad atvažiuoja autikas pilnas prašmatnių panų. Todėl kaskart, kai tik per apšilimą įkalu kamuolį iš viršaus ar pademonstruoju kokį kitą efektingesnį triuką, mergos tribūnose ima klykt, pasigirsta gausybė „och“ ir „ach“, o kartu su kiekvienu tokiu „och“ jos vis labiau praskečia kojas. Kai galiausiai įdėjau pasisukęs nugara į krepšį, leisdamasis žemyn (ir vėpsodamas į jas) jau galėjau beveik tiksliai pasakyt, kokios spalvos kelnaitėm kiekviena jų vilki. Kaip tik tokios sirgalės suteikia žaidėjui tikrą įkvėpimą, net jeigu dėl tų atsidengiančių bebrukų marguliavimo trumpam ir galima prarast koncentraciją.

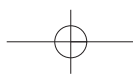
Žodžiu, pasibaigus pirmam kėliniui, pirmajam dvidešimčiai taškų, o aš esu pelnęs gal aštuoniolika. Po pertraukos atlieku kelis gudrašikniškus perdavimus ir visai išsidirbinėdamas varinėjuosi kamuolį, bet galiausiai šūdinai susimaunu. Viskas vyksta kuo puikiau, kol baudos aikštelėj pašoku blokuot vieno bitino metimą ir išgirstu plyšančios medžiagos garsą... tiesiai iš savo tarpkojo. Žvilgteliu žemyn, bet nieko ypatinga nepastebiu. Gaunu kamuolį ir, palinkęs į priekį, imu varytis. Ir čia visa salė vos neplyšta iš juoko. Paspartinu žingsnį ir, metęs akį žemyn, pamatau, kad visa mano trauzų apačia suplyšus ir kad patys trauzai jau nebe trauzai, o veikia kažkoks sijonas... visos siūlės nuėjusios po velnių! Medžiagos draiskalai plaikstos aukštytyn ir žemyn ir kiekvienąkart iš po jų atsidengia nuoga subinė (nes nieko po

apačia neturiu, tik antkliaušius). Perduodu kamuolį Markui ir mėginu paprašyt minutės pertraukėlės, bet niekas to nemato, visi įsitraukę į žaidimą, ir mano erotinis pasirodymas tęsiasi dar mažiausiai pusę minutės, galiausiai kamuolį atkovoja Entonas Niutronas ir aš šiaip ne taip išsireikalauju pertraukėlės. Net mūsų amžinai rimtas treneris Dadlis Dūlitas nesusilaikė neišsišiepęs, ko gero, pirmąkart per visą savo karjerą. Žodžiu, jis išsiunčia mane į apačią kartu su vadybininku, kad susirasčiau atsarginę aprangą, ir aš, kaistančiu iš gėdos snukiu ir raudonuojančia subine nubidzenu išėjimo link. Visi bado pirštais ir žvengia. Stabteliu tarpdury, pasilenkiu ir darsyk pade monstruoju savo mėnuliuką, tik šįkart jau visu gražumu... Išeinu raudonas kaip virtas vėžys, visa salė net atsistoja ir išlydi mane triukšmingomis ovacijomis, reiškiančiomis ne ką kita, o gryniausias patyčias.

Anądien tąsiau su mūsų nuvalkioto rajono chebrantais, galiausiai nusitrenkėm į tokią viečiukę, vadinamą „štabu“, nors iš tiesų ten paprasčiausias dviejų mano draugužių – Brajana ir Džono Brauningų – butas. Puikūs namučiai. Čia nuolatos trinasi nuo dešimt iki trisdešimt vietinių, kurie arba prisirūkę žolės žvengia kaip bepročiai, arba tiesiog knapsi nuo hero. Retsykiais ir aš, kai tik tėvai suteikdavo tam progą, šitam butuke pagyvendavau, tad ir šįryt pabudau kaip tik čia, po praėjusios hašo dūmuose skendusios nakties. Ant grindų voliojosi dar gal dvylika tipų. Ėmėm vieni kitus budint – atėjo laikas ryto filmukams ir paskutiniams hašo trupiniams. Į svečius užklydo drimba Edis, atsitempė pakuotę pieno ir trisdešimt šešis duonos kepalukus, kuriuos kartu su Viliu Epliersu nudžiovė iš „Grand Union“ už kvartalo nuo čia, kai parduotuvė dar nebuvo atidaryta. Kadangi ši miesto dalis laikoma ramiu vidurinės klasės katalikų rajonu, tie mulkiai, atvežę prekes, jas iki šiol palieka priešais parduotuvę. Gaila, kad prie viso to jie nepaliko dar ir poros svarų rūkytos dešros, nes jos rytiniams sumuštiniais gavom eiti pirtį į kiaurą parą veikiančią tašką. Šiai dienai numatėm (Brajanas ir aš) grandiozinių planų. Nusprendėm varyt į 168-ąją ir susiveikt šiek tiek kodeino, puikaus vaisto ilgai sekmadienio popietei praknapsėti.

Parūkė hašo ir kvilai pasiliurbinę su kitais psichais, aš ir Brajanas nusimuilinom – sėdę į taksi, išdūmėm į 168-ąją ieškot narkošinių gyvybės syvų, bet nieko nepešėm, nes diedas, pas kurį atsitrenkėm, atsisakė mus aptarnaut: kažkas jam jau buvo užknisęs protą dėl nepilnamečių (turi būt dvidešimt vienu, kad galėtum įsigyt šito daikto). Pamėginę dar dviejose viečiukėse, beveik netenkam vilties, bet čia Brajanas nusprendžia paskambint tokiam Džoniui Mariui, kuris nuo penkiolikos metų kasdien po šešis buteliukus ištuština. „Pamėginkit pas tokį šūdo nemalantį senioką 163-iojoj. Pakalęs bičas, be to, parduos tiek, kiek tik paprašysit. Vakar nusipirkau pilną maišą, visai dienai užteko.“ Senas geras Džonis. Atsitrenkiam į 163-ąją ir išsyk atpažįstam nurodytą vietą, tiesiai priešais pobūvių salę, neseniai čia nukalė tokį Malkolmą X. Stabtelim ir pasitariam, kokius vardus suraitysim knygoj, kurioj reikia pasirašyt perkant šitą gėrį. Brajanas įeina pirmas ir, padavęs du dolerius, į knygą įrašo „Džeimsas Bondas“, tuojau nešdinasi lauk ir man galvą linkteli. Kuo ramiausiai įeinu vidun: „Buteliuką „Robotusino“, prašyčiau...“ Seniokas jau buvo įdėjęs vaistus į maišelį, bet, vos mane pamatęs, kaipmat atkišo savo knygą. Tiesą sakant, šituos vaistus laikė sau

visai po ranka, prie kasos aparato stovinčioj lentynoj. Įrašau į knygą „Eibė Linkolnas“ ir ištiesiu jam du žalius, bet seniokas buteliuko iš nagų kažkodėl nepaleidžia. Jau pamaniau, kad šituo kvailu Džono Džėjaus* parodijavimu būsiu sumovęs visą reikalą. Bet seniokas pasižiūri į mane ir burbteli: „Nieko nebus, bijau, kad šįryt Eibė jau gavo savo buteliuką“, – ir parodo man, kad šituo vardu jau pirktas kažkoks kitas vaistas. „Vaje“, – pasakau ir nutrinu savo įrašą, jo vietoj brūkšteliu: „Viltas Čemberlenas.“ Senis paduoda man maišelį ir aš išdumiu į lauką. Čia nusprendžiam, kad du buteliukai kur kas geriau negu vienas, tad Brajanas darsyk įeina į vidų ir pasirašo: „Džordžas Vašingtonas.“ Tokia pat nesąmonė du kartus iš eilės! Aš einu ir parašau: „Elas Svinbernas“**, tikėdamasis, kad literatūros mėgėjai į šias vietas neužklysta, ir gaunu antrą buteliuką. Vaistinės šeimininkas – tikras keistuolis. Atrodo taip, lyg iš tikrųjų manytų, kad mes nemeluojam. Bet jei jis ir toliau taip elgsis, šitą skylę labai greitai užrauks, vien dėl parduodamų vaistų kiekio. Mums nueinant prie vaistinės artėjo dar šeši bitinai. Pamatę mus, mažais maišeliais nešinus, jie nutaisė itin supratingas fizionomijas, neva: „Viskas aišku.“

Sėdom į autiką ir nudardėjom „štabo“ link, išlipę dar užsukom į pardą ir nusipirkom dešimt alaus, nes su juo vaistai per makaulę kala kur kas smarkiau, paskui susiradom ramesnį kampilį svetainėj. Čia ir išlenkėm sirupą, turėjusį pakylėt mus virš niekingų pobrendiminio laikotarpio kasdienybės rūpesčių. Skonis tai šlykštoka ir visa kita, bet jį tikrai gali pakešt, jei tik žinai, kas tavęs paskui laukia. Tuo metu visi iš buto jau buvo išsinešdinę žaist fūlios (išskyrus nuolatinį šitų namų lankytoją narkasą Džimį Dentouną, bet jis kiurksojo apspangęs ir visiškai ramus), todėl elgėmės kaip tinkami ir nieks mums nekniso proto. Nieko nėra blogiau už apsirūkiusį tarškalą, kuris neduoda ramybės, kai tu, žmogau, mėgini maloniai kaifuot nuo kodeino. Belaukiant, kol vaistukai kals per smegenis, Brajanas ima pasakot apie netoliese nuo čia gyvenantį senioką ir jo bobulę, kurie įniko lakt šį gėrimėlių po to, kai prieš kelerius metus įprastiniai mylavimosi malonumai jiems tapo nebeaktualūs. Praeina geras pusvalandis ir Brajanas pasiteirauja, ar mane jau užvežė. „Pradeda vežt“, – pasakau, ir tai jau yra paskutiniai žodžiai, kuriuos mes abu sugebam išspaust apkvaišdami septynioms valandoms. Galiausiai prasitrinam akis ir gurkštelim alaus. Brajanas paklausia: „Dar jauti?“ – „Aha, jaučiu“, – burbteliu. Ne tas žodis, man taip tvojo per makaulę, kad cigaretės iki pat filtro pelenais pavirsdavo, nudegindavo pirštus, bet aš likdavau neįtraukęs nė dūmo. Šitaip dar gal šešias valandas praleidę, po truputį atsigaivaliojom ir, sunkiai apversdami liežuvius, vienas kitam papasakojom apie matytus paveikslėlius, kurie mūsų galvose prasisuko ryškiai tarsi kine.

Mokšėj mane gan dažnai apima vienas toks keistas jausmas, ypač rytais, per pačią pirmą pamoką – anglų. Bet šįsyk jis apėmė atliekant savarankišką darbą skaitykloj. Tiesiog kyla nenumaldomas noras pasičiupt automata ir

* John Jay (1745–1829) – amerikiečių teisininkas ir valstybės veikėjas. Kontinentinio kongreso narys, užsienio reikalų sekretorius, pirmasis JAV Aukščiausiojo teismo pirmininkas.

** Algernon Charles Swinburne (1837–1909) – Viktorijos epochos anglų poetas, dažnai naujų sdomazochistinius, lesbietiškus, antireliginius bei mirties motyvus.

kaip pamišusiam tratinti. Ne į žmones ir ne į daiktus, nebent jie patys pasi-painiotų, nors tai nieko nepakeistų, kadangi pyškint stengčiausi tik į viršų. Pasismaginčiau kelias sekundes, tarkim, paleisčiau vieną salvę, ir tiek. Pats nežinau kodėl, gal paprasčiausiai norisi išliet susikaupusią įtampą ar kažką panašaus. Keistas daiktas.

Tas jausmas apima kaskart, kai didesniui reikalui užsuku į tuliką. Šita velniava į makaulę man lenda nuo pat mažumės. Užsidarau duris ir, jeigu tik neskaitau ar panašiai, pradedu įsivaizduoti, kad tuoj mane užpuls vokiečiai ir kad savigynai turiu pistoletą. Paprastai pasičiumpu plaukų šepetį arba šukas ir imu jais mosuoti tarsi ginklu. Paskui susimąstau, kokį *tikrą* ginklą galėčiau išsitraukti, jei tokia bybienė iš tiesų nutiktų, – pagalį, kanalizacinę pompą ar gabalą vamzdžio (puikus daiktas, metalinis ir sunkus... kaukolę suknežintų vienu smūgiu), o gal butelį ar kitą kokį šūdą? Vis dėlto dažniausiai mintyse pasirenku tikrą automatą. Bet vos tik nusišiku, visos fantazijos kaipmat atsoka. Ko gero, psichiatrai pasakytų, kad tai kažkaip susiję su seksu. Žinau tik tiek, kad šis jausmas mane apima per pamokas (labai dažnai) ir išvietėj (visada). Paprasčiausias smagus žaidimukas. Pasijunti saugus ir pasirengęs gintis nuo vokiečių, jeigu jie staiga imtų laužtis į vidų.

Mano draugužis Bantis, toks marksistas iš naujos moksšės, šiandien pagaliau įkalbėjo apsilankyti viename eilinių komunistų partijos susirinkimų, kuris vyko kažkokioj priešnerkštoj skylėj prie 11-osios kampo, vadinamoj Vebsterio sale. Kiekviena čia atsibeldusi merga atrodė kaip persiauklėjusi Marija Magdalieta. Visi tik dejuoja ir traukia dvasingas dainuškas. Panašu, kad pagrindinis reikalavimas priklausyt vietinei chebrai – būt bjaurios išvaizdos. Vilkėjau labiausiai nudrengtus savo drabužius, bet vis tiek, palyginti su kitais, buvau panašus į tikrą Arnoldą Palmerį* ar dar kažką iš tos operos. Gerokai pasismaginai matydamas, kaip tie bybčiulčiai atrodo, bet jų kalbos mane galutinai užmušė. Grįžęs namo tētušiuvi emiau trint, kaip valdžia plėšia ir engia proletariata. „Kvaili, aš ir esu proletariatas, – pasakė senis, – o tie tavo sukrušti draugužiai – nučiuožę nuo proto. Šliaužk velniop į savo kambarį daryt namų darbus.“

Niekaip nesugebu perprast šitų privačių mokšę lankančių bitinų. Jų tėvai – tikrų tikriausia Niujorko grietinėlė, bet aš negaliu net kelnių drabužinė ramiai palikt ir nueit į dušą, nes kuris nors iš tų šmikių tuoj pat apšvarins kišenes. Tas pats mėšlas ir su knygom: kiekvienas, pametęs vadovėlį, raunasi jį būtinai iš manęs skolintis. Po velnių, šitoj įstaigoj esu pats neturtingiausias, o jie mane dar ir apiplėšinėja. Vakar šitaip netekau penkių baksų, aną savaitę kažkoks pyzdžius nudžiovė dinamitinės žolės maišelį, kurį kaip tik rengiaus prastumt. Bet šiandien atsigrojavau už viską. Per paskutinę pamoką pasislėpiau imtynininkų komandos drabužinėj, nes, šiaip ar taip, iš tos pamokos aš vis tiek visada nusimuilinu: dalyką dėsto toks senas krienas, kuris niekada nepuola skūstis dirikui, jei tik nujaučia, jog taip jam pačiam bus naudingiau. Ir štai staiga prisimenu, kad komandai suteikiama galimybė pradėt treniruotes anksčiau ir kad visa drabužinė bei gėrybių prikimštas jos

* Arnorl Daniel Palmer (g. 1929) – viena ryškiausių JAV golfo legendų.

nerakinamų spintelių turinys manęs tiesiog laukia nesulaukia. Tyliai užveriu duris, sargyboj palieku vargšą bendraklasį Deividą Lengą ir kimbu į darbą. Susišluoju maždaug penkiolika žalių ir jau švarinu vieną paskutinių piniginių, bet tuo metu už durų Deividas sušnibžda: „Atsargiai, Blasteris.“ Velniai rautų, kažkas turbūt paskundė Blasteriui, mūsų dirikui, kad nusiimuilinau iš pamokos, nes į šitą pastato pusę bičas niekad nekiša nosies, nebent tik tada, kai ieško pamokose nepasirodžiusių šmikių. Išgirstu, kaip Lengui jis perskaito vardų sąrašiuoką, kuriame paminėtas ir aš, ir paklausia, ar šis nematė kurio nors tų vyrų. Lengas atsako, kad nematė, ir nueina. O aš: akimirksniu įsirangau į vieną spintelį ir, nors į ją vos telpu, dar įstengiu uždaryt dureles. Išgirstu, kaip Blasteris įkiša nosį į vidų, bet, regis, lieka patenkintas ir išeina. Pamėginu išlįst iš tų skardos spąstų, bet, viešpatie aukštiekninkas, ta krušena iš vidaus neatsidaro! Apima panika, imu įsivaizduot, kad tuoj uždusiu, kad mane čia tokį ir atras – įbedusį nosį sau į kelius. Negaliu nė krustelt ir imu viltis, jog sugriš Lengas, tačiau šaukt negaliu, nes Blasteris vis dar gali būt kažkur netoliese. Šitoj šiknaskylėj baisiai dvokia ir panašu, kad tiesiai man į kiaušus remiasi ieties antgalis ar kažkoks kitas aštrus daiktas. Nusprendžiu, kad geriausia likti ramiam, o vienokia ar kitokia išeitis vis tiek atsiras. Šitaip praeina dešimt minučių, bet jokia išeitim nė nekvepia, todėl spjaunu į viską ir imu klykt. Pasigirsta žingsniai. „Čia, aš čia, spintelėj“, – iškošiu pro dantis, ir durys pagaliau atsidaro. Žiopčiodamas išvirstu lauk kartu su svetimais dryžuotais trauzais ant peties. Priešais stovi Ravis Karis, neseniai pagal mainų programą iš Indijos atsiųstas bičas, didelio Jungtinių Tautų tūzo sūnelis ir nauja mūsų šachmatų komandos žvaigždė. Ravis šiek tiek sutrikęs. Rankoj vis dar laikau piniginę, todėl skubu kuo greičiau išsinešdinti. „Ačiū, Ravi. Ir ko tik ta supista liaudis nesugalvoja prieš priimdama tave į savo chebrą“, – burbteliu, švysteliu svetimus trauzus atgal į spintelę ir išnešu subinę į koridorių. Kitą savaitę mane paliks po pamokų už tai, kad nenuėjau pas tą sukništą dėstytoją, bet praturtėjau penkiolika dolerių, nors vis dar skauda kiaušai nuo to daikto spintoj, kad ir koks velnias ten buvo. Tikiuosi, Ravis nė vienam iš tų išpampusių imtynininkų neprasitars, kad buvau įlindęs į jų drabužinę, kai bičai susigaudys, jog liko apšvarinti. Nes jei prasitars, tai jam taip skinsiu per bliuską, kad gudročius galės lėkt atgal iki pat Bombėjaus.

Šįvakar žaidėm Horacijaus Mano* mokšėj. Po pamokų aš ir Markas nusprendėm pasitaškyt ir ieškodami stimuliatorių iššukavom visą Centrinį parką. Galiausiai sutikau vieną gana patikimą bičą, kuris sakėsi turįs kažkokių tikrai stiprių stimuliatorių ir slopinamųjų, taigi nusipirkom po dešimt tablečių ir to, ir to... Stimulatorius ketinom įsimest prieš varžybas, slopinamuosius – po jų, kadangi nakčiai planavom varyt į „štabą“ ir maktelėt kodeino, todėl prieš tai reikėjo nurimti, kad apimtų kuo didesnis kaifas, bet popieriuje visa tai paaiškint sunku. Žodžiu, prieš varžybas atsitrenkėm į drabužinę, kad patvarkytume laimikį, nes šitam reikalui buvom susimetę su Entonu Niutronu ir Deividu Lengu ir bičai norėjo savo dalies. Anksčiau tokių tablečių nebuvau matęs, bet pasitikėjau anuo bitinu ir žinojau, jog jis mūsų neiš-

* Horace Mann (1796–1859) – garsus JAV edukacinės sistemos reformatorius.

durs ir taip elgsis visų pirma todėl, kad žinau, kur gyvena. Taigi ištraukiu dvidešimt tablečių, tiksliau, kapsulių... dešimt raudonai juodų ir dešimt šviesiai rausvų. „Pala, Markai, kurios čia stimulatoriai, kaip jis ten sakė?“ – kuo ramiausiai paklausiu. Bičas net išsižioja: „Kad aš neklausiau, maniau, tu žinai.“ Prasti popieriai, nereikia nė genijum būt, kad suprastum. Čia savo trigrašį ikiša Lengas ir pareiškia, kad stimulatoriai yra tos raudonai juodos, bet jo balsas nuskamba nelabai įtikinamai.

– Tikrai žinai? – paklausiu.

– Ne, bet man taip atrodo, – atsako.

– O man atrodo, stimulatoriai – rausvos, – pareiškia Niutronas.

– Kodėl taip nusprendei?

– Rausva man siejas su linksmybėm, o tų kitų tablečių spalvos kažkokios sunkios, atrodo, nuo jų galėtum negyvai užsiverst.

– Yra kampas, – įsiterpia Markas.

– Skiedalai! – neišlaikau aš. – Kas per besmegenių pasakėlės? Nebutolis šviesiai gelsvas, bet nusodina taip, kad maža nepasirodo.

– O gal čia pasenęs sekonalis?

– Ne, šitos pernelyg šviesios, be to, jeigu būtų pasenusios, liptų prie pirštų.

– Nesąmonė.

– Eik tu šikt, pyzdžiau.

– Gerai jau! Visi užsičiaupiat! – galiausiai nutraukiau kvailą ginčą.

Nusprendėm reikalą išspręst paprastai: įdėt po vieną kiekvienos rūšies tabletę į Lengo kepurę ir duot Markui traukt. Kokią jis ištrauks, tokias mes ir prarysim. Burtai lėmė juodai raudonas, kiek padvejojom, paskui kiekvienas įsimetėm po dvi. Tuo ir pasitenkinom, minutėlei prisėdom. Kiti komandos bičiai jau buvo viršuj, tad treneris Dadlis Dūlitlas atsiuntė vadybininką mūsų pakviest. Prisijungėm prie saviškių, apšilimui švystelėjom po kelis metimus ir tuojau nuaidėjo šaiži sirena. Apspitom Dūlitlą ir išklausėm paskutinių nurodymų: „Išsidėstom taip, šitam statom užtvaras, jeigu gynyba vienas prieš vieną, žaidžiam pagal naują 3–2 schemą, tą, kur neseniai mokėmės... bla, bla, bla...“ Žinoma, visa tai iš galvos kaipmat išgaruoja, lieka man įprastas individualaus žaidimo planas, kurio esmė tokia: jei tik gaunu tą sukruštą kamuolį, tuoj pat kalu jį į kažį ir tegu jie taiko nors šešis tūkstančius gynybos variantų.

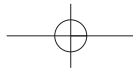
Išėję į aikštelę, išsyk išsiveržiam į priekį, Antonio Niutrono ir mano metimai lekia ypač tiksliai ir po pirmo ketvirčio mes laimim 23:16. Vos prasidėjus antram ketvirčiui, visą mano kūną – nuo galvos iki kojų pirštų – apima kažkoks keistas stingulys. Kai sušvilpus baudą, mesteliu žvilgsnį į Marką, Lengą ir Niutroną. Markas prieina arčiau ir sušnabžda: „Įtariu, išrinkau mums ne tą tabletę, kerti?“ Kurgi ne. Jokių abejonių – tokių slopinančių slopinamųjų dar nebuvo ragavęs per visą gyvenimą. Apėmė toks jausmas, lyg šlaunyse kažkas būtų pragrėžęs nedideles skylutes ir per jas į vidų pripylęs kelis galonus skysto švino. Galėjai pamanyt, ant galvos užvirto visos Gibraltaro uolos... Lengas ir Niutronas tik žvilgtelėjo išsprogusiomis lyg obuoliai akimis ir palinkėjo, suprask: „Viskas per tave ir tą supistą trauk-iš-kepurės šudeliene.“ Bičas metė baudą, aš pamėginau užsiimt poziciją kovai dėl atšokusio kamuolio, bet nuo grindų sugebėjau atsiplėšt tik per pusę colio. Priešininkų komandos tipelis, kurį normaliom aplinkybėm maudyčiau kaip mažą vaiką,

prasmuko pro mane ir įsūdė du lengvus taškus. Nuo šio momento mūsų žaidimas tapo apgailėtinas, sugebėjom pelnyt vos tris taškus per visą ketvirtį. Mus ėmė triuškinti ir, prasidėjus didžiajai pertraukai, atsilikom jau aštuoniolika taškų. Persirengimo kambary gavom išklaustyt trenerio Dūlitlo pamokslą, kuris šiaip jau neprarastų savitvardos net jeigu tankas į jo miegamąjį įvažiuotų, bet šįsyk ir to bičo nervai neišlaikė. Jo pykčio perkreiptą veidą išmušė devyni raudonio atspalviai. Mūsų ketvertukui buvo liepta susirinkt skudurus, dingt iš akių ir pirmadienio ryte prisistatyt pas diriką. Taip mes ir padarėm... greitai, kiek tik leido mūsų sutrikę refleksai, apsirėngėm, išsinešdinom lauk ir, susigavę taksi, nuvažiavom į mano rajoną, iš kurio pasukom „štabo“ link. Visi vienas per kitą vambrijom apie tai, kuris buvo teisus, kuris ne, patylom dėjom į kelnes dėl pirmadienį aiškiai mūsų laukiančių nemalonumų, o retsykais iš viso to farso imdavom tiesiog isteriškai žvengt. Galiausiai ilgam užsikimšom. Kai priartėjom prie „štabo“, pirmas ledus pralaužt pamėgino Lengas: „Velniai rautų, kad taip pavirtus koku akmeniu ir pamiršus visą šitą mėšlą.“ Pažvelgiau į jį, Markas tuo metu knarkė – tas subinė bevažiuojant visiškai išsijungė. „Lengai, – pakraipiau galvą, – tu sumautas asilas, tikrų tikriausias asilas. Kerti?“

Jei niekada nieko nedarai, kad tave pastebėtų... na iš tikrųjų pastebėtų, taip, kad gatvėj sutikti žmonės negalėtų nuleist nuo tavęs akių, tai dėmesio tu ir nenusipelnysi. Tokia mano teorija ir ji galioja ne vien tik kašio aikštelėj. Dirbant savo darbą gerai atrodyt yra nemažiau svarbu, negu gerai tą darbą dirbt: jeigu nori ko nors pasiekt, dėmesį privalai kreipt ir į viena, ir į kita. Nesakau, kad norėdamas atkreipt į save dėmesį turi išsidirbinėt, veikiau atvirkščiai – turi reikštis kukliai, tarsi netyčiomis (bet tuo pat metu puikiai suprasdamas, ko nori). Būk gepardas, bet ne šimpanzė. Jie abu visada pastebimi, bet dėl to šimpanzė ištisą dieną turi šokdint savo subinę, o droviam gepardui užtenka vien abejingai tupėt ar sekundę kitą išdidžiai pasimuistyt. Pavyzdžiui, kai žaidi kašį, viskas paprasta: įdedi iš viršaus, efektingai prasisiverži, perduodi kamuolį per nugarą... žodžiu, padarai kažką, kas iš šalies įspūdingai atrodo, nors iš tiesų yra visiškai nesudėtinga, bet tuo išprovokuoji pražangą ir, tarsi nė negirdėtum visų tų „och“ ir „ach“, ramiai nužingsniuoji prie baudų metimo linijos, nutaisęs fizionomiją, ant kurios užrašyta – „ką, nesitikėjot?“ arba „bet jūs ir išsižiojė“. Tingiai žiopsai sau po kojom, taip, lyg ieškotum antkiausių geldelių, kurias numušeit nuo tave uždengti mėginusio bitino konkolų. Beje, ir pats nežinau, kokio bybio čia keverzoju visą šitą mėšlą... vienas tipas kažkaip paklausė, ką apie tai galvoju, todėl ir susimąščiau. Įsikirskit, nenoriu nuskambėt kaip kokia Helen Gerlei Braun ar panašūs nukvakėliai, bet jeigu kašio aikštelėj pamatysit šitaip besielgiantį bičą (galima sugalvot ir kitų būdų tam pačiam tikslui pasiekt), išsyk suprasit, kas jis per šmikis. Gerai jau, eina visa tai velniop. Tiesiog šiandien neturiu apie ką rašyt. Nei žolės, nei krušliavos, nei tau į kelnes lendančių pedrylų. Turbūt kaip tik todėl žmonės ir pradeda rašinėt tokius idiotiškus dienoraščius kaip šitas.

1965, pavasaris

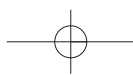
Nusileidęs į metro, nusprendžiau šiandien pasiplaut nuo mokšės ir varyt

tiesiai į Taims skverą ir ten truputį pasitašyt. Išlipu 42-ojoj ir trumpam įkišu nosį į narkašų pamėgtą užkandinę „Horn & Hardart“. Visi čia ryja spurgas, išmirkytas kavoj. Susirandu telefoną, paskambinu į mokšę diriko sekretorei. Priskiedžiu, kad kažkuo apsinuodijau ir privėmiau namus, kad man skauda gerklę ir panašiai. Stengiausi kalbėt kiek galima trumpiau, kad ji neišgirstų operatorės balso ir nesusigaudytų, jog ne iš namų skambinu. Regis, bobelę man pavyksta apsukt apie pirštą ir aš ramiai einu šlaistytis po gatves. Tai nemenkas privačios mokšės privalumas, nes į valstybines ir katalikiškas mokšes visada privalo skambinti tėvai, o į šią pats galiu retkarčiais pazvimtinti ir būt ramus, kad visi liks patenkinti. Prisimenu, turėjau tokį priekvailį draugužį, vaikščiojusį į kažkokią labai griežtą katalikišką šulę, kurioj buvo tokia taisyklė – jeigu susergi, tai skambinti ir visą situaciją išaiškinti privalo tavo seniai. Vieną gražią dieną susitikę nusprendžiam muilintis iš pamokų, tad bičas nueina į piceriją, paskambina į mokšę ir sako: „Laba diena, čia mano tėvas. Ralfis Horneidas mokykloje šiandien nepasirodys.“ Tada padeda ragelį, prieina prie manęs ir pareiškia, jog dabar viskas gerai. Man belieka tik galvą palinguot ir pasakyti: „Tu tikras besmegenis.“

Žodžiu, slampinėju po 42-ąją, užsuku į „Grants“ nusipirkt beržo alaus*, paskui sugalvoju, kad būtų ne pro šalį nueiti į kiną. Nusitrenkiu į vieną ramesnių viečiukių 45-ojoj, o čia, prie šoninių durų į kino teatrą, stypso ištaiginga pupytė, gal kokių trisdešimties ar panašiai, bet tikrai patraukli. Ji man pamoja ir aš prieinu pasižiūrėt, kas bus. Smarkiai išsidažius ir visa kita, tačiau į šliundra nepanaši. Pasiūlo kartu eiti į kiną ir pakviečia po filmo užsukt pas ją į svečius. „Turiu žolės, saldainiuk, juk tu mėgsti retkarčiais papešt dūmą?“ Aš, aišku, sutinku ir iš visų siūlomų filmų mes pasirenkam „Gimusi laisva“. Skamba neįtikėtinai, bet šita pana nusitempia mane į balkoną, o ten, be mūsų, – nė gyvos dvasios. „Dėl to ir pasirinkau šį filmą, – sušnibžda ji, – kad pabūtume vienodu.“ Tai sakydama merga uždeda ranką man tiesiai ant pimpalo ir jį spusteli. Sumetu, kad pasibarškinti balkone būtų visai nieko, todėl įkišu jai į burną liežuvį ir mes pradėdam niurkytis. Viskas klostosi kuo puikiausiai, kol įkišu ranką jai į kelnaites. Viešpatie aukštiekninkas, staiga suprantu, kad šita išsigimėlė TURI BYBĮ. Pamaniau, kad išprotėsiu vietoj, pašokau ir kaip akis išdegęs nuskuodžiau laiptais žemyn. Nuo to sukrušto psichų kino teatro nė nesustodamas nudūmiau gal per penkis ar šešis kvartalus, bet mane vis dar purtė drebulys. Spengiančia galva nukėblinu atgal metro link, pakeliui nusprendžiu trumpam užsukt į žaidimų saloną, taigi įsmunku į vidų ir imu trintis po šaudyklą. Prie manęs prieina kažkoks vaikinukas, labai jau panašus į latinosų transvestitus, ir paklausia: „Esi kietas?“ Atsakau, jog nežinau. Dievulėliau, ką dar galima atsakyti į tokį mėšliną klausimą? Tačiau bičas nė nesirengia atstot: „Žmogau, aš tik noriu žinot, ar tu kietas?“ Pakartoju savo atsakymą. Tuomet jis pasiūlo kirst lažybų, kad nenumušiu aštuonių iš dešimties liuksinčių kiškių. „Lažinamės iš 5 žalių“, – pasiūlau, chebrantas sutinka ir mes sukraunam fanerą juodžiui prižiūrėtojui ant stalo. Pataikau visus dešimtkart. Pasiimu to tipo babkes ir išeinu, tiesa, prieš tai dar burbteliu: „Esu kietas.“ Tai štai, koks aš gudročius, nors su tuo nukruštu pedryla gerokai susimoviau.

* *Birch beer* – karbonizuotas nealkoholinis gėrimas, gaminamas iš žolių bei beržo žievės ekstraktų.

Šiandien dardėdamas į mokšę susitikau Bobį Bleiką, savo draugužį kleptomana ir amfetamino mėgėją. Bičas papasakojo, kad yra paleistas už užstatą ir kad kitą savaitę bus jo teismas. Paklausiau, ką jis pridirbo, ir, įsi-vaizduokit, išgirstu štai tokią istoriją (čia nėra jokio šūdo). Šeštadienio vakarą jis nusitašo ir, kaip tokiais atvejais jam įprasta, susileidžia nemažą dozę amfo, žodžiu, namolio patraukia tiktai trečią valandą nakties. Vienoj ramioj gatvelėj bičas nusprendžia įsilaužt į limonadinę „Pas Gasį“ ir ištuštint kasos aparatą. Daug nemąstydamas apie taktiką, jis pasičiumpa ant šaligatvio gulinčias seno šaldytuvo dureles, žiebia jomis į vitrinos stiklą ir visiškai apdujęs pro šukes įsiropščia į vidų. Nušlitiniuoja prie kasos aparato, bet niekaip nesugeba jo atidaryt. Kurį laiką dar pasikankina, bet viskas veltui. Galiausiai nuleidžia rankas. Bičas apsisprendžia nešt savo subinę lauk, tačiau tuomet pamato ant sienos pakabintą plakata, kuriame nupiešta gigantiška stiklinė ledų limonado ir baisiausiai užsinori jo paragaut, dar skrudintą sumuštinį su sūriu sušlamšt. Žodžiu, bičas nueina už prekystalio, įjungia viryklę, sutepa sumuštinį ir švysteli į keptuvę, dar įmeta sviesto, o pačią keptuvę padeda ant ugnies. Tada pasisuka ruošt limonado, nepatingi suverst šešis skirtingo skonio ledų gabalus. „Visad norėjau prisiliest prie tų sirupo pompų ir specialių samtukų ledams, įpurkšt į stiklinę selterio taip, kaip tai išeina pačiam seniui Gasiui“, – pareiškia jis man. Žodžiu, bičas pasidaro limonado, suplaka ledus ir taip toliau, pasideda visa tai ant prekystalio, atsėda ant kėdės ir pradeda smaguriaut. Tuomet į vidų įeina du farai ir savo akimis negali patikėt: įsilaužėlis nė neketina bėgt, sėdi sau ramus, limonadą siurbčioja. Kasos aparatas nutėkštąs ant grindų, iš sumuštinio su sūriu, kurį Bobis visai pamiršo, likę tik angliukai. „Vaikėzas prisifarširavo tų supistų narkotikų, ne kitaip“, – burbteli vienas agrastų. „Pabučiuok tu man į subinę, kvailas šikniau“, – pasiūlo jam Bobis ir kokias dešimt minučių neužsičiaupdamas trina, neva čia jo darbovietė ir taip jau atsitikę, kad jis kaip tik ėjęs pro šalį, pamatęs, kas įvyko, ir ta proga užsimanęs ledų limonado. „Jie mane išsivedė, – pasakė man bičas, – o tas sumautas sūris taip ir liko degt ant keptuvės. Buki šlykštynės.“

Po pietų voliojuosi ant sofas ir žiopsau „Supermena“ per teliką, tuo metu mama varto šiandien gautą paštą: žurnalas „Life“, laiškas iš padavėjų profsajungos, „Katalikiškos naujienos“ (niekaip nesuprantu, kurių galų jie siuntinėja šitą laikraštपालािक; nė sykio nedavėm pinigų tam buožgalviui, kuris vis ateina jų rinkt; ko gero, jį siuntinėja visiems, kurių airiška pavardė), „Macy's“* skrajutė ir, kaip netrukus sužinau, laiškas nuo pono Blasterio, mūsų šūlios diriko. Mama kaip laukinė puola jį atplėšinėt... nedidelis raštelis: „Džimo „charizma“ mokykloje vis labiau atsiskleidžia, kaip turbūt jau supratote iš praėjusią savaitę Jums išsiųstos ataskaitos. Kviečiame Jus į Tėvų dienos garbei skirtą vakarą, kuris rengiamas kitą savaitę (data... bla, bla, bla, bus vaišinama kokteiliais). Ta proga Džimo mokytojai ir aš norėtume su Jumis susitikti.“

Ji piktai į mane dėbteli:

– Kur dingo ta nelaiminga ataskaita, kurią jie išsiuntė aną savaitę?

* JAV veikiantis prekybos centrų tinklas.

– Hm, kiek girdėjau, daug kas jos negavo. Kažkokie pašto nesklandumai... Vakar vakare skambino Edis, tai užsiminė, kad ir jiems jos neatnešė.

Čia aš, aišku, skiedžiau. Tiesiog žinojau, kurią dieną ją turi atnešt, todėl pabėgau iš treniruotės ir sugebėjau tą laišką perimt. Ir visa laimė, nes tai buvo šlykštus, pasibjaurėtinas popiergalis. Šiandieninis laiškas – tik apgailėtinas ano atspindys. „Charizma? – mama klausia mano brolio. – Ką po galais tai reiškia?“ Tas, prisikišęs pilną burną traškučių, tik pečiais gūžteli. Pastveriu žodyną ir kuo rimčiausiai išpyškinu: „Charizma – individo ypatybės, išskiriančios jį iš kitų, gebėjimas įkvėpti visuotinį entuziazmą ir pritarimą. Pvz.: *Ryškiausiai jo charizma bendraklasiams atsiskleisdavo per matematikos pamokas.*“ Ramiai užverčiu didžiąją knygą ir įkišu atgal į lentyną. Brolis, springdamas traškučiais, ima raitytis ant grindų. Motina pasuka manęs link... esu priverstas baigt šį dienoraštį liūdna gaida.

Šiandien ir vėl sutikau Bobį Bleiką. Tą patį bitiną, kuris praėjusią savaitę įsilaužė į „Pas Gasį“ ir kurį sučiupo plepiantį ledų limonadą, pamenat? Žodžiu, šįvakar prie „štabo“ atsiduriam labai vėlai, gal ketvirtą ryto. Staiga išgirstam netoliese dūžtant stiklą ir bėgam pažiūrėt, kas ten daros (esu įsimetęs kelis ratukus, todėl tikiuos, kad muštynių nebus, nes jose dalyvaut akivaizdžiai ne mano jėgoms). Atvarom prie „Džeko drabužių“ pardės ir priešais sugurintą vitriną išvystam besispiečiantį gerokai įmokusią latrų būrį, o jau viduje – Bobį, nuo manekėnų numaustantį kelnes ir mėtantį jas nekantraujančiai liaudžiai. Pro šalį ėjo kažkokie visai padoriai atrodantys seniokai, bet panašu, kad šitą velniavą jie palaikė tiesiog savaimė suprantamu dalyku: paėmė po porą naujintelaičių kelnių, atsisveikindami palietė skrybėlių graižus ir pasišalino, tarsi drabužius jiems čia dalytų kasnakt. Bobis, žinoma, plūso kaip pašėlęs, o bendras vaizdelis netgi priminė aukcioną. Bičas buvo visiškai apdujęs nuo amfo. „Eikit šen, girti šunsnukiai. Hipiai jūs ar narkašai, koks skirtumas. Imkit kelnes, dovanaju.“ Pamiršau pasakyti, kai šitam šmikiui iš tikrųjų nurauna stogą, jis dažniausiai pradeda rimuoti. Netrukus jau būtų pradėjęs, bet čia baisiu greičiu atšvilpė farai, minia išsilakstė į visas puses. Bobis, nė nesusigaudęs, kas atsitiko, vienam iš agrastų nemokamai įteikė darbines kelnes, paskui jį išvežė į nuovadą.

Privačioj moksėj, kurią lankau, yra taisyklė, draudžianti mokiniams išeiti iš pastato, kol nesibaigia pamokos, nes šitose apylinkėse buvo apiplėšta arba gavo į skudurus pernelyg daug mulkių. Vos prieš kelias dienas iškraustė kišenes netgi vienam mokytojui, kai šis Kolumbo aveniu žygiavo namo. Tačiau Deividas Lengas, Markas, Entonas Niutronas ir aš po pietų visada išvarom lauk užmušti laiko. Kartais torčinamės. Šiandien aš ir Deividas išsmukom pro valgyklos langą ir nusitrenkėm į 89-ąją susiveikt hero. Tiesą sakant, pirkt sunkius narkotikus čia rizikinga – pilna gudruolių, kurie stumdo šlamštą, bet dviem puertorikiečiais, Lefčiu ir Popo, daugmaž dar galiu pasitikėt ir Popo kaip tik yra vietoj. Kiekvienas pasiimam po du gramus. „Tikras dinamitas“, – sušnibžda Popo. Šiuos žodžius vėp visi miesto stumdytojai, kad ir kokį šūdą jie tau kištų. Iš pradžių šitą mėšlą planavom sušniaukšt matiekos kabe, bet prikibo kažkoks pizdukas su adata ir pasiūlė eiti į gretimo namo rūšį, jei tik su juo pasidalysim kaifu. Gerai, sakom jam, tiktai ne-

tempiam gumos, mums liko vos dešimt minučių grįžt atgal. Įlendam į rūsį, aš nusijuosiu diržą, suveržiu ranką ir suberiu keturis maišelius į indą ant viryklės. Pirmiausia atsiseikėju savo dalį, šiek tiek palieku tam prielipui, pasikui greitai susivarau. Mažai trūksta, kad nuo perdozavimo šleptelčiau ant šiknos. „Čia tikrai ne šuns papas, Lengai, atsargiau.“ Lengas kaip ir visą laiką klišina, į veną pataiko gal tik iš dešimto karto ir taip užsiveža, kad išsyk susileidžia viską, prieš tai net neišleidęs iš švirkšto oro likučių. Rūsio dvokas man visai ne prie širdies, tad nusprendžiam nebemalt čia šūdo ir paliekam tą tipą ramybėj. Iššliaužiam į 89-ąją, kaip tik pro šalį darfa farai ir, mus pamatę, sustabdo mašiną. Vilkim mokšės švarkais, todėl agrastas paklausia, ką mes rūsį veikėm. Aš, spoksodamas į jį drumstom akim ir prilaikydamas smunkančias kelnes (tik dabar prisiminiau, kad diržą palikau tam bitinui, kuris savo dozę dar tik ketino susišvirkšt), pasakau, kad mes vykdom socialinį projektą ir šitam name darėm apklausą. Paaiškinimas juos įtikina ir mes patraukiam savais keliais. Pro sporto salę grįžtam į šūlią ir visiškai apsinešę nuvarom tiesiai į matiekos pamoką. Laimei, niekas mūsų neperkanda, išskyrus Marką ir Niutroną, kurie užsišika, kad jų nepasikvietėm.

Šiandien viename Bronkso juodadarbių kvartale prie manęs priėjo maža mergaitė, kokių dešimties metų, ir paklausė, kodėl mano plaukai yra tokie ilgi, aš jai atsakiau, kad ilgi man patinka. Bet ji neatstoja: „Lazinuos, kad tu prieš karą, a ne?“ – „Aha“, – linkteliu jai.

– O tu tiki Dievą?

– Nemanau, kad šiuo klausimu mūsų nuomonės sutaptų, – atsakau.

– Negi galvoji, kad Kristus nebuvo Dievas?

– O tu ką manai?

– Buvo, – skubiai atsako ji.

– Manai, Kristus eitų kariauti?

– Aha, – linkteli ji.

– Pala, o ar tu esi kur nors skaičius, kad Kristus būtų ką nors nužudęs arba į ką nors šaudęs?

– Ne.

– Tai kaip manai – ar jis eitų kariauti?

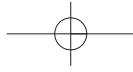
– Turbūt ne, – galiausiai išspaudė ir nuėjo.

– Tad ir pasakyk tai savo vienuolėms ir draugams! – šūktelėjau jai pavy-mui. Regis, ji šyptelėjo.

Suprantu, kad visas šis pokalbis – tik vaikiški pezalai, bet mergaitė pasi-taikė iš tiesų nekvaila, reikėjo ją pamatyt. Galbūt pirmadienį ji netgi pabėgs iš kurios nors pamokos. Mažutė gudruolė nuostabiomis strazdanomis.

Versta iš:

Jim Carroll. THE BASKETBALL DIARIES. New York: Penguin Books, 1987

EDWIN MORGAN

69

Iš anglų k. vertė BIRUTĖ UŠINSKAITĖ

Braškės

*Dar niekada neragavau
braškių tokių kaip tą
karštą popietę kai
mes ant slenksčio ties
įstiklintu iki grindų balkonu
sėdėjome vienas priešais kitą
kojomis apglėbiau tavo kelius
mėlynose lėkštėse sterblėje
žvilgėjo braškės
jas dažėme į cukrų
saulėkaitos karšyje
žvelgdami vienas į kitą
neskubėdami puotauti
nes laukėme svečio
tuščių lėkščių krūva
ant akmens ir dvi
sukryžiuotos šakutės
pasilenkiau prie tavęs
meile saulės atokaitoje
mano rankose tu
tarsi apleistas vaikas
dar ir dar kartą
atsimenu braškių
skonį ant tavo*

Edwinas George'as Morganas (gimė 1920 m.) – vienas garsiausių XX a. Škotijos poetų. 1937 m. jis įstojo į Glazgo universitetą, nuo 1940 m. tarnavo Karališkųjų pajėgų karo medicinos tarnyboje, o 1946 m. vėl sugrįžo į universitetą. Su pagyrimu baigęs studijas, ėmė skaityti paskaitas Glazgo universitete.

E. Morganas išleido begalę poezijos rinkinių. Jo kūryba žavi kritikus ir skaitytojus stiliumi, žanrų ir temų įvairove bei kūrybiškumu. „Collected Poems“ (Manchester: Carcanet Press, 1990) yra vienas iš didžiausių ir margiausių jo poezijos rinkinių. 1999 m. rudenį E. Morganas tapo pirmuoju Glazgo karališkųjų rūmų poetu, o 2000 m. Jungtinės Karalystės karalienė jam įteikė auksinį medalį už poeziją.

*nekantraujančių lūpų
leisk tave mylėti*

*te saulė išsklaidys
užmarštį tos valandos
kai karštis buvo
toks svaigus ir
vasaros griaustinis
trankėsi Kilpatricko kalvose*

Tegu lietus nuplaus lėkštes.

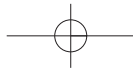
Poetas mieste

*Lietus plovė Glazgą; stabtelėję perjungti pavarą
pastebėjome jį atsiskyrusį, bet smagų Anieslande,
apsimestinis džiaugsmas, manėme, skverbiasi
pro gynybines linijas, kur baimė telkias.
Ietys taip tamsiai žėravo, lyg priverstinai
vėl susiglaudusių karių gretos, bet jis nepaliovė
rašęs kabliu žliuginam apsiaustui pakabinti, kurį
išdžiovinęs tuojau apsisiaus. Kirai raikė tas daugiaaukščių
namų uolienas, žiūrėjome, kaip susikaupęs
juos sekiojo, matėme, kaip jie laviravo, girdėjome,
kaip klykavo apie neregimą jūrą, kurią užuodė
ir apie žuvies baltumo laivus, išilgai kurių laigė
nors iš tiesų jis tik sapnavo apie jų laisvę,
apie laisvę be kaltės ir be baimės.*

Obuolio daina

*Patapšnok mane pirštu
patrink į rankovę, laikyk mane,
uostyk mane, lupk mane
žievelė riečiasi spirale aplink, aplink,
kol prasiveržia šaltas baltas minkštimas
iš po raudonos stangrios lupenos
ir sudilgčioja delne*

*lyg aš tirpčiau,
kvėpuočiau tarsi gyvas
aromatinis rutuliukas*

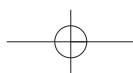

*laukiantis tos akimirkos
džiaugsmo, kai priglausi
mane prie burnos ir suleisi
dantis mano skonis ir kvapas
burnoje apsvaigins mano sultys.*

*Aš laikiu dubenyje
vėsiame kampe
stebiu tave praeinant
glostant prijuostę.
Ar jau ištroškai?
Mano akys spindi.*

Mirtis Duke gatvėje

*Grūstis gličioje gatvėje –
automobiliai sustoja, susiplaka, pasitraukia –
vos žybčioja plokščios vinių galvutės batų paduose,
atspurę šiurkščios melsvos kelnės, paprastas paltas
jis išsiritęs, galva prilaikoma
nepažįstamojo rankų, minia sušunka –
„kas nutiko?“ „tu matei?“
„draugužiui galas jau“.
Iš vieno šono jauna motina apsirišusi galvą skarele
atsiklaupusi jį guodžia, jos trejų metų sūnus
stovi suglumęs, liečia jos paltą, iš jos pirkinių krepšelio
pasipila pakeliai, žmonės į juos žiūri
kaip jie žiūri į viską. Iš kito šono
jaunuolis nervingas, sutrikęs, kad atsidūrė
dėmesio centre, uždeda ranką
ant senio peties klausdamas savęs,
ką pasakyti, žvilgčioja į minią.
Jie buvo šalia, kai jis parkrito,
ir turi jam padėti mirties valandoje.
Atrodo, jam neskauda,
jis kalba tyliai ir lėtai,
nė nežiūrėdamas į juos
įbeda akis į dangų,
jisai jau iškeliauja
ten, kur neturi nieko.
Lyg vis dar priklausytų čia,
jie laiko jį labai tvirtai.*

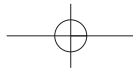
*Tik išbadėjusi greitoji staugdama
važiuoja per akis išvertusį kvartalą.*

Glazgo sonetas

*Nirtus vėjas varto šiukšles galiniame kieme.
Vilnija šiaušiasi balos, seni čiužiniai ūmai
išsipučia ir subliūkšta. Iš žaidimų tvirtovių,
iš plytų ir senienų byra pelenai. Keturi
aukštai jau išdaužytais langais, bet
penktajame už įskilusios palangės vis dar
glaudžiasi motina ir duktė, paskutinės šeimininkės
juodaodžių kvartalo, pasmerkto stovėti, ne sugriūti.
Aplinkui plyšiai veriasi, knibždėte knibžda žiurkių.
Virdulys švilpia sau ant kvailo prieždo.
Ir pelėsių rožės driekias nuo lubų link sienų.
Vyriškis drybso nuo tada, kai neteko darbo,
čia pat surūko cigaretę, atsikvėpdamas kosi
kambarin, kur jau nebėra ko atimt.*

Požeminio vandens ieškotojas

*Dvišake Libano kedro lazdele aš
ketvirčiuoju kopas it kalvas, traukiu
neregimą plūgą tolyn per smiltis.
Bet kaip dalyti tuos lakius akrus,
kai vėjas gludina ir gludina, o šešėliai
temdo ir pirmykštę šviesą, riboženkliai
ten klaidžioja it šmėklos vidury dienos?
Aš tik žinau, kad po žeme,
niekas negali pasakyti kaip giliai,
telkšo nepraimitas dar gruntinis vanduo
it ežeras; kurio tamsios tėkmės
nei paukštis neregėjo, nei burė neplaukė,
anei joks žmogus; net faraonai taip giliai
čia nekasė siekdami patenkinti troškulį,
ar garbės troškimą, pasitelkę tūkstančius
vergų. Sakau tau, užuodžiu per smėlį
šitą vandenį. Tamsus, iškaršęs,
aš žinau saulės prigimtį, ji verčia
mane kumpti, bet nepalūžtu.
Praradau pamėkliškus pirštų atspaudus,*

bet nesiskundžiu. Žinau, kur
išryškėja ir išblėsta tie mirażai.
Mačiau, kaip driežai užsiaugina savo odą.
Žengiu kaip neregys, nevisiškai apakęs,
įdubusiom akim. Tos karštos dienos,
vėsios naktys. Apsisiaučiu baltomis
draiskanomis ir atsidūstu, bet
atsidusdamas žengiu nestodamas,
kad raibulius sukelčiau
giliajam ežere baksnodamas
sidabrine lazda iš kedro.
Didžioji dykuma, paskleisk kerus.

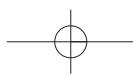
1986

Lochneso pabaisos daina

Sssnnnwhuffffll?
Hnwhuffl hhnnwfl hnfl hfl?
Gdroblboblhobngbl gbl gl g g g glbgl.
Drubhflablhaflubhahgabhaflhafl fl fl –
gm grawwww grf grawf awfgm graw gm.
Hovoplodok – doplodovok – plovodokot – doplodokosh?
Splgraw fok fok splgrafhatchgabrlgabrl fok splfok!
Zgra kra gka fok!
Grof grawff gahf?
Gombl mbl bl –
blm plm,
blm plm,
blm plm,
blp

Mažasis šėtono katekizmas

Kas yra šėtonas? Mokykis iš mano gyvenimo.
Kas yra kalnas? Tuojau leiskis į kelią.
Kas yra ugnis? Ji dega per amžius.
Koks yra mano gyvenimas? Krytis, pašaukimas.
Kokia yra praraja? Tuojau panirk.
Kas yra griaustinis? Tavo šaiži galia.
Kas yra kino juosta? Ji sukasi ir pasakoja.
Kur yra migla? Ją rasi po kriokliu.

*Kur yra teatras? Kalvos papėdėje.
 Kur yra šėtonas? Jis laipioja po kalnus.
 Kur yra pergale? Aukštikalnėse.
 Kur yra ugnis? Gūdžiausioje pragarmėje.
 Kur yra praraja? Pažvelk į šėtoną.
 Kur yra kalnas? Tuojau leiskis į kelią.
 Mokykis iš mano gyvenimo ir leiskis į kelią.*

Šėtonas dainuoja

*Ak, būti angelu
 Daryti tai, kas liepta
 Kedenti vienas kitam sparnus
 Rodyti auksinius dantis*

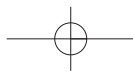
*Geriau jau būsiu šėtonu
 Ariančiu purvynę
 Švilpaujančiu bendrams,
 Mylintiems priešpriešą*

*Priešpriešos reikia ne šiaip sau
 Priešprieša nuvaro į kapus
 Priešprieša nukarūnuoja
 Sukelia krušą puodelyje*

*Suaudrina aukščiausius vandenis
 Įsuka į verpetą ir nustumia į daubą
 Daugiau nebegirdėsi skambančios arfos
 Stygos, jei mes ją pagrobsime*

*Iš dangaus aukštybių
 Ir kraują gadindami surišime
 Kožną išsižiojėlį pamokslautoją
 Visiškai praradusį protą*

*Nes mes smagūs šokėjėliai
 Pro tamsos uždangas
 Pajusk mus, bijoki mūsų
 Kai tamsa įsižiebs!*

RIMA POCIŪTĖ

Romano vartojimas nevartojant antidepresantų

R. Šerelytės „Mėlynbarzdžio vaikai“ pagal C. G. Jungo archetipų kontekstą

Renatos Šerelytės romanas „Mėlynbarzdžio vaikai“ – stiprų įspūdį paliekanči knyga. Ypač įdomu skaityti romaną, vaizduojantį tarybinius laikus tiems, kas juos bent kiek prisimena. Tačiau iš karto reikia patikslinti, kad per vykusiai pasirinktas anų laikų gyvenimo detales prasismelkia nykuma ir neviltis, kurią vienareikšmiškai su tarybiniais laikais susietų tik tas, kas anais laikais negyveno, todėl galėtų būti lengvai įtikintas, jog net saulė danguje tuomet blausiau švietė. Kai kam romanas gali sustiprinti nuostatas, kad Rytų Europa egzistavo tik tam, jog vakariečiai suprastų, kokia likimo dovana buvo gimti „šiapus“, už tos Vakarų ir Rytų skiriančios ribos...

Analizuojant šiek tiek politiškai angažuotą kūrinį (romanas „Mėlynbarzdžio vaikai“ itin antitarybinis), kyla grėsmė imti politikuoti, o tai jau ne literatūros kritikos sritis. Bet tai neturėtų užgožti esminių dalykų, kurie lemia, iš vienos pusės, romano įspūdingumą, iš kitos – slogią jo nuotaiką, nes formuojamas įspūdis labai vienatoniškas, tai, kas vaizduojama, kelia vien pasibjaurėjimą, beviltiško jausmą. Atrodo, lieka rezignuoti: jei jau tavo vaikystė praėjo toje Mėlynbarzdžio pasakų šalyje, nieko iš gyvenimo nebegali laukti, nes nesugebėsi būti kitoks nei Mėlynbarzdžio vaikas, – gali nebent paprašyti gydytoją raminaimosios tabletės.

Tačiau baimės, kurios kilmės negalima nustatyti, kaip ir raminaamųjų tablečių poveikio nepripažįsta kultūrai ir literatūrai didelę įtaką padariusi S. Freud psichoanalizė ir C. G. Jungo analitinė psichologija. Būtina atverti kultūros sąsąmonę, įvertinti jos būklę, nustatyti kompleksus, paaiškinti, kas juos lėmė, tik taip bus apribotas ardomasis praeities poveikis dabarties kultūrai, ji taps integruota, išlaisvinta iš sustingusio skausmo. „Mėlynbarzdžio vaikų“ tyrinėto-

jas pirmiausia turi atsakyti į šiuos klausimus: kodėl romanas yra būtent toks, ar romanu išsakoma tik tai, ką sąmoningai norėta išsakyti, kokios „amžinosios“ temos ir įžvalgos netikėtai atsivertę nugramdžius paviršinį romano „tarybinį klodą“.

Pasakojimo-išpažinties spąstai

„Mėlynbarzdžio vaikai“ – jau daugelį knygų išleidusios autorės kūrinys. Jos kūryba yra netgi tapusi vienu iš leidyklos „Alma littera“ reprezentacinių puslapių. Leidykla drąsiai tituluoja R. Šerelytę žymia lietuvių literatūros rašytoja, taip ją pristatyti pasiryžusi ir Rytams, ir Vakarams.

Jei pripažintume, kad romanas skirtas ne tik „maloniajam skaitytojui“ ir pasiskaitymo malonumui, bet ir „suinteresuotiems“ asmenims – kritikams, kultūros vadybininkams, Rytų Europos literatūros rinkodaros specialistams, – tada jis teisėtai gali būti vadinamas „euroromanu“ (kultūros analitikai daug kalba apie šios sąvokos neapibrėžtumą). Kūrinys rašytas mėginant įsivaizduoti, kaip būtų galima susikalbėti su Europa, pasirengusia skaityti (ir pirkti) „postsovietinės“ šalies autorės knygą. Romano psichologinės analizės gelmė tarsi pritaikyta Europos populiariosios kultūros komunikacijoms, kurios dar tebėra paveiktos S. Freudo ir vėlesnių psichologijos mokyklų. Tada suprantama, kodėl viena iš leidyklos strategijų – naująjį romaną vadinti išpažintimi, perteikiančia tragedijos katarsį (tai patrauklu Europai, kurioje gyva graikų klasikinės estetikos atmintis).

Autorė dar nesuvaldo teksto stichijos, bet moka savo viziją formuoti kaip tam įmanomą vienovę. Tai visų romano lygmenų pasikartojimai, variacijos, nors šis vienodumas kelia minčių apie meninę nesėkmę. Knyga tikrai būtų chaotiška, pasakojimo apskritai nebūtų įmanoma sekti, jei jis nebūtų gana mechanškai suskirstytas į „balsus“. Romane kalba trys balsai, kurių numeracija sudaro polifonijos išpūdį, taip pat atsiranda elementari tvarka (nors paprastas skaitytojas vis tiek pražiopsos momentą, kai dingsta vienas iš trijų pradinių balsų, ir nušyps, kai pabaigoje dar atsiras ir ketvirtasis). Leidyklai lieka akcentuoti „išpažinties“ aspektus kaip stipriąją romano pusę (nes „autobiografinio“ romano stiprieji aspektai kaip tik tokie ir turėtų būti).

Tik čia jau tenka sustoti. Viskas yra sudėtingiau, ir reikia pripažinti, kad ta kultūrinė rinkodara, kuri Lietuvoje save laiko gera, veiksminga tik iš dalies. Net Europai apie „tragedijos katarsį“ nebegalima kalbėti, jei kūrinys parduodamas už šiuolaikinio meno kainą. Postmodernus menas to katarsio apskritai nebesiekia. Vakaruose prirašyti kalnai literatūros, vaizduojančios veikėjo psichikos žlugimą jo kelionėje per gyvenimą, ir tokia literatūra, deja, tik paskatina analogiškus skaitytojo psichikos, jei ji nėra tinkamai integruota, procesus.

Pagal klasikinio romano vertinimo kriterijus „Mėlynbarzdžio vaikai“ būtų silpnas romanas. Esminis yra Mėlynbarzdžio vaizdinys, kuris jau nuo pavadinimo iškyla kaip sovietmečio užuomina, o kartu paliečia kažką tamsaus skaitytojo sąmonėje, generuoja keistus vaizdinius, sudirgina kompleksus. Jeigu Mėlynbarzdžio liniją iš romano pašalintume, pasakojimas vėlgi taptų visiškai pasklidęs: veikėjų gyvenime metams bėgant įvyksta daug pasikeitimų, todėl kūrinys savo turiniu yra ir „augimo“ romanas (tai pasakojimas, kaip užauga brolis ir sesuo), bet net tie pasikeitimai nėra lemtingi, jie nelemia romano vyksmo slinkties, nors tai būtina romano žanriniam modeliui.

Kai įvykių nesujungia siužetas, kai jie tarpusavyje nerezonuoja, romane bet

kas bet kada gali pakrypti kitaip. Pasakotoja galėtų išsiųsti laišką jaunesniam broliui su neteisingu atgaliniu adresu, o galėtų ir, sakykim, persiimti jo Dievo ieškojimu. Tragiškąjį katarsį graikų tragedijoje lemdavo herojų patekimas į neišvengiamas aplinkybes ir negalėjimas jų išvengti nepažeidžiant aukštųjų etinių reikalavimų. Šiame romane – ne taip lengvai įžvelgiamų prasmų integruojamame tekste – beprasmybė, bejėgiškumas ir pyktis, agresyvumas, pasiekiantys cinizmo ir sarkazmo jėgą, persmelkia visą literatūrinio kūrinio universumą. Tai ir yra, kas tęsiasi nuo pradžios iki pabaigos.

Nieko nebereiškia ir nelemia net mirtis. Tos pasakotojos, kuri kalba mirusios motinos vardu, monologai niekuo nesiskiria nuo pagrindinės pasakotojos – jos dukters samprotavimų. Net mirusi moteris tebelieja tokią pat pagiežą (net ir savo vaikams), kokią jai (paskui Mėlynbarzdį pabėgusi iš Lietuvos į Rusiją) rodydavo jos pačios motina. Tas savitikslis agresyvumas perduodamas dar kelioms kartoms, pagrindinės romano pasakotojos nihilizmas ir psichologinis smurtas užkrės ir jos dukrą, augančią „šiais“ laikais.

Klausimų kultū nepriekabiam skaitytojui, patikliai skaitančiam romaną kaip teisingai tarybinius laikus vaizduojantį tekstą. Jeigu vaizduojama nesibaigianti tarybinių laikų depresijos būklė ir romano tikslas – gąsdinti tarybiniais baubais, kodėl pasakotojos močiutė, kuri turėjo gimti apie 1920-uosius, tokia atskalūnė ir priešiška net savo dukrai?

Mėlynbarzdis pagal analitinės psichologijos kontekstą

Jei romanas turi išpažinties, autobiografinio pasakojimo požymių, tai skatina galimybę prisiminti analitinės psichologijos metodus ir mėginti rekonstruoti tas reikšmes, kurios slypi teksto gelmėje ir išlaiko visą romano „statinį“.

Šiuolaikinio skaitytojo teksto skaitymo „malonumas“ kitoks, jis kitaip suvokia informaciją, jo nebevargina pasklidi tekstai, jis įpratintas nebesitikėti, kad tekstas bus aiškus be jo paties pastangų. Literatūros kūrinio efektas gali būti pagrįstas kolektyvinės sąmonės archetipų, kompleksų aktyvinimu. Todėl nebereikia įrodinėti, kad tai, kas būtų pražudę klasikinį romaną, nėra pavojinga mūsų laikų romanui.

Intertekstualumo efektą skaitant „Mėlynbarzdžio vaikus“ sukuria tai, kad teksto „realybės“ įspūdį sustiprina paties skaitytojo prisiminimai.

Mėlynbarzdis šiais laikais atgimsta kuo skirtingiausiuose tekstuose, jo vaizdinys išreiškia maištingas politines, mizoginistines (moterų neapykantos) idėjas, šmėsteli pasakojimuose apie serijinius žudikus, jis išnyra netgi erotiniuose tekstuose. Mėlynbarzdis dažnai prisimenamas siekiant iliustruoti pastarųjų 300 kultūros istorijos metų ginčų rasių ir sekso tema išvadas. Pasakojimą apie gąsdinančios išvaizdos vyrą literatūrine forma išdailino Charles Perrault 1697 metais. Galima spėti, kad pasakojimas atsirado dar ikiistoriniais laikais, kai vyrai mėgavosi neribojama galia, o moterys kentėdavo. Tikriausiai šis pasakojimas buvo skirtas moteriškajai auditorijai.

Taigi už vieno itin atstumiančios išvaizdos vyro niekas nenori tekėti. Viena mergina – jauniausia iš trijų seserų – ryžtasi. Praėjus mėnesiui po vestuvių, ji iš Mėlynbarzdžio gauna ryšulį raktų, jai draudžiama įeiti tik į vieną kambarėlį rūsyje. Neatsispyrusi smalsumui, ji atrakina duris ir randa galeriją buvusių žmonių perpjautomis gerklėmis lavonų. Raktas iškrinta iš rankų į kraujo balą, ir tas kraujas nebenusivalo. Jos laukia toks pat likimas, bet, Mėlynbarzdžiui leidus prieš mirtį valandėlę pasimelsti, nelaimingąją spėja išgelbėti jos broliai ir seserys.

Ilgainiui Mėlynbarzdis kiek „išblanko“ virsdamas kliše, bet šią figūrą atgavinti pavyksta net ir kuriant šiuolaikinį meną. Pasižvalgius po internetą, ar Mėlynbarzdis dar reikalingas Vakarų literatūrai, paaiškėja, kad taip (žinomi kūriniai: Angelos Carter „Kruvinasis kambarys“, 1979, Kurto Vonneguto „Mėlynbarzdis, Rabo Karabekiano autobiografija (1916–1988)“, 1987). Lietuvių literatūroje su Mėlynbarzdžiu asocijuojasi Nijolės Miliauskaitės „Uždraustas įeiti kambarys“ (1995).

Daug ką R. Šerelytės Mėlynbarzdžio vaizdinio analizei galima pritaikyti iš feministinės teorijos. Kad ir mintį, jog Ch. Perrault pasakos moralas dviprasmiškas: iš vienos pusės merginos mokomos nebūti pernelyg smalsios, iš kitos – parodoma, kad ir moterys gali daryti poveikį vyrų autokratijai.

Visiems pasakojimams apie Mėlynbarzdį būdingas uždaro kambario vaizdinys ir mirties išgyvenimas, persmelkiantis sąsąmonę. Feministinės bei psichanalitinės krypties literatūros tyrinėtojos teigia, kad patriarchalinės visuomenės idilė baigėsi, kai moters smalsumas išlaužė duris į kruvinąjį kambarį. Žinojimas, kuris buvo įgautas įsilaužiant į tą uždraustąjį kambarį, lėmė herojės išsigelbėjimą. Herojės išbandymo esmė: ar ji gali įgyti žinojimą apie mirties instinktą ir juo pasinaudoti, kad nugalėtų savo pačios mirtį? Iš tiesų tai pasakojimas apie išlikimo instinktą susidūrus su mirties instinktu, kurį įkūnija Mėlynbarzdis.

R. Šerelytės pasakojimas – dėl to galima nesunkiai sutarti – nėra apie jokią nugalėjimą, jis – apie mirimą, nužudymą, neišsigelbėjimą. Pagrindinė romano veikėja nieko nelaimi ir nuo nieko neišsigelbėja. Tik tabletės poveikis, pakeičiantis jos tikrovės suvokimą, padaro „nebeskausmingą“ ir skaitytojo romano pabaigos suvokimą.

Iš trijų svarbiausių romano „balsų“ du itin simbiotiški – dukters ir motinos. Motinos balsas atveria visiškai juodą vidinę savastį. Dukros balse iš pradžių daugiau sąmoningojo *ego* intonacijų, kurios vėliau bus nustelbtos. Ciniškas paradoksas, bet meilę ir švelnumą tas vidinis balsas atvirai išsakys tik tada, kai veikėjos psichiką neatpažįstamai pakeis psichiatrinės ligoninės tabletės.

Romano pradžia ir pabaiga tapačios tuo požiūriu, kad jose atveriamas psichika, kurioje jau sunaikintas sąmoningumas, kurį pasiekė mirties būseną, buvo užvaldyta agresyviu instinktu. Galbūt tokia buvo romano rašymo išeities situacija – atsakyti sau į klausimą: ką aš jau esu pasakiusi savo kūryba, kaip tai paveikė mane pačią?

Ravit Raufman, rašanti apie pasakų vaizdinių panaudojimą psichoterapijai, remdamasi feministiniais skirtingų lyčių skirtingais psichikos modeliais, bandė palyginti, kuo skiriasi Ch. Perrault ir brolių Grimmų – vyriškųjų, *sąmoningai parengtų* pasakojimo variantų – Mėlynbarzdžio įvaizdis nuo to, kuris sutinkamas analogiškuose moterų pasakojimuose, pagrįstuose *sąmonės „necenzūruota“ medžiaga*, pvz., sapno istorija (sapnas, aišku, nėra veikiamas sąmoningų patriarchalinės visuomenės nuostatų)¹.

Psichanalitiniu požiūriu sąsąmonės celė, kur šmėsčioja šmėkliškos figūros, atveriamas – Mėlynbarzdžio kambarys atidaromas – jau net tada, kai papasakojamas tik sapnas ar autobiografinė istorija. Galima teigti, kad meninio teksto (kuris visada bent šiek tiek autobiografinis) kūrimas yra analogiškas aktas. Kūryba simboliškai prilygsta uždaro kambario erdvės atvėrimui. Išgyvenimams

¹ <http://www.folklore.ee/folklore/vol36/raufman.pdf>

Žr. R. Raufman straipsnį „Sapnas apie Mėlynbarzdį – moterų sapnų siužetų ir pasakų panašumas“.

užliejus kuriančiąją psichiką, literatūrinio teksto detalės išryškina ir tai, ko pasakotoja nesiekė parodyti. Literatūrinis kūrinys visada yra ir sąmonės procesų produktas.

Tai, kas asmeniškai, susilydo su kolektyvinės sąmonės archetipais. Autorei (kuri turi balansuoti ties savo pačios autoportreto ir personažo kūrimo riba) netenka prisiimti individualios atsakomybės už tai, ką ji pasako. Plačiąją auditoriją pasiekia ir tai, kas sąmoninga, ir tai, kas nesąmoninga. Kita vertus, nors pasakojimas yra viešas, perteikiantis tai, kas visuotina, jis išlieka asmeniškai ir daug ką gali pasakyti pačiai autorei.

Pažymėtina, kad R. Šerelytė nelinkusi be išlygų pripažinti romano autobiografiškumo: „Kai jį parašiau, man buvo kiek negera, nes jame yra nemažai skausmingų asmeninių dalykų“, – sakė R. Šerelytė. Tačiau ji neigė, kad tai – autobiografinis kūrinys. „Romanas – visada savarankiškas kūrinys. Jis niekada nebus toks kaip gyvenimas“ („Lietuvos Rytas“, 2008 m. gruodžio 15 d.).

Leistis į psichologinio savęs atradimo kelionę visada pavojinga (atvėrus sąmonę gresia psichozė). Pats Mėlynbarzdžio vaizdinio pasirinkimas, reiškiantis jo aktualumą, patvirtina, kad romano autorė priartėjo prie individui pavojingos ribos. Bet stovint prie uždrausto kambario durų labai smalsu: kokias reikšmes postmodernios kultūros laikais gali atverti archajiškas Mėlynbarzdžio vaizdinys, ką jis gali suaktualinti kalbant apie vyro ir moters ryšį (lietuvių literatūra priskirtina „atsargiai“ kultūrai, psichozė iki šiol nebuvo įprasta kūrybinė tema). Tad norisi pasiremti šiuo atveju parankia R. Raufman atlikta sapno analize.

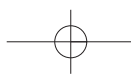
Pražūtingas susidūrimas su kolektyvine sąmone

R. Raufman, analizuodama vienos savo pacientės sapną, kuriame veikia Mėlynbarzdžio tipo figūra, atkreipia dėmesį į tai, kad sapno pasakotoja renkasi kitą kelią, nei jai siūlo visuomenė, kuri remiasi karine jėga. Į tai, kas paslaptina, ji mėgina pažvelgti pasikliaudama asmeninėmis galiomis:

Aš einu ir turiu patekti į namą, kuris jau daug metų užrakintas. Ant durų – daugybė spynų. Įeiti į namą buvo visą laiką uždrausta, pirmą kartą žmonės nori jėga įsilaužti į šį pastatą. Reikia leistis į rūšį, eiti koridoriais, kur daug kariškių, policininkų. Vienas policininkas sako man: „Greitai eik atgal!“ Jis man paaiškina, kad pastate kažkas jau yra. Man smalsu, kas tai galėtų būti, aš dairausi aplinkui, bet nieko nematau. Policininkas vėl liepia man nesidairyti. Kai paklausiu kodėl, jis man atsako: „Nes tas, kuris čia yra, grobia moteris, jas prievartauja ir po sukapojęs į gabaliukus laiko čia.“ Bet aš vis tiek pasižiūriu pro vienas duris ir tada pamatau milžinišką vyrą. Už jo matau lovas ir žmonių kūnų dalis. Milžinas yra rausvos spalvos, nuogas, didžiulis, jo veidas apskritas, be akių ir nosies. Jis apskritai nepanašus į žmogų, labiau į milžinišką kūdikį. Jis pažvelgia į mane ir tada pajuntu, kaip man pradeda kristi dantys. Aš bandau juos sugriebti ir vėl įsistatyti, bet jie vis tiek krenta.

Pasakų rinkiniuose istorijų apie Mėlynbarzdį variantų pabaigos geros, o sapno pasakojimas apie serijinį moterų žudiką kitoks – jis iki galo išlieka košmaro lygmenyje. Prisimintina, kad pasaka yra sąmoningai sukurta, jos pasakojimas organizuotas – visai kitoks negu šio sapno pasakojimo, atveriančio sąmonę. Pasaka kontroliuoja „pagerina“ grėsmingą ir chaotišką pasaulį, sukurdamą iliuziją, kad yra tvarka, kuri būtina žmogui funkcionuoti. Baisybės, su kuriomis susiduria moterys, užgniauziamos, viskas baigiasi gerai.

Šiame sapne atvirkščiai – atsiskleidžia asmeninė moters patirtis, jo pasakotoja kovoja su mirties ir destrukcijos galiomis, kurias įkūnija Mėlynbarzdis, ir

pati yra jo paveikta. Moters smalsumas pavojingas, bet jis yra jos sąmonės varomoji jėga. Pažiūrėti į uždraustą kambarį – tai simboliškas aktas, reiškiantis išsiūrijimą į tai, kas slapčiausia tavyje pačioje, kas grėsmingiausia tau pačiai (tai tinka ir autobiografinio romano rašymui).

Vyriškuose Ch. Perrault, brolių Grimmų pasakų variantuose užrakintas kambarys priskiriamas vyrui. Moterų pasakojimuose, ateinančiuose iš jų sąmonės, jis priklauso moteriai (tai tinka ir R. Šerelytės romano pasakotojoms). Smalsuolė negali nesidomėti namų užkaboriais (R. Šerelytės romane reikšminga rūsio duobe po slenksčiu, kurios mitinę reikšmę išvelgia ir romane eksplikuoja pati autorė), ji nori tvarkytis namuose, keisti tuos namus ir juos valdyti. Ji iš tiesų ir valdo, bent jau ryžtingai priima sprendimus, kurie gali lemtingai paveikti jos gyvenimą (pabėga su rusu). Ji galėtų nudėti Mėlynbarzdį keptuve, jeigu jo galios nepadidintų jos pačios psichikos galių projekcija.

R. Šerelytės „juodasis gegužis“ – sąmonės būseną, į kurią gali pasinerti tik profesionali kūrėja, atsisakiusi intelektualiai konstruojamų pasakojimų. Tai sapnui artima būseną. Kas atsitinka, kai moteris laužo tabu, išilaužia į uždarytus kambarius ir susiduria su agresyviais partneriais vyrais (su jais susigrumia, mėgina atsilaikyti ar bent išvengti jų pražūtingo poveikio)? Ją neišvengiamai ištinka bloga lemtis. R. Šerelytės romane nebeužgniaužiami ir nebeapaslepiami tie pražūtingi išgyvenimai, kurie apima, kai susiduriama su žudikiškais pradais. Kaip, patenkant į tokias grėsmingas erdves, viskas gali baigtis? Tragiškai: savižudybe, izoliacija, psichikos sutrikimu. Praradimai gali būti nenusakomi: mirus romano veikėjai, jos kūdikis paimamas į vaikų namus, užauginamas pagal tų romanų taisykles, išėjusį iš jų pasitinka „buvęs čekistas“. Kam jis galėtų būti samdytas? Serijiniu žudiku, armijos smogiku batalione (juk Mėlynbarzdis yra serijinio žudiko archetipas)?

R. Raufman savo pacientę vadina įėjusia ir nebeįėjusia išeiti. Tai apibūdintų ir R. Šerelytės romano potekstę. Scena, kuria prasideda romanas – panirimas į juodą upės vandenį tarsi netyčia jame nuskęstant, – ir reiškia tokių moterai pražūtingą įvykį: nebeišėjimą iš pražūtingų būsenų. Kadangi literatūriniai vaizdiniai simbolizuoja psichikos būsenas, tai reikštų psichozę (būseną, kai asmuo iškreiptai suvokia pasaulį, praranda racionalų ryšį su realybe). „Nusken-dusi“ motina nebesuvokia, ko blaškosi ant kranto likę jos vaikai, jos sąmonė vis dar transliuoja skausmą, bevaisę neapykantą ir net priešišlumą savo kūdikiui.

Sąmonės instinktus romane labiausiai įkūnija motina, o dukros priklausomybė nuo Mėlynbarzdžio tipo vyriškių jau ne tokia pastebima ir nesukelia tokių slogių padarinių (ja pasinaudoja išoriškai „padorus“ vyras, kuriantis „padorią“ šeimą (su žmona ir iguana). Jau parsivežusi į tėviškę sau bemaž lygų vyrą, ji vis tiek įsitempusi laukia, kaip būsimas vyras priims jos šeimą. Ši veikėja iki tam tikros ribos gali atsisipirti psichozei, bet ta riba vis tiek peržengiama. Pabaiga analogiška – ji įkalinama psichiatrijos ligoninėje ir jos sąmoningumą naikina vaistai.

Įdomu, kad viena iš romano baigiamųjų scenų – gyvenimo stebėjimas iš tam tikros distancijos, t. y. žiūrėjimas į savo šeimos gyvenimą pro psichiatrinės ligoninės langą galėtų simbolizuoti ir bendriausia rašytojos būseną – kūrybą, kai reikia prieiti prie grėsmingų savimonės ribų, o pačios „normalus“ gyvenimas (šeima) lieka tarsi už stiklo.

Pagal analitinės psichologijos kontekstą „užrakinimas“ reiškia tai, kad tam tikras sąmonės turinys yra „užgniaužtas“ arba „atsietas“. Ar be išlygų pri-

imtinis aktas, kuris reikštų to, kas „užrakinta“, išvadavimą? Psichologai įspėtų, kad tokie eksperimentai galimi tik esant stipriam *ego*, kurio galutinai nesugriautų „išsiliejęs“ sąmonės turinys.

Pasaka apie Mėlynbarzdį – įspėjimas, kur veda beribis smalsumas, jos psichologinis moralas: to, kas užrakinta, „užgniaužta“, „atsieta“ sąmonėje, išlaisvinimo pasekmės yra labai rimtos, pavojingos. Impulsyvus smalsumas nežada nieko gero, įaudrintos sąmonės išplukdytas turinys nėra savaiminė vertybė. Tai perspėjimas, kad analizė yra pats pavojingiausias dalykas.

Taip prieiname išvados, kad Mėlynbarzdžio archetipinis vaizdinys pačia giliausia prasme reiškia psichozę, tą žmogžudišką psichozę, kuri kartais gali būti „užgniaužta“, „atsieta“ nuo sąmoningo turinio. Net analitikas, interpretuodamas (arba „atrakindamas“) tokią sąmonę, turi būti itin atsargus. Kai kada sąmonės turinys iš tiesų geriau turi būti laikomas „užrakintas su spyna“...

Tokio romano rašymas – tai autorės *ego* pastangos uždaryti psichozę meninio teksto vaizdiniuose. Pats romano parašymas – didelė pergalė.

Mėlynbarzdis kaip *animus* archetipas

Kadangi profesionalus R. Šerelytės rašymas išlaisvina vaizduotę, jį galima lyginti su psichologine technika, kai individas sąmoningai stengiasi pažadinti sąmonės įvaizdžius, – tai vadinama amplifikacija. Tada subyra visos išankstinės nuostatos, visuomeninės schemas, o veikėjai – net jei jų paveikslai buvo pradėti formuoti pagal rašytojos prisiminimus – pradeda reikšti visai ką kita.

Amplifikacija būtų tas lyginamasis metodas, kuris leistų sugretinti romano teksto ir kitų kultūrinių lygmenų paraleles. Mitų, pasakų, literatūrinių kūrinių vaizdiniai yra kolektyvinės sąmonės archetipų įsikūnijimas. Remiantis C. G. Jungo teorija, kai individas turi kokį nors tikslą, sąmonė pajėgia pasirinkti jam tinkamiausią vaizdinį iš visų tų, kurie jai prieinami. Užduotis, kuri laukia analitiko, – nustatyti, kodėl konkrečiu atveju pasirinktas vienas ar kitas vaizdinys.

Čia reikia prisiminti vaizduotės aktyvinimą kaip vieną iš C. G. Jungo analitinės psichologijos technikų, pagrįstų nuostata, kad vaizduotė yra tokia pat „reali realybė“ kaip ir išoriškas pasaulis. Vaizdiniai kyla iš sąmonės, virsdami veikiančiomis figūromis (personifikacijos mechanizmas), ir vidinėje realybėje individas sąveikauja su tomis figūromis kaip su realiais asmenimis. Toms iš sąmonės kylantioms figūroms galima „užduoti klausimus“, jos gali pateikti ir atsakymus, kurių kitomis aplinkybėmis asmuo niekaip negautų (todėl rašytoja, kurios sąmonės kalbą suaktyvina rašymas, kūrybos metu gali daug ką suvokti apie save).

Anot C. G. Jungo, jeigu mes neigiame priešingos lyties archetipus, slypinčius kiekvieno individo sąmonėje, jeigu juos atmetame arba ignoruojame (pvz., moteriai nusprendus, kad visi vyrai yra menkystos), tada jie parodo mums savo baisųjį veidą. Sklandus moters individuacijos (psichologinio brendimo) procesas vyksta tik tada, kai ji susiformuoja sąmoningą santykį su savo *animus* (tai vyriškumo, vyriškų savybių bei galimybių vaizdiniai moters sąmonėje), kai sąmoningai jį vertina, suvokia pozityviąją vyriškumo pusę. Susidūrimas su savuoju *animus* (pasireiškiantis psichikos vyriškųjų vaizdinių generavimu) yra nuostabus įvykis moters individuacijos kelyje.

S. G. Jungo išskirtoji simbolinė moters sąmonės struktūra – *animus* – reprezentuoja moters vidinį vyriškumą, jos veikimo troškimą, gebėjimą priimti sprendimus ir suvokti pasaulį. Tačiau jei moteris yra visiškai užvaldyta *animus*,

ji jau tampa dogmatiška, linkusi ginčytis ir pernelyg viską apibendrinti. Tada ji kovoja ne tam, kad surastų tiesą, bet kad tiesiog būtų teisi, kad jos žodis būtų paskutinis. Žmogiškas susitarimas jai nebesvarbu. Vyrai atmetami, jeigu jie neatitinka moters iš anksto susikurtų nuostatų.

Kai kategoriškojo *animus* leiami įsitikinimai reiškiami garsiu, užsispyrimą rodančiu balsu arba brutaliomis emocijomis scenomis, tas moterį užvaldęs vyriškumas lengvai atpažįstamas:

Susitvardžiusi pasakiau, kad iš tiesų ir aš nemėgstu melodramų, tiesiog, žinot... tuštuma. Šaltis. Išdidumas... Pasakojau jai kažin ką, gydytoja tylėjo, o jos veide nuovargį pamažu keitė išraiška, kurią būtų galima pavadinti atpažinimo reakcija.

Netikėtai ji tarė: o aš, žinot, nesitaikstau su vyro priekabėmis. Vieną sykį, kai vos įžengęs pro duris ėmė reikšti savo nepasitenkinimą, sviedžiau į jį keptuvę².

Studijoje „Žmogus ir jo simboliai“ C. G. Jungas teigė, kad *animus* susiformuoja bendraujant su priešingos lyties asmeniu šeimoje – tėvu, kuris turi specifinę įtaką, jis pasižymi ir tuo, kas gera, ir tuo, kas bloga. Tėvas suteikia dukros *animus* nenuginčijamus, nenugalimus, „tikrus“ įsitikinimus, kurie niekada nesutampa su tokia moters asmenine realybe, kokia ji yra. Tie įsitikinimai slypi giliai ir jų prielaidos neaiškios – *animus* kalba reiškiasi slauto „švento“ įsitikinimo forma. *Animus* leiamai nuomonei retai kada galima paprieštarauti. Apskritai ji ir yra teisinga. Tik ji retai kada tinka individualiai situacijai.

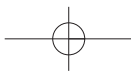
Jeigu *animus* yra tamsus (negatyvus), mituose ir pasakose jis pasirodo plėšiko arba žudiko, „tamsiojo nepažįstamojo“, „vaiduokliško meilužio“ pavidalu, mūsų aptariamam atveju – Mėlynbarzdžio. Toks *animus* dominuojantis vaizdinys įkūnija visas pusiau sąmoningas, destruktivias, šaltas mintis, kurios yra užvaldžiusios moterį, ypač kai jos jausmai visai nustelbiami.

C. G. Jungas pagrįstai paaiškintų, kodėl R. Šerelytės romanas daro stiprų įspūdį, kodėl yra vientisas, „autentiškas“; jis įrodytų, kad tai ne kaprizingas siužeto posūkis, jog šeimos moteris iš vargingesnės vidurinės klasės dalies, gyvenanti skurdžioje provincijoje, kažkoku būdu turi ryšį su žudikiška komunistų ideologija, su Rusija ir ją įkūnijusiu Mėlynbarzdžiu. Atsakymas šiuo atveju būtų C. G. Jungo paaiškinimas, jog tamsusis *animus* tokią moterį gali suvedžioti, tada ji atsisako bet kokių savo realių ryšių su pasauliu, ypač su vyru (pridurkime, ir vaikais). Archetipų analitikas C. G. Jungas tokią būseną apibūdina kaip „svajinųjų minčių, troškimų, įsitikinimų, kaip viskas „turi būti“, kokoną, kuris atskiria moterį nuo realaus gyvenimo.

Negatyviajam *animus* būdinga: brutalumas, nutrūktgalviškumas, tuščiagarbiškumas, užsispyrimas, pykčio sužadintos idėjos. Toks *animus* – destruktijos ištakos. Puoselėjant slaptas destruktivias nuostatas, galima prisišaukti ligą, nelaimingą atsitikimą, mirtį. Simboliškai – Mėlynbarzdį. Tamsusis *animus* moters sieloje tarsi kalba: tu esi beviltiška. Kokia prasmė stengtis? Neverta nieko daryti, tavo gyvenimas niekada nebus geresnis.

Vyriškumas R. Šerelytės romane „Mėlynbarzdžio vaikai“ yra dviejų polių. Pirmasis iš jų būtų pasyvumas: pasakotojos brolis, baigęs mokyklą, nieko neveikia, jo pirmąją į artimesnius santykius neperaugusią meilę nutraukia kito vyriškio – tikro patino – įsiterpimas, jo ambicijos, o ilgainiui ir asmenybė visiškai išblėsta,

² Šerelytė R. Mėlynbarzdžio vaikai. – Vilnius: Alma littera, 2008. – P. 200.

kol jis protiškai sunyksta ir tarsi „netyčia“ – nes sąmoningai, atrodo, nepriimtų tokio sprendimo – pasikaria. Pasyvumas, pasidavimas, bejėgiškumas šiame kontekste yra virtęs kompleksu, kuris asmenį veikia pražūtingai. Tą pasyvumą veržiamasi kompensuoti ugdant savyje aktyvų, net agresyvų *animus* (kraštutiniumas – aktyvus žiaurumas, žalojimo ir žudymo poreikis).

Išorinis „sukultūrintas“ Mėlynbarzdžio pavidalas – romantiškai demoniškas: „Gražuolis iki mėlynumo nuskustu smakru, Bairono garbanomis ir į giljotinos peilį panašia balta apykakle... Laukiu ne mylimojo, o negailestingo galvažudžio ir bijau tik truputį“ (p. 65). Bet po tuo „žudikišku grožiu“ slypi mirties instinktas (noras sulaukti, kad kas nužudytų). Atverta simbolinė Mėlynbarzdžio prasmė paskatina kūrybos procesą, – jame kuriančiosios psichika siekia nuslopinti savo nerimą ir pašalinti įtampą, kuri kartais būna nepakeliama.

Kaip buvo minėta, *animus* gali ir pozityviai, kūrybiškai skatinti moters savastį, ikūnyti iniciatyvą, drąsą, objektyvumą, dvasingą išmintį. Pagrindiniai *animus* principai – *logos*, prasmės suvokimas – įgaunami kūrybiškai veikiant pasaulyje.

Kai keičiasi socialinės struktūros (o mūsų laikais tai vyksta itin sparčiai), daugelio moterų psichikos vyriškoji, aktyvioji dalis, *animus*, yra gerai išvystyta. Kad *animus* grėsmingai neįsivyrautų Mėlynbarzdžio pavidalu, moteris kompensacijos principu turi ugdyti savo pačios savasties pusę – *anima*. Šiais laikais tai daryti skatina autentiškų moterų pasakojimų tyrinėtoja R. Raufman.

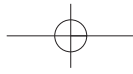
Vienas prieš žodžių pūgą

Poetas Valdemaras KUKULAS atsako į Danieliaus MUŠINSKO klausimus

– Mielas Valdai, kas tau yra lietuvių literatūra? Kai galvoju apie mūsų literatūros ištikimuosius bei kankinius, visada į jų gretas įskaičiuoju ir tave – daug metų gyvenantį tik jai, dėl jos atsisakiusį kitų pasaulio vilionių, jai paaukojusį ir savo sielą, ir kūną.

– Niekada dar nesu taip sunkiai atsakinėjęs į klausimus kaip šįkart. O juk atrodytų, kad kalbėti apie save yra lengviausia, bet pamenu – tris kartus rašiau autobiografiją 1977 metų knygai, o apmąstydamas V. Rudoko kūrybą „Poezijos pavasariui“ vargau gal kelias savaites, nes tai buvo žemietis, apie kurį beveik nėra ką pasakyti. Vadinasi, teko kalbėti apie regioninį savo gimtinės mentalitetą. Matyt, kalbėdamas, rašydamas apie kitus, daugmaž viską pasakai ir apie save, be to, kad rastūsi eilėraštis, sieloje turi likti niekam neišsakyta, neiškalbėta kerTELė. Antraip nekalbėtume, kad eilėraštis apie žmogų pasako daugiau, negu jis pats žino. Paradoksalu, bet būtent šitas kūrybos psichologijos pažinimo aspektas ilgainiui naikina pasitikėjimą kūrėju ir jo kūryba, nes skaitydamas eilėraščių imi aiškiai matyti, kad už jo slypi paranoja, didybės manija, ir kad ir kiek literatūrinė visuomenė garbstė neseniai mirusį klasiką, jis man vis vien liko A. Churgino lygio. Tai yra blogai. Tai yra gyvenimo literatūros namuose sindromas, taigi kiekvienas psichologas pasakys, kad gyvenimas neišeinant iš namų yra pavojingas. Gyvenimas vien literatūroje ir literatūrai sufokusuoja begalę bjauriausių dalykų: kai kalbiesi vienas pats su savimi tarp keturių sienų, nebelieka alternatyvaus pašnekovo, ir tavo mąstymas lieka plokščias, vienaplanis. Bet kokia poetinė kūryba tiesiog šaukiasi natūralios (miško, jūros) erdvės, o tu ją uždarai abstrakcijų aplinkoje (gal dėl to tik intelektualai garbina V. Mykolaitį-Putiną. Tad nesidžiaugiu savo gyvenimu tarp knygų, su knygomis, knygoms, nes pats matau tokio gyvenimo trūkumus. Bet va bėda: nieko kito per gyvenimą neišmokau (gal dar ir dėl sveikatos), o kad darbštumo šėlo turiu, tai čia ir triūsiu (jei į vietą sudėsime eilėraščius, kritiką, apžvalgas, politines impresijas, ar tik – po R. Gavelio – nebūsiu produktyviausias šiandienos autorius? Užtat eilėraščių vis mažiau ir mažiau).

Dažnam visai nuoširdžiai padejuoju: o kad būčiau tapęs miškininku! Man visai nuoširdžiai atsako: o ar turėtum šiai profesijai fizinės sveikatos? Tada at-

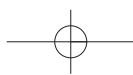
sakau, – kai studijų metais išveždavo į talkas kolūkiuose, sveikata atsistatydavo. Bet vėlgi: dirbdamas fizinį darbą, negalėdavau net elementaraus sienlaikraščio sukurti. Kaip ir remontuodamas butą (kada tai buvo!) negalėdavau net elementarios informacijos laikraščiui parašyti. Bjauriai paskirstyti sąmonės bėgiai: jei rašai eilėraščius, negali rašyti kritikos, jei rašai kritiką, negali analizuoti politikos. O jei užsiiminėji buitimi, negali nieko, be jos pačios, daryti. Šitaip žmonės atvedami ir į savizudybę, kurių mūsų naujausioje literatūroje daugiau negu gausu.

– Penkiasdešimtmečio proga gal papasakotum, kaip bėgo tavo vaikystės dienos kupiškėnų Aukštaitijoje? Gal šiek tiek praskleistum ir savo artimųjų, kurių jau seniai nebėra šiame pasaulyje, gyvenimą, likimus?

– Nesakau, kad labai tikiu kūrybiniais genais, talentų perdavimu ir panašiai, bet kažko čia vis dėlto esama. Motinos netekau, kai pradėjau eiti į pirmąją klasę, ir tik po daugelio metų, kai jau ėmiau domėtis savo „genealogija“, aptikau jos užrašų knygelę su keliais eilėraščiais. Be jos pačios, žinoma, niekam nežinomais. Tėvas, kol lėptjūvėje nenuėjė visų kairės rankos pirštų, buvo vestuvių, ir ne tik vestuvių, muzikantas: ten su seneliu išmoko vyriškai gerti. Tad ir pats, kol buvau jaunas ir linksmas, buvau nesutrukdomas dainininkas, mokėjau visą „Ratilio“, ir ne tik jo, liaudies dainų repertuarą. Bet užtat nemėgau ir dabar nemėgstu nei estrados, nei popso. Vimdo per radiją. Bet nežinau, ar genai nors per kruopelytę skatino kurti (tarkim, D. Kudžmaitė „Lietuvos pionieriuje“ ėmė skelbtis vos ne ikimokyklinukė, nes jos tėvas jau iš tremties laikų buvo žinomas literatūros kritikas ir labai subtilus žmogus). Kas mane pastūmėjo rašyti, tikrai nežinau. Žinau, kad gal ketvirtoje ar penktoje klasėje pradėjau rašyti stambų romaną, nes eilėraščių rašymas tuomet man atrodė mergų užsiėmimas, ir mokytoja tą romaną smarkiai sukritikavo. Bene šeštoje klasėje įsimylėjau septintoją, ir tada jau pasipylė eilėraščiai – apie viską, taip pat ir apie V. Leniną. Nepaisant to, greitai įsipainiojau į vietinio laikraščio literatų būrelį, ėmiau rašymo mokyti kitus, taip pat ir už save vyresnius, net pensininkus, o kai septintoje klasėje tapau etatiniu to laikraščio darbuotoju, išmokau ne tik rašyti, bet ir gerti. Atsakymai į šį klausimą nemažai siejasi su pirmuoju: namuose aš išmokau vienvėdės, būti vienas, ir visi mano „audringi“ išėjimai iš „savos teritorijos“ tebuvo tik poilsis nuo vienvėdės, kuriai aš vergauju, kuriai atnašauju, kuriai esu dėkingas už viską, ką esu sumąstęs ir parašęs. Visa kita yra duoklė motinai Vienatvei, nes ji ir pati gal nepakenčia vienvaldystės. Galiu pakartoti V. Mykolaičio-Putino posakį: vienvėdėje aš niekada nesijaučiu vienišas. Tarp žmonių man dažnai būna nuobodu. Kas kita, kad ne visada tai parodau. Bet iš tiesų, jei būtų mano valia, dabar niekur neišeičiau iš namų ir gyvenčiau knygoje, su knygomis. O juk daugybė mano bendraamžių mane jaunystėje prisimena nenustygstantį linksmuolį, atviruolį, pasiryžusį bet kurią akimirką užtraukti naują dainą. Dabar ir pats stebiuosi save tokį prisimindamas.

– Kodėl studijuoti pasirinkai žurnalistiką, nors, būdamas moksleivis, jau spausdinai eilėraščius. Kaip dabar vertini savo „jauną“ kūrybą?

– Besimokydamas vidurinėje bene ketverius metus dirbau rajoninio laikraščio redakcijoje. Dirbau tarp pokario vilkų, kurie tobulai derino darbą ir pramogą, ir toks gyvenimo būdas man patiko. O dar įsivaizduok puikybę: eina aštuntokas per miestą ir visi į jį žiūri kaip į korespondentą! Susidraugavau su Rimantu Urbonu, kuris ir iki šiol liko vienas mano geriausių draugų ir kuris, įvairių as-

meninių ir politinių peripetijų atbloškimas į Kupiškį, atsivežė ir visos savo jaunystės literatūrinės bohemos išpūdžius (dieve, kiek tokių galėjusių, bet neišpildžiusių rašytojų anuomet užgniauzė saugumas!). Tad žinojau, kad studijuojant žurnalistiką reikia daugiau gyventi, o ne mokytis, be to, atvažiavęs į Vilnių aš nieko naujo jau ir nebeieškojau: viską žinojau apie Onę Baliukonytę, Bronių Radzevičių, Petrą Dirgėlą, Rimantą Šavelį, Vidą Marcinkevičių ir kitus. Beliko tik iš naujo susipažinti – remiantis R. Urbono kaip tarpininko pavarde. Ilgainiui, žinoma, šitos pažintys transformavosi, vienos gilėjo, kitos seklėjo, bet pradinis pažadas išliko: mokytis žurnalistikoje buvo tikrai nesunku. Kas kita, kad kiekviena lazda turi du galus: ko iš filologijos studijų negavau universitete, vėliau teko du kartus sunkiau mokytis pačiam savarankiškai, ir kalbos subtilybes teko perkąsti galbūt net sunkiau, negu jas būčiau gliaudęs per prievartą. Tad viskas nutiko taip, kaip ir turėjo nutikti: tiesioginio žurnalisto darbo niekada nedirbau, neprirašiau nei reportažų, nei apybraižų, bet užtat visą gyvenimą sukuosi apie žurnalus, laikraščius, kartais radijo studijas.

Beje, atskiro dėmesio verta antra tavo klausimo dalis: kaip žiūriu į jaunystės rašliavą. Išleidęs pirmąją eilėraščių knygą, buvau įsijautęs į rašytojo profesionalo statusą, ir kiekvieną vakarą dvyliką valandą sėsdavau prie rašomojo stalo. Ir dirbdavau maždaug iki penkių šešių ryto – nesvarbu, ką rašyčiau. Ir niekad per savo gyvenimą nesu prigaminęs tiek daug grafomanijos, šiaip jau rašliavos. Dabar jau žinau, kad geriau laukti dvi savaites, net dvejus metus, bet pačiam paklusti ateinančiam tekstui, o ne prievartauti jį ateiti prieš savo valią. Kartais gali praversti ir tokios pamokos. O šiaip, jei atmesime anuos „savidrausmės“ metus, savo „jaunus“ eilėraščius vertinu kai kada net geriau negu dabartinius. Apskritai manau, kad geras eilėraštis yra tas, kurio jau nebepakartosi: suspindėjo ir nurūko. Ir nei ano eilėraščio, nei ano savęs adekvačiai neprisiminsi. Tokių eilėraščių pirmojoje knygoje yra ir juos dedu į rinktinę „Mūsų šitie dangūs“. Beje, nesakau, kad tokių eilėraščių nėra ir vėlesnėse knygose, bet jų variacijų gali būti jau daugiau. Todėl atsiranda cikliškumas. Užtat dingsta pirmapradiškumas, peršviečiamumas, ir todėl visa mūsų poezija tampa pernelyg sunkiasvorė, išgalvota, sukonstruota. Kitaip tariant, kas tik nori, bet ne poezija.

Atskirą pastraipą reikėtų skirti O. Baliukonytės vaidmeniui ne tik mano, bet ir apskritai mano kartos moksleivių literatūrai kūrybai. Tai buvo žmogus, kuris sugebėdavo iš redakcijos parašyti ne tik atsakymą, bet ir ilgą ilgiausią laišką – apie save, apie kūrybą, o atvažiavus pas ją, buvo galima susipažinti kad ir su R. Granausku ar B. Vilimaite, I. Gansiniauskaite. Jos dėka būdamas aršus modernistas ėmiau eiliuoti, laikytis kuo griežtesnės silabotonikos (tokia išėjo ir pirmoji knyga), tai labai stebino tuometinį J. Strielkūną. Vėliau vėl grįžau prie klasikinio modernizmo (bet, apsaugok Viešpatie, ne prie postmodernizmo), tačiau tai jau kita tema.

– Tau teko dirbti beveik visų literatūrinių leidinių redakcijose. Ar visada šis darbas buvo prasmingas, ar „pelnas“ vertas įdėto darbo? Kaip apibūdintum dabartinę kultūrinę, literatūrinę spaudą?

– Čia reikėtų klausti dvejopai: ką man redakcijos davė, ką aš joms daviau? Aš joms daviau ne daugiau, negu galėjau duoti, nors prisimenu atvejų, kai autoriai, prieš tai nesileidę išvis redaguojami, po mano redaktūros dėkojo. Pati literatūra turėtų būti man dėkinga, kad spaudoje nepasirodė vienas ar kitas autorius (nors dabar matau, kad vienas kitas jų lengvai prasprūsta). Ir drauge galiuosi, kad autoriai, kuriuos į spaudą lydėjau kaip būsimus profesionalus, po pirmos pub-

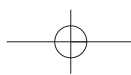

likacijos dingo. Jų vietas šiandien užėmė šimtai kitų, bet tai ne jų, o apskritai dabartinės literatūrinės konjunktūros problema. Tai viena klausimo pusė. Antra, ne visada su manimi buvo lengva dirbti, ypač vadovams, nes nepaklausau nei subordinacijai, nei šiaip elgesio kodeksams. Yra buvę atvejų, kai dėl vienos išbrauktos eilutės „Komjaunimo tiesos“ redaktorius turėjo permaketuoti visą „Versmės“ puslapį. Ir vis dėlto iš visos savo žurnalistinės biografijos „Komjaunimo tiesą“ ir „Pergalę“ prisimenu šviesiausiai. Laikraščio redaktorius V. Chadzevičius apie kultūrą neišmanė nieko, bet užtat jis pasiklausdavo specialistų ir jei sulaukdavo jų palaiminimo, savo puslapyje galėjai daryti ką nori. Ir santykiai buvo ne redaktoriaus-pavaldinio, o dviejų draugų, dažnai net pernelyg familiarių. Galbūt ir todėl tuometinė „Komjaunimo tiesa“ lenkė „Tiesą“, pastarąją erzindama nuomonių pliuralizmu ir atviravimais. Savo santykių su anuometiniu „Nemunu“ nenoriu komentuoti (senieji nemuniečiai tai pernelyg gerai žino, o juo labiau kad dabar dirbu toje pačioje, bet visai kitoje ir kitokių priklausomybių valdomoje redakcijoje), bet iki šiol esu dėkingas, kad J. Macevičius iš anos ideologinės duobės ištraukė ir įdarbino „Pergalėje“. Anų laikų žmonės gerai žino, ką reiškia „ideologinė duobė“, o čia patekau į bendraminčių kolektyvą, kur nesvarbu nei amžius, nei ideologinės pažiūros, nei kokios moralinės laikysenos. Su ilgesiu prisimenu tas valandas, kai su L. Gadeikiu vienas ant kito rėkdavom diskutuodami apie politiką, o paskui eidavom kartu gerti kavos.

Apie dabartinę kultūrinę spaudą galiu atsakyti tik tiek: ji nepasikeistų, ar būtų du kultūros savaitraščiai, ar keturiolika, nes esama kokybė lygiai proporcingai pasidalija visiems. Nėra smulkiosios prozos, ir ją proporcingai išsidalija visi kultūros leidiniai, ir jokie konkursai čia nieko negelbsti. Yra aukštas bendrasis poezijos lygis, ir jį proporcingai išsidalija „Metai“, „Nemunas“, „Šiaurės Atėnai“, „Literatūra ir menas“. Ir nė vienas iš jų neišaugins poeto tarp begalės įmanomų poetų (tiesa, „Nemunui“ gal pavyko „nuskinti“ A. Kaziliūnaitę). Matau bendrą literatūrinio gyvenimo situaciją. Matau dar blogesnę būsimą to gyvenimo situaciją, nes į literatūrinę kalbą veržiasi interneto kalba. O ir dėl idėjų... Jei ne profesinis interesas, tarkim, „Literatūros ir meno“ šiandien būtų galima jau ir neskaityti. Bet pats savaitraštis galėtų atsikirsti, kad jo darbuotojai gali neskaityti kitų savaitraščių. Kas kaip supranta kultūros intelektualumą... Neužmirština ir V. Sventicko pastaba: kiek jis prisimena „Literatūrą ir meną“, tiek šis iš visų pusių buvo puolamas...

– Vėlyvoji tavo poezija (knygos „Aštuoni gėli vakarai“, 1999; „Judas taipogi danguj“, 2005) persmelkta nevilties, liūdesio, nusivylimo. Anot italų poeto Dž. Leopardi, kurį tu cituoji, „pats sau giedojau laidotuvių giesmes“. Gal tai kerštas už neišsipildžiusias svajones ir troškimus, gal individualybės maištas prieš minią, prieš visuomenę?

– Nė viena autentiška mintis, nė viena rimtesnė įžvalga neatsiranda be liūdesio, vienatvės. Tiesa, yra dvi minties kilmės rūšys: vienos gimsta tyloje, vienatvėje, o kitos spontaniškai kyla pokalbyje, diskusijoje. Bet antrosios paprastai nusėda į teorinius, poleminius straipsnius, o pirmosios lieka eilėraščiuose ir su eilėraščiais. Apskritai manau, kad poezija yra vienatvės menas, skaitoma taip pat tik vienatvėje, todėl instinktyviai atmetu visus performansus, visus poezijos koncertus su vargonėliais ir gitaromis. Taip mažai gyvenime turime tylos ir ramybės, kad bent jau poezija ir klasikinė muzika galėtų šią nišą užpildyti. Todėl, tarkim, ir K. Binkis nėra joks klasikas, tad sudarydamas poezijos panteono seriją jo neįtraukčiau. O dabar vienokių ar kitokių „binkizmo“ atmainų poetinėse

scenose daugiau negu pilna. Žinoma, metams bėgant stiprėjantis liūdesys, ilgės susijęs ir su asmeniniais dalykais, ir meluočiau, jei tai neigčiau. Kasdien, kas valandą laidoji nepadarytus savo darbus, neįvykdytus troškimus, pagaliau sulaužytus savo įsipareigojimus. Bet jie būtų nieko verti, vien tavo menko gyvenimo smulkmenos, jei nesusiliestų su kitų žmonių likimais, su kitų žmonių tragedijomis. Prisimenu, ankstų rytą dalyvavau Juliaus Būtėno laidotuvėse. Žmogus, prirašęs tiek memuarų, tiek vadovėlių mokykloms, o salėje – vos keli žmonės. Niekas devyniasdešimtmečio nebeprisimena, o ir po laidotuvių kapas lietaus buvo neatpažįstamai išplautas. Taip atsirado eilėraštis „Negerai per ilgai gyventi“. Arba turėjau nuostabų kaimyną, visos laiptinės sielą (beje, Vytauto Kavolio giminaitį), ir iki laidotuvių, pasirodo, nežinojau, kad jis mokslininkas, gamtininkas, daugybės publikacijų autorius (eil. „Tik per laidotuves sužinai“). Taigi tie liūdesio, nevilties motyvai eilėraščiuose ne tik mano paties liūdesio ar nevilties atspindžiai. Kol jie nesusiliečia su kitu likimu, paprasčiausiai ir lieka tik mano liūdesys ir neviltis. Eiliuotai jie užrašomi tik tada, kai tampa dar ir kito likimu.

O šiaip jau... Jei aš dabar prisiminčiau, ką buvau sumanęs nuveikti per savo gyvenimą, kokius kalnus nuversti, turbūt iš proto išeičiau. Ir knygų būčiau trigubai daugiau prileidęs, ir bent kelias pedagogines koncepcijas sukūręs, ir jos tikrai būtų buvusios geresnės už dabar kultivuojamas teksto analizės programas... Dabartinis teksto analizės triumfas mokyklose yra mūsų visų pralaimėjimas prieš bendrąją humanitariką, bendrąją humanistiką. Dar labiau apibendrinant – žmogaus pralaimėjimas prieš vartotojišką visuomenę. Kuriantis, mąstantis žmogus vis labiau lieka vienas. Ir praeis dar koks dešimtmetis, kai tau net į galvą nebeateis klausinėti humanitaro apie jo liūdesį ar vienvatę. Jie jau dabar žudomi, uždarinėjami į getus, ir klausimas tik toks, kiek laiko prireiks jiems išnaikinti. Čia, žinoma, ne į temą, bet išsižiūrėk į naujuosius A. Kubiliaus Vyriausybės nutarimus...

– Viena tavo literatūros kritikos knygų vadinasi „Didžiadvasių žodžių eros pabaiga“. Ar tik šis pavadinimas nebus apgaulingas? Regis, visokiausių žodžių gausybė tebėra užplūdusi ir Lietuvą, ir visą žmoniją. Smarkiai klesti ir literatūros žodžio devalvacija. Gal geriausia šiais laikais tapti Bartlebiu – nieko nerašyti, tylėti?..

– „Didžiadvasių žodžių eros pabaiga“ – nėra originalus pavadinimas. Tai vieno jauno kritiko recenzijos apie Just. Marcinkevičių pavadinimo parafrazė, ir jos potekstės jau daugmaž nusakiau atsakinėdamas į kitus klausimus. Postmodernizmas programiškai draudžia kalbėti esmėmis ir prasmėmis, jis linkęs žaisti tikrovės (taip pat ir kalbos) nuolaužomis, kurios būtų lengvai komponuojamos į įvairiausias instaliacijas, įvairiausias muliažus, ir taip pasiekama nemenko efekto: viena šiukšlė, atsidūrusi įvairiuose kontekstuose, virsta daugybe šiukšlių. Bet šitaip išsitrina pasaulio prasmės ribos, pasaulis, kaip ir žmogaus matymas, virsta „pasauliu be ribų“. Kai S. T. Kondrotas paskelbė savo apsakymų rinkinį „Pasaulis be ribų“, jis tenorėjo pasakyti: tai, ką mes matome, dar ne viskas. Žiūrėkime plačiau bei giliau ir mums atsivers beribės erdvės. Dabartinis postmodernizmas sako: visas pasaulis ir slypi šioje šiukšlėje, šitame fragmente, ir dairytis kur nors jau nėra prasmės. Viską pasako šitas fragmentas, šita nuolauža, šitas ekskrementas, ir žmogaus menkybei to visiškai pakanka. Štai kodėl visame pasaulyje, taip pat ir filosofijoje, devaluojasi visos žodžių prasmės, visos didžiųjų sąvokų reikšmės. Žodžiams taip pat reikalingas juos pagrindžiantis konteks-

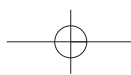

tas, tik taip jie gali motyvuoti savo turinį. Ilgai filosofija šitą tikrovės atrofiją bandė kompensuoti metaforiniu kalbėjimu (nesamos tikrovės pakaitalu, nesamo kalbėjimo apie tikrovę pakaitalu), bet ilgainiui Jeanas Baudrillard'as priėjo irgi aklavietę: reikėjo kurtis savo filosofinio diskurso filosofinių terminų žodynus. Štai tada ir prasidėjo filosofinės terminijos scholastikos era! Ir žmonija liko išvis be esmingos, prasmingos filosofinės kalbos. Šiandien pilietis gali išmokti po penkis šimtus įvairių kalbų buitinių žodžių ir vadinti save poliglotu, važinėti po pasaulį ir tvarkyti savo verslo reikalus. O netekdami kalbos, mes netenkame visko – ir savo vidinės patirties, ir dvasinio protėvių paveldo, ir pagaliau šiandieninio savo mentaliteto. Kalbame pusiauikalbe ir esame pusiau žmonės, ir abejoju, ar tai tinka apibūdinti kaip žodžio devalvaciją. Tai yra žmogaus, žmonijos devalvacija, ir, regis, visi be išimties einame į civilizacijos susinaikinimą. Literatūra jau nebestovi žmogiškumo sargyboje. Ji paklusniai aptarnauja žmonijos savizudybės šou karnavalus. Iš tiesų sąžiningo kūrėjo išeitis būtų – tylėti ir nieko nerašyti. Bet kas tada paliudys, kodėl tylime ir nieko nerašome? Juk tokių paliudijimų reikės, jei žmonija apskritai išliks...

– Kita vertus, tyla – skaudus dalykas. Dažnai pasigendu mūsų bičiulio Vaidoto Daunio išmintingo, profesionalaus kalbėjimo, o ir daugelio kitų, per anksti išėjusių. Kaip tu vertini savo kartos „pasirodymą“ literatūros ir gyvenimo scenoje?

– Kiekvieno žmogaus išėjimas iš šio pasaulio, iš literatūros yra skaudus dalykas, o ypač tokio žmogaus kaip V. Daunys. Tuo labiau, kad kelerius metus mes – ne mūsų valia – buvome surišti tarsi Siamo dvyniai: ir bendros dienos mokslėivių konkursuose, ir bendros dienos universitete, ir nesibaigiančios įvairiausių literatūrinių bei paraliteratūrinių postų dalybos. Ir drauge – visiškos priešingybės, tiek gyvenime, tiek kūryboje. Tad V. Daunio netektis mano sieloje ir kūrybinėje sąmonėje paliko žiojėjančią duobę, kurią tebejaučiu iki šiol. Paprasčiausiai greta jo būčiau gal daug ką kitaip rašęs, o gal ir mąstęs (iki šiol tebeturiu eilėraščių rankraščių su jo pastabom, kurių taip ir nedrįstu rodyti). Bet, žiūrėdamas į mūsų tandemą iš šios dienos perspektyvos, kai ką mintyse esu privers-tas koreguoti. Jau gyvas būdamas jis turėjo didžiulę savo bendraamžių opoziciją (kuri paskui paradoksaliai virto vos ne apologetais), ir man, kaip iš prigimties vienišui, į visas apkalbas buvo nusispjaut. Vaidotas, priešingai, buvo telkianti, integruojanti asmenybė, ir jam, puoselėjusiam aristokratišką aristokratiškos kultūros sambūrį, matyti šiandieninius demimondiškus, prasčiokiškus pseudokultūros sambūrius būtų veik nepakeliama. Taigi jo pasirodymas literatūroje anuo-met buvo dėsningas ir išganingas. Šiandien bemaž jis būtų neįmanomas. Kad ir dėl to: nuo pat pirmųjų kritikos straipsnių ir recenzijų jis pradėjo kalbėti savo kalba, savo stiliumi, savo leksika, ir šiandien tokio jo niekas nesuprastų, net redaktoriai. Šiandien reikia kalbėti kolektyviniu stiliumi, kolektyviniu slengu ir visų priimtu literatūrologiniu žargonu. Tylaus poetinio kalbėjimo jau ir tada daugelis nenorėjo priimti, o šiandieninė išderintų balsų kakofonija jo išvis neišgirstų.

Guodžia tik tai, kad literatūros, kaip ir apskritai kultūros, istoriją kuria vienišiai, o ne triukšmingos gaujos. V. Daunys iki šiol išlieka kultūrinės savimones vienišius, kurį interpretuojame, minime, nors daugelis to meto idėjų, net judėjimų nugrimzdo į nežinią. Daugelis leidinių – tik „Bibliografinėse žiniose“, o jo įkurti „Krantai“, „Naujoji Romuva“ gyvuoja. Gaila tik „Regnum“, nuskendusius su baltaburiais laivais, plukdančiais talentingiausius Lietuvos poetus, muzikus, dailininkus...

– Jau daug metų gyveni užsidaręs kambaryje tarp knygų, „į žmones“ išėini retai – ar nesijauti atitrūkęs nuo realaus gyvenimo? Mėgsti pasigirti: „Man jau dabar dvigubai daugiau metų, negu turiu...“ Kaip iš tų metų aukštumos vertini visų mūsų socialinę, politinę padėtį?

– Apie savo vienvietę jau kalbėjau, bet dėl smagumo galiu pridėti dar šiek tiek: taip, visada save sendinu, nes esu nugyvenęs mažiausiai keturis skirtingus gyvenimus: iki ketvirtos klasės buvau vienišius, šalia savęs nepakęsdavęs nei vieniausio bendrakeleivio, nuo penktos klasės, kai bendrabutyje pradėjau gyventi su devintokais ir net dvyliktokais, tapau padauža ir visokių eibių pramaniūga, studijų metais buvau daugmaž vidutinio lygio inteligentas, neužkliūvantis nei dėstytojams, nei bendrakursiams, o jau vėliau, kai dėl ligos kurį laiką buvau priverstas mesti gerti, vėl „atvirtau“ į absoliutų užsidarėlių tylenį. Dabar gyvenu „tarp“, bet visi mano gyvenimai yra many nusėdę, ir kiekvienas jų kiekvienu atskiru momentu siunčia man savo signalus. Guodžiuosi, kad nė vienas mano gyvenimas nebuvo manęs atitraukęs nuo rašymo, nuo kūrybos (nors prisipažinsiu, kad pastaruosius dvejus metus nesu parašęs nė eilutės, turiu galvoje – eilėraščius). Tai, kad rašau vis mažiau, turbūt natūralu: jaunystėje gyvenimą sudaro meilė, liūdesys, ilgesys, neapykanta, gamta, paskui tavo gyvenimo dalimi tampa nepritekliai, skurdas, o galiausiai kaip savo imi išgyventi ir visos visuomenės pažeminimą, skurdą. Taip įsitraukiau į politikos apžvalgų rašymą, bet lygiai taip susipresuoja poetinė – jau grynai tavo – teritorija. T. Venclova yra sakęs, kad politika gali būti lygiai tokia pat poetinio išgyvenimo dalis, nes ji yra taip pat gyvenimas, bet štai problema – kiekvienai poetinio išgyvenimo sričiai reikia vis kitų žodžių, o metams bėgant jų vis mažėja. Kiekvieną žodį reikia patikrinti saviimi, o ilgainiui juos imi tikrinti ne tu pats, bet skirtingi – literatūrologinis, politologinis ir kt. – diskursai, ir tu lieki tarsi vienas prieš begalinę žodžių pūgą.

O šiaip – kad kas man gražintų tikėjimą poezija, kuriuo mėgavausi būdamas dvidešimties! Ir kad kas man gražintų tikėjimą valstybe, kokį puoselėjau pirmaisiais Sąjūdžio ir atgimimo metais! Dabar matau vien melą, korupciją, pardavinėjimą ir parsidavinėjimą. Ir baisiausia – vis daugiau galimybių, kad mūsų valstybė bus atiduota kam nors mūsų pačių rankomis.

– „Gimęs melo epochoj / Ir todėl ją pažinęs, / Iš gyvenimo moka / Išmintingos tėvynės“, – čia tavo eilutės. Prisipažink, ko daugiau išmoki iš gyvenimo – meilės ar nevilties, teisybės ar melo?

– Išmokau meilės. Nebe tokios karštakošiškos kaip gimnazistiškais metais. Tylią nevilį išmokau paversti tylią savo būseną, nebeverčiančia kiekviena proga grasinti savižudybe. Nors B. Radzevičiaus šešėlis vis lydi – kaip perspėjimas. Teisybės ilgesį, regis, būsiu paveldėjęs su genais, bet iš to ilgesio ir visos nevilts, ir visos depresijos. O štai melo mokausi. Sunkiai, bet mokausi, nes matau, kad mūsų dienomis be melo nežengsi nė žingsnio.

Požiūriai

1. Šiomet minime Lietuvos vardo tūkstantmetį. Kokias mintis žadina Lietuvos nueitas kelias? Koks ir kas esu aš, lietuvis, dabar?

2. Kokie esame Europos kultūroje ir literatūroje? Ar turime dvasinių resursų būti saviti, įdomūs patys sau ir kitiems? Ar pačios Europos dvasia tebėra didinga?

3. Kultūrinis ir visuomeninis konformizmas. Ar šis reiškinys mums dar aktualus?

RIMANTAS ČERNIAUSKAS

1. Lietuvai vos tūkstantis metų. Jau seniai nėra majų ir inkų, tik pėdsakai (piramidės ir papirusai) liko iš seniausios pasaulyje Egipto civilizacijos. Žlugo didžiausios imperijos (paskutinė mūsų akyse), išnyko gentys, tautos, valstybės, siautėjo epidemijos ir karai, okupacijos ir okupantai, o mes išlikome. Gal svarbiau, kad mes patys, o ne vien tiktai vardas, kaip nutiko su prūsais ir Prūsijos karalyste, kurioje jau nebuvo prūsų. Gal mus gelbėjo tankūs miškai, pelkės ir kūrindos, gal savotiškas konservatyvizmas, atsargumas, nepakantumas naujovėms, juk buvome paskutiniai pagonys Europoje? Gal karingas, o gal taikus būdas? Artimi mūsų gentainiai kuršiai plėšikavo Baltijos jūroje, o mes patys gana taikiai sugyvenome su kaimynais latviais, lenkais ir rusais. Ir didžiausia LDK teritorija slavų žemėse teko mums beveik be karų. Rusų miestai pasiduodavo patys. Kovoti teko tik su totoriais. Buvome tarsi skydas, saugiklis tarp Europos ir Azijos. Tarp deterministinės Vakarų kultūros ir skitų gaivalo, apie kuriuos gražiai rašė A. Blokas. „Taip – skitai mes, taip – azijiečiai mes, godžiom ir įkypom akim.“ Gyvenome tarsi ant viešo kelio, mus bandė asimiliuoti, sulenkinti, surusinti, germanizuoti, mus ėmė rekrūtais, vežė ir trėmė, iš mūsų atėmė raštą, bet mes išlikome.

Net ir dabar esame tranzitinė teritorija, tranzitinė valstybė. Gal todėl Europos Sąjunga taip rūpinasi lietuviškų kelių kokybe. Tam, kad Briuselis patogiai ir be trukdžių važiuotų į Maskvą. Gal todėl nesulaukiame ir tiek emigrantų iš turtingų, išsivychusių šalių, vien tik perbėgėlių iš Azijos, kuriems Lietuva – tarpinė stotelė į įsivaizduojamą Vakarų rojų. Bet yra taip, kaip yra, panašių tranzitinių valstybių piliečiais turėtų jaustis ir olandai ar belgai, per kurių teritoriją taip pat driekiasi tarptautinių pervežimų magistralės. Tik jų demokratija ir ekonomika stabilesnės ir stipresnės. Gal todėl belgai ar olandai nebėga iš gimtinės ieškodami sotesnio duonos kąsnio. O pas mus jau veriasi tuštuma kaimuose, namuose, šeimose. Nesiginsiu, pusė mano paties vaikų įsikūrė Londone, nes aš čia, Lietuvoje, iš savo literatūrinės veiklos negalėjau ir neturėjau galimybių padėti jiems finansiškai. Panašiai prieš šimtą metų pusė mano senelės šeimos iškeliavo su „šipkartėm“ į Ameriką, kita pusė tų kortelių į „rojų“ negavo. Jie daug vargo, bet liko. O išvykusieji jau seniai pamiršo lietuviškai... Toks dabar ir jaučiuosi lietuvis – kaip tas medis su pusiau nugenėtom šakom.

2. Kai galvoju apie Europos literatūrą, pirmiausia prisimenu Homerą, gyvenusį prieš kelis tūkstančius metų. O kokie dievai tada projektavo lietuvių literatūrą? Dar nežinia, ar tauta susikuria raštą ir literatūrą, ar literatūra formuoja tautinę savivoką?

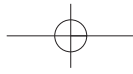
Kai K. Donelaitis rašė pirmąją lietuvių poemą, pasaulis jau seniai žinojo ir skaitė Lukrecijų, Ovidijų, Dante'ę, Shakespeare'ą, Rabelais... Bet man dar įdomiau, kad senosios Europos kontekste K. Donelaitis atrodė kaip tikras modernistas, turintis savo originalų pasaulio matymą ir savitą pasaulėjautą. Vien tokiomis eilutėmis: „...ir iš smirdančio šūdo žegnonė pareina...“ jis pralenkė visus savo amžininkus.

Manau, kad ir šiandien tarptautinėse knygų mugėse lietuvių literatūra atrodo visai neprastai. Dažnas sako, kad lietuvių poezija toli pralenkė prozą, bet tos pačios tarptautinės mugės rodo kitokį vaizdą – lietuvių rašytojų (daugiau moterų) proza labiau domina užsienio šalių leidėjus nei poezija ar dramos. Gerų režisierių šiuo metu mes turime daugiau nei gerų dramaturgų. Gal todėl E. Nekrošius šiandien bando parodyti scenoje tą patį K. Donelaitį. Nes jis kitoks, neeuropinis, tokios literatūros pasaulyje nebuvo. Manau, kad rašytojo savitumas geriausiai ir atsiskleidžia per jo tautiškumą, buvimą tautoje, gerą jos dvasios, mentaliteto išmanymą. Rašytojas lietuvis pasauliui daug įdomesnis nei rašytojas – kosmopolitas. Žinoma, euroromaną ar europjesę daug lengviau versti į kitas pasaulio kalbas, bet kam jie bus įdomūs? Tokių, nei karštų, nei šaltų – prėskų kūrinių, pasaulyje prirašyta visuose kraštuose.

Bet kas yra tautiškumas, buvimas tautoje? Ar pati tauta neprarado savo originalumo ir tautinės dvasios? Į tai beviltiškai bandoma atsakyti įvairiausiose viktorinose. „Kas yra tikrasis lietuvis? Kokios jo būdo savybės, gyvenamoji vieta ir refleksijos geriausiai jį reprezentuoja?“

Lietuva jau Europos Sąjungoje, o apie Europos dvasią kalbėti dar sunkiau. Europą kaip ir JAV ar Kanadą persmelkė globalizacijos dvasia. Ekonominė krizė pasaulyje tai labiausiai patvirtina.

3. Kažkodėl pirmas vaizdinys, atėjęs į galvą, – tų prisitaikėlių, kurie sovietų laikais, mosuodami kompartijos bilietais, sėkmingai darė karjerą. Dabar daugelis ekskomunistų, persidažę tautinėmis spalvomis, dar sėkmingiau dirguoja mūsų politikai ir ekonomikai. Panašus vaizdas ir literatūroje. Žinau kelis literatus, kurie rašė knygas apie narsius liaudies gynėjus ir žiaurios banditus, bet so-

vietų laikais jų nespausdino dėl prastos meninės kokybės. Dabar jie tuo džiaugiasi, nes knygas išleido vėliau, laisvos spaudos dienomis, kai banditus pavertė *stribais*, o liaudies gynėjus – partizanais. Pataikė į temą. Tik meninė tų veikalų kokybė nuo to nepasidarė geresnė. Žinau kelis autorius, kurie džiaugiasi, kad sovietų laikais neišleido jų ateistinių romanų ir dabar jie ramia sąžine gali vaikščioti į bažnyčią. Bet ar galima tokius žmones smerkti ar niekinti? Net Viešpats paklydusią avį mylėjo labiau nei kitas.

Gyvename tarp žmonių, ir kito asmens, grupės, partijos, valdžios nuomonė pasidaro labai svarbi. Jokioje saloje, tyruose ar kosmose nuo jos nepasislėpsi. Žiniasklaidos balsas skverbsis net per karsto lentas. Aukštins, girs ar drabstys purvais kaip Salomėją Nėrį.

Prisitaikėlių būta ir bus visais laikais ir visose visuomenėse. Kuo daugiau demokratijos, tuo daugiau kompromisų. Man labiau pavojingas atrodo kietakaktis tiesos skelbėjas. Savo žodžiais, o dažnai ir veiksmais jis tik sukelia destruktiją, žadina kito asmens nuolankumą arba agresiją, kurios pasekmės: baimės jausmas, neurozės, kerštavimas, brutalių jėgų panaudojimas. Juk bendros teisybės nėra, ir kas būtų, jei kiekvienas imtų gyventi ir reguliuoti kitų individų gyvenimus vien pagal savo individualią moralę bei supratimą? Netgi pasakose apie nuogą karalių jo nuogybę gali pastebėti tik vaikas, juokdarys ar pamišėlis. Apie tai rašiau „Gusto istorijose“. Kol gyvuos žmonija, konformizmas buvo ir liks aktualus.

O didžiausias konformistas yra vanduo, kuris prisitaiko prie bet kokios erdvinės formos. Bet substancija ir jo formulė lieka.

ROMAS DAUGIRDAS

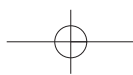
1. Kokias asociacijas sukelia pats skaičius – tūkstantis? Pagal tautos ilgamžiškumą nesame autsaideriai Europoje. Aišku, neprilygstame autochtonams (su išlygom) – baskams, graikams, albanams, keltams (bretonams, velsiečiams, airiams, škotams). Bet yra kur kas jaunesnių tautų – bosniai, kroatai, ukrainiečiai, baltarusiai. Mes vienoje gretoje (plius minus vienas kitas šimtmetis) su anglais, danais, švedais, norvegais, lenkais, čekais ir t. t.

Lietuvos nueitas kelias man primena gana populiarią studentišką situaciją, kai sekasi nesėkmėje. Na, pavyzdžiui, nespėjai prieš egzaminą perskaityti penkių bilietų ir vieną jų ištrauki. Bet tą vienintelį, į kurį dar gali kažką atsakyti.

Nesėkmingas pirmas krikšto bandymas (Mindaugas) mus pasmerkė dviejų šimtmečių kovoms su kryžiuočiais. Praradome apytiksliai milijoną gyventojų. Kai kurie demografai teigia, kad jei ne šis praradimas, lietuvių dabar būtų maždaug 10–12 milijonų. Bet vis dėlto atsilaukėme, skirtingai nei prūsai, jotvingiai, galindai ir kitos baltų tautos (gentys).

Krėvos ir Liublino unijos pradėjo pragaištingą polonizacijos procesą, bet ke liems šimtmečiams nukėlė mūsų įsiurbimą į Rusijos imperiją.

Trečiasis Žečpospolitos padalijimas nulėmė valstybingumo praradimą, bet prasidėjusi rusifikacija paradoksaliai šiek tiek neutralizavo jau stipriai įsibėgėjusią polonizaciją.

XIX a. sukilimai ir 1920 m. lenkų invazija pareikalavo daug aukų. Be to, sukilimai sustiprino nacionalinę priespaudą. Viena pasekmių – lotyniško rašto draudimas, kuris galutinai suformavo nacionalinį identitetą lietuvių kalbos pagrindu. Į užmarštį pasitraukė tautiškai sunkiai apibrėžiamas tapatinimasis su LDK. Tiesa, praradome gausų lenkiškai kalbėjusių, bet save lietuviais laikusių intelektualų ir kultūrininkų sluoksnį.

Neišvengėme Antrojo pasaulinio karo mėsmaalės. Bet jei ne šis karas, Lietuva šiandien būtų ir be Klaipėdos, ir be Vilniaus.

Manau, panašių epizodų galima surasti ir daugiau.

Šiandieninis lietuvis yra visoks. Kaip ir estas, rusas, anglas, amerikietis. Jei nori atsakyti, koks gi jis, turbūt tektų užsiimti spekuliacijomis apie kažkokį statistiškai vidutinį lietuvį. Kadaisė net buvo platinta anketa šia tema. Jei neklystu, paaiškėjo, kad statistinis lietuvis labiausiai nekenčia lenkų, yra pavydus, linkęs į savižudybę, religiniu atžvilgiu gana indiferentiškas (nepraktikuojantis katalikas). Bet suradęs du pakaitalus tikėjimui – krepšinių ir prekybos centrą. Dar nuo savęs pridursiu – nekrofilas, nes mirusius myli labiau už gyvuosius – stato artimiesiems pretenzingus barokinius paminklus, o kapą tvarko kaip savo kolektyvinį sodą.

Atsimenu, senelis (savanoris ir rezistentas) nuo vaikystės „kaldavo“, kad Lietuva – tai trys „š“. Šūdinas klimatas, šūdina valdžia, šūdina tauta. Kai paklausdavau, ar vertėjo dėl tokios tautos prarasti akį (prie Giedraičių) ir „atpilti“ tiek metų Džezkazgano kasyklose, jis susidrovėdavo ir tikrai kažką neaiškaus numykdamas. O prieš mirtį paprašė, jei įmanoma, palaidoti ne toliau kaip per šimtą metrų nuo J. Basanavičiaus. Ir mano tėvai, versdamiesi per galvą, tai padarė.

Kai po Atgimimo buvau Maskvoje, nė vienas vietinių rusų neabejojo, kad mes, lietuviai, sužlugdėme sovietinę imperiją. Taip, objektyvūs veiksniai egzistavo, bet be subjektyvių pirmieji nebūtų „suveikę“. Lietuva ir atliko šią subjektyvaus ledlaužio misiją. Gal tai savotiška kompensacija už 1940-ųjų okupaciją.

Be to, esame gana darbštūs šiauriečiai. Lietuvoje be stogo, drabužių ir pačių išauginto maisto neišgyvensi. Tad mes pasmerkti vėliau ar anksčiau gyventi gerai.

2. Turbūt ne paslaptis, kad lietuvių muzika, vokalas, dailė, teatras, iš dalies ir kinas (Š. Bartas, A. Stonys) yra europinio lygio. Neatsilieka ir poezija. Pagrindinis stabdys – vertimai. Tikiu, kad vakariečius turėtų sudominti ir mūsų proza: S. T. Kondrotas, R. Gavelis, J. Kunčinas, S. Parulskis.

Lietuvių meno savitumo šaknys ir resursai slypi „atsilikime“. Šimtmečius agrarinėje terpėje užkonservuota mūsų kultūra išsaugojo daugiau (lyginant su vakariečiais) archetipinių archajinių figūrų ir ženklų, mažiau pasidavė niveliacijai, kurią lėmė europietiškos civilizacijos raida.

Nežinau, kas yra „Europos dvasia“. Jeigu tai mėginimas antropomorfizuoti Europą, jis ne visai korektiškas. Nes dvasios yra mitologijoje, burtuose, magijoje ir mistiškame mene. Tikriausiai klausimų kūrėjai turėjo omenyje Europos kultūrą ar civilizaciją. Ji didinga savo ištakomis, pamatu: antika plius krikščionybė. Deja, vėlesnė raida nulėmė sinkretiškumo praradimą. Europos kultūra įgijo tiesinių-taškinį pobūdį. To pasekmė – perdėta technologizacija ir totalitarinių ideologijų gimimas. Šiais globalizacijos laikais atsiranda galimybių kultūrinei konvergencijai, kuri gali kiek nugludinti aštriausias briaunas. Ar bus pasinaudota šiomis galimybėmis – neaišku, nes paraleliai vyksta ir atvirkštinis procesas (islamo radikalizacija). Dvidešimtas amžius gerokai pakirto užliūliuojantį tikėjimą

(ypač gajus jis buvo devyniolikto amžiaus pabaigoje) žmonijos raidos „tobulėjimu“.

3. Dažnai susidaro situacija, kai iš esmės tas pats reiškinys įvardijamas skirtingomis sąvokomis. Skiriasi tik semantinio lauko valentingumas. Pavyzdžiui, šnipas ir žvalgas. Šiuo atžvilgiu labai arti konformizmo yra adaptacija. Bet pastaruoju atveju negatyvaus prieskonio yra daug mažiau.

Kas yra kultūrinė adaptacija? Tai – tradicijos įsisavinimas. Tai pirmas ir neišvengiamas bet kurio menininko kūrybinės raidos etapas. Be jo visos inovacijos pakimba ore. Juk negali laužyti tai, ko nežinai. Konformizmas – nekritiškas sustingimas šiame pirmajame etape. Tikras kūrėjas paprastai nueina toliau, nes kiekvienas laikotarpis amžinai prieštarai tarp žmogaus ir aplinkos įvardyti gimdo savus ženklus. Juos reikia pajusti, ištraukti iš oro ar Dievo.

Socialinė adaptacija – tai socializacija (prisisitaikymas prie visuomenės normų ir standartų). Šis procesas – nevienareikšmis. Jį suvokti padeda amžiaus tarpinių psichologija. Kiekvienas „normalus“ paauglys, atrasdamas jį supantį pasaulį, pastebi daugelio išgalėjusių vertybių tariamumą ir scholastiškumą. Tai nulemia paauglystės krizę ir jaunatvišką maištą. Vėlesnė branda apnuogina negatyvizmo reliatyvumą ir maišto destrukciją. Prasideda laipsniškas pasaulio prijaukinimas (jeigu jaunuolis neevoliucionuoja, jis virsta sociopatu). Anglosaksai teigia, kad nevisavertis toks žmogus, kuris jaunystėje nenorėjo būti revoliucionieriumi, o subrendęs netapo konservatoriumi.

Socialinės adaptacijos procesas dramatiškas, nes, dar nespėjęs priprasti prie aplinkos, pradedi jai svetimėti – išeina, pasitraukia mylimi žaislai ir žmonės, kurie buvo neatsiejami tavo adaptacijos palydovai.

Visuomeninis konformizmas – sąmoningas ar nesąmoningas pasyvumas savo aplinkai. Kai nemėginama jos kritiškai inventorizuoti. Norėčiau kiek reabilituoti socialinį konformizmą iš etnocentrinių pozicijų – žinome, jog kas antra lietuvių karta stipriai išretėdavo per sukilimus ir karus. Kad ir kaip žiūrėtume į konformistus, bet jie išsaugojo fizinį mūsų tęstinumą. Ir gimdė vaikus, kurie vėl galėjo maištauti.

Šiandienos sąlygomis šis konformizmas būtų nepateisinamas, nes kaip tik aktyvumo, pilietiškumo stoka yra daugelio mūsų bėdų (netobulos demokratijos, korupcijos ir t. t.) priežastis.

Manau, šie reiškiniai bus aktualūs tol, kol žmonija gyvuos kaip sociumas.

TOMAS REKYS

Iš Lietuvos sugrįžus

Labas! Tai jau sugrįžot? Kaip kelionė, kaip gyvenimas ten, Lietuvoje? – pasveikino mane tautietė pardavėja nedidelėje rusų parduotuvėje Čikagoje. Aš dairiausi prekių, o ji krapštėsi apie vitrinas. Ačiū, viskas gerai, – numykiau nenorėdamas leistis į pokalbius.

Pardavėją pažinojau iš matymo, ji daugiau paplepėdavo su mano žmona, kai atvykdavome čia apsipirkti. Tą kartą žmona buvo kažkur nutolusi – tyrinėjo prekes, kažką rinkosi. Grįžusi iš Lietuvos gal lygino kainas, svarstė, ar verta tą ar aną pirkti...

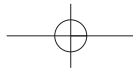
Tai kaipgi ten, Lietuvoje? – neatlyžo tautietė, kuriai atsakymas ir taip buvo aiškus. Jį išskaičiau tiek iš jos klausimo intonacijos, tiek iš akių, iš laikysenos. Jos akys žibėjo viltimi, kad štai tuoj patvirtinsiu tai, kam ji nekantriai buvo pasiruošusi linksėti: taip, ji pritarianti, kad ten viskas blogai, dar blogiau, nei vakar ar prieš metus. Ir apskritai – pagal amerikiečiams būdingą galvosena: už Amerikos ribų pasaulyje yra vien tik maras, badas ir karas...

Deja, jos nepaguodžiau: Lietuvoje gyventi geriau nei čia. Atlyginimo ir kainų santykis maždaug atitinka amerikietiškąjį. Lietuva turtėja, gražėja sulig kiekvienais metais, iš šalies tai matosi ypač gerai.

Išgirdusi tokį visiškai netikėtą atsakymą, apstulbinta pardavėja net atsilošė. Iš jos veido ir išsprūdusio neaiškaus „fe!“ išskaičiau panieką ir desperatišką bandymą pasipriešinti mano propagandinei dezinformacijai kaip kokiam žalingam užkratui. Ir ji tuojau pat piktai perėjo į puolimą: ką jūs man čia pasakojate, aš ne tokia kvaila – kas savaitę pasišneku telefonu su artimaisiais Lietuvoje, pati ten buvau prieš porą metų ir žinau, kad ten tik blogai ir kas dieną vis blogiau, ir nieko gero ten nebus!

Laimei, priėjo žmona ir noriai įsitraukė į pokalbį, perimdama iniciatyvą ir palaikydama mano mintis. Tik tas jų pokalbis virto į man nelabai suprantamų iracionalių patyrimų kratinį. Visgi pyktis nenorėjau, tad mečiau kelias frazes ir Lietuvos nenaudai, Amerikos gerovei, taip sakant. Juk Lietuvoje irgi ne viskas gerai.

Amerikiečiai, kaip žinoma, apie save yra labai geros nuomonės ir į kitą pasau-

lį žvelgia iš aukšto, kitaip jie tiesiog nemoka. Tokias jų nuostatas gana greitai perėmė ir naujieji imigrantai lietuviai. Man pačiam, prisipažinsiu, imponuoja amerikiečių polinkis didžiutis bet kokia savo gyvenimo patirtimi, vertinti net smulkmenas. Gal todėl, kad jie niekada nepatyrė socialistinės sistemos letenos. Šioji eiliniams žmogeliams viską tik dalydavo: deficitines prekes, butus, visokias privilegijas, tačiau dalydavo visada labai šykščiai, kukliai. O žmonės buvo giliai įsitikinę, kad yra verti kažko daugiau nei, sakykime, vadinamųjų chruščioviškų virtuvių. Jos būdavo vos kelių kvadratinių metrų dydžio, neretai ir be langų – kaipgi nekritikuosi valdžios, kaip nesiskūsi ir neimanuosi dėl blogo gyvenimo! Todėl labai stebėjau, kai tokias pat ir net dar mažesnes virtuves pamačiau Dauntauno dangoraižiuose. Dar labiau stebėjau, kad nesutikau nė vieno amerikiečio, kuris dėl jų skųstųsi. Taip, kalbėdavo man toks šios šalies patriotas, yra, kas šeiminkauja ir didesnėse virtuvėse, bet kodėl žmogus turėtų būti nepatenkintas tuo, ką turi? Juk galima ir visai nieko neturėti! Ir būtinai pakvies pasigrožėti Dauntauno vaizdais pro savo buto langus. O jei žmogelis gyvena kokiame nors Čikagos kolchoziniame puskaimyje, t. y. standartizuotame priemiestyje, kur yra galimybės turėti jau gal net milžinišką virtuvę, jis, be abejonės, tik ir kalbės apie ją, džiūgaus dėl savo buitinės erdvės galimybių. Iš tiesų lietuvių emigrantų gyvenimas su Dauntaunu paprastai nieko bendra ir neturi. Visi emigraciniai centrai nuo pat pokario metų kūrėsi tik provincialiuose Čikagos priemiesčiuose. Tačiau ar kas nors kada nors dėl to skundėsi? – klausdavo manęs senbuviai. Čia pabrėžiama tik tai, kas gera ir pozityvu.

Taip nuo seno įsitvirtino nuomonė, kad viskas Amerikoje yra tik gerai, o Lietuvoje – tik blogai. Tokia pozicija buvo teisinga kalbant apie sovietinį periodą, bet ji išliko kaip mąstymo inercija ir mūsų laikais. Tačiau ar ir nepriklausomoje Lietuvoje viskas turėtų būti blogai? Tuo labiau, kai ji nuolat maitinama Europos Sąjungos dotacijomis. Manau, šią įsisenėjusią vertinimo tradiciją lemia elementari psichologinė priežastis: juk taip sunku sau ir kam nors kitam prisipažinti, kad mano emigracija buvo didelė gyvenimo klaida. Gal net katastrofa.

Suprantama, emigracija pateisinama visokių persekiojamųjų, karo pabėgėlių atveju, tačiau kaip įvardyti trečiąją Lietuvos emigrantų bangą, beje, pačią didžiausią istorijoje? Per vieną televizijos diskusiją girdėjau intelektualių emigrantų taiklų apibūdinimą: tai socialiniai savižudžiai. Jie kalbėjo apie aukštesnės savimonės emigrantus, nors, manau, ir paprastiems žmonėms ne tas pats, kur dulkes šluostyti... Kaip toje dainoje apie vargetą, kuris džiaugiasi išlikęs Lietuvoje: nors ir gavau į snukį, bet nuo savų, ir dėl to ramu...

Emigracijos palyginimas su savižudybe turi ir realų istorinį pagrindą. Juk emigracija iš tiesų yra kaip ir tremtis, o šioji senovėje (vadinamasis ostrakizmas) būdavo taikoma kaip alternatyva mirties bausmei. Visgi mūsų aptariama tema savižudžio terminas reikštų pasirinkimo emigruoti pasekmę. Pirminės emigravimo priežastys bei aspiracijos toli gražu nėra tokios minorinės. Jos paremtos verslo idėjomis, žmonės emigruoja turėdami pozityvių tikslų, planų, vilčių ir t. t. Deja, daugiausia tai būdavo sumanymas tokių žmonių, kurie apie verslą nieko neišmanė, kurių dalia buvo ir toliau vargti, nesvarbu kur: ar nepriklausomoje Lietuvoje, ar laimės šalyje Amerikoje. Na, tarkim, ne vargti ir ne vergauti, o prasmingai dirbti – taip čia esame skatinami vertinti amerikietišką egzistenciją. Tik to darbo prasmė yra labai paprasta: kiekvieną pastatyti į vietą...

Ar gali paprastas darbininkas gerai gyventi? Gali! – šaukė aplinkui visas pasaulis tais Sąjūdžio laikais, o tos ideologijos vienas stipriausių garantų buvo kaip tik emigracinė perspektyva – vadinamoji „žalioji korta“. Tikras bilietas į

dangų. Juk kapitalizmą tada supratome kaip galimybę padoriai gyventi iš paprasto, normalaus darbo...

Pavyzdžiui, beveik prieš dešimtmetį, dar prieš emigraciją, kalbėjausi su vienu jaunuoliu, kuris, porą metų Amerikoje patriūsęs vairuotoju, Šeškinėje nusipirko puikiausią dviejų kambarių butą. Deja, šį atvejį prisiminiau jau vėliau – klausydamasis JAV *dipukų* pasakojamą istoriją apie maždaug pirmaisiais pokario dešimtmečiais loterijoje išlošusį čekagiškį. Tas laimingasis visus laimėtus pinigus įstengė per trumpą laiką ištaškyti Las Vegaso kazino (loterija – kaip tai paprasta! – šaukė jis), o grįžusį jį galutinai pribaižė valstybė, reikalaujama mokesčių iš tų pinigų, kurių jau nebebuvo... Man įstrigo viena specifinė šios istorijos detalė: bilietas buvo pirktas kioske, prie kurio vėliau, pagarsinus laimingąjį, nuvilnijo ilgiausios eilės.

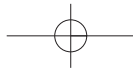
Amerika ir yra kaip tas laimingasis kioskas, dalijantis geidžiamas „žaliąsias kortas“. Gal taip ir būtų, jei pasaulis būtų tik toks, kaip jį įsivaizduoja vargetos ir naivuoliai. Deja, jis yra kitoks. Pasaulį valdo dėsniai, kurių, sakoma, nesupaiso ne tik paprasti žmogeliai, bet ir apsuokrūs biržų makleriai. O gyvenime laimi tiesiog pirmieji, spėję pripulti ten, kur reikia. Tačiau tiek aš su savo šeima, tiek daugelis mano sutiktų emigrantų šioje gyvenimo loterijoje nebuvome pirmieji. Kaip ir ta mano pašnekovė pardavėja. Ji čia atsibaladojo su šeima iš kažin kokio Lietuvos rajono, pardavusi turėtą trijų kambarių butą. Juk reikėjo lėšų kelionei, gyvenimo pradžiai, kaip ir bet kokio verslo pradiniam kapitalui. Deja, nuvykus į tą svajonių išsipildymo šalį, neribotos galimybės baigėsi, viskas ėmė grįžti į savas vagas.

Pirmiausia išaugo ne tik Šeškinės, bet ir visos Lietuvos būstų kainos. Šoktelėjo ne kartą ar du, bet net iki dešimties kartų. Ir dabar poros metų triūso toje Amerikoje nebeužtektų net Šeškinės butui. Jam uždirbti reikėtų gero gyvenimo gabalo, o jei įsigilintume, rastume, kad ir viso gyvenimo gali neužtekti.

Tiesa, kartais ir bėdžių svajonės išsipildo. Juk visada atsiras vienas kitas, kuris net nuo dugno žvaigždes pasiekia. Tada, kaip toje loterijoje, laimingąjį visiems rodo, demonstruoja: va koks šaunus gali būti šis gyvenimas! Visi – į kazino!.. Na o pralošusiųjų masė – tai kaip kosmoso dulkės. Jų – milijardai, tik jos nieko vertos ir jų niekam nerodo.

Jos iš tiesų nieko vertos. Štai vieni nuskubėjo emigracijos keliais fiziniu darbu turto krauti. Patyrė, kad laimėjo ne keliautojų kategorija, o namisėdos – t. y. tie, kurie vertino nekilnojamąjį turtą, bent jau tai, ką turėjo – ėmėsi žmonės ir čia, Amerikoje, nekilnojamuoju turtu biznį kalti. Kai kuriems pavyko, bet kaip visada – pirmiesiems... Tai gana paprasta. Perki aplūžusį, apgriuvusį namą (aišku, imdamas kreditą), jį suremontuoji, atnaujini ir parduodi jau brangiau, kad gautum pelno. Bet taip atsitiko, kad kaip tik šito biznio bumo viršūnėje Ameriką ištiko ekonominis krachas. Niekas dabar tų butų nei namų nebeperka, nes neįperka, o ir įpirkę neatlaiko bankų spaudimo, kai tie savo klientus nuolatos ir planingai smaigia mokesčių kėlimu (bankai neva taip daryti yra priversti, bet tai jau kita tema). Taigi restauracinės statybos biznis baigėsi totaliniu bankrotu. Dažnas buvo prisipirkęs net po keletą namų, o tai – remonto išlaidos, kelerių metų darbai. Ir viskas – į balą, bankui – į skolą. Aš pats tuo bizniu neužsiėmiau, bet dažnai pamąstau apie tuos sugriuvėlius. Tai gera gyvenimo dėsniu iliustracija: kur trumpa, ten trūksta. Amerikietiška egzistencija netenka laimėjimų horizonto, o emigrantai – grįžimo į Lietuvą galimybės.

Žinoma, pasitaiko ir grįžtančių. Apie milijonierius, kurie garsinasi Lietuvoje savo turtais, čia nekalbu, apie juos ir taip visi viską žino. Bet pirmiausia tokių

neminiu todėl, kad jų padėtis, kad ir kokių prakaitu būtų pasiekta, man visgi rodosi kaip gyvenimo loterija, kuri visada yra daugiau tik išimtis nei taisyklė. Gal tai net savotiška gimimo loterija: sakoma, jog iš šimtų milijonų spermatozoidų tik vienas tepakliūva į kiaušialąstę, o kad tas laimingasis spermatozoidas dar turėtų ir verslininko gyslelę – vėl tik koks vienas iš aibės...

Tad remtis laimingomis išimtimis – tai tarsi stoti į eilę prie to kiosko. Reikia kalbėti apie paprastus žmones, priklausančius darbininkų masei. Pažįstu štai vieną tipišką nelegalą – sunkiųjų sunkvežimių vairuotoją, kuris nusprendė grįžti į Lietuvą. Jam jau per penkiasdešimt, darbas Amerikoje darėsi per sunkus, o gimtajame Lietuvos rajone jo laukė neparduotas namas. Grįžo, tačiau atsivežtos santaupos greitai tirpo namo remontui, jas rijo ir kuras žiemos metu. Tačiau svarbiausia – jis tai, gyvendamas svetur, buvo visiškai pamiršęs – bet kokiam darbui Lietuvoje jis jau per senas! (štai tokios problemos Amerikoje nėra). Žmogus pasijuto vienišas, pažemintas ir niekam nereikalingas. Gyvenimas grįžo į vargo vėžes, ir tada buvusi Amerika, kurioje, be sunkaus darbo, jis taip pat nieko kito neturėjo, ėmė jam rodytis spalvotu sapnu apie rojų... Kadangi Amerikoje jis buvo nelegaliai, sugrįžti ten jau nebegalės. (Ar dabar, pasikeitus politinei situacijai, būtų nelegalai galės patekti į Ameriką – to nežinau.)

Tad, remdamasis tiek savo patirtimi, tiek kitais pavyzdžiais, esu priverstas konstatuoti, kad gyvenimas iš tikrųjų visur toks pat. Niekur nėra lengva, o emigracinis biznis išties gerokai slidus. Čia žmogus rizikuoja ne vien finansais ir turtais, bet ir visu savo gyvenimu. Sugriovus jį Lietuvoje ir neradus patikimo uosto kažkur anapus, liksi pakibęs tarp dangaus ir žemės. Kalbant apie reemigraciją – kiekgi galima žaisti tokiu „bizniu“? Bepigu vienam. O jei su šeima, vaikais?..

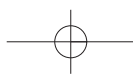
Beje, Amerikoje įsikūrusio jaunimo požiūris į Lietuvą yra atviresnis nei vyresnio amžiaus žmonių. Kalbėdamasis apie emigraciją su vyresniais dažniausiai tik apsiopykdavau (kaip ir su ta pardavėja), o bendraudamas su jaunimu patyriau tarp jų vyraujančią nuomonę, kad Lietuvoje visgi yra geriau, smagiau, laisviau, tegul ir su kuklesnėmis lėšomis. Tačiau tai dar jokių būdu nereiškia, kad jie turėtų veržtis ton Lietuvon. Juk yra konkreti gyvenimo realybė: jie gyvena čia, ir viskas. Negi reikia kartoti tėvų klaidas?..

Vis dėlto šiokių tokių vilčių yra ir Lietuvos pasiilgusiems tautiečiams. Jos, beje, paremtos konkrečiais kapitalizmo veiksniais, kad ir tokiu jo dėsniu: kuo blogiau mano artimui, tuo geriau man... Štai tikimasi, kad Amerikoje ekonomika kils, o Lietuvoje skelbiamas jos nuosmukis. Tai reali galimybė daugumai emigracijos bėdžių išpildyti savo svajonę: sugrįžti į Lietuvą ne vėl nugaros lenkti, o pasijusti svaresniu. Nusipirkti padoresnį būstą (ar bent atgauti prarastą), įgyti dar šiek tiek turto ir iškilti virš pilkos, vargingos masės. Juk gyvybė negali nesistiebt aukštyn...

Nors manau, kad ir koks būtų tas gyvenimas Lietuvoje, pasaulis iš jos visada rodosi ir rodysis tik geresnis. Taip jau yra, nes žmonės iš gyvenimo pirmiausia tikisi kažko tokio, ko patys nežino. Kaip toje rusų pasakoje: nueik nežinia kur, atnešk nežinia ką. Jau nebepamenu, kaip ta pasaka baigėsi, kaip herojus išsprendė šią sukto karaliaus užduotį, bet man šiais laikais užduotis būtų visiškai aiški: danginkis į Ameriką ir atgabenk *dolierius*...

Apie knygas

Kai lankiausi Lietuvoje prieš ketverius metus, aptikau, kad nebėra antikvariato knygyno J. Basanavičiaus gatvėje. Vietoje jo – kažkokia nauja madingų dra-

bužių parduotuvė. Šią naują tuomet priėmiau itin neigiamai, man tai pasirodė vos ne pasaulio pabaiga, bent jau tikra dvasios mirtis, absoliuti kapitalizmo pergalė ir t. t. Tačiau atvykęs dabar, pats ėmiausi tvarkyti kažkada turėtą biblioteką, kurią vis dar saugojo mano mama savo kukliame butuke, nepaisant to, kad ir pati turėjo nemažą beveik tų pačių knygų. Mano knygos buvo suspaustos, sugrūstos į vieną spintą, kurią nusprendėme likviduoti kaip seną ir nebemadiną. O su ja ir mano knygas. Pats taip nusprendžiau pasvarstęs, kiek man liko begyventi ir kaip bei kam skirstomas laikas šiame gyvenime. Realiai ir blaiviai.

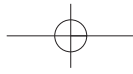
Peržiūrėjau tas savo knygas. Tai buvo kone absoliučiai visiems sovietinio laikotarpio intelektualams žinomos, daugelio turėtos knygos, taip pat įvairūs meno albumai. Knygų daug, visų net nespėjau perskaityti (taip jau netikėtai mus užgriuvo ta nepriklausomybė). Tačiau jos savo funkciją, galima sakyti, atliko. Tai buvo svarbiausias atsilaikymo prieš sovietinio bukinimo ideologiją veiksnys. Juk knygos tada buvo vertinamos kaip dvasios penas, kaip idėjinė atspara. Daugelis jų buvo deficitinės, tačiau kam jų reikėdavo, tas jas ir gaudavo. Knygų tada neišleisdavo tiek daug kaip dabar, tad buvo įmanoma surinkti kone visus, kultūros požiūriu vertingesnius leidinius. Kad ir pas ką tada nueidavai į svečius – lentynose puikuodavosi tos pačios mielos, puikios, gerai žinomos knygos. Tos pačios filosofijos, literatūros, mitologijos, religijos temos... Būdavo apie ką pakalbėti, pasiginčyti, išlieti emocijų...

Šiuo metu knygos leidžiamos, aišku, visapusiškai geresnės bei įvairesnės. Jose nėra jokios cenzūros pėdsakų, o mokslo knygose bei vadovėliuose – marksistinės interpretacijos. Kiekvienu klausimu dabar galima gauti kur kas tikslesnę informaciją kad ir internete nei tose sovietinių laikų enciklopedijose.

Kitas reikalas – pasiūlos perteklius. Anksčiau, būdavo, užsuki į knygyną tikėdamasis rasti bent vieną gerą knygą, o gavęs – džiaugiesi, eini namo ir skaitai. Dabar užėini į knygyną, o prieš tave – kone viso pasaulio klasika, knygų prikrauta nuo grindų iki lubų, ir nebežinai, ką rinktis. Tuo labiau, kad vis viena daug neįpirksi. O įpirkęs – ką veiksi su tomis knygomis? Negi sėdėsi ir skaitysi? Bet kokia žmogaus veikla kapitalizmo epochoje turi būti rentabili. Poilsis sumažintas iki minimumo, o knygos juk atima daug laiko. Ypač tos, kurias reikia skaityti rimtai, įsigilinus. Skaityti tikslinga tik tas knygas, kurios neša pelną, kurios reikalingos darbui, profesijai.

Kaip kartą pasakė vienas mano draugas, šiandien knygos – tai tik informacija. Anksčiau jos eidavo į širdį, pasotindavo sielą. Kadangi vis viena jutome tą knygų, kaip ir bet kokių kitų prekių, stygių, taip ir tos informacijos troškome vis daugiau. Dabar tarsi burtų lazdele mostelėjus – informacijos per akis; jos yra tiek, kad jau ir gyvenimo nebeužtektų viskam suvirškinti. Norėjote jos? Šekit! Ir jauti, kad ši taip anksčiau trokšta informacija dabar užplūdusi tarsi lavina, tačiau daugeliu atvejų ji tapusi bereikšmė, bevertė. Jos bevertiškumas – jos gau-soje, kuri tik patvirtina senųjų klasikinių laikų dvasios mirtį. Juk bendra tendencija yra tokia: elitinė klasika keičiama į „Pleibojaus“ kultūrą. Beje, klasikinė kultūra mus išmokė supratingai žvelgti ir į apnuogintą žmogaus kūną, adekvačiai vertinti kad ir „Pleibojaus“ fenomeną. Mes mokame supratingai pažvelgti į pačias intymiausias žmogaus būties gelmes. Klasikinė kultūra išugdė esmines mūsų vertybines nuostatas.

O ką šiandien veikti su senąja klasika? Man pasirodė, kad aplinkui vyksta tam tikras simbolio įsikūnijimo procesas, kai pavadinimas darosi svarbesnis už patį daiktą. Štai kažkada klasikinių knygų stoka reiškė jų vertę, kaip kad yra su viskuo, kas reta. Žemėje daug plikų akmenų, bet reta tarp jų – aukso. Kam teko

Sibiro miškuose ieškoti ženšenio šaknies, tas žino, kad dilgėlių gausa yra ženklas – toje vietoje galima tikėtis rasti ir tą brangią šaknį.

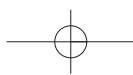
Taigi tos klasikos turime daug, visos lentynos perpildytos. Ji ir toliau laikoma vertybe, bet gal tik iš inercijos, iš principo. Kapitalistinėje sistemoje viskas tik vartojama, o klasikos nesuvartosi. Jos skaitymas atimtų brangų laiką, kuris taip reikalingas prekės gamybai ir menkoms poilsio valandėlėms. Ji naudinga labiau kaip prestižinės kultūros ženklas, kaip vertės simbolis. Ir kiek galima aukotis toms aukštomis materijoms? Atrodo, kad knyga imama vertinti labiau dėl apipavidalinimo, brangios išvaizdos, išgarsinto autoriaus vardo, populiaros leidyklos...

Senos sovietinės knygos palyginti buvo ganėtinai primityvios – neįdomios iliustracijos, blankūs viršeliai. Daugelis jų paseno morališkai, šiandien jos neturi net antikvarinės vertės, tuo labiau, kad ir paties knygų antikvariato nebėra. Kadaisė jos stiprino mūsų dvasią, ugdė idealizmą, o dabar jų tiesiog nėra kur dėti, jos niekam nereikalingos. Na, grįžtant prie mano konkretaus atvejo, tai jau tikra dilema. Seniai nebegyvenu Lietuvoje, nebežinau, ar kada nors grįšiu. Negailečiau tų knygų gabentis ir į Ameriką: ten jos jau tikrai būtų visiškai beprasmiškos, ypač kai šiais krizės laikais stengiuosi visam savo turtui suteikti parengtų lagaminų apimtis. Kad, patekus į bankrotą, būtų mažiau vargo su daiktais.

Tad kur man tas knygas dėti? Paskambinėjau Vilniuje vienam kitam draugui, pažįstamam: gal kartais norite?.. Matyt, keistas jiems buvo mano pasiūlymas, – verčiau tas amerikonas susiprastų pagalvoti apie dolerius... Senas knygas daugelis ir patys buvo vienaip ar kitaip likvidavę, o jei dar kur jų buvo užsilię, tai beveik visos tos pačios, kurias jiems desperatiškai siūliau aš. Juk anais laikais mūsų namų bibliotekos buvo unifikuotos – kaip ir mūsų gyvenimai. Gal net – nedrašu ir pagalvoti – kaip ir mūsų mintys, visas tas mūsų išaukštintas mąstymas. *Homo sovieticus intellectualis?*

Neturėdamas daug laiko – reikėjo rengtis kelionei atgal – pasielgiau drastiškai: išnešiau visas tas knygas į šiukšlyną. Tiesa, sudėjau jas gražiai šalia šiukšlių konteinerių. Kartkartėm užmesdavau akį pro langą – gal jau jas kas nors renkasi? Gal visgi kam nors jos dar reikalingos? Deja, porą priklydusių pavargėlių labiau domino konteinerio turinys kaip maisto galimybė (anuo metu tokių vaizdų viešai nematydavome), o dar po kiek laiko knygas pamačiau išvartytas, išmėtytas tarp visokio šlamšto. Matyt, vaikėzai ar šiaip kokie valkatos pasidarbavo. Ir pagaliau, pravažiavus šiukšliavežei, aplink konteinerius – švari tuštuma...

Taip aš palaidojau savo sovietinių laikų reliktus. Bet guodžiausi, kad savo funkciją tos knygos vis dėlto atliko. Nenuėjau valkatų keliais, netapau ir komunistu, taip pat ir karjeristu, na ir t. t. Jos neišgelbėjo manęs tik nuo emigracijos. Bet ką ten gali knyga, kai tavęs laukia naujojo pasaulio rojus! Ir į anapus jų nenusineši. O jei kalbėtume apie žemišką egzistenciją, tai ar ne rojų čia mes ir kuriame? Ir kuriame visiškai pagal Kristaus pamokymą: netinka naują vyną į senus maišus pilti... Štai tas pats Vilniaus knygų antikvariatas: juk tai praeitis, kuri naujoje Lietuvoje vargiai ar turi teisę egzistuoti. Antikvariatas rūpėtų vien tik pensininkams. Bet palikti tokią respektabilią vietą kažkokių pensininkų sentimentams – kapitalistinei visuomenei tai per didelė prabanga. Užtenka, kad tiems pensininkams išmokamos pensijos pragyvenimui, tiksliau – išgyvenimui. O senos knygos? Kam tas pigus šlamštas reikalingas, jei vitrinose lūžta nuo naujų knygų, kurios tokios spalvingos, tokios gundančios, niekada neišperkamos, o dažnai ir nebeįperkamos. Nusipirk sau kokią vieną ir džiauksis!

Kartą Čikagoje turėjau šia tema įdomių patirčių. Svečiavausi pas suamerikonėjusį *dipuką* – jo vaikai lietuviškai jau nė žodžio nemoka, bet jiems gal tai tik į naudą: nesuko galvos dėl sentimentalių senienų, abu sūnūs studijavo aukštuosius muzikos mokslus. Mat tėvas, nors paprastas darbininkas, vaikams perteikė savo aistrą muzikai – labai jau mėgdavo dainuoti namie. Gyveno jis kaimynystėje, tad kurį vakarą užsukau ir parodžiau savo pirkinį – knygą. Ji buvo nenauja, panaudota, gavau ją „dolerinėje“ už pusantro dolerio. Tai buvo istorinė knyga apie Konstantino Didžiojo laikus. Kam man reikalinga? Ogi pasielgiau pagal sovietinį principą: gera, pigi, tai ir perku... Ir šiaip įdomu, dar ir anglų kalbą patobulinti ne pro šalį.

Ir aš turiu knygą! – reikšmingai pasakė kaimynas.

Nelabai supratau, ką jis turėjo omeny: *turiu knygą?*. Gal jis nori pasakyti, kad turi kokią *itin gerą* knygą? *Ypatingą?* – svarsčiau sau tarsi naivus knygų apie Karlsoną ar Mikę Pūkuotuką herojus, susidūręs su itin filosofiška problema.

Duosiu tau paskaityti, – pasiūlė ir atnešė. Tai buvo irgi tarsi istorinė knyga – kažkokio šaunaus indėno nuotykiu 5000 metų prieš Kristų laikais... Bandžiau taktiškai išsiaiškinti, kaip jis suderina istoriją su fantastika, bet likau nesuprastas. Jį tiesiog sujaudino pats sutapimas. Maža to, kad aš jam parodžiau nusipirktą knygą – vieni jų turi daugiau, kiti mažiau – kaimynas irgi turi knygą, ir dar tos pačios kategorijos – apie istoriją. Tai bent sutapimas!

Vėliau patyriau, kad amerikiečiams – vadinamajai vidutinei klasei – apskritai nebūdinga gilintis, kur čia išmonė, kur realybė. Kad nepaklystų šio pasaulio mirazų maišalynėje, jų knygynų lentynos specifiškai ryškiais užrašais suskirstytos į *fiction* ir *non-fiction*. *Fiction* kategorija – tai romanai, poezija, fantazija. *Non-fiction* – istorinės, medicinos, kulinarijos ir panašios knygos. Jei koks rašytojas rašo romanus – tai bus fikcija, bet jeigu jis rašė dar ir laiškus, memuarus – tada net nežinau, į kurį skyrių juos dėtų. Amerikiečiai dar garsėja ir tuo, jog sunkiai skiria dokumentinius filmus nuo vaidybinių. Jiems filmas yra tiesiog įdomus arba neįdomus, daugiau kriterijų nėra. Užtat nepaprastai daug amerikiečių tiki vaiduoklių, vampyrų egzistavimu, taip pat velnių ir angelų inkarnacijomis, – mat taip rodoma filmuose. Jei visa tai netikra, tai juk ir filmai bus neįdomūs.

Taigi jei knyga piršta ne iš konkrečiai įvardytos lentynos – jau paprastam žmogui ir nebeaišku, kas joje rašoma, kaip tą knygą suprasti. Tada, spėju, suveikia kitas amerikietiškas principas: jei įdomu, vadinasi, teisybė, jei ne – ko gero, fikcija... Šiaip amerikiečiai gerbia geras knygas, kaip ir visokius kitus pripažintus autoritetus (Holivudo žvaigždes, pavyzdžiui).

Kaimyno knygos autorius man buvo nežinomas. Bet iš mandagumo paėmiau tą jo „istorinę knygą“. Ji buvo kiek mažesnė už standartinį formatą, bet solidžiai storoka. Užtat ir neskaičiau. Kur ten skaitysiu visokius niekus, ypač kai gyvenu tikrą amerikietiško darbininko gyvenimą – net ir gerai knygai sunku rasti laiko.

Po tam tikro padoriai apskaičiuoto laiko knygą jam grąžinau. Gera ir įdomi knyga, – patvirtinau. O pats sau ne kartą pagalvojau: Amerikoje geriausia gyventi visai be jokių knygų. Ypač emigrantams, kurie čia atvyksta dirbti ir nieko daugiau tikėtis negali.

Taigi Amerika viską sustato į savo vietas, čia patekęs žmogus tiesiog atsiemkia ir aiškiai pamato, kas yra kas ir kam kur yra skirta būti. O savo vietą žinoti padeda tik darbas, realios pajamos, ekonominės galimybės, bet jokia būdu ne knyga. Čia įžengęs palik knygą už vartų. Geriausia – išmesk ją į šiukšlyną kartu su visomis kitomis savo senienomis.

Mažytis pasaulio rojus

103

Bet kokio vertinimo esmė yra palyginimas. Dabartinė Lietuva kartais lyginama su sovietų laikais, kartais su Vakarais. Čia dvelkia politika, kaip kada naujinga lyginti.

Visgi dabartį tiesmukai lyginti su praeitimi, ypač nutolusia, nėra garbinga. Taip elgtis mėgo sovietai. Pamenu dar vaikystėje girdėtą radijo laidos pašnekesį. Vienas senas komunistas porino, kad jo laikais – buržuaziniiais – nebuvo *talavizorių* (jis taip ir tarė, gal todėl man tas pokalbis ir įstrigo), o dabar štai jis turi namie *talavizorių*, gali kasdieną jį žiūrėti – *aciū už tai tarybų valdžiai...*

Tokio pobūdžio lyginimai iš sovietinės ideologijos propagandos arsenalo liejosi itin dažnai, juos galima būtų išreikšti apibendrinančia fraze: žmogus evolucionuoja – aciū tarybų valdžiai! Anuo metu tarp žmonių skambėjo net toks kalambūras: *Прошла зима, настало лето – спасибо Партии за это!**

Lygiai kaip ir dabar: už visą pasaulyje vykstantį blogį kalti tik komunistai – jie galbūt ir patį Kristų prikėlė prie kryžiaus. Spoksome į praeities nuodėmes – mažiau matome dabarties blogybių...

Dėl Lietuvos norėčiau pritarti mano geram pažįstamam Vilniuje, tariusiam, kad Lietuvą jis mato kaip mažytį rojų žemėje... Ne, jis ne iš turtuolių, kurie linkę mėgautis prabanga, jis – intelektualas, ir jo gyvenimas, suprantama, yra kuklus. Tas jo vertinimas pagrįstas savotišku paradoksu. Ne todėl Lietuvoje rojus, kad ji štai beveik pavijo kai kurias kapitalistines Vakarų šalis, bet kaip tik todėl, kad ji dar yra nuo jų atsilikusi. Nes Lietuvoje vis dar yra laisvų miškų, ežerų ir upių, yra ir nuostabus pajūris, prieinamas ne tik turtingiems užsienio turistams ar vietos turtuoliams, bet ir visiems piliečiams. Čia dar daug kas neparduota, nepajungta valstybiniam ar privačiam kapitalui.

Pavyzdžiui, lyginant Lietuvos gyvenimą kad ir su tokiomis JAV, kasmetinis pajūrio lankymas būtų didelė prabanga. Ne tiek dėl pinigų, kiek dėl laisvo laiko. Amerikoje net šnėkos apie kurortus vertinamos kaip veltėdžio sapaliojimai. Štai pirmoje savo darbovietėje (kur dirbau kroviku) kartą po poilsio dienų pasirodžiau šiek tiek įdeges. Nes įstengiau vieną sekmadienį pabuvoti prie Mičigano ežero. Ir iš karto gavau ten *poilsiautojo* pravardę, kaip išsiskiriantis iš savo kolegų amerikiečių. Nors toks mano sekmadienis tebuvo vienintelis per visus darbo metus...

Lietuvoje iš karto tiek man, tiek visiems atvykėliams į akis krinta Vilniaus gatvių vaizdas. Įspūdį pirmiausia daro ne kylantys dangoraižiai, bet žmonės. Visi čia pasitempę, gražūs, orūs, madingi. Tiek dėmesio skiriama išorei, išvaizdai! Šiuo požiūriu apie Lietuvą galima pasakyti tik tiek: jai dar daug smukti iki Amerikos lygio; jai dar reikia labai daug degraduoti, kad pasivytų tą svajonių šalį, kuri nuostabi atrodo tik iš toli, o išvis gražiausia ji yra tiems, kurie joje niekada nebuvo...

Žodis „mada“ plačiajai Amerikos visuomenei egzistuoja tik teoriškai. Darbo žmogui (o Amerikoje tai absoliučios daugumos vidutinė klasė) mados aspektas yra tiesiog beprasmiškas. Ten dominuoja tik praktiškumo ir tikslingumo veiksniai. Tiesa, Amerikoje žmonės gerokai šilčiau bendrauja. Jeigu atsitiktinai susiduria žvilgsniai – būtina juos seka šypsena ir malonus pasisveikinimas, o dažniausiai ir atsiprašinėjimai – net nežinia už ką.

* Praėjo žiema, atėjo vasara – aciū Partijai už tai! (*Rus.*)

Aprangos veiksnį vertinau ir lygindamas savo ankstesnę vizitą į Lietuvą prieš ketverius metus. Tada irgi, ilgokai nebuvęs Lietuvoje, viską žiūrėjau ir stebėjau „Maximos“ bei panašiomis parduotuvėmis, lyginau jas su savąja Amerika. Atkreipiau dėmesį į „Maximoje“ siūlomus batus. Paprasčiausiose didelėse dėžėse sumesti maždaug po 9,99 lito kainuojantys batai. Jie buvo prastoki, pigios medžiagos, gal kartoniniai? Bet tai turėjo būti geras kartonas, nes kietas – kaip tik kojų nuospaudoms trinti. Niekas jų labai ir nepirko, žmonės daugiau dairėsi į mažesnių, bet prestižinių firmų parduotuvių vitrinas. Ypač daug tokių mačiau Klaipėdoje. Uostamiestis, o tarsi būtų batsiuvių miestas, – tada pagalvojau. Taip pat pagalvojau ir apie tai, kad tokioje Amerikoje „Maximai“ adekvačiose parduotuvėse irgi apstu batų, kurie kainuoja kiek brangiau – maždaug nuo 10 iki 25 dolerių, tačiau daug geresnės kokybės, nors ir nemadingi – dažniausiai griozdiški...

Absoliuti amerikiečių dauguma ir rengiasi iš tų supermarketų, o prestižinių firmų parduotuvėse perkasi jau aukštesnioji klasė. Tačiau vis viena – ten renkasi daugiausia paaugliai ir jaunimas, nes visa tai ir tėra vertinama – kaip jaunystės tuštynė... Čia reikia nepamiršti, kad Amerikos visuomenės etinę ir estetinę poziciją yra stipriai nulėmęs religinis veiksnys. Visa Amerika sulipdyta iš sektų, kurios iš tikrųjų yra vien protestantiškos. O protestantizmas, kaip žinoma, daug labiau už katalikybę linkęs į etinį rigorizmą bei puritonizmą (katalikybėje askeetiška laikysena sukoncentruota ypatingoje institucijoje – vienuolynuose). Todėl žmonės Amerikoje vienas kitam yra kaip kokie vienos šeimos nariai – sektantai; visi tave mylintys, visi su tavimi sveikinas ir šypsosi (beje, šį paprotį į bažnyčią įsivedė ir katalikai: po mišių žmonės vieni kitiems lankstosi ir šypsosi, linki ramybės, nors tai kartais ir reikalauja dvasinių pastangų). Protestantizmui taip pat būdingas kalvinistinis Jėzaus žodžių pakoregavimas apie Dievą ir mamoną (turto dievą). Dievui neva priklauso tik šio pasaulio sėkmingieji – turto gausa netiesiogiai parodo asmens priklausomybę dangaus karalystei... Anot sociologijos klasikų, protestantizmas, remdamasis tokia etika, ir sukūrė kapitalizmą. Bet tai tarp kitko – juk pradėjau apie batus...

Taigi, lietuviai nepasiduoda. Juk buvo galima kiek pagerinti tų „Maximos“ batų kokybę ir atitinkamai pakelti kainą ir tuo tenkintis, bet kur tau! Tų kartoninių batų po ketverių metų jau nebeišvydau, bet nemačiau ir jokių paprastų gerų batų, kad ir už 20 ar kiek daugiau litų. Vien tik prestižiniai, vien madingi, po du ar kelis šimtus kainuojantys... Dažnas batų ieško „Salamandroje“ ar panašiose parduotuvėse. Amerikoje lygiai tokie patys batai (tik vis dėlto mados požiūriu prastesni) kainuoja sąlyginai panašiai – kainos prasideda nuo 100 dolerių, tik tokių batų maisto parduotuvėje jau neberasi... Tad aiškėja, kad net paprastas lietuvis nenori gyventi pagal amerikietiško vidurkio standartus, nors tu ką. Tai dėl to, kad jis tą vidurkį supranta gal iš kino filmų.

Be abejo, čia man galima atšauti: ar nematei Lietuvoje žmonių, besikuičiančių labdarinėse parduotuvėse, visų tų elgetų, valkatų? Taip, mačiau. Tik Amerikoje jų mačiau kur kas daugiau. Sakykime, yra ten tokios pigios parduotuvės, kur viskas už dolerį, kur lankosi jau žemiau vidutinio lygio gyvenantys. Tokių parduotuvių Čikagoje pilna kaip miške šungrybių, o Lietuvoje vos vieną kitą tokią mačiau. Ir labai jau nenoriai jos lankomos. Žmonės ten vengia vienas kitam į akis pažiūrėti. Lyg ir gėda būtų... O Amerikoje net valkata moka džiaugtis ir vertinti tai, ką turi. Amerikoje, kitaip nei Lietuvoje, nėra įpročio skūstis gyvenimu tvirtinant, kad kažkur kitoje pasaulio vietoje gali būti geriau (tokiai mąstysenai nebuvo net istorinių prielaidų). Amerikoje viskas yra geriausia – štai viską

lemiantis postulatas, kurį išpažįsta bet koks šios šalies pilietis, – nuo didžiausio turtuolio iki paskutinio vargetos. O toliau visa tikrovė priimama tokia, kokia yra.

Apibendrintai pažvelgus ir remiantis pagrindiniu lietuviško pragyvenimo eksponatu – „Maximos“ parduotuve, didelių skirtumų tarp Amerikos ir Lietuvos nebuvo. Lietuvos atlyginimai ir kainos iš tiesų proporcingos Amerikos uždarbiams ir kainoms. T. y. Lietuvoje viskas tiek kartų pigiau, kiek mažiau uždirbama. Sakykime, Amerikoje, uždirbdamas 2000 dolerių per mėnesį (tai normali biudžetinė alga), moki už dešros gabalą 10 dolerių, atitinkamai toks pat gabalas Lietuvoje kainuoja 10 litų. Lietuvoje mažiau uždirba nekvalifikuoti darbininkai, todėl galima drąsiai tvirtinti, kad Amerikoje valytojoms, sargams ir vairuotojams finansiškai yra lengviau. Kai kas Lietuvoje yra kiek brangiau, kai kas – pigiau. Brangesni drabužiai, pigesnis maistas. Brangesnės knygos, pigesni DVD kompaktai. Pigesnė bulvių tarkavimo mašina: jos Amerikoje ir nėra, bet prekiaujama iš Lietuvos atgabentomis, todėl jos čia brangesnės. Lietuvoje daug brangesnis kuras, tačiau čia daug mažiau ir važinėjama. Ir dar vienas niuansas: iš Lietuvos pigiau ir trumpiau iki Londono, Paryžiaus ar Romos. Jau kai kurie lietuviai sau gali leisti vykti į Europos sostines tiesiog apsipirkti, – tokia avantiūristiška mintis amerikiečiui net į galvą neateitų.

Lietuvoje, palyginti su Amerika, trūksta prastos kokybės pigesnių prekių. Ypač tai pasakytina apie maistą. Lygindamas kainas turėjau visgi minty ne tos pačios kokybės produktus. Amerikoje dominuoja hormonais prisodrintas ar net genetiškai modifikuotas maistas. O tokios kokybės maistas kaip Lietuvoje (kur produktai vis dar natūralūs) Amerikoje kainuoja tiek, kad jį įperka tik aukštesnioji klasė. Tad Lietuvoje maistas iš tiesų pigus, nors galėtų būti ir dar pigesnis. Tiesa, tada dėl to pigesnio modifikuoto maisto rastųsi kita – medicininė problema (Amerikos onkologinių ligų procentas bene aukščiausias pasaulyje). Bet ligas galima vertinti ir kaip progresą spartinantį faktorių. Juk reikės anksčiau ar vėliau prieš vėžį rasti skiepus, tobulinti sintetinį maistą.

Beviešėdamas Lietuvoje galėjau mėgautis ne tik skaniosiomis dešromis, bet ir išsiilgta lietuviška televizija, ypač koncertais – tiek estradiniais, tiek klasikiniais. Ir čia taip pat apstu medžiagos lyginimui. Amerikoje ištisiniai koncertai retenybė, tai jau praeitis. Viską, kas ten rodoma, galima iš esmės apibūdinti vienu žodžiu – reklama. Antroje vietoje būtų diskusijos, bet irgi dažniausiai apie tą patį, kas siūloma reklamose. Tiesa, amerikietiška reklama gerokai įvairesnė. Lietuvoje ji, pirma, – ilgesnė, antra, – vis apie tą patį, tas reklaminių klipų kartojimas yra tikras smegenų *dulkinimas* (tinkamesnio žodžio neradau).

Amerikoje jei kada ir rodomi koncertai, tai tik jų fragmentai, kuriuos tuoj pat užbaigia reklaminė informacija: kur, kaip ir už kiek pirkti to koncerto vaizdo įrašą ar pan. Yra vienas toks kanalas pensininkams, kur nors ir nedažnai, bet parodo visai rimtą klasikinę arba šiaip retromuzikos koncertų (kaip minėjau – toks transliacijos principas dvelkia praeitimi), tačiau juos irgi pertraukia ilgos pauzės – įtikinėjimai apie to koncerto vaizdo įrašo pirkimo vertę...

O va štai Lietuvos televizija rodo ištisus koncertus ir – veltui!.. Tik ir kraipai galvą: vaje, vaje, kiek vis dar socializmo liekanų toje Lietuvoje... Vis dėlto yra ne visai taip. Ta laisvos lietuviškos televizijos palaima kaip tik ir apgaubta pačiu tikriausiu kapitalizmo esaties gaubtu. Kone visos pramoginės ir poilsio laidos jau organizuotos loterijos principu. Kad ir kas vyktų, vis renkamas geriausias, stipriausias – tik vienas kažkuris! Tik nugalėtojas! Konkurencinės varžybos dvasia čia ateina iš sporto, iš visokių nekaltų viktorinų, bet jau apima visas gyvenimo sritis, jau skverbiasi į žmonių smegenis. Ją netgi galima būtų įvertinti kaip

antžmogio koncepcijos įkūnijimą. Ir čia Lietuva gerokai lenkia net pačią Ameriką. Gal kad tik kopija į tą Olimpą, į tas loterinės laimės aukštumas. Kur šviečia aukščiausias prizas, įvertinimas aukščiausia būties vertybe – pinigų!

Apibendrinamas norėčiau teigti, kad faktinis vidutinio amerikiečio gyvenimo lygis Lietuvoje jau pasiektas. Ten, kur jis dar nepasiektas – visi gerai mato, o kur pasiektas ar net viršytas, yra ne toks ryškus, nes žmogus nori vis daugiau... Kitą sykį nežmoniškos prabangos tiesiogiai ir nepamatysi, ji nemėgsta atvirumo. Dažnai tas pranašumo vaikymasis lemiamas tos pačios atsilikusios sąmonės – taip ir norisi pakilti iki tokių kapitalizmo aukštumų, iš kurių jau be jokios baimės visiems kitiems būtų galima surikti tos garsios dainos žodžiais: ne tau, Martynai, mėlynas dangus!..

Bet amerikietiškos laimės esmė – apie jokiais nepasiekiamybėmis nereikia svaičiuoti, nereikia jokių herojiškų iliuzijų, nežmoniškų siekių, nes aukščiau už Ameriką pasaulyje ir taip nieko nėra. Amerikoje tiesiog skaičiuok savo pinigus ir tenkinkis tuo, ką už juos gali nusipirkti. Kurgi bekopsi aukščiau, kad jau ir taip esi kapitalistinio Olimpo viršūnėje...

Apie lenkiškas dešras

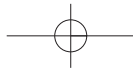
Palikdamas Lietuvą, tą mažytę rojaus salelę, dar nespėjusią degraduoti su visu moderniuoju pasauliu, galvojau, kad štai skrendu į Vakarų, vejuosi saulę, kaip tą amerikietiškos laimės viziją. Skrydis iki Amerikos trunka apie dešimt valandų, bet pagal laikrodį – vos porą. Dieną pakilęs Europos centre ir nebeišleidi saulės iš akių, kartu su ja ir paskui ją plauki virš vandenyno. Šiuos poetiškus apmąstymus pataisė vėlaus rudens metas. Saulė anksti nusileido ir toliau vijo mėn ją tamsoje. Ji vos už horizonto, kažkur čia pat, bet visgi tamsu. Jei lėktuvas skristų amžinai – tai ir būtume amžinoje tamsoje. Tačiau žinojome – nusileisime naujoje žemėje ir vėl mums užtekės amerikietiškas rytas...

Tačiau šis rytas manęs jau nei žavėjo, nei teikė kokių nors vilčių. Per ilgai ir per giliai esu įklimpęs į Ameriką. O Lietuva per daug nutolo. Kai pagalvoji, kiek reikia patirti dvasinio ir fizinio tampymosi dėl to prigimties šauksmo, dėl gimtojo krašto nostalgijos! Daug ramiau ir pigiau būtų vykti poilsio kur nors arčiau, kad ir į Meksikos kurortus. Deja, lietuviais esame mes gimę...

Prieš lėktuvui leidžiantis, keleiviai gauna užpildyti deklaraciją. Visame pasaulyje muitinės keleivius tikrina jiems lipant į lėktuvą, o Amerikoje dar ir išlipant. Jiems lygiai svarbu, ką įsineši į lėktuvą ir ką iš jo išsineši. Gal kokią bombą amerikietiška gerovei sprogdinti?

Nepamenu, kas toje deklaracijoje surašyta. Aišku, kad negalima gabentis šaudmenų, ginklų, narkotikų, taip pat daug pinigų. Pirmųjų dalykų amerikiečiai bijo, o su antraisiais reikia dalytis (deklaruoti mokesčiams).

Bet yra dar svarbesnių dalykų, kuriuos jau žinojau be deklaracijos skaitymo. Į Ameriką negalima atsigabenti maisto. Nei mėsos, nei žuvies, nei vaisių ar daržovių. Užkrėsime šalį nešvariais produktais, valgykime jų sintetinį. Tai žinodamas, iš Lietuvos jokių dešrų ir nesivežiau, tik surizikavau įsimesti į lagaminus porą stiklainėlių marinuočių grybų. Deja, nežinojau, kad mano mama savo proanūkeliui įdėjo ir du obuolius, nes buvau nusiskundęs, kad Amerikoje obuoliai be skonio (užtai negenda ir nepūva). Deklaraciją užpildžiau, ji standartinio tipo: nurodyti vardą, pavardę, adresą, dar kažkokias detales ir pagaliau – ką veži ar neveži... Tiesa, deklaracija buvo tik lenkų kalba, nes skridau lenkų kompanijos lėktuvu (pigiausias reisas). Angliškos jie neturėjo, bet ginčytis, kad dėl to

negaliu pasirašyti, tiesiog nepatartina. Su tam tikra kategorija biurokratinių reglamentų, kaip ir su tam tikrais žmonėmis, visada geriau nesiginčyti. Tiesiog numaniau, kur yra neigiamų atsakymų reikalaujančių langelių virtinė. Ten ir sudėjau „paukščiukus“ – ko nevežu, ir gana.

Bet išsilaipinimas vis viena nemalonus reikalas. Čia ne šiaip turinio patikrinimas ekrane, bet ir galimas bagažo kratymas, tardymas atskirame kabinete. Tokia lemtis vėlgi gali ištikti ne todėl, kad būtum kaip nors prasikaltęs, čia lemia kiti veiksniai, – kad ir tautybės. Štai skrendant su Vakarų Europos kompanijų lėktuvais, muitinėje apie bagažo galimą turinį sprendžiama iš paso. Juk kokiam anglui ar prancūzui neaktualu vežtis kaimiškos dešros, o va tokiam vakarykščiam aborigenui lietuviui – kas kita... Ir jam tikimybė būti pakviestam pokalbio į atskirą kabinetą yra didelė. Taip buvo mano žmonai praėjusį kartą, kai skridome su SAS kompanija. Žmoną išlaikė geras dvidešimt minučių, iškratė jos du lagaminus, kuriuose nieko pavojingo taip ir nerado. Pasakė *good bye*, bet neatsiprašė. Kaip sąmoningas pilietis privalai suprasti, kad tai tik elementari, privaloma procedūra visų ir jos pačios labui...

Nežinau, kiek ir kaip tikrinami Azijos ir arabų lėktuvai, iš tų šalių gal ir galima užvežti kokį tikrą užkratą, bet užtat patyriau, kaip tikrinami LOT lėktuvai. Su šia lenkų kompanija skridau pirmą kartą. Pro pasų užkardą praėjau sėkmingai, toliau teko palaukti bagažo, susikrauti jį ant ratukų ir – pro muitinę. Jau iš tolo mačiau, kad amerikiečiai muitininkai pasirengę tikrai kovai, atrodė tarsi mėsininkai atraitotomis rankovėmis. Juk čia atrankos pagal pasus nėra – čia visi potencialūs pažeidėjai... Prieš mane ėjęs vyras lenkas jau pats kraustė laukan savo dešras, kurios tikrai buvo įspūdingos. Peršvietė ir mano lagaminus. Ekraną studijavo moteris, bagažą kraustyti buvo pasirengusi kita moteris, ir apskritai moterų čia dauguma, gal dėl to, kad jos apie maistą, kaip ir virtuvėje, daugiau išmano. Tačiau mano pasas buvo visgi nelietuviškas – amerikietiškas... Tad manęs nusprendė netikrinti, tik paklausė, ar nevežu kartais tokio dalyko – čia nusišypsojo kiek sąmoksliškai – vadinamo *kelbāsa*!. Nusišypsojau ir aš: ne, nevežu. Nei daržovių ar vaisių? – dar paklausė. Ne, atsakiau svarstydamas pats sau, kad grybų, ko gero, negalima priskirti nei vienai, nei kitai kategorijai.

Negalima būtų sakyti, kad pamelavau muitininkams, nes apie mamos įdėtus obuolius tiesiog nežinojau. Tačiau viską reikia žinoti, visada reikia būti budriam! Taip sakydavo Stalino laikais, taip man pareikštų ir bet koks budrus amerikietis: juk taip ir granatą gali kas įkišti... Ir už ekrano tupinti muitininkė vis dėlto pasitaikė budri. Kažkas ten yra, du apvalūs, įtartini – tuojau pat pareikalavo atidaryti lagaminą. Tuos du obuolius iš karto konfiskavo. Ar turi daugiau? – pamiršusi savo malonią šypseną, jau griežčiau teiravosi muitininkė. Nėra, raminau ją, o dar ir žmona palaikė mane tikindama, kad tai vieninteliai, kuriuos močiutė anūku įdėjo. Tačiau faktas lieka faktas: muitininkams melavau, taip pat ir deklaraciją užpildžiau melagingai. Aiškinti jiems, kad nesupratau, kas toje lenkiškoje deklaracijoje parašyta, būtų tolygu jau gal politiniam teroro lygmens nusišaltimui, nes ten padėjau neigiamus paukščiukus ir ties ginklų bei bombų atžymomis. O būti areštuotam visai nesinorėjo.

Vis dėlto toji muitininkė buvo nusiteikusi taikiai ir jau norėjo mane paleisti, tačiau taip negalvojo jos kolegė, sėdėjusi už ekrano. Man ypač įstrigo jos godžios akys: reikia patikrinti, ar jis neveža *kelbāsa*, – vis neatstojo, tarsi būtų nežmoniškai išalkusi. Štai ten ir ten, rodė pirštu, turėtų būti *kelbāsa*. Mano lagamine iš tikrųjų buvo pailgų daiktų, kruopščiai susuktų į skudurus, apvyniotų drabužiais. Deja, ten pasirodė viso labo dūžtami daiktai, daugiausia alkoholis – vežiau keletą

lietuviškų gėrimų buteliukų. Tačiau leidžiamo alkoholio kiekio neviršijau. Iki limito buvo toli, buteliukai nedideli, jau vien iš to matėsi, kad tai tik kaip suvenyras gabenamas kažkada mirtinai amerikonomams pavojingas ir uždraustas krovins.

Ir aš jus užtikrinu, kad skanesnių obuolių už tuos, kuriuos pasiėmėte, neraste jokiam savo šalies supermarkete, bandžiau įgelti. Tie skanūs obuoliai gali turėti visokių infekuotų vabzdžių, ramiu tonu atšovė pareigūnė. Kadangi ji vis dar knisosi po mano daiktus, tęsiau toliau: taip pat jus užtikrinu, kad mano šalyje nėra *jokių tokių infekuotų vabzdžių*, kokių čia turite jūs. Ir dar pridūriau: man pačiam nusirengti?..

Ne, nereikia, atsakė šaltai ir pagaliau nusprendė mane paleisti. Nes žmona patvirtino, kad lagamine buvo tik tie du obuoliai, patikrinimas jos žodžius patvirtino, tai toliau tikrinti kaip ir nebuvo pagrindo, o ir ekranas, išskyrus lietuviškos duonos kepalą, nieko kito, kas būtų pavojinga Amerikai, nerodė.

Jau kėlėme savo lagaminus ant ratukų, tačiau kitos muitininkės ėmė protestuoti: esu tikra, kad kituose lagaminuose tu būtinai rasi *kelbāsa!* – primygtinai teigė godžių akių ekrano kontrolierė. Aš tada pagalvojau, kad, ko gero, teisi mano žmona, kažkada tvirtinusi, jog likviduotas dešras jie pasiimantys sau... Tada jai prieštaravau, kad nieko panašaus – sumeta į šiukšlinę. Dabar esu įsitikinęs, kad į šiukšlinę meta greičiausiai kokių aziijiečių neaiškius maisto gaminius, čia vis dėlto Europos žmonės. O dar lenkiškos dešros! Apskritai dešrų analogas Amerikoje egzistuoja, bet gal iš pagarbos kokybei lenkiškos štai įvardijamos net savu terminu!

Visgi laimėjo mane tikrinusi muitininkė. Nors nutoldamas dar girdėjau kunkuliuojančios diskusijos aidus, kad be reikalo mes paleidžiami. Iš tiesų muitinės aktyvas būtų nusivylęs, nes jokių *kelbāsų* mes nesivežėme.

O po kelių dienų, lankydamasis savo apsaugos kompanijoje, kur siekiau atgauti turėtą budinčiojo darbą ir kur kaip tik pravertė mano suvenyriniai buteliukai, sužinojau, kad tarp kolegų vienas kažkada buvo dirbęs oro uoste. Taigi, domėjausi jau konkrečiau, kaip ten pas jus su tomis *kelbāsa!* Kurgi vis dėlto jas krauna: į šiukšlinę ar sau į krepšį? Na, tu amerikiečių visiškais kvailiais nelaikyk, pradėjo jis iš tolo. Ir tęsė toliau jau pusbalsiu: savaime suprantama, kad dešras – ypač jas – jie nešasi namo. Tik nebūtinai visus keleivius tikrina. Čia tokia subtili politika... Nes jei visus – lenkai išsigąs ir nustos dešras vežiotis. Muitininkai palieka vietos naudingai erdvei...

Štai taip lenkai maitina amerikiečius, pagalvojau sau. O iš kitos pusės – ar rasi kur pasaulyje skanesnę *kelbāsą*, nei gaminama tame mūsų Rytų Europos areale? Amerikiečiai praktiškai žmonės, moka vertinti gėrybes...

Tikros garantijos...

Apie mano kelionę ir gyvenimą Lietuvoje užklausė ir kaimynas – senas žydas. Jo akyse išskaičiau maždaug tas pačias viltis, kaip ir anos pardavėjos, nes ir jis iš Sovietų sąjungos kažkada... Nesismulkinau ir šįkart, režiau tiesiai šviesiai: Lietuvoje gyventi daug geriau, algos sąlyginai maždaug tos pačios, kainos būtinausioms gyvenimo reikmėms – mažesnės... Gal ir toliau būčiau varęs savo, bet kaimynas tik įkvėpė oro ir nelaukdamas puolė gintis: tu man čia *marazmų* neskiesk, o pasakyk, kokia yra jūsų piniginio vieneto sąlyginė perkamoji galia? Atsakiau pečių gūžtelėjimu, o jis į tai dar įmantriau: pasakyk formulę, pagal kurią matytųsi dolerio ir jūsų pinigų perkamojo santykio skirtumas. Nežinai?! – triumfavo jis. Bandžiau protestuoti, kad man tie išvedžiojimai nerūpi, dalijuosi

tik savo patirtimi. Tačiau jis mane ryžtingai nukirto ir visas net įraudęs ėmė aiškinti tas kažkokias finansines formules.

Taip, turėjau pats suprasti, kad Amerikoje už dolerį daugiau visko gali nupirkti nei bet kurioje kitoje pasaulio šalyje. Tad nė nebandyk Amerikos kritikuoti.

Be to, čia – didžiausios socialinės garantijos! Kur tai matyta, kad iš algos išskaičiuotų visus 30 proc.?! Juk tai ir yra piliečių socialinės apsaugos garantas! – net šaukdamas kaimynas baigė savo monologą, nors paskutinę frazę metė lyg šiek tiek abejojamas. Pagalvojau, kad jam tie žodžiai liejasi iš inercijos, bet nepradėjau ginčytis. Tai būtų beprasmiška, nes į pragyvenimo vertinimą aš įtraukiu ir paties gyvenimo faktorių. O čia jau prasideda subjektyvumas. Išties ir taip jaučiausi jį užgavęs. Žydai tariasi sukūrę amerikietišką ekonomiką, dėl to labai didžiuojasi ir mano, kad pasaulis jiems už tai turėtų būti dėkingas. Tokie chasidai čia turi net savo Mesiją (rabinas toks vienas, gal net iš dangaus nusileidęs), kuris mesijinių laikų tikrumą liudija kaip tik amerikietiškos ekonomikos klestėjimo faktoriumi, pateikia tai kaip pagrindinį požymį ir įrodymą, kartu patvirtindamas ir savojo statuso reikšmę...

Žinojau ir apie vadinamąsias socialines garantijas. Ir kiek jos pritaikomos konkrečiai mano kaimynui. Žydai turi specialias tautiečių rėmimo bei šelpimo programas, ten viskas sutvarkyta ir politiniu aspektu (mat jie persekiojami visame pasaulyje nuo pat jo atsiradimo pradžios, jie pabėgėliai iš sovietų imperijos ir pan.). Tik nežinojau – net neįsivaizduoju, kaip man pačiam reikėtų į tas garantijas įsikomponuoti. Pavyzdžiui, gerai žinau, kad ateityje gaudamas minimalią pensiją (esu neseniai atvykęs, dirbu čia ne nuo jaunystės, todėl nieko geresnio tikėtis ir negaliu) savo dabartinio tegul ir kuklaus butuko niekaip nebeišlaikyčiau. Ir savo ateitį čia matau tik priklausomą nuo fizinės būklės. Kol patrauksiu darbe, tol gyvensiu...

Amerikietiškos pensijos esmė: ji yra tokia, kiek pats esi įdėjęs į koki nors verslą. Štai misteris G. Bushas kadaise užtikrino, kad Amerikoje pensijų nuo 2020 metų iš viso nebebus. Tavo senatvės gerovę lems tai, ką gal jau seniai reikėjo įvardyti – konkurencinė akcijų kova. Kiek kur kokių akcijų turi, tiek tavo kapitalas tave ir karšina, t. y. kaupia tau atsargas kažkam kitam jas mažindamas (pagal fizikos dėsnius, kad energija iš niekur neatsiranda ir niekur neišnyksta). Nors galima guostis, kad tai pasenęs materialistinės ideologijos teiginys, o Amerika – juk stebuklų šalis...

Vis dėlto faktas nepaneigiamas, kad vienos akcijos kyla, kitos – krinta. Dėl to aš bent jau pats sau Amerikos nelabai linkęs apskritai valstybe laikyti. Joje valstybės yra tiek, kiek socializmo. Juk kaip tik socialistinės ekonomikos planavimo principas Ameriką išgelbėjo nuo finansinio kracho. Siekdamas užkirsti kelią bankų bankrotams, G. Bushas jiems skyrė 700 milijardų injekciją... Taip buvo daroma ir šaunioje sovietų šalyje – ekonomika buvo lipdoma dotacijomis iš viršaus. Tai sovietų neišgelbėjo nuo žlugimo, o ar išgelbės Ameriką – nežinia. Kita vertus, gal iki naujos katastrofos ponai prezidentai bankams gelbėti vėl bus surinkę reikiamą pinigų kiekį. Tie pinigai iš mokesčių mokėtojų, ir kaip tik čia įsikomponuoja tas mano kaimyno minimas garantas – 30 proc. mokesčių valstybei lopyti...

Bet kol kas man rūpėjo tik šios dienos realybė – sugrįžti į darbo vietą, kurią palikau išvykdamas paviešėti į Lietuvą. Tą vietą reikėjo atgauti, atsikovoti. Na, pirma bent apsižvalgyti. Kaip ir būgštavau, mano vietoje sėdėjo jau ne *laikinai* pakviestas, o *pastoviai* prilipęs. Scenarijus kartojosi, nes aš pats kaip tik tokiu

būdu kadaise toje vietoje atsiradau. Mano pirmtakas tautietis išvažiavo atostogų į Lietuvą, jį pakeitė kažin koks laikinas, kuris nuolatos dirbti negalėjo dėl šeimyninių aplinkybių: turėjo naujagimį, tad jam reikėjo laisvų dienų (tas darbas – be jokių poilsio dienų). Tad bosas ir nesvarstė, ar anas grįš – negrįš... Nelaukė paskutinės akimirkos, nenorėjo nemalonumų, todėl ieškojo bet ko, ką į tą vietą pasodinus...

Rodytūsi, kaip baisu dirbti be jokių laisvų dienų. Bet Amerikoje tai įprasta, nes kitą sykį nė nežinai, ką veikti su kokia atsiradusia laisva diena – vieni piniginiai nuostoliai, ir tiek. Nebent ta diena būtų apmokama, tada galima ją ir dar labiau įprasminti – bandyti kažkur padirbėti papildomai... Kad laisvos dienos ar ilgesnės atostogos amerikiečiams yra ypatinga prabanga, liudija kaip tik šių dienų (man berašant) įvykis Aliaskoje, nedideliame Soldotnos miestelyje. Vienoje medicinos įstaigoje buvo atleistas administratorius. Kitą dieną jis sugrįžo, tik ne su kokiais darbo įrankiais, o su šautuvu. Ir ėmė šaudyti – ne kaip koks išprotėjęs teroristas, bet tikslingai: nušovė savo tiesioginį bosą ir dar kitą bosą – moterį, kurią vėliau ligoninėje atgaivino. Pastatą akimirksniu apsupo trys netoli budėję policininkai, kurie nesislapstė nuo kulku, bet aktyviai ieškojo žudiko. Radę jį ir nušovė. Rizikavusiems gyvybe policininkams buvo pareikšta padėka ir suteiktas atitinkamas apdovanojimas – trijų dienų atostogos! Čia tai bent! – sako amerikiečiai. Aš gi, nors ir nieko nenušoviau, bet štai į Lietuvą išsitrenkiau visam mėnesiui... Tiesa, mano kompanija tai leido tik dėl to, kad dirbau be poilsio dienų. Tačiau ir be didesnių garantijų sugrįžti į darbo vietą. Maža kas per tokį ilgą laiką gali atsitikti tokioje aktyvioje šalyje.

Tad nenuostabu, kad grįžęs iš Lietuvos ir pats atsidūriau savo pirmtako situacijoje. Laimei, po tam tikro pasitarimo toje mokslo įstaigoje, kur budėjau, vis dėlto naują kandidatūrą atmetė. Lėmė mano geras užsirekomendavimas, padėjo dar ir tai, kad mano konkurentas padarė didelę klaidą. Dėl jos jis kaltino mane, valdžia irgi įžvelgė mano gudravimą, nors viskas buvo kitaip.

Atvykusiam mane pakeisti kolegai – jaunam amerikiečiui, turėjau viską išaiškinti, parodyti. Viską ir parodžiau, viską aiškinau, deja, nieko nepasakiau apie mygtuką po stalu, kuris įjungia aliarmą policijoje... O tas ėmė ir paspaudė. Šiaip sau – norėjo išbandyti, kas per daiktas. Policija, aišku, atlėkė nedelsdama, o rezultatas – teko sumokėti 600 dolerių baudą už nereikalingą iškvietimą. Sumokėjo kompanija, kiek atskaitė iš to budinčio, nežinau. Budintysis kaltino mane, kodėl neišpėjau apie tą mygtuką. Valdžia irgi mane pakeiksojo, bet tuo viskas ir baigėsi.

Taigi man leido grįžti į darbą, o apie mygtuką kolegai nepapasakojau paprasčiausiai todėl, kad ir pats apie jį nieko nežinojau... Jo funkcija buvo tokia elementari, kad ir man niekas apie jį nieko nepasakė. Jis ir reikalingas tik dieną, kai nėra apsauginio ir čia sėdi tik visokios sekretorės. O po įstaigos darbo valandų, jau pačios pastato durys yra užblokuojamos, joks pašalietis neįeis. Jeigu ir bandytų veržtis pro duris – policijoje ir kauks tų durų aliarmas. Vis dėlto buvau išpėjęs kolegą bendru patarimu, kad štai aplinkui pilna visokių mygtukų – neliesk, netyčia nenuspausk, nes kai kurie jų susiję su visokiais aliarmais, turėsi bėdos. Ir kad net nebūtina žinoti visų mygtukų paskirties, tam yra kiti žmonės, pirmiausia bosai virš tavo galvos (apsauginys čia turi net keturis tiesioginius viršininkus). Toks mano paaiškinimas valdžiai itin patiko, bosai netgi pralinksmėjo, o tą jau atleistą budintį palydėjo atitinkamu epitetu (*stupid*, t. y. kvailys).

Vis dėlto mano teiginys, kad nebūtina visus mygtukus žinoti, tebuvo tik

savotiška diplomatija, prisitaikymas prie šios tvarkos. Iš tiesų aš pats kitaip galvoju, tik šioje šalyje su niekuo nesiginčiju. Visiems žinoma, kad amerikiečiai mėgsta tvarką, kuri pasireiškia pirmiausia tuo, jog kiekvienas privalo žinoti tik savo siaurą sritį, ir visada geriau, jei žino mažiau nei daugiau. Tai subtili politika, o jos esmė galbūt ta, kad mažiau žinantį lengviau kontroliuoti. Tačiau faktas ir tai, kad kaip tik tokia riboto funkcionalumo sistema sėkmingai pasinaudojo teroristai rugsėjo 11-ąją... Visos amerikiečių tarnybos atliko tik elementarias savo srities funkcijas, o blaiviau susivokti – kas gi čia darosi? – pritrūko kompetencijos, arba liaudiškai tariant – smegenų...

Taigi po visų peripetijų sėkmingai atgavau darbo vietą. Bet ir nerimo patyriau nemažai.

O tas mane trumpam pakeitęs kolega tikrųjų priežasčių nežinojo. Jis taip ir liko įsitikinęs, kad aš tyčia nutylėjau apie tą mygtuką, paspėsdamas jam spąstus ir taip užsitikrindamas sau darbo vietą. Amerikoje vadovautis reikia tikromis garantijomis.

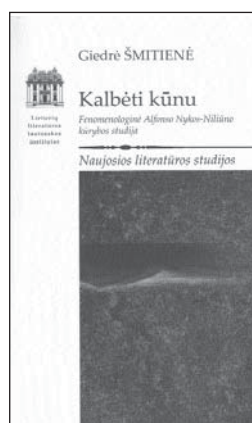
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTO NAUJOS KNYGOS

DALIA CIDZIKAITĖ

Kitas lietuvių prozoje

Nauja knyga iš Naujosios literatūros studijų serijos. Nors jau kelis dešimtmečius postkolonijinės studijos dominuoja Vakarų akademiniame diskurse, lietuvių literatūrologija išgyvena „postkolonijinio įtarumo“ (K. Račevskis) būseną. Nors Lietuvoje ir pripažįstama, kad apmąstyti praeitį bei ją įvertinti yra svarbu suvokiant tiek nacionalinį, tiek asmeninį identitetą, postkolonijinių kategorijų taikymas Baltijos šalims daugiausia vis dar yra Vakaruose gyvenančių mokslininkų rūpestis. Šio darbo išeities tašku pasirinkusi *kitas vs savas* binarinę opoziciją, viena svarbiausių postkolonializmo teorijos kategorijų, D. Cidzikaitė bando pagrįsti tokios opozicijos svarbą ir reikšmę formuojant lietuvių nacionalinį identitetą bei apskritai kultūrą.

GIEDRĖ ŠMITIENĖ

Kalbėti kūnu

Fenomenologinė Alfonso Nykos-Niliūno kūrybos studija

Naujosios literatūros studijų serijos knyga. Anot autorės, tai dvigubo žvilgsnio knyga – apie kūną ir Alfonso Nykos-Niliūno kūrybą. Kūno klausimas pirmesnis. A. Nyka-Niliūnas tampa vedliu, kartais bendrakeleiviu, nes jam nuo pirmų rinkinių ir dienoraščių svarbus kūno patirties klausimas.

Fenomenologija knygoje dalyvauja sakydama, koks yra *savas patiriantis kūnas*. *Gyvas, gyvenamas*, tylus visų patirčių tarpininkas ir reikšmių susiejimo vieta. Įdomiausia yra suprasti, kaip kūno patiriama regimybė tęsiasi neregimybė, ir dėl to, matydamas konkretų kūną, visada matai daugiau.

VYTAUTAS BIKULČIUS

Kur veda klajūno dvasia?

J.-M. G. Le Clézio – 2008 m. Nobelio premijos laureatas

Kai 1963 metų rudenį dvidešimt trejų metų studentas Jeanas-Marie Gustave'as Le Clézio pelnė antrą pagal svarbą Prancūzijos literatūros – Théophraste'o Renaudot – premiją už savo pirmąjį romaną „Protokolas“ („Le procès-verbal“), vargu ar kas galėjo išpranašauti, kad po keturiasdešimt penkerių metų – 2008-aisiais – šiam rašytojui bus paskirta pati garbingiausia Nobelio literatūros premija. Niekas nenujautė, kad šis jaunuolis taps ir vienu populiariausių pasitarųjų dešimtmečių Prancūzijos kūrėjų, o 1994 metais literatūrinio žurnalo „Lire“ skaitytojai jį net išrinko geriausiu Prancūzijos rašytoju.

Pirmajame romane ne vienas kritikas įžvelgė Alaino Robbe'o-Grillet, Michelio Butoro, Jeano Cayrolio įtaką, tačiau niekas neginčijo, kad jaunas rašytojas tarė ir savo svarų žodį. Vėlesne kūryba Le Clézio įrodė, kad premijuotasis romanas nebuvo atsitiktinė sėkmė. Vienas po kito ėmė rodytis romanai: „Tvanas“ („Le déluge“, 1966), „Terra amata“ (1967), „Bėgančiojo knyga“ („Le livre des fuites“, 1969), „Karas“ („La guerre“, 1970), „Milžinai“ („Les géants“, 1973), „Kelionės anapus“ („Voyages de l'autre côté“, 1975), esė knyga „Materiali ekstazė“ („L'extase matérielle“, 1967), novelių rinkiniai „Karštligė“ („La fièvre“, 1965), „Mondo ir kitos istorijos“ („Mondo et autres histoires“, 1978), esė rinkinys „Nepažįstamasis žemėje“ („L'inconnu sur la terre“, 1978).

Naują etapą jo kūryboje pradėjo romanas „Dykuma“ („Désert“, 1980), kurio atradimus plėtojo novelių rinkinys „Ratelis ir kiti įvairūs faktai“ („La ronde et autres faits divers“, 1982), romanai „Aukso ieškotojas“ („Le chercheur d'or“, 1985), „Oniča“ („Onitsha“, 1991), „Klajūnė žvaigždė“ („Étoile errante“, 1992). Kadangi rašytojas dažnai gyveno Meksikoje, išleido biografinę knygą „Diego ir Frida“ („Diego et Frida“, 1993). Savo giminės šaknis jis tyrinėjo romanuose „Karantinas“ („La quarantaine“, 1995), „Revoliucijos“ („Révolutions“, 2003), „Afrikietis“ („L'Africain“, 2004), taip pat naujausiame romane „Nuvalkiota dainelė apie badą“ („Ritournelle de la faim“, 2008). Šiandien rašytojo kūrybos kraitį sudaro 43 romanai, esė ir novelių rinkiniai.

Savo kūryboje Le Clézio tarsi atitrūko nuo egzistencializmo literatūros, nebe-

plėtojo jos idėjų ir nuėjo kitu keliu, laviruodamas tarp poegzistencialistinių prisiminimų ir „naujojo romano“ labirintų. Rašydamas pirmąjį romaną, rankraščio paraštes autorius išmargino pastabomis apie empirinę egzistenciją, teigdamas grynų pojūčių dominavimą žmogaus gyvenime ir atmesdamas žmogaus proto sugebėjimus. Vėliau iš šių pastabų buvo sudaryta nemažos apimties esė knyga „Materiali ekstazė“, kurioje autorius tvirtina, jog pojūčiai jam sukelia ekstazę, nes jis pats tarytum ištirpsta materijoje, susilieja su ja.

Tam tikru atžvilgiu šios eseistinės mintys atsispindi jau pirmajame rašytojo romane. Jo pavadinimas „Protokolas“ daug pasako ir apie patį kūrinį.

Pirmiausia romano forma primena protokolą. Skyriai pažymėti raidėmis abėcėlės tvarka, juos galima sukeisti vietomis kaip pakliuvo, nuo to romano visuma nepasikeis. Tekste randame lėktuvų tvarkaraščio stulpelius, cheminių reakcijų formules, laikraščių iškarpų fragmentus, herojaus dienoraštį su visais braukymais, tuščiais puslapiais, radijo pranešimų nuotrupomis. Taigi tikras protokolas ir begalinis noras ištirti aplinkoje.

Romano įžangoje autorius prisipažįsta, kad blogiausiu atveju jo kūrinį galima būtų pavadinti „romanu-žaidimu“ arba „romanu-mįsle“. Rašytojas, skelbdamas „materialiosios ekstazės“ idėjas, aprašinėja menkiausias tikrovės detales, kurias į vieną visumą tenka susieti skaitytojui.

Romano herojus – dvidešimt devynerių metų vyriškis Adomas Polo. Jis gyvena apleistoje viloje ant jūros kranto, mėgaujasi saule, vandeniu, oru. Tačiau romano herojų persekioja baimė. Išgąščio jausmą dar labiau sustiprina vienatvė. Tiesa, retsykiais jis ima rašyti laiškus kažkokiai merginai Mišelei, tačiau ir jų santykius temdo baimė. Kai Adomas susitinka su Mišele, jie neranda bendros kalbos, bendravimas jų nesieja, iš šalies atrodo, kad jie yra svetimi, jų ištarti žodžiai labiau primena protokolų formules negu gyvą kalbą.

Adomą nuolat persekioja mintis apie karą, visur jis mato pavojų ir grėsmę. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad romano herojus yra išgyvenęs visus karo baisumus, jis vis dar negali atsigauti nuo patirtų nelaimių. Tačiau rašytojas nepateikia jokių konkrečių duomenų apie tą karą. Tik vėliau paaiškėja, kad karas – tai žmogaus egzistencija, kuri verčia Adomą būti amžinu „dezertyru“. Beje, 2008 m. gruodžio 10 d. sakydamas tradicinę Nobelio literatūros premijos laureato kalbą Stokholme, rašytojas prisipažino, kad jo kūrybos ištakos sietinos su karu, nes paprastai žmonėms karas asocijuojasi su badu, baime, šalčiu ir nė kiek nepriemena didingos istorinės akimirkos¹. Adomas jaučiasi svetimas kiekvienam žmogui ir kiekvienam daiktui, kartu ir pats yra visų atstumiamas. Autorius ieško Adomo, kaip dezertyro, ištakų. Jau pirmuosiuose romano puslapiuose jis svarsto, iš kur herojus pabėgo – iš beprotnamio ar kareivinių. Atsakymo rašytojas nepateikia, tad jo nesužino ir skaitytojas.

Adomas nepaprastai jautriai reaguoja į aplinką. Save jis laiko briaunotu veidrodžiu, kuriame atsispindi mažiausi aplinkos daiktai. Galbūt todėl didžiausia Adomo svajonė – susilieti su augalais, gyvūnais, su aplinka, ištirti joje. Tokios Adomo svajonės, be abejo, primena paties Le Clézio samprotavimus apie materialiąją ekstazę. Taip Adomas tampa rašytojo rupu. Kita vertus, herojaus noras susilieti su aplinka yra tam tikra bėgimo iš visuomenės forma, įgaunanti įvairiausių niuansų vėlesniuose rašytojo romanuose.

Stebėdamas aplinką, Adomas junta, kad nebėra nė mažiausių saitų, kurie sie-

¹ Žr.: Le Clézio J.-M. G. Dans la forêt des paradoxes. Conférence Nobel. Le 7 décembre 2008. – ©La fondation Nobel 2008. – P. 1.

tų žmones. Didžiausia nelaimė, herojaus nuomone, yra ta, kad žmonės tuščiai leidžia laiką, amžinai skuba, devalvuoja žmogiškąsias vertybes. Tai liudija romano epizodas, kuriame pasakojama, kaip abejingai elgiasi žmonės, matydami ant jūros kranto ištrauktą skenduolį. Aplink jį susibūrę žiopiai elgiasi visiškai atsainiai, tapatina žmogų su gyvuliu, ir susidaro įspūdis, jog ant jūros kranto guli ne žmogus, o pastipęs gyvulys.

Adomas pastebi, kad šiuolaikiniame mieste žmogus praranda individualybę. Įsigilinus į materialiosios ekstazės idėjas, nesunku pastebėti, kad žmogus praranda savo bruožus tada, kai susilieja su aplinka. Tai išvirkščioji materialiosios ekstazės pusė.

Herojus išgyvena, kad nebėra atskiro žmogaus, tik pilka žmonių masė. Niveiliacija pasiekia tokį lygį, jog, regis, mieste gyvena tik keturi ar penki tūkstančiai adomų. Tai lyg ir abstraktaus žmogaus simbolis, nes adomas yra pagrindų pagrindas, kuris turi galbūt vienintelį skiriamąjį bruožą – lytį, nes mieste, kaip teigia Adomas, gyvena vyrai-adomai ir moterys-adomai. Abstrakčiame žmogaus simbole rašytojas išvelgia tam tikrą pradinį elementą, pavadindamas savo herojų biblinio personažo vardu. Šitoks nuasmenėjimas būdingas žmogui, savotišką rekonstrukciją patiria gyvūnai ir daiktai, kurie taip pat išskaidomi į pirminius elementus. („Raganosyje yra visi telefono elementai“). Skaidoma ne tik erdvė, bet ir laikas: metai suskaldomi į mėnesius, mėnesiai – į dienas, dienos – į valandas, valandos – į sekundes, o kai įveikiamos visos dalumo ribos, pasakotojas prisipažįsta, kad vienintelis pastovus visatos dydis yra amžinybė.

Apie žmonių susvetimėjimą liudija ir Adomo motinos laiškas. Romano tekste jis išsiskiria kaip neaiški viltis, kad dar ne viskas prarasta. Motina stengiasi išgriauti sieną, iškilusią tarp Adomo ir tėvų, aiškina, kad vienatvė žmogui svetiama. Pats baisiausias dalykas – nutrūkęs tėvų ir vaikų ryšys, tai pirmasis nuasmenėjimo požymis, kadangi šiuo atveju žmogus, susiliedamas su aplinka, netenka savo individualybės. Civilizuoto gyvenimo nepakeisi gražiais laiško žodžiais, reikalingos kitokios priemonės, tačiau nei herojus, nei autorius jų nežino. Adomas tik keliais paskubomis parašytais žodžiais atsako į ilgą motinos laišką, kartu sudaužydamas paskutinę, nors ir chimerišką viltį patirti žmogiškojo artumo jausmą.

Nerasdamas išeities iš civilizacijos košmaro, Adomas ima gatvėje šaukti žmonėms, kad juos visiškai pavergė civilizacija ir jos „kūdikiai“ – televizija, radijas. Žmogus nebemato žmogaus ir pasimeta kasdienybės rūpesčiuose. Tačiau Adomo balsas lieka neišgirstas. Jį suima policininkai ir uždaro į beprotnamį. Tenai studentams psichiatrams Adomas aiškina, kad visos šiuolaikinio žmogaus nelaimės prasideda nuo vaikystės, nes tėvai sudaiktina vaikus. Jie, patekę į suaugusiųjų visuomenę, turi atlikti jiems primestą vaidmenį ir todėl netenka savęs. Adomas prisipažįsta, kad ir jis pats dėl šios priežasties išsiskyrė su tėvais. Le Clézio palieka herojų beprotnamyje, taip lyg ir pripažindamas, kad dėl tokio finalo kalčiausia yra aplinka, kuri uždeda kiekvienam žmogui kiautą, trukdantį bendrauti.

Autorius romano įžangoje teigia, jog norėtų, kad jo kūrinys būtų suprantas kaip visiška fikcija. Tačiau jis pasitiki skaitytoju ir mano, kad šis sugebės išvelgti tikrovės kontūrus. Sykį Le Clézio prasarė: „Rašytojas yra parabolų kūrėjas. Jo pasaulis gimsta ne iš tikrovės iliuzijos, bet iš fikcijos tikrovės.“ Kad ir kaip būtų keista, ne vienu atveju jo kūryboje fikcijos tikrovė savo tikroviškumu pranaoksta realybę.

Vėlesni romanai „Tvanas“ ir „Terra amata“ toliau rutuliojo temas, kurių užuo-

mazgos slypėjo pirmajame romane. „Tvano“ herojaus Fransua Besono gyvenimas – tai keistų poelgių virtinė. Jis abejingai leidžia laiką, nors ir yra studentas. Šalindamasis žmonių, jis virsta klajūnu ir tarsi susilieja su viso pasaulio žmonėmis, tampa beveide būtybe. Nedaug kuo nuo šio herojaus skiriasi ir „Terra amata“ protagonistas – Šanseladas. Iš tikrųjų jis tėra tik ankstesnių Le Clézio personažų – Adomo Polo ir Fransua Besono – variantas.

Daug įdomesnis yra jo ketvirtas romanas „Bėgančiojo knyga“.

Jaunuolis Ogasas bėga iš šiuolaikinio miesto, nes kartą tarp daugiaaukščių namų sienų pasijunta tarsi kalėjime. Nesvarbu, kad mieste žmogų supa civilizacijos komfortas, kuris, regis, patenkina visus žmogaus poreikius. Žmogų ima slėgti daiktų pasaulis, kadangi sudaiktėja ir pats žmogus. Ogasas bėga iš Europos į Aziją, iš Azijos į Ameriką, bet nei vienur, nei kitur neranda tokios vietos, kur galėtų apsistoti. Ogasas stengiasi bendrauti su žmonėmis, tačiau kiti jo nesupranta. Jaunuolis bėga ne tik nuo civilizuoto miesto, bet ir nuo tuštumos bei tylos. Prieš jo akis praplaukia gigantiški miestai, autostradomis lekia mašinų virtinės, tačiau šie civilizacijos atributai negali užpildyti jo vidinės tuštumos. Tad ir bėgimas pasirodo esąs be tikslo. Neranda užsimiršimo Ogasas ir gamtos prieglobstyje, nes civilizacija ją pavertė šiukšlynu, dykyne, kur siaučia baisiausias ligos.

Prieš mūsų akis išskyla grėsminga totalitarinio pobūdžio valstybė, prieš kurią sukilti kviečia ir autorius. Nors romanas yra fantastinio pobūdžio, rašytojas pasitiki žmogumi, humanistinės kūrinio tendencijos labai ryškios, skatinančios skaitytoją daug ką permąstyti. Po šio Le Clézio romano prabilta apie sociofantastinę kryptį prancūzų romane. Prie jos šliejasi Roberto Merle'io romanas „Malvilis“, René-Victoro Pilhes'o romanas „Kaltintojas“.

„Kiekviena nauja knyga yra naujas požiūris į daiktus. Aš būtinai turiu apčiuopinėti juos, kad galėčiau aprašyti. Savo knygas rašau vienu prisėdimu, tušinu...“ (Iš interviu J.-L. Ramburt'ui, „Le Monde“, 1970. IX. 5).

1978 m. pasirodė novelių knyga „Mondo ir kitos istorijos“, Le Clézio prabilo apie naują posūkį kūrybos kelyje. Apysaka „Mondo“ padarė įtaką visam novelių rinkiniui. Rašytojas knygoje atsisakė eklektiško stiliaus, materialiosios ekstazės atributų, užtat sustiprėjo apysakos poetiškasis pradas. Ir jo romanuose buvo galima rasti poetiškumo žymių, tačiau jas užgoždavo empirinės detalės, o šioje knygoje jos suspindi visu grožiu. Beje, daugelio kritikų nuomone, Le Clézio iš prigimties yra poetas.

Nedideliame pajūrio miestelyje iš kažkur atsiranda berniukas Mondo. Jis čia neturi nei giminių, nei draugų, net pažįstamų. Mondo klaidžioja gatvėmis, retkarčiais uždarbiauja turguje. Jeigu jam patinka koks praeivis, jis užduoda vieningą klausimą: „Ar jūs nenorėtumėte manęs įsisūnyti?“ Tačiau atsakymo Mondo nelaukia, nes žino: praeivis, užuot išsyk pakvietęs į namus, ims klausinėti beprasmiškų dalykų.

Pagaliau Mondo susidraugauja su žmonėmis, kurie taip pat išmesti už visuo-
menės borto: su Čigonu, kuris uždarbiauja, rodydamas visokius fokusus, amžinai girtuokliaujančiu Kazoku, senuku Dadi, kurio didžiausias turtas – pora balandžių. Jie tokie pat civilizuoto miesto klajūnai kaip Mondo, gal todėl visi ir jaučia savotišką ryšį.

Didžiausia draugystė herojų sieja su vietnamiute Tchi Šin, suprantančia vaiko lūkesčius ir svajones. Su ja Mondo patiria laimę.

Tačiau syki mieste Mondo sugauna policija, renkanti beglobius vaikus ir atiduodanti juos į prieglaudą. Vargais negalais berniukas ištrūksta ir visiems

laikams palieka miestą. Niekas nežino, kur jis išeina. Tačiau netrukus išaiškėja, kad Mondo netektis skaudi visiems, kurie su juo bendravo – pradedant Tchi Šin ir baigiant Čigonu. Šių žmonių ir Mondo susitikimas sugrąžino juos į vaikystės šalį, atvėrė prarasto ryšio su gamta galimybę. Visa apysaka nuskamba tarsi poema proza, pabrėžianti žmogaus sąsajas su gamta ir būdingą rašytojo kūrybai klajūno motyvą.

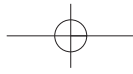
Romanas „Dykuma“ tampa posūkiu Le Clézio kūryboje. Šiuo kūriniu rašytojas pasireiškia kaip parabolų kūrėjas, nes knygą drąsiai galima pavadinti filosofiniu romanu, pratęsiančiu šio žanro tradiciją, kuri atėjo į prancūzų literatūrą iš XVIII amžiaus.

Filosofinis romanas prasideda nuo tam tikros filosofinės ar apibendrinančios idėjos (programos), nors „Dykumoje“ nėra susieta, kaip esti tradiciniame filosofiniame romane, su kuriuo nors personažu. Šiuo atveju autorius konstruoja romaną kaip dvi paralelines istorijas – jas laiko požiūriu skiria keli dešimtmečiai. Viena jų prasideda Sagjetos el Hamros slėnyje 1909–1910 m. žiemą ir baigiasi Agadiro mieste 1912 m. kovo 30-ąją. Pasakojama apie dykumos karius – mėlynuosius žmones, kuriuos iš gimtųjų vietų veja civilizacija, lydima žiaurios karinės jėgos. Šis pasakojimas yra jaunuolio Nuro istorija, nes būtent jis stebi, kas dedasi aplinkui, yra visų įvykių dalyvis, pirmasis drauge su kitai bendražygiais patiria civilizacijos pasekmes, ne vienam dykumos klajokliui atnešusias mirtį. Visa ši istorija romane pateikiama kursyvu, tuo lyg pabrėžiant jos svarbą, nes Nuro gyvenimas tampa pamatu, į kurį projektuojami antros paralelinės istorijos herojės Lalos gyvenimo įvykiai. Antros istorijos laikas – aštuntas XX a. dešimtmetis.

Keli dešimtmečiai tarp šių paralelinių istorijų daro jas savarankiškas. Tačiau rašytojui labai svarbu pabrėžti ryšį, egzistuojantį tarp jų, ir jis jas „sukabina“ papildomais saitais – Lala pristatoma kaip tolima šeicho Ma el Ainino giminaitė. Šeichas, pirmosios istorijos dalyvis, vedė savo žmones per dykumas, norėdamas juos išgelbėti nuo krikščionių karių. Be to, Lala iš tetos Amos girdi tas pačias dainas, kurias dainuodavo jos motina. Šitaip parodoma, kad abi istorijos nėra visiškai atsietos viena nuo kitos.

Pirma – Nuro – istorija niekur neišeina už dykumos ribų, ir kiekvienas svetimšalis, ypač su kardu rankoje, suvokiamas kaip tam tikras savarankiško pasaulio svetimkūnis; tačiau antra – Lalos – istorija nėra susijusi vien su dykuma, nes pati herojė ją palieka ir patenka tarsi į civilizuoto pasaulio katilą, didžiulį Marselio miestą. Autorius kai kuriems Lalos gyvenimo etapams suteikia aiškiai išreikštą vertybinį pobūdį. Skyrius, kur kalbama apie jos gyvenimą dykumoje, įvardijamas kaip „Laimė“, o tas, kur vaizduojamos jos klajonės po didmiestį, – kaip „Gyvenimas tarp vergų“. Taip pat reikia pridurti, kad Lala yra vienintelis romano personažas, kuris, išbandęs civilizacijos „malonumus“, vėl grįžta į dykumą (pavyzdžiui, jos teta Ama taip ir lieka Marselyje). Už tokio personažų išdėstymo galima įžvelgti ir autoriaus koncepciją: neatsitiktinai rašytojo kūrybos tyrinėtoja Madeleine Borgomano teigia, kad „...pačioje romano konstrukcijoje slypi tendencinga pozicija, panėšinti į tą, kuri buvo ginama jau ankstesnėje Le Clézio kūryboje, bet kur kas aiškiau matoma“². Mums šiuo atveju labiau rūpi tas faktas, kad filosofiniam romanui būdinga pradinė idėja, kuri ir įsuka kūrinio veiksmą, „Dykumoje“ išryškėja gretinant abi – Nuro ir Lalos – istorijas.

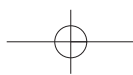
² Borgomano M., Ravoux Rallo E. La littérature française du XX siècle. – Paris, 1995. – P. 143.

Nuro istorijoje vaizduojamas dykumos pasaulis, kur nuolatos degina saulė, plyti smėlis ir plaukioja mirażai, nėra prielankus žmogui. Tačiau dykumų žmonėms jis ir yra tikrasis jų gyvenimas. Ilgainiui šios fizinės aplinkinio pasaulio savybės tampa tokių dvasinių vertybių kaip laisvė, orumas, savarankiškumas įsikūnijimu. Šiems žmonėms dykuma tampa organiška jų tąsa, be dykumos jie yra visiškai bejėgiai, pasmerkti mirčiai. Šitaip šioje istorijoje išryškėja ir socialinis atspalvis, nes autorius parodo, kad organišką mėlynųjų žmonių ir dykumos sąsają naikina kolonizatoriai, pasmerkdami pražūčiai tikruosius šių vietų gyventojus. Šitaip pirmoji paralelinė istorija suformuluoja apibendrinančią mintį apie gamtos ir civilizacijos susidūrimą, kai civilizacija kišasi į jai svetimą pasaulį. Čia šių dviejų dėmenų supriešinimas įgyja aktyvumo (civilizacija) ir pasyvumo (gamta) atspalvių, iš kurių pirmasis autoriaus vertinamas neigiamai. Įdomu, kad Nuras tik stebi liūdną savo gentainių likimą ir net nesusimąsto apie galimus išsigelbėjimo variantus. Tiesa, nereikia užmiršti, kad užpuolikų ir dykumos gyventojų jėgos labai nelygios. Šiaip ar taip, Nurui lieka tik pranešti apie šeicho Ma el Ainino mirtį. Ir nors pasakojimo dvasia liudija, kad Nuras ir jo gentainiai yra teisieji (neatsitiktinai jie pavadinami Dievo Palaimintaisiais), pradę savo dvasinį vadovą ir dykumų vedlį, jie nežino, kas jų laukia ateityje. Pirmosios istorijos pabaiga neįžiebta vilties nei Nurui, nei skaitytojams. Tačiau rašytojo pozicija būtų perdėm tiesmuka, jei jis apsiribotų tik Nuro istorija. Kita vertus, tiesmukumas siejasi su filosofinio romano prigimtimi, nes pradinės jo idėjos įgyvendinimas yra visuomet daugiau ar mažiau tendencingas.

Antroje – Lalos – istorijoje autorius siekia tą tendencingumą sumažinti, ją vaizduoja ne tik kaip pasyvią būtybę, kuri gyvendama dykumoje laukia vien likimo smūgių. Dykumos pasaulis čia skyla į dvi erdves: pačią dykumą ir šalia jos esantį Miestelį, kuriame gyvena herojė. Nors šis Miestelis jaučia dykumos alsavimą, Lala jame nesijaučia visiškai sava. Nieko nuostabaus, kad Lala dvasios atgaivą suranda tik dykumoje, kur ji regi ne tik smėlynų galybę, bet ir susitikinėja su nebyliu piemeniu Hartaniu, tapsiančiu jos kūdikio tėvu. Kai tetos namuose ima lankytis vyriškis, norintis Lalą imti į žmonas, dykuma jai tampa ir prieglobsčiu. Tačiau dykumos ir Miestelio supriešinimas neįgauna nesutaikomo konfliktiško pobūdžio. Paprasčiausiai Miestelis atsiranda dykumos pašonėje kaip tam tikras civilizacijos rezultatas. Toks pasakojimo konstravimas leidžia autoriui parodyti ne tik konkrečias aštunto dešimtmečio realijas, kai civilizacijai iš tiesų neliko neįžengiamų vietų, bet ir prislopinti krintantį į akis dviejų pasaulių – gamtos ir civilizacijos – supriešinimą. Šitaip autorius atiduoda pirmenybę vaizdui, už kurio tik brėkšta idėja. Savaiame aišku, čia gali iškilti klausimas, ar tokiu atveju galima kalbėti apie filosofinį romaną, jeigu apibendrinanti ar filosofinė idėja lieka antrame plane. Tačiau mus gelbsti ne vien tas faktas, kad rašytojas supriešina du skyrių pavadinimus – „Laimė“ ir „Gyvenimas tarp vergų“. Romanistas siekia, kad gamtos ir civilizacijos priešprieša būtų akivaizdesnė, užtat, nesitenkindamas vien dykumos ir Miestelio supriešinimu, jis perkelia Lalą į Marselio miestą. Nuo šiol gamtos ir civilizacijos priešprieša jau tampa akivaizdi, nes tik šiame didmiestyje Lala pajunta žudančią civilizacijos jėgą.

Vos atkeliavusi į Marselį, Lala supranta patekusi į visiškai svetimą jai pasaulį. Netikėtai patirtas baimės pojūtis ją visiškai žlugdo. Lala saugiau jaučiasi tuščioje dykumoje, negu didmiestyje, kur knibždėte knibžda žmonių. Dar labiau civilizacijos žiaurumą pabrėžia žmonių abejingumas. Kai alkana Lala parkrenta prospekte, į ją beveik niekas nekreipia dėmesio. Autorius tokį elgesį pasmerkia ne herojaus lūpomis, ir tai būtų savaiame suprantama, bet praeivio prancūzo,

šitaip parodydamas, kad civilizacijos bėdas suvokia ir joje gyvenantys žmonės. Taigi rašytojo nuosprendis civilizacijai tampa dar griežtesnis, nes tie žodžiai nėra atsitiktinis svetimšalės pastebėjimas. Lalos ištarmė šiam miestui ir civilizacijai dar baisesnė, nes ji teigia, kad virš miesto gyventojų galvų pakibus mirtis ir jie niekur negali nuo jos pabėgti. Toks civilizuoto gyvenimo beprasmiškumas priverčia Lalą grįžti atgal į dykumą, juolab kad į jos lemtį įsirežia pažįstamo elgetos Radičiaus mirtis. Ji nebegali likti Marselyje dar ir todėl, kad yra nėščia ir ruošiasi gimdyti – ji įsitikinusi, kad pasilikdama pasmerktų savo kūdikį pražūčiai. Sugrįžimas atgal Lalai įžiebia gyvenimo viltį. Simboliška, kad jos istorija baigiasi tuo, jog herojė pagimdo kūdikį. Perspektyvos galimybę dar labiau sužadina faktas, kad kūdikis gimsta auštant. Tiesa, ir pirma – Nuro – istorija baigiasi aušros metu, bet skirtumas yra tas, kad šiuo atveju dykumos žmonėms tenka trauktis į kitas vietas, kurių dar nepasiekė civilizacija. Istorijos finalas gimdo liūdną klausimą – kiek dar teks trauktis dykumos gyventojams, kada vėl juos ims persekioti civilizacija?

Abi šios paralelinės istorijos neturi nei chronologinių, nei personažų sąlyčio taškų, tačiau jas jungia be galo svarbus vietos motyvas, romane išreikštas kaip dykuma. Pirmos istorijos išvada, jog civilizacija neišvengiamai braunasi į gamtą, o antros – kad gamta tampa savotišku prieglobsčiu nuo civilizacijos, – turi bendrą vardiklį. Tai dykuma, kuriai romane skiriamas neeilinis vaidmuo. Neatsitiktinai Le Clézio kūrybos tyrinėtoja Simone Domange tvirtina, kad „...šis personažas iš tikrųjų yra visai kas kita negu tik vieta. Jis sykiu yra ir mitas“³.

Pažvelgus į dykumą filosofškai ir pripažinus ją ne tik veiksmo vieta, bet ir personažu, galima pasakyti, kad ji ir yra pagrindinis romano herojus. Paprastai filosofiniame romane protagonistas siekia įvertinti skirtingus požiūrius, skirtingas tiesas, kad galiausiai galėtų paskelbti savo ištarmę. Tačiau dykumos negalima pavadinti tradiciniu personažu, nes ji nėra gyva būtybė, kuri atliktų kūrinyje vienokius ar kitokius veiksmus. Šiame romane tiesiog girdi dykumos alsavimą, ji juntama kiekviename puslapyje, nepaisant to, kuri istorija – Nuro ar Lalos – būtų pasakojama. Tačiau dykuma nėra vienoda abiejose istorijose, ir ne dėl to, kad jas skiria keli dešimtmečiai. Tiesiog skiriasi pasakojimo pobūdis. Kadangi Nuro istorija nutolusi į praeitį, joje dykuma įgauna poetišką, gal net pasakišką atspalvį. Lalos istorijoje dykuma yra kur kas konkretesnė, kasdieniškesnė. Kaip tik šių dviejų dykumos pavidalų sampyna ir gimdo abstraktųjį jos įvaizdį, kuris nebeturi nieko bendra su konkrečiuoju jos atitikmeniu – Sachara. Dar labiau šią mintį pabrėžia jau minėtoji S. Domange: „...iš esmės yra akcentuojamas jos [dykumos – V. B.] erdvės ir laiko beribiškumas“⁴. Taigi kaip tik dykuma, vienijanti skirtingus konkrečius pavidalus, ir tampa romano protagonistu, išreikšiančiu, be abejo, ir autoriaus poziciją. Ji kartu išryškėja ir kaip galutinė romano tiesa. Tai ištis nelauktas ir netikėtas rašytojo sprendimas, atskleidžiantis ir naujas filosofinio romano poetikos galimybes. Šitaip autorius išvengia ir apibendrinančios idėjos autoritariškumo, kuris tradiciniuose filosofiniuose romanuose dažnai visą jų veiksmą paversdavo negyva schema.

Dykumos įvaizdyje galima išvelgti tris lygmenis: konkretųjį, abstraktųjį ir universalųjį. Konkrečiajame lygmenyje dykuma suvokiama kaip Afrikos šiaurės rytuose plytinti Sachara. Apie tai liudija ir vietovardžiai, kurių itin gausu Nuro istorijoje. Be to, su konkrečiuoju lygmeniu siejami ir visi romano įvykiai, prie ku-

³ Domange S. La quête du désert // Magazine littéraire. – 1998. – T. 362. – P. 45.

⁴ Ten pat. – P. 45.

rių pritampa tiek Nuro, tiek Lalos istorijos. Abstrakčiajame lygmenyje dykuma tampa laisvo žmogaus personifikacija. Ir pirmoje, ir antroje istorijoje regime, kad žmogus priešinasi nelaisvei, kurią jam neša civilizacija, nesvarbu, ar ji įgauna kolonizatorių, ar miesto pavidalą. Nuro likimas romane simbolizuoja pirmąją civilizacijos auką, o Lalos – paskutinę. Galiausiai universalusis lygmuo pateikia Dykumą kaip šviesos ir skaidros šaltinį, kuris priešpriešinamas žiauriai ir prievartiškai civilizacijai. Šiuo atveju Dykuma, kurioje yra jos istorinė praeitis, įgauna mito skambesį. Tačiau šis mitas yra autoriaus kuriamas mitas ir visos jo interpretacijos gali apsiriboti tik šio romano medžiaga. Tiesa, romane syki šmėkštelė pažadėtosios žemės įvaizdis, tačiau jis autoriaus – matyt, sąmoningai – nėra plėtojamas, kad neužgožtų jo paties sukurto mito.

Romanas „Dykuma“ patvirtino, kad Le Clézio yra vienas brandžiausių šiuolaikinės prancūzų literatūros kūrėjų, ieškantis naujų kelių ir atnaujinantis ne tik jos tematiką, bet ir nusistovėjusius žanrinius tipus. Poezijos šydas gaubia ir romaną „Aukso ieškotojas“. Pasakotojas Aleksis, kuriam vos aštuoneri metai, drauge su seserimi Lora išgyvena šeimos nelaimę – tėvo bankrotą. Tačiau pamazėle bręsta ir jo svajonė – surasti paslėptą korsaro auksą. Jau paauglys jis palieka Mauricijaus salą ir išplaukia ieškoti lobio. Tačiau viltys palengva dūžta. Tik nebyli Umos meilė išvaduoja Aleksį iš vienatvės. Po to prasideda Pirmasis pasaulinis karas, kurį jis praleidžia Prancūzijoje, tarnaudamas anglų armijoje. 1922 metais grįžęs į Mauricijų, herojus apsistoja pas seserį Lorą. Apsigyvenęs Mananavos mieste, jis ieško Umos, tačiau visi jo ieškojimai baigiasi nesėkmingai. Per trisdešimt klajonių metų Aleksis supranta, kad didžiausias lobis – pats žmogus, meilė gyvenimui ir pasaulio grožis.

1990-aisiais rašytojas išleidžia romaną „Oniča“, kurio veiksmas vyksta 1948 metais. Italė Marija Luiza ir jos dvylikametis sūnus Fintanas atvažiuoja į nedidelį Oničos miestelį Afrikoje, kur jų laukia vyras ir tėvas Džofris – vaisių eksporto kompanijos tarnautojas. Marija Luiza svajoja apie būsimą gyvenimą su Džofriu, kuris jai laiškuose rašė apie Afrikos savanas, milžiniškus medžius, saldžius egzotiškus vaisius ir negrų lūšneles. Tačiau tikrovė išsklaido iliuzijas, nes Oničoje jos laukia liūtys, supuvę pastatai, neįprasti gyvūnai. Užuoat patekusi į svajonių pasaulį, Marija Luiza atsiduria Anglijos valdininkų aplinkoje. Džofris, užsidedęs idėja surasti legendinę Meroės šventovę, užmiršta šeimą. Tik mažasis Fintanas nesiskundžia Afrika, nes nepuoselėja jokių iliuzijų. Jis susidraugauja su bibliofilu, kolekcionieriumi Rodsu, kuris atskleidžia berniukui vietinės kultūros lobius. Po dvidešimties metų Fintanas kaip tik ir prisimins šią Afriką, jau gyvendamas Europoje. Autorius lyg ir teigia, kad kenčia ne Afrika, o viena pasaulinės civilizacijos dalis.

Romane „Klajūnė žvaigždė“ Le Clézio Biblijos stiliumi pasakoja apie dviejų merginų – žydaitės Esteros ir palestinietės Nedžmos – likimus. Veiksmas prasideda 1943 m. ir trunka iki paskutinio XX a. dešimtmečio.

Estera patiria visą karo metų siaubą, nors gyvena Italijos pasienyje, kur iki karo pradžios turi puikią galimybę mėgautis gamta. Tačiau naujieji pasaulio užkariautojai suardo nusistovėjusią tvarką. Dingsta Esteros tėvas, Esterai ir motinai tenka bėgti, slėptis.

Po Prancūzijos išvadavimo jos slapta keliauja į pažadėtąją žemę – Izraelį. Čia Estera su motina pasirodo 1948 m. gegužės 14 d., kai paskelbiama nauja valstybė. Dabar Esterai atrodo, kad nuolatinė tremtis galiausiai baigėsi. Likimas ją suveda su palestiniete Nedžma, jai ir gentainiams tenka kitokia dalia – gyvenimas ir kankynė palestiniečių stovyklose. Estera ir Nedžma susitinka tik vieną

sykį. Susiedamas dviejų merginų likimus, autorius atskleidžia šiuolaikinio pasaulio sudėtingumą.

1995 m. pasirodęs nemažos apimties romanas „Karantinas“ savitai pratęsė romaną „Aukso ieškotojas“. Šiame kūrinyje autorius pasakoja apie savo senelį iš tėvo pusės, o „Karantine“ pagrindinio herojaus Žako prototipas yra senelis iš motinos pusės. Jūros dvelksmas buvo justis romane „Aukso ieškotojas“, na o „Karantine“ jūra, galima teigti, yra pagrindinis personažas, tvarkantis visų kitų likimus. Veiksmas rutuliojasi XIX a. pabaigoje, kai emigrantų šeimos, dėl įvairiausių priežasčių besikeliančios į Indijos vandenyne esančią Maurikijaus salą, prasidėjus raupų epidemijai, išlaipinamos tose platumose esančioje nedidelėje Platos saloje, kuri anais laikais buvo tradicinė karantino vieta.

Pagrindinis romano herojus – gydytojas Žakas Aršambo iškeliauja į Maurikijaus salą, norėdamas užsidirbti pinigų ir šiek tiek sušvelninti bankroto pasekmes. Romano pradžioje šmėsteli Arthuro Rimbaud šmėkla. Autorius yra įsitikinęs, kad kadaise jo senelio ir šio maištingos dvasios prancūzų poeto keliai buvo susikryžiavę. Pirmąsyk šį poetą Žakas išvydo būdamas devynerių metų, o vėliau, jau tapęs gydytoju, padėjo jam savo patarimais.

Kartu su Žaku į Maurikijaus salą keliauja ir jo žmona Siuzana, trapi iš Rejunjono salos kilusi būtybė, kurią jis vedė Prancūzijoje. Drauge su Žaku į kelionę leidžiasi ir jo brolis Leonas, kurį traukia ne anatomija ar fiziologija, bet poezija. Tai, beje, išgalvotas personažas, bet autoriui jis tampa vienu romano ramsčių.

Prasidėjus epidemijai, Žakas atlieka savo kilnią pareigą slaugydamas ligonius, malšindamas jų įniršį, guosdamas juos. Leonas, nepaisydamas komendantovo valandos, nekreipdamas dėmesio į karantino aukas ar salos gyventojus, sekioja paskui vietinę gražuolę Surją, ir ši aistra jam padeda užmiršti liga alsuojančią kasdienybę. Palengva keičiasi romano pasakojimo ritmas ir tonas. Kūrinys virsta himnu meilei, žemei, jūrai, dangui, primenančiu žinomą J.-H. Bernardino de Saint-Pierre'o romaną „Paulius ir Virginija“. Leonas ima traukyti savo ryšius su civilizacija, nešančia žmogui nelaimės, ir tampa savotišku Robinzonu. Iš pradžių, patekęs į salą, Leonas buvo linkęs išplėsti cukranendrių plantacijas, tačiau suvokęs, kokioms kančioms pasmerkti jose dirbantys žmonės, atsisako savo minties.

Galų gale epidemija baigiasi, tačiau ji išskiria ir abu brolius. Žakas, išgydęs savo žmoną, pritampa prie salos gyvenimo, kurį galima vadinti civilizuotu. O Leonas susieja savo gyvenimą su jaunąja Surja ir net pasistengia užmiršti savo vardą, panėšėdamas į sudužusio laivo keleivį, kuris neturi nei praeities, nei bagažo. Romanas primena viziją, kurios poetinį žavesį papildė filosofiniai svarstymai.

Giminės istorija pratęsiama romane „Revoliucijos“. Čia susipina įvairios jos kartos: pats romano pasakotojas, gyvenantis ir besimokantis Nicoje, keliauja į Londoną ir Meksiką; jo protėvis betonas, buvęs kareivis Didžiosios prancūzų revoliucijos laikais, norėdamas išvengti represijų, iškeliavo į Maurikijaus salą. Šias istorijas dar papildė XIX a. pradžios vergės Kiambės pasakojimas.

Paskutinio romano „Nuvalkiota dainelė apie badą“ pagrindinės herojės Etelės prototipas – rašytojo motina. Romaną pradeda epigrafas – prancūzų poeto Arthuro Rimbaud eilėraščio „Bado šventės“ ištrauka. Jis turėtų sukcentruoti skaitytojo dėmesį į svarbiausią romano – bado – motyvą. Tačiau taip pat ištrauka atskleidžia, kad bado romane gali būti suvoktas ne tik tiesiogine prasme. Kaip teigia Rimbaud kūrybos tyrinėtojas Antoine'as Adamas, „čia jis [Rimbaud – V. B.] išsako alkį, jaučiamą klajonėms, erdvei, akmenims ir augalams. Reikia

pakartoti, kad Verlaine'as ir Rimbaud pasiekė Angliją tik [1872 – V. B.] rugsėjo 7 dieną. Taigi „Bado švenčių“ negali paaiškinti badas, nuo kurio jie bus kentėję Londone⁵. Šiuo atveju epigrafas, anot G. Genette'o, atlieka „komentario, kartais lemiamą – paaiškinimo – funkciją, ir taip pat pagrindžia ne tekstą, bet *pavadinimą*“⁶.

Romaną jungia du autobiografinio pobūdžio epizodai, kurių vienas vadintinas įžanga, o kitas – epilogu. Ir viename, ir kitame pirmuoju asmeniu prabyla pats rašytojas. Tai ypač ryšku įžangoje, kurioje iš konkretaus fakto – apsilankymo Meksikoje – galime nustatyti, kad kalba pats autorius. Įžangą ir epilogą sieja ne tik autobiografinis pasakojimas, bet ir bado motyvas. Rašytojas prisimena, kaip išsyk po karo, dar būdamas vaikas, jis būtų galėjęs suvalgyti tiek daug duonos, jei tik senelė nebūtų jos užrakinusi, kad net susirgtų. Dar ir dabar, kaip prisipažįsta autorius, badas slypi jame ir jis negali jo užmiršti. Čia susiduriame su tiesiogine bado reikšme, nors paskutinis įžangos sakinytis ir pabrėžia: „Tolimesnėje istorijoje bus kalbama apie kitokio pobūdžio badą“⁷. Kitaip tariant, autorius pageidauja, kad skaitytojas nesuprastų bado vien fiziologine prasme. Beje, rašytojas, paklaustas, ką reiškia pavadinimas „Nuvalkiota dainelė apie badą“, atsakė: „Kai buvau vaikas, Nicoje gyveno sena jausminga dama, kuri dainuodavo kiemuose, ir aš prisimenu, kaip mano tėvas įvyniodavo monetą į laikraštį ir numesdavo jai. Jis teigė, kad ji buvusi garsi dainininkė ir kaip daugelis pagyvenusių žmonių Nicoje tuo metu buvo visiškai užmiršta ir priversta dainuoti dainų priedainius. <...> Aš galvojau, kad badas gali būti ne vien rimtas fizinis pojūtis, bet ir daina. Savita daina, kuri sugrįždavo į kiemus kasdien ir primindavo, kad galima būti alkanam netgi turtingiausiam pasaulio mieste“⁸.

Romano epilogė rašytojas prisimena motinos pasakojimą apie prancūzų kompozitoriaus M. Ravelio „Bolero“ premjerą su garsia šokėja Ida Rubinstein. Motina, kaip, beje, vėliau ir žymus mokslininkas Claude'as Lévi-Straussas, prisipažįsta, kad ši muzika pakeitė jų gyvenimą. Autorius yra įsitikinęs, kad „Bolero“ nėra toks muzikinis kūrinys kaip kiti. Jis – pranašystė. Jis pasakoja pykčio, bado istoriją⁹. Tuo rašytojas dar sykį patvirtina, kad bado motyvas romane įgauna ir papildomų reikšmių, nėra susijęs vien su fiziologiniu poreikiu. Tarp įžangos ir epilogo įsiterpia tikroji romano istorija, prasidedanti trečiame XX a. dešimtmetyje ir besibaigianti išsyk po karo.

Romaną sudaro trys dalys: „Violetinis namas“, „Žlugimas“, „Tyla“. Jos dar skirstomos į skyrius. Visose dalyse pasakojama trečiuoju asmeniu.

Pasakotojo dėmesio centre atsiduria pasiturinčių tėvų Aleksandro ir Žiustinos dešimtmetė duktė Etelė Brėn, kurią be galo myli ir globoja jos senelio brolis Samiuelis Solimanas. Jiedu dažnai ateina prie violetinio namo, kurį stato Solimanas. Kai Etelei sukanka trylika metų, jis miršta, jai palikęs testamentu visą savo turtą. Čia pradeda ryškėti dar viena romano struktūros ypatybė. Rašytojas supriešina du – tėvų ir dukters – likimus, ir šis supriešinimas tampa visos romano istorijos karkasu. Toliau tie likimai pasuka skirtingomis kryptimis.

Iš pradžių Etelės paveldėtą turtą ima valdyti jos tėvas ir atrodo, kad dabar

⁵ Adam A. Notices, notes et variantes / Rimbaud A. Oeuvres complètes (La Bibliothèque de la Pléiade). – Paris, 2001. – P. 939.

⁶ Genette G. Seuils. – Paris, 1987. – P. 159.

⁷ Le Clézio J.-M. G. Ritournelle de la faim. – Paris, 2008. – P. 13.

⁸ Busnel F. „J'écris pour essayer de savoir qui je suis“. J.-M. G. Le Clézio // Lire. – 2008. – T. 370. – P. 49.

⁹ Le Clézio J.-M. G. Ritournelle de la faim. – P. 206.

šeimos laukia šviesesnė ateitis. Tačiau Aleksandras menkai suvokia tikrovę, lengvai pasitiki svetimais žmonėmis, kurie iš tikrųjų gviešiasi Etelės gauto palikimo. Nepraeina nė pora metų, kai Etelės tėvas patiria bankrotą. Nuo šiol Aleksandro ir Žiustinos gyvenimo kelias palaipsniui leidžiasi žemyn: pasiturintį gyvenimą keičia badas, prie kurio, žinoma, dar prisideda karas, tuščią tėvų pagyrūniškumą užgožia senatvė, bankrotas. Šeima priversta palikti Paryžių ir išsikrausti į Nica, kur, neatsigavęs po patirto dvasinio smūgio, miršta Etelės tėvas.

Na o Etelė, pasižyminti įžvalgumu, sugeba suimti save į rankas, drąsiai renkasi likimą, nepasiduoda gyvenimo sunkumams, susipažįsta su jaunu anglu Loranu Feldu. Kai Nica išlaisvina amerikiečiai, ji gauna laišką iš kare dalyvavusio Lorano, kuris atvažiuoja susitikti su ja į Nica. Juodu keliauja į Paryžių, kur Etelė aplanko senelio brolio kapą Monparnaso kapinėse. Netrukus ji išteka už Lorano, ketinančio drauge su ja apsigyventi Kanadoje. Ji sužino, kad Lorano tetą žydę Leonorą vokiečiai išvežė į Dransi, iš kur žydai buvo išsiunčiami į konclagerius. Koks tolesnis jos likimas – Loraną nesužino.

Šitoje Etelės ir jos tėvų istorijoje bado motyvas siejamas ne tik su fiziologiniu poreikiu. Badas čia iškyla kaip nuoširdumo stoka, kai svečiai susirinkę pas Etelės tėvus kiekvieną pirmąjį mėnesio sekmadienį piktinasi vis labiau Prancūziją užplūstančiais juodaodžiais ir svetimšaliais, kaip teisingumo stoka, kai Etelei ir jos motinai nepasiseka apginti tėvo, kaip draugiškumo stoka, kai Etelė, nuolat padėjusi savo draugei emigrantei iš Rusijos Ksenijai, nesulaukia jos atsako. Įdomu, kad Ksenijos Šavirovos motina – lietuvė Martina, vilkinti tautiniu Vilniaus krašto merginų kostiumu. Martina darbuojasi siuvykloje, kuri priklauso kitai lietuvei – poniai Karvėlis, turinčiai lesbietišką polinkį.

Paskutiniame romano istorijos skyriuje „Šiandien“ prabyla pats autorius. Jis prisimena Paryžiaus gatves, kur klostėsi Aleksandro, Žiustinos ir Etelės (kaip paaiškėja, rašytojo motinos) gyvenimas, jis ieško vietos, kur per karą stovėjo Žiemos velodromas, į kurių buvo suvežti Paryžiaus žydai, jis aplanko muziejų šalia sinagogos, stebi, kaip nuotraukoje šypsosi žydų tautybės vaikai, dar nežinantys, kad netrukus mirs, žvelgia į žemėlapi, kur pažymėti visi svarbiausi vokiečių konclageriai, nusinešę milijonus žydų gyvybių.

Du prasilenkiantys likimai pabrėžia dvi gyvenimo galimybes. Vieną įkūnija Etelės tėvai ir jų bičiuliai, kurie nesuvokia tikrosios padėties, nemato, jog artinasi karas, netgi tiki, kad šalį nuo visų problemų gali išvaduoti Hitleris. Kitą kelią demonstruoja Etelė, kuri gyvenimą vertina kitomis akimis, nepasiduoda jo tėkmei, bando jam atsispirti. Gal todėl rašytojas prisipažįsta, kad parašė „šią istoriją atminti dvidešimtmeči merginai, kuri prieš savo valią buvo didvyre“¹⁰.

Siekdamas sustiprinti tikroviškumo įspūdį, autorius į pasakojimą įterpia ir dokumentinės medžiagos. Etelė užrašinėja pokalbius, vykstančius tėvų salone, kur susirenka šeimos svečiai. Čia girdime žmonių balsus, svarstančius, koks automobilis geriausias, koku keliu suka Rusija, kad dar vienas karas neįmanomas, nes Vokietija nerizikuos pralaimėti antrą sykį, apie Musollinio ir Hitlerio ketinimus. Šie balsai yra autentiški tuo atžvilgiu, jog romano pasakotojas jų nepasakoja savais žodžiais. Šitaip jie atskleidžia tikrąją diskusijos esmę ir ginčo įkarštį.

Kad skaitytojas pajustų karo metų šurpą, romano autorius į tekstą įterpia „Journal officiel“ ištraukų, kurios skelbia Vichy vyriausybės dekretus apie žydų tautybės žmonių suvaržymus. Taip pat pateikiama laikraščio „Gringoire“ medžiaga, kuri, remdamasi tais potvarkiais, paskelbtais oficialiame leidinyje, įvar-

¹⁰ Ten pat. – P. 207.

dija konkrečius asmenis, tarsi kviesdama juos persekioti. Dokumentiniu tekstu galima laikyti ir afišą, kurią gatvėje skaito Etele. Joje surašytos žydų verslininkų pavardės, į kurias tarsi siūloma atkreipti dėmesį. Šie dokumentiniai tekstai puikiai atspindi ano meto aplinką ir daro didesnę įspūdį negu pats kruopščiausias jų atpasakojimas, nes skaitytojas tarsi panardinamas į grėsmingų įvykių sūkurį.

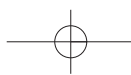
Prie karo metų padėties romano tekstą priartina ir pažymos vokiečių kalba apie tai, kad Etele su šeima kaip pabėgėliai persikrausto iš Paryžiaus į Nicą. Mat Etelei ir Žiustinai pavyko įtikinti vokiečių karininką, kad šeimos galva Aleksandras, kilęs iš Maurikijaus salos, yra visiškai paliejęs senis ir būtinai privalo persikelti į Pietų Prancūziją dėl jam palankesnio klimato. Tik pabėgėlio statusas jiems leidžia pakeisti gyvenamąją vietą. Kita vertus, pažymos atspindi skrupulingą to meto tvarką, kurią puoselėjo vokiečiai, apiformindami dokumentus.

Romano pabaigoje išryškėja dar viena ypatybė. Nuvalkiotai dainelei apie badą supriešinamas M. Ravelio „Bolero“. Tai sykiu ir du skirtingi požiūriai į gyvenimą. Dainelė įkūnija kasdienį gyvenimą su visais jo nepritekliais ir pirmiausia apibūdina badą kaip fiziologinį poreikį, o „Bolero“ atskleidžia gyvenimą kaip didžiausią slėpinį, nes, rašytojo žodžiais tariant, „sudaužo egoistišką pasaulio tylą“¹¹. Šitaip pindamas praeitį ir dabartį, rašytojas tarsi išsako padėkos žodį savo motinai, kuri sugebėjo išverti gyvenimo negandas, įprasmindama tikrąjį istorijos dvelksmą.

Kaip rodo visa J.-M. G. Le Clézio kūryba, jo žmogus paklūsta klajūno dvasiai, kuri padeda orientuotis civilizacijos džiunglėse arba geriau pažinti savosios praeities labirintus. J.-M. G. Le Clézio netiki, kad rašytojas gali pakeisti pasaulį, jo svarbiausias uždavinys – išreikšti savo nerimą, kurį jis junta kiekvienąsyk susidurdamas su pasauliu.

¹¹ Ten pat. – P. 206.

**Mieli skaitytojai,
neužmirškite užsisakyti
Lietuvos rašytojų sąjungos žurnalo „Metai“.
Prenumeratą priima visi Lietuvos pašto skyriai.
Mūsų indeksas 5049.**

ANTANAS ANDRIJAUSKAS

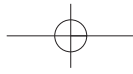
Chaimas Soutine'as – tragiškojo modernizmo korifėjus

Ch. Soutine'o fenomenas ir jo kūrybos aktualumas

Kai beveik mistinio paslaptlingumo skraiste apgaubtas Vilniaus piešimo mokyklos auklėtinis Chaimas Soutine'as (1893–1943) įsiveržė į modernistinio meno olimpą, apie dailininko kūrybą, ypač po jo mirties, rašė daugelis garsiausių prancūzų moderniosios dailės žinovų bei meno kritikų. Netrukus Ch. Soutine'as, kaip ir jo bičiulis Amedeo Modiglianis, tapo Paryžiaus bohemos ir garsios *l'école de Paris* (Paryžiaus mokyklos) kultine figūra, simbolizuojančia ryškius modernistinės dailės pasiekimus.

Iš tikrųjų reikšmingiausia įnašą į antrosios *l'école de Paris* bangos istoriją ir modernaus pasaulietinio žydu meno formavimąsi po 1912 m. įdėjo Centrinės ir Rytų Europos pakraščių žydu kilmės dailininkai, kurių dauguma buvo litvakai. Jie į rafinuotą Paryžiaus dailės pasaulį socialinio ir kultūrinio Prancūzijos gyvenimo liberalėjimo sąlygomis atsinešė atgimstančios žydu pasaulietinės savimovės spalvų, simbolių, įvaizdžių, prancūzams nepažįstamų Europos paribių kasdienio gyvenimo realijų. Marcas Chagallas iš savo gimtinės atsinešė supoetintą chasidų gyvenimo pasaulį, Ch. Soutine'as – kupiną dramatiško nusivylimo ir tragizmo pasaulėjautą, jo jaunystės bičiuliai – garsios Vilniaus piešimo mokyklos auklėtiniai Michelis Kikoine'as, Pinkhus Krémčgne'as, Emmanuelis Mané-Katzas – kiek harmoningesnį pasaulio suvokimą.

Talentingiausias iš gausybės į Paryžių atvykusių litvakų dailininkų buvo Ch. Soutine'as. Jo talentą labai vertino Pablo Picasso, A. Modiglianis, Georges Rouault ir daugelis kitų didžiųjų modernistinio meno korifėjų. Ch. Soutine'o drobėse skleidžiasi intymus dramatiškumas, spontaniška užslopintų instinktų sublimacija, stichiškas maištas prieš įvairias asmenybės pažeminimo apraiškas. Vienatvę, susvetimėjimą, savosios būties tragizmą jis skaudžiai išgyveno, melan-

choliya persmelkti jausmai liedavosi drobėse neretai netgi mazochistiniais pavidalais. Dailininko elgesyje buvo daug nenuoseklumo, blaškymosi, įnoringumo, netgi vaikiško kaprizingumo apraiškų, tačiau jo kūryba plėtojosi kryptingai, įveikdama vis sudėtingesnius kompozicinius ir plastinius tapybos uždavinius. Tai buvo *tapytojas iš prigimties, turėjęs unikalų formos, kompozicijos, spalvos, faktūros jausmą*. Mažai kas pasaulinės tapybos istorijoje galėjo prilygti jam emocinga potėpio įtaiga, sudėtingų formų perteikimo meistriškumu. *Formalius plastinius tapybos aspektus jis pajungė individualios gyvenimiškos patirties ir pasaulio vizijos išraiškai*. Galingos energijos kupinas tapymo manieros ekspresyvumas, dramatiškas, emocinis spalvų intensyvumas, subtilus lyrizmas ir jausmų išraiškos autentiškumas yra ryškiausi šio tragiškojo modernizmo šalininko stiliškos broožai.

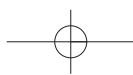
Ch. Soutine'as gyveno intensyvią dvasinę gyvenimą, nors atrodė kaip reta užsisklendęs savo išgyvenimų pasaulyje. Todėl nelengva, remiantis menkais šaltiniais, atkurti jo ankstyvosios – ir ne tik ankstyvosios – kūrybinės biografijos epizodus. Nuo vaikystės psichologiškai traumuotas dailininkas susikūrė uždara pasaulį, į kurį nemėgo įsileisti pašalinių. Jo biografijoje nedaug spalvingų istorinių įvykių. Ch. Soutine'o kelionės beveik visuomet buvo susijusios su kūrybiniais uždaviniais ar muziejinėmis mylimų dailininkų paveikslų studijomis. Be plenerų, paryžietiškame gyvenimo tarpsnyje jis tris kartus keliavo į Amsterdamo „Rijkmuseum“ studijuoti dievinamo Rembrandto kūrinių.

Ch. Soutine'as nemėgo kalbėti apie jam skaudžius vaikystės prisiminimus, šeimą. Savo kūryboje jis, skirtingai nei M. Chagallas, nepoetizavo vaikystės aplinkos, to krašto, kuriame skursdamas ir žeminamas gyveno. Dailininkas gimė 1893 m. Smilovičių miestelyje, 37 km. į pietvakarius nuo Minsko, gausioje netgi ne siuvėjo (kaip dažniausiai teigiama), o žemiausioje pagal socialinės hierarchijos pakopas amatininkų sluoksnio šeimoje.

Dešimties metų Chaimas pradėjo aistringai piešti, ir piešė viskuo, kuo galėjo ir kur galėjo. Namų sienos buvo išmargintos piešiniais anglimi. Iš pradžių tėvas toleravo sūnaus pomėgį, tačiau kai jis pradėjo slapta iš namų imti pinigų, o iš motinos virtuvės įrankių, kad galėtų nusipirkti dažų ir spalvotų pieštukų, už tai buvo žiauriai tėvo bei vyresnių brolių baudžiamas, todėl dažnai bėgo iš namų.

Trylikos metų Chaimas Minske pradėjo dirbti fotografijų retušuotoju ir su draugu M. Kikoine'u lankė vietos dailės mokyklą, kurioje jam dėstė Jakobas Kruegeris. Mokymasis Minsko dailės mokykloje gabaus jaunuolio poreikių irgi nepatenkino. Kartu su M. Kikoine'u jis išvyko tęsti dailės studijas į Vilnių, žydų vadinamą Šiaurės Jeruzale, kur buvo garsi piešimo mokykla. Vilnius Ch. Soutine'ui buvo pirmasis svarbus kultūros ženklų ir simbolių prisodrintas miestas, čia jam atsiskleidė turiningas ir įvairiaspalvis meno pasaulis. Pagaliau jaunuolis jautėsi išsivadavęs iš socialinių konvencijų, religinės bendruomenės ir gyveno vieninteliame jam svarbiame meno pasaulyje. Ištįsęs, plonu kaklu liesas jaunuolis skyrėsi nuo amžininkų ne tiek išvaizda, kiek nepaprastai rimtu požiūriu į savo profesiją, neįtikėtinu darbštumu. Dailininko *instinktas buvo toks galingas ir visa aprėpiantis, kad užgožė ir nuslopino visa kita. Jau Vilniuje ėmė ryškėti saviti Ch. Soutine'o charakterio ir kūrybos broožai*. Jo talentas pastebėtas ne tik piešimo mokykloje, bet ir miesto inteligentų, kurie surinko jaunam dailininkui pinigų pigiam bilietui į Paryžių. Įsėdęs į traukinį jis visiems laikams paliko Vilnių, turėdamas vieną aiškų tikslą, – atsidėti nuodėmingai tapybai.

Paryžiuje jis ir M. Kikoine'as surado anksčiau atvykusį Vilniaus piešimo mokyklos draugą P. Krémègne'ą ir apsigyveno Monparnase, neturtingų dailininkų

kolonijoje „La Ruche“ („Avily“) Danzigo gatvėje, kairiame Senos krante. „Avilyje“ Ch. Soutine'o kaimynai buvo M. Chagallas, Osipas Zadkine'as, Moišė Kislingas, Aleksandras Archipenko, Oskaras Meščianinovas, E. Mané-Katzas, Jechuda Epsteinas, Diego Rivera ir daugelis kitų į moderniojo meno istoriją įėjusių dailininkų.

Pirmaisiais paryžietiško gyvenimo metais Ch. Soutine'as glaudėsi prie savo vilniečių draugų, kurių būrys plėtėsi. Tai buvo skurdo metai, – alkanas jaunuolis valandų valandas stoviniudavo prie Monparnaso kavinių ir barų, laukdamas, kol kas pavaišins.

A. Modiglianis, išvydęs „Avilyje“ aistringai tapantį Ch. Soutine'ą, buvo pavergtas jo drovios šypsenos. Jį sužavėjo ne tik aistringas jo darbas, tačiau ir tai, kad jis tapė išsirengęs – bijojo sutepti vienintelį drabužių. A. Modiglianis iškart pajuto neeilinį šio ištįsusio negrabaus devyniolikmečio jaunuolio talentą. Ch. Soutine'o pažintis su A. Modiglianiu tapo vienu svarbiausių jo gyvenimo įvykių, – jis surado bičiulį ir dvasios brolių, apie kokį galėjo tik svajoti. Anot M. Kislingo, jie „buvo tarsi neperskiriami dvasios broliai“.

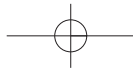
Abu dailininkai buvo labai skirtingi. A. Modiglianis – inteligentiškas, racionalaus apoloniško tipo aristokratas, puikiai išsilavinęs, harmoningas, o Chaimas – skurdeiva, atrodė kaip varguolis, gaivališkas, suluošintos psichikos, tragiškos sąmonės atstovas. A. Modiglianio paveiksluose atsispindi romaniškai kultūros tradicijai ir italų renesanso dailei būdingas melancholiškas meninių formų skaidrumas, minkštumas ir linijų muzikalumas, piešinio aiškumas ir preciziškumas, ramios spalvos, o Ch. Soutine'as – dionisiško, gaivališko, iracionalaus tipo menininkas, kurio darbams būdinga jėga, impulsyvus drastiškumas, siautulingumas ir emocionalios spalvos.

Paryžiuje Ch. Soutine'as kaip apsėstasis tapė Luvre, „La Ruche“ dirbtuvėje, ir sparčiai tobulino plastinę kalbą. Luvras Ch. Soutine'ui tapo sakraline meno erdve, tikrąja dvasios šventove ir nuolatine tobulėjimo mokykla, kurioje jis dažnai praleisdavo visą šviesų dienos laiką, įdėmiai tyrinėdamas dailininkų plastinės kalbos subtilybes.

Nepaisant gilios pagarbos didiesiems praeities meistrams, Ch. Soutine'ą stipriai veikė ir amžininkų – avangardo menininkų – kūryba, kasdien supusi jį Paryžiuje. Jis ją stebėjo, polemizavo su kolegomis, tačiau estetiškose Ch. Soutine'o nuostatose (ne kūryboje) neregime akivaizdaus, avangardinio meno atstovams būdingo siekių novatoriškumo sureikšminimo. Šiuo požiūriu Ch. Soutine'as ir A. Modiglianis emocionaliai buvo artimesni klasikinio meno tradicijai.

Kai kurie įžvalgesni Ch. Soutine'ą supę modernistinės pakraipos dailininkai, pavyzdžiui, A. Modiglianis, P. Picasso, G. Rouault, intuityviai suvokė trapios traumotos psichikos genijaus unikalumą, tačiau tai buvo tik retos išimtys. A. Modiglianis buvo vienas pirmųjų, kuris suprato Ch. Soutine'o talento jėgą ir originalumą.

Svarbios Ch. Soutine'o tapybos stiliaus ir kolorito tapsmui buvo mecenato ir paveikslų pirklio Leopoldo Zborowskio 1918–1922 m. finansuotos kelionės į Paryžiaus dailininkų pamėgtą Pietų Prancūziją. Patekęs į skaisčios pietų saulės nutviekstą gamtos pasaulį, Ch. Soutine'as pasinėrė į darbą. Tai vienas ryškiausių jo kūrybinio pakilimo tarpsnių, kai pradeda formotis savitas spontaniškas dailininko tapybos stilius, naujomis spalvomis nušvinta paletė, sukuriama daugybė ekspresyviai nutapytų peizažų, natiurmortų, ryškėja vėlesnei kūrybai būdingas polinkis į psichologinį portretą. Nuo tada dailininko paletėje atsiranda intensyvi

mėlyna, žalia, raudona, balta ir kitos spalvos; drobės suskamba ryškiomis spalvinėmis intonacijomis.

1920 m. Prancūzijos Pietuose Ch. Soutine'ą pasiekė žinia apie A. Modigliano mirtį. Tai buvo vienas skausmingiausių jo išgyventų sukrėtimų. Tapytojas užsi-sklandė savyje, tapo dar vienišesnis. Tačiau apie 1921–1923 m. jis pamažu išsi-vaduoja iš šios krizės. Prasidėjo kokybiškai naujas, ypač intensyvaus darbo eta-pas – dailininkas, supratęs konstruktyvaus sezaniško tapybinio mąstymo princi-pus ir išskirtinį dėmesį kreipdamas į paveikslų plastiką, pamažu įžengė į tokį kūrybinės evoliucijos tarpsnį, kai jo drobes užlieja temperamentingas spalvos pulsavimas, atsiranda įvairių kampuotų formų.

1923 m. sausį Paulis Guillaume'as, turtingo amerikiečių kolekcionieriaus, far-macijos magnato Alberto Barnes konsultantas, magnatą nuvedė pas paveikslų pirkklį L. Zborovskį. Šis aistringas prancūzų impresionistinės ir postimpresio-nistinės dailės kolekcionierius – jo kolekcijoje buvo apie šimtą Pierre'o-Auguste'o Renoiro ir penkiasdešimt P. Cézanne'o drobių – vis labiau domėjosi nežinomais modernistinės pakraipos dailininkais. Sužavėtas Ch. Soutine'o darbų, kolekcio-nierius, anot vienos versijos, iškart nupirko septyniasdešimt penkis jo paveikslus už tais laikais solidžią sumą – 20 000 frankų. Anot Emilio Szittyta, A. Barnes, išvydęs L. Zborovskio namuose Ch. Soutine'o paveikslus, pasipiktino, kodėl jo agentas Paryžiuje taip ilgai „slėpė“ šį menininką. „Tai genijus, kokio aš ieškojau daug metų.“

Kai tuo metu Pirėnuose buvusiam Ch. Soutine'ui pranešė apie labai pelningą jo paveikslų pardavimą, tapytojas įtūžo, pagalvojęs, kad iš jo tyčiojasi. Tačiau lūžis tapytojo karjeroje jau ryškėjo. 1923 m. žurnaluose „Les Arts à Paris“ ir „L'Amour de l'art“ pasirodė pirmieji Ch. Soutine'o kūrybai skirti straipsniai prancūzų kalba. Garsėjančio modernaus meno kritiko Waldemaro George'o straipsnyje „Soutine'as ir dramatiška jėga“ dailininkas vadinamas vienu ryškiausių Paryžiaus naujojo meno atstovų.

Išgarsėjęs Ch. Soutine'as gyveno erdviuose butuose, tapė šviesiose dirbtu-vėse, lankė prancūzų kalbos pamokas. Tačiau pinigai ir pripažinimas beveik nepakeitė pamatinių dailininko gyvenimo bei kūrybos nuostatų – jis liko reiklus kūrybai, atsiribojęs nuo išorinio pasaulio, tapė aistringai, ieškojo naujų plastinės saviraiškos galimybių. Dailininko kūryboje ir šlovės metais nematome nuo-smukio, mėginimo išsilaikyti populiariu; jis ir toliau netiravavo paveikslų pirk-lių pageidaujamą pripažinimą pelniusių kūrinių. Nei brangūs kostiumai, nei šil-kiniai marškiniai, nei prabangūs limuzinai, į kuriuos jis retkarčiais demonst-ratyviai įsėdavo, nepajėgė harmonizuoti traumuotos dvasios, užgesinti užguito žvilgsnio. Visur, kur tik jis gyveno, buvo daug netvarkos, chaoso, atsainaus po-žiūrio į respektabilų buržua gyvenimą. Šis klasikinis tragiškojo modernizmo adeptas buvo giliai įsitikinęs, kad *tikras menininkas turi vengti sotaus ir respek-tabilaus gyvenimo, kadangi, jo akimis žvelgiant, autentiškos kūrybos ištakos ir garantas yra tragiškas sąmonės skilimas ir fizinis neturtas.*

1928–1929 m. vasaromis, gyvendamas Vence, Ch. Soutine'as nutapė daugybę puikių peizažų ir seriją drobių, vaizduojančių galingą tų apylinkių medį, kurį tapė įvairiu paros metu iš skirtingų regėjimo taškų. Vence Ch. Soutine'as susi-pažino su turtingų aristokratų meno kolekcionierių ir mecenatų Castaingų šei-ma, su kuria užsimezgė bičiuliški santykiai. Kita svarbi pažintis buvo su garsiu prancūzų menotyrininku Elie'u Faure'u Bordo mieste. Atkakliai dirbusio daili-ninko šlovė ir pripažinimas augo. Netrukus 1928 ir 1929 m. viena po kitos pa-

sirodė dvi Ch. Soutine'ui skirtos dailėtyrininkų Waldemaro-George'o ir Elie'o Faure'o monografijos, kurios tarsi sustiprino pasikeitusį jo socialinį statusą.

1931–1935 m. dailininkas vasaras praleisdavo netoli Šartro buvusioje Castaingų pilyje. Čia jis tapydavo apylinkės kraštovaizdžius bei žmonių portretus. Po L. Zborowskio mirties 1932 m. jo šeima tapo pagrindiniu dailininko mecenatu. Čia viešėdamas jis bendravo su Ericu Satie'u, Jeanu Cocteau, E. Faure'u ir kitais dažnais šeiminių svečiais. Tai itin svarbus jo kūrybinės evoliucijos tarpsnis – jau subrendęs dailininkas sukuria daugybę puikių peizažų, naturmortų, portretų ir garsių Šartro katedrą vaizduojančių drobių, iš kurių pirmiausia reikėtų išskirti tikrą šedevrą – mėlyname fone nutapytą „Šartro katedrą“ (1933). Šio periodo darbai įtvirtina Ch. Soutine'ą kaip vieną iškiliausių to meto modernistinės pakraipos tapytojų.

1936 m. Ch. Soutine'as apsigyveno naujame bute *avenue d'Orleans* greta Salvadoro Dali, Marcelio Gromaire'o, Chanos Orlovos. Šiuo metu jis sukūrė daug puikių portretų, įstabių naturmortų ir peizažų.

Svarbiausias ir patikimiausias Ch. Soutine'o gyvenimo ir kūrybinės biografijos pažinimo šaltinis yra dailininko kūriniai, kurių lyginamoji ir hermeneutinė analizė atskleidžia daug gelminių jo kūrybos impulsų, slėpiningų meninių vaizdinių atsiradimo prielaidų, ypač turint galvoje, kad Ch. Soutine'as – vienas mįslingiausių XX a. tapytojų. Egzaltuotose Ch. Soutine'o drobėse atsispindėjo slapčiausi dailininko išgyvenimai, psichologinės traumos, svajos, lūkesčiai, nusivylimai, individualios estetiškumo sampratos ieškojimai. Gilinantis į dailininko sukurtų vaizdinių pasaulį aiškėja, kad jo *drobėse, persmelktose nevilties, disharmonijos jausmo, savitai atsispindėjo judaistinio misticizmo poveikis, negatyvi gyvenimiškoji patirtis ir tragiška lemtis, iš kurios geležinių gniaužtų jis nepajėgė išslysti.*

Ch. Soutine'as buvo unikalus, visa dvasia meninei kūrybai atsidavęs intravertas, kuris jautė, jog jo kūrybiniai siekiai nepritampa prie gyvenamojo laiko. Kūrybos polėkis ir menas jam buvo aukščiausios vertybės. Patekęs į Vakarų meno epicentrą – Paryžių, net ir pragyvenęs jame tris dešimtmečius, dailininkas nepajėgė išsivaduoti iš jį slėgusios nykios vaikystės patirties, kita vertus, ir naujoje savo tėvynėje jis jautėsi svetimas, autsaideris. Dailininkas negalėjo pabėgti nuo dramatiško sąmonės skilimo jausmo. Iš čia – *tragiškam modernizmui būdinga pasaulėžvalga, polinkis į dramatiškumą, skausmingą kasdienių išgyvenimų sutirštinimą, siekimas išsiveržti už klasikinės grožį sureikšminančios estetikos ribų.* Dailininko kuriamos vaizdinių sistemos siejasi su kenčiančios „skilusios sąmonės“ savaiminiais svyravimais, skausmo ir prieštaravimų draskomos menininko dvasios išraiška.

Tapydamas Ch. Soutine'as tarsi siekė išsivaduoti iš skaudžios vaikystės patirties. Tačiau per dailininko paskutinį kūrybos etapą Antrojo pasaulinio karo metu išsiskleidusios meninių vaizdinių sistemos rodo, kad to jam nepavyko padaryti. Betgi ar iš viso tai įmanoma? Ar gali menininkas, imlus išorinio pasaulio įspūdziams ir įtakoms, pabėgti nuo skaudžios vaikystės patirties, kurios poveikyje skeidėsi pasaulio pažinimas?

Ch. Soutine'as slėpiningus, iš sąmonės gelmių išplaukiančius potroškius, vidinius išgyvenimus išliejo drobėse. Dailininko kūrybinių ištakų tyrinėjimas yra įdomus uždavinys psichoanalitikams. Ernstas Gerhardas Güse'as 1981 m. paskelbęs esė, skirtą psichoanalitinei Ch. Soutine'o kūrybos interpretacijai, pabrėžė išskirtinį dailininko potraukį į nekrofiliją. Jis pažymėjo, kad dailininko kūriniai yra jį kamavusių psichologinių kompleksų simbolinė išraiška. G. Gü-

se'as apibūdina Ch. Soutine'ą kaip tokį dailininko tipą, kurio meistriškumą lėmė pasirinktas kūrybinis kelias. „Tapybos menas, – rašė psichoanalitikas, – jam pirmiausia yra galimybė išreikšti jį slėgusias psichologines problemas.“ Neatsitiktinai dailininko draugas E. Szittya pabrėžė, kad, jei nori prasmingai „kalbėti apie Soutine'o paveikslus, būtina remtis „tapybos psichologija“, kadangi jo drobės yra ne kas kita, kaip vizijų ir psichologinių būsenų dokumentacijos fragmentai“.

Ch. Soutine'as buvo *įvairialypis menininkas*. Gaivališki, prisodrinti deformacijų, emocijomis spalvomis žerintys paveikslai atspindėjo modernistinį maksimalizmą ir drąsiai laužė klasikinėje dailėje nusistovėjusias estetiškumo, grožio, harmonijos sampratas. Kita vertus, jo drobėse, be specifinių modernistinio stiliaus bruožų, galime pastebėti ir giliau paslėptų judaistinio misticizmo simbolikos apraiškų. Įdėmiau žvelgiant į Ch. Soutine'o drobes ryškėja įvairių klasiškos dailės tendencijų ir kai kurių dailininkų įtaka – išskirtini Rembrandtas, El Greco, Camille'is Corot, Custavas Courbet ir kiti didieji praeities meistrai, taip pat jo epochos dailininkai – Vincentas van Gogh'as, P. Cézanne'as ir Pierre'as Bonnardas.

Tačiau klasiškos ir postimpresionistinės dailės įtaką Ch. Soutine'o drobėms užgožia tragiškam modernizmui būdingas sąmonės skilimas, potraukis į deformaciją, dėmesys deidealizuotiems, už klasiškos estetikos ribų esantiems reiškiniams. Iš čia kyla egzaltuotas tragiškas lyrizmas, savitos, jo drobėms būdingos klasiškos grožio idealo nuvertinimo, netgi bjaurumo estetinio tendencijos. Pabrėžtina, kad Ch. Soutine'o kūrybos pantragizmas ir dramatismas yra toks originalus, kad jį sunku įsprausti į konkrečios modernistinio meno krypties rėmus.

Kūrybos vertė ir tapybos ypatumai

Nusivylimas, abejonės supančio pasaulio prasmingumu, harmonijos triumfo iliuzija – visa tai sudarė Ch. Soutine'o pesimistinės pasaulėžiūros esmę. Jo kūryba persmelkta melancholijos, neišvengiamos katastrofos nuojautos. Neatsitiktinai dailininko kūrinius Waldemaras-George'as traktavo kaip „išraišką neišvengiamos lemties, iš kurios gniaužtų jis nepajėgia išsiveržti“. Ch. Soutine'as savo paveiksluose nulupinėja apsauginį odos sluoksnį ne tik nuo tapomų objektų, bet ir nuo savęs, apnuogindamas nervus, kraujuojančias žaizdas, skaudulius, tragišką gyvenimo patirtį.

Visą Ch. Soutine'o gyvenimą buvo užgožusi kūryba – ji buvo pagrindinis būties modusas, dvasios maistas, tai, be ko jis negalėjo gyventi, jausti pilnatvės. Dailininkas retai buvo patenkintas rezultatais, todėl sunaikino daug savo darbų, ypač ankstyvųjų. Nuo jaunystės metų Vilniuje ir Paryžiuje Ch. Soutine'as, anot M. Kikoine'o ir kitų draugų liudijimų, kaip patrakęs tapė nuo ryto iki vėlyvos nakties, užmiršdamas valgi, viską pasaulyje iki visiško jėgų išsekimo. Neretai, brėkstant naujai dienai ar jau visai įdieniojus, suglebdavo prie molberto, net nusirengęs krisdavo į lovą. Jis, kaip ironizuodavo bičiuliai, maitinosi prasčiau už O. Zadkine'o šunį, tačiau, atrodo, tai nelabai kam rūpėjo, išskyrus kelis artimiausius skurdo draugus.

Ch. Soutine'o kūryba alsuoja užuojauta paprastam, sunkaus darbo nukamuotam ir į socialinio gyvenimo paribius išstumtam žmogui. Išties dailininko paveiksluose, vaizduojančiuose paprastus gatvės, kaimo žmones, daug nerimo, siautulingos, per kraštus besiveržiančios spontaniškos energijos, dramatismo, vidinio

lyrizmo, polinkio į improvizaciją. Jam būdingas dėmesys įvairioms ribinėms, tragiško grožio kupinoms ir ypač negatyvioms žmogiškos būties apraiškoms, pilkos kasdienybės poetikai.

Ch. Soutine'as, kaip gaivališka, deganti kūrybine aistra asmenybė, vieno kinų tapytojo žodžiais, į kūrinį žvelgė tarsi į mūšio lauką, kur teptukas buvo jo kala-vijas, o dažai, linijos, faktūros – pagrindinės kovos priemonės.

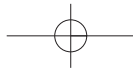
Jaunystėje dailininkas išpažino *impulsyvios, spontaniškos meninės kūrybos koncepciją ir manė, kad parengiamasis darbas tapytojo kūrybinėje dirbtuvėje ne tik nereikalingas, bet yra natūralaus kūrybos proceso kliuvinys*. Nepaisant pagarbos P. Cézanne'ui, jis *nesirėmė išorinėmis schemomis, vengė intelektualizmo žabangų*. Pirmiausia pasitikėjo savo akimis, jauslėmis, spalvų keliamu jausmu, intucija ir profesiniais plastinės tapybos būdais. Kūrybos procese vadovavosi sparnuota Charleso Baudelaire'o formule: „Teptukas mąsto didaus tapytojo rankoje.“

Ch. Soutine'o meninės kūrybos procesas tarsi *pakluso ritmingam kaitos dėsnii*. Dailininkas gaivališkai visa esybe pasinerdavo į kūrybą, tiesiog degė bepro-tiška aistra. Tačiau jo nežabotą kūrybinį pakilimą nuolat keisdavo atsitraukimo, užsisklendimo pauzės – tuomet jis pasinerdavo į muziejų paveikslų studijas ar leisdavosi į chaotiškas klajones Prancūzijos kaimų, miškų keliais, blaškydavosi po Paryžiaus bohemos mėgstamas vietas. Nepajėgdamas galynėtis su iškilu-siomis tapybos ir gyvenimo problemomis, jis krisdavo į neviltį, kamuodavosi, ieš- kodavo paguodos alkoholyje, įniršęs pjaustydavo, draskydavo, užtepavo ar ki- taip naikindavo „nepavykusius“ kūrinius. Į meninės kūrybos procesą dailininkas žvelgė labai rimtai, nes jam tai buvo esminis savo tragiškos egzistencijos pa- teisinimas. Pasaulis Ch. Soutine'ui atrodė skilęs, disharmoniškas, svetimas, o *autentiška kūryba jam buvo vienintelis būdas, išnaudojant talento galimybes, harmonizuoti pasaulį ir pateisinti savo egzistenciją*. *Tragizmas buvo pagrindinė, universali Ch. Soutine'o būties ir estetiškos pasaulio vizijos kategorija*, kuri įvai- riaus būdais ženklino jo geriausias drobes. Atradęs „savo“ temą, Ch. Soutine'as tarsi atgimdavo ir, spinduliuodamas vitališkumu, vėl gaivališkai pasinerdavo į kūrybos procesą, iškeldamas į šviesą naujų gaičių paveikslų.

Kai dailininkas piešdavo, būdavo neramus, blaškydavosi, ypač kai nesisekda- vo surasti tinkamo motyvo ar negalėdavo jo deramai perteikti drobėje. Tuomet jis širsdavo, karštligiškai ieškodavo problemos sprendimo būdo ar pasirinktam motyvui geriausio apšvietimo. Pavyzdžiui, ne vieną kartą piešdamas Vence didįjį medį, žvelgė į jį kaip senovės lietuviai pagonys į dievą. Plenero draugai ir viet- niai gyventojai žinojo, kad, kai dailininkas dirba, geriau prie jo nesiartinti ir ne- sukelti jam įniršio.

Išliko daug legendų, kaip atkakliai Ch. Soutine'as ieškodavo „tikrų“ peizažų, motyvų, kaip, išvydęs portretui įdomų tipažą ar atsitiktinai sutiktą žmogų, už- sidegdavo aistra jį nutapyti. Neretai tokiais atvejais elgdavosi neįprastai – mal- daudavo „auką“, grasindavo, atiduodavo paskutinius skatikus, kad tik pasiektų savo tikslą.

Ch. Soutine'as, skirtingai nei P. Picasso ir M. Chagallas, tapė tik iš natūros, ir tai davė pagrindą kritikams teigti, jog tapytojui trūko vaizduotės, kad jam sveti- ma fantazija. Tokie teiginiai, man atrodo, yra pramanas. Įžvalgiai dailininko akiai reikėjo tiesioginio kontempliacijos objekto, į kurį jis skverbėsi ir per kurį siekė atskleisti vidinę daugeliui neregimą esmę. Tuo Ch. Soutine'as artimas A. Modiglianiui. Ch. Soutine'as nesuprato, kaip galima kurti paveikslą iš vaiz- duotės, atminties ar anksčiau darytų eskizų. *Tapomas objektas jam turėjo būti čia, šią akimirką. Jis turėjo jį jausti, stebėti godžiomis akimis ir priimti kitomis*

jušlėmis, skverbtis į jį ir jį pažinti, o pažinimo rezultatus perteikti plastinėmis meninės išraiškos priemonėmis. Pavyzdžiui, tapant portretus Ch. Soutine'ui buvo svarbiausia ne tikras portretuojamojo veidas, kūno detalės, bet psichologinis asmenybės portretas.

Reikia pabrėžti, kad dailininkas niekada neturėjo atostogų, išskyrus didėjančius ir ilgėjančius dvasinės krizės periodus, klajones po provincijos kaimus ar bohemiškus susitikimus. Gyvenime, kaip minėjome, dailininkas siekė autonomiškumo, vengė apsinuoginti, tačiau kūryboje priešingai – nuolat įvairiais pavidalais išsiveržia į dienos šviesą jo slėpingiausios svajos, potroškiai, nuoskaudos, fobijos, įtampos ir dramatiškos kupinos estetinių idealų, harmonijos paieškos.

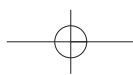
Jis beveik nedarydavo išankstinių etiudų, piešinio. M. Ragono žodžiais, jis „iškart spalvomis atakuodavo drobę, menkai rūpindamasis anatomija. Jam labiausiai rūpėjo išraiška“. Ch. Soutine'ui svarbiausia buvo *vaizduojamojo objekto charakterio, jo būdingiausių bruožų, jį supančios atmosferos, emocinio santykio su vaizduojamuoju objektu išraiška.* *Ekspresyvusis* pradas dailininko drobėse reikėsi susiaurintomis, ištemptomis, deformuotomis, ekspresyviomis elgreikiškėmis figūromis, prailgintais asketiškais veidais. Išblėsus piešinio, siužeto svarbai, pagrindines paveikslu struktūros funkcijas perėmė formalūs plastiniai tapybos aspektai, kurie geriausiai atitiko dailininko spontanišką kūrybos pobūdį. Todėl atsirado laužytų ir verpetuojančių linijų, egzaltuotų intensyvaus psichologinio poveikio spalvų, tapybinių dėmių, savaiminių potėpių išskirtinė svarba.

Tačiau gaivališko prado vyravimas dailininko kūrybos procese nesuteikia pagrindo vienareikšmiškai vertinti Ch. Soutine'ą tik kaip instinktyvų, spontanišką kūrėją. Galima teigti, kad toks plačiai paplitęs menotyrinėje literatūroje požiūris nėra visiškai teisingas. Iš tiesų kūrybos kelio pradžioje dailininkas sukurdavo paveikslą per vieną ar kelis seansus, tačiau brandžius paveikslus tapė su sezanišku kruopštumu, dėl to kūrimo procesas užsitęsėdavo. Kuo toliau, tuo mažiau jis pasitikėjo spontaniškai gautais rezultatais ir vis dažniau po pausių vėl grįždavo prie nutapytos drobės ir dirbdavo.

Bręsdamas Ch. Soutine'as vis aiškiau suvokė tradicijų perėmimo ir muziejinių studijų patirties svarbą, būtinybę mokytis iš didžiųjų meistrų tapybos technikos subtilybių. Tiesioginis sąlytis su praeities meistrų kūryba gerokai pakoregavo jo Vakarų dailės istorijos viziją. Jo bičiuliai pasakoja, kad Ch. Soutine'as dažnai prieš naujų darbų pradžią studijuodavo analogiškus arba artimus savo pirmtakų kūrinius. Kurdamas būdavo įsitempęs ir paniuręs, dirbtuvėje blaškėsi kaip žvėris narve, ypač jei kūrybos procesas ėjo šunkeliais ar nesisekdavo baigti pradėto darbo. Anot Poulette Jourdain, Ch. Soutine'as nemėgo tapyti ant nepriekaištingai baltos, ką tik nugruntuotos drobės. Jam buvo labai svarbu įvairios faktūros, „praeities“ pėdsakai, ar tai, kas „liko“ ant drobės. „Mes pirkdavome, – sako ji, – sendaikčių turguje senus paveikslus, kurių dažų sluoksnius jis grandydavo ir užtapydavo iš naujo.“

Nors Ch. Soutine'as patologiškai bijojo kraujo, tačiau mėgo tapyti įvairių gyvūnų, paukščių, žuvų skerdenas netgi tuomet, kai jos pradėdavo irti ir skleisti nemalonų kvapą. Mėgo tapyti ir uniformuotus personažus, specialiai uniformomis aprengdavo pozuotojus, gal dėl to, kad jos slėpė asmenybę, niveliavo jos unikalumą. Jau minėjome, jog jį traukė ne įprastas pozuojančių asmenų grožis, bet įvairūs nukrypimai nuo normos, žmogaus veido ar jo dalių asimetriškumas, atlėpusios ausys, deformuota nosis, iškreiptas kūnas.

Taigi Ch. Soutine'o drobėse grožis neretai atsiskleidžia per įvairius bjaurumo

pasireiškimus. Bjaurumas jo kūryboje yra dominuojanti, nuolat lydinti būseną, po kurios skraiste slypi ir skleidžiasi sudėtingiausių išgyvenimų gama. Todėl išorinis bjaurumas, įdėmiau į jį žvelgiant, netikėtai sušvinta ir atsiskleidžia kitomis spalvomis. Viena poliarinė kategorija Ch. Soutine'o paveiksluose transformuojasi į kitą ir žėri kontrastiškais emocingomis spalvomis. Dailininko drobių meniniai vaizdiniai atspindi pilką nuožmią kasdienybę: tai niūriomis dramatiškais spalvomis tapomas pasaulis, kuriame gyvena negandų nukamuoti žmonės; tai intensyvus Paryžiaus ar ramus provincijos gyvenimo ritmas; tai sunkaus gyvenimo iškreipti veidai, pavargusios akys.

Ch. Soutine'o kūryboje viešpatauja Franzo Kafkos ir Albano Bergo kūriniais būdinga tragiška atmosfera: daug nerimo, tylaus užslopinto sielos klyksmo, nuožmios dramatiškos gyvenimo tiesos. Žmogiškosios būties tragizmas, kaip ir A. Bergo „Wozeke“, perteikiamas įprastinės harmoningos meninės kalbos laužymu, iš kenčiančios sielos gelmių besiveržiančio tyro lyrizmo protrūkiams. Dvasiškai artimiausi herojai šiems menininkams yra autsaideriai, pažemintieji ir nuskriaustieji. Jie kupini kančios, nusivylimo, kadangi gyvena skurdo sąlygomis, nukamuoti ir paskendę savo išgyvenimų pasaulyje, išvarginti nepriteklių, bejėgiai pakeisti gyvenimą. Juos tarsi persekioja niūrios lemties prakeiksmas, – tai skurdo vaikai, atstumtieji, nerandantys vietos abejingame pasaulyje, tačiau jų povyzose neretai skleidžiasi desperatiški išdidumo protrūkiams, iššūkis lemčiai.

Portretas kaip žmogaus užslėptosios esmės pažinimas

Ch. Soutine'o, skirtingai nei A. Modiglianio, nedomina gražūs žmonės, harmoningos kūno formos, atvirakščiai – jam buvo svarbu, kas neįprasta, kas iškrinta iš pilkos kasdienybės, netelpa į standartus, kas balansuoja tarp bjaurumo ar atšiauraus grožio. Šie konceptualiai skirtingi A. Modiglianio ir Ch. Soutine'o portreto estetikos bruožai aiškiai regimi, pavyzdžiui, 1916–1917 m. A. Modiglianio tapytuose Ch. Soutine'o (1916), Juano Griso (1916), Jeano Cocteau (1916) portretuose, kuriuose daug elegancijos, dvasios artistiško, portretuojami žmonės tarsi pakylėti virš kasdienės buities, supoetinti, išryškinamos jų harmoningos, estetiškai patrauklios savybės.

Ch. Soutine'o požiūris į portreto žanrą iš esmės kitoks. Jo kūrybai visiškai svetimas sentimentalizmas ar realaus gyvenimo idealizavimas, jis nelaukia ir nemato nieko šviesaus. Iš čia kyla išskirtinis dailininko dėmesys tamsioms, nepatrauklioms gyvenimo pusėms, žmonių deformacijoms, grubokai, kupinai kančios egzistencijai. Jis – negailestingas *l'école de Paris* meistras, nepakentęs jokios simuliacijos, tikrovės pagražinimo, buvo tiesus realybės vertintojas. Todėl toks negailestingas jo požiūris į save ir kitus gyvenimo suluošintus herojus. Jo portretuose – iškreipti neišbrendamo liūdesio ir nevilties veidai, liudijantys socialiai angažuotą dailininko estetinę poziciją, daug dramatismo, sutirštintų spalvų, grotesko ir kartu jautraus psichologizmo.

Bene ryškiausiai portretuose išreikštas žmogiškosios būties dramatismas, skilusią sąmonę persmelkiantis disharmonijos jausmas. Portretų galerijoje viešpatauja ne idealūs herojai, o liguisti, traumuoti, gyvenimo negandų, nepriteklių, skurdo, alkio ir sunkaus alinančio darbo nukamuoti antiherojai.

Dailininkui artimiausi tokių portretistų kaip C. Corot ir G. Courbet darbai – tai portretai žmonių, kuriuos būtų galima pavadinti „žemės druska“. Ch. Soutine'o portretų galerijoje, išskyrus menininkų, draugų ir vaikų portretus, dažniausiai vyrauja skurdo iškamuotų bedalių veidai, žvelgiantys į mus iš daili-

ninko drobių neramiais skvarbiais žvilgsniais. Jo herojai – paprasti valstiečiai, vyndariai, piemenys, Paryžiaus konditeriai, mėsaininkai, liokajai, restoranų pasiuntinukai, laisvo elgesio moterys, vargšai vaikai ar netgi valkatos, prostitutės, bepročiai ir kitokie marginalai. Kai Ch. Soutine'as rinkdavosi viešnamiuose ar kitur tinkamus pozuoti modelius, jo abejingas žvilgsnis praslysdavo pro dailių veido bruožų ar figūros žmones; jo dėmesį iškart patraukdavo nestandartinės moterys ar vyrai, kitiems atrode negražūs, netgi atstumiantys. Dailininkas nesidangsto, o drebia žiūrovui į akis rūsčią gyvenimo tiesą, rodo, kaip nuožmus alinantis darbas nužmogina žmogų. Sudramatintais siužetais ir juose veikiančiais kontroversiškais personažais jis neretai apnuogina savo herojų plebėjišką prigimtį, išdidina ir taip nepatrauklias gyvenimo ir žmogaus veido bei kūno puses. Niūrios socialinio gyvenimo realijos ir jas reprezentuojantys įvairūs marginalai bei „išstumtieji“ tiesiogiai siejami su tragiškajam modernizmui svarbiomis *tragiškumo* ir *bjaurumo* kategorijomis, kurios Ch. Soutine'o drobėse įgauna visai kitokią nei klasikinėje dailėje, vos ne sakralinę prasmę. Šiame nužmogintame, dažnai netgi košmariškame, artimame F. Kafkos aprašytam pasaulyje pulsuoja tikro humanizmo, žmogiškumo, užuojautos dvasia. Visiškai nepagrįsti daugelio tyrėjų šiam didžiam menininkui metami kaltinimai, esą jis nejautrus blogiui, melui. Jis pats dramatiškai išgyvena savo herojų tragedijas, ieško kelių į šviesesnę pasaulį.

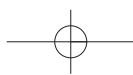
Kokybiškai naujas Ch. Soutine'o portretinės tapybos etapas pradeda ryškėti apie 1919 m., kai jis nutapo keletą portretų: „Pamišusi moteris“ (1919), „Moteris žaliu apdaru“ (1919), „Vyras su kepure“ (1919–1920) ir „Pagyvenusi aktorė“ (1919–1920). Pastarajame portrete į akis krinta ir vėlesniems dailininko portretams būdinga nenatūrali sėdinčios moters poza ir labai neįprastas rankų, tarsi sulaužytų paukščio galūnių, traktavimas. Šiuose portretuose dar tik ryškėja pagrindiniai jo portretinės tapybos bruožai, emociingas ryšys su modeliu, kuris perteikiamas kiek negrabiais potėpiais.

Tačiau netrukus Ch. Soutine'o portretinės tapybos stilistika keičiasi, – atsiranda daug jautresnių spalvų ir vientisesnių plastinių sprendimų. Dauguma po 1921 m. dailininko nutapytų portretų, pavyzdžiui, „Tapytojo Emilio Lejeune'o portretas“ (1921), „Konditeris“ (1921), „Konditeris su raudona nosine“ (1922–1923), rodo išaugusį tapytojo meistriškumą. Dabar jis demonstruoja vientisą kompozicinį sprendimą, atsisako daugelio neesminių detalių. Puikiai sukomponuoti portretai atrodo lyg atlikti vienu kūrybiniu įkvėpimu; juose jaučiamas tapyto manieros šviežumas, meistriškos spontaniškos linijos ir potėpiai. Portrete „Konditeris su raudona nosine“ skaisčiai raudona nosinė ant apdaro atrodo kaip gili kraujuojanti, metafizinės prasmės kupina žmogaus žaizda.

Klasikinis Ch. Soutine'o potraukio deidealizuoti pavyzdys – „Raudonai apsiergusios moters“ (1924–1925) portretas, kuriame nutapyta iškreiptos figūros moteris, didele skrybėle prisidengusi negražų veidą, netaisyklingas akis. Ch. Soutine'as yra didis dailininkas, puikiai suvokiantis meninės tiesos ir gyvenimiškosios tiesos skirtumą. Todėl groteskas, deformacija tampa galinga meninės išraiškos priemone.

1922–1923 m. spontaniškai nutapytame „Groteskiniame autoportrete“ išreikštas savianalitinis, negailestingas ir kartu atvirai pasityčiojantis požiūris į save. Autoportrete į akis pirmiausia krinta didelė nosis, atlėpusios ausys ir milžiniškos lūpos, liguistai sulinkusi figūra.

Stiliaus atžvilgiu labai įdomūs ir neįprasti Ch. Soutine'o braižui yra 1939 m. piešti portretų eskizai, kuriuose vyrauja lankstus, dinamiškas, savaiminis liniji-

nis piešinys. Dailininkas siekia juose perteikti ne išorinį žmogaus veido panašumą, o jo vidų. Šie „psichologiniai“ portretai atskleidžia ne tik dailininko išvalgumą, tačiau dažnai ir ne visuomet aiškiai regimą ryšį su jam labai svarbaus psichologinio portreto meistro Rembrandto kūryba.

Natiurmortas kaip biblinio aukojimo ritualo atspindys

Grožis ir bjaurumas Ch. Soutine'o drobėse nuolat konfliktuoja, konkuruoja, susipina, bjaurumas slegia grožį, siekia jį išstumti į periferiją. Pilka kasdienybė čia sušvinta naujomis dramatiškomis spalvomis. Skirtingai nei Pieterį Breugelį, Heronimą Boschą ar Francisco Goya, dailininko nedomina paradoksali grožio ir bjaurumo dialektika, jo dėmesys sutelktas į deidealizuotą santykį su tikrove, jos grubios poetikos spalvas, už klasikinės estetikos ribų esančių išoriškai negražių meno objektų pasaulį. Matomas liguistas jo potraukis jaučių, triušių skerdenoms, pakabintiems ant kablių paukščiams su beviltiškai išskleistais, jau nepajėgiančiais skristi, palaužtais sparnais. Šis dėmesys ką tik gyvybės požymius praradusiems, dar krauju pasrūvusiems Ch. Soutine'o natiurmortų objektams itin keistai atrodo, kai žinai iš vaikystės atėjusią kraujo baimę, pamatęs jį – jis alpdamo. Krauju aptaškytos įvairių gyvūnų skerdenos ir palaužtais sparnais paukščiai – jie nuo vaikystės jam buvo žiauraus smurto, pažeminimo, prieš kurį jis maištavo iki gyvenimo pabaigos, simboliai – Ch. Soutine'o drobėse įgauna simbolinę, vos ne apokaliptinę prasmę.

Ch. Soutine'ą Louvre žavėjo vienas skaisčių raudonos spalvos atspalvių nutviekstas Rembrandto paveikslas, kuriame buvo vaizduojama šviežia buliaus skerdena. Šio paveikslo spalvų, faktūrų, formų, raudonos spalvos atspalvių, mėsos audinių perteikimo atšiaurus grožis ir dramatiškumas jį tiesiog pavergė ir įkvėpė variacijoms šiais siužetais. Paveikslas tarsi atvėrė jam būties tragizmą – Rembrandto drobėje jis išvydo balansavimą tarp mirusios ir dar gyvos, pulsujančios nervais, krauju, materijos. Amžina gyvybės ir mirties metamorfozių tema šiame natiurmorte jam atsiskleidė naujomis, netikėtomis egzistencinėmis prasmėmis. Paveikslas ilgam visiškai užvaldė Ch. Soutine'ą ir jis pasinėrė į naują modernistinės estetikos dvasia pagrįstos šios temos reinterpretaciją.

J. Lipchitzas pasakoja, kad, persikėlęs gyventi į naują, šviesią dirbtuvę Saint Gothard'o gatvėje, Ch. Soutine'as ilgai kamavo L. Zborowskį, prašydamas realizuoti seną svajonę – nupirkti ką tik paskersto jaučio skerdeną natiurmortų serijai tapyti. Tokią skerdeną jis matęs Rembrandto drobėje. L. Zborowskis ilgai spyriojosi, mėgino dailininkui įpiršti mažiau kainuojančias triušio ar avies skerdenas, tačiau Ch. Soutine'as nenusileido. Jam reikėjo daug didingesnio, jo talento mastą atitinkančio mėsos kalno. Kai vis dėlto po daugybės prašymų šis noras pagaliau buvo patenkintas, jis tiesiog spindėjo iš laimės. Kaip pakvaitęs nėrėsi į darbą, vartė skerdeną, tapė ją išryškindamas vis naujas detales. Šioje 1925 m. natiurmortų serijoje jis siekė ne tik perteikti jautriausius krauju pasrūvusios masės spalvų atspalvius, bet ir išryškinti skerdenos vidinę struktūrą, kaulų, riebalų, ląstelių sluoksnius ir kūno gyvybę palaikiusią vos ne mistinę prasmę jam įgavusių venų, kapiliarų, kraujagyslių sistemą. Ch. Soutine'ą domino skaisčios, įvairių atspalvių raudonos spalvos energetinė emocinio poveikio galia. Jis negalėjo atsisveikinti su šiuo per didžiausius vargus įgytu turtu net tada, kai mėsa per mėnesį pajuoduodavo, nuo jos sklisdavo bjaurus kvapas, kai vis sunkiau būdavo apsiginti nuo skerdeną apsėdusių musių pulkų, kurias baidė Paulette Jourdain. Kai skerdena prarasdavo spalvas, dailininkas atsinešdavo iš skerdyk-

los šviežio kraujo ir pildavo ant jos. Šis kraujas skverbėsi į apatinį butą, nuo gendančios mėsos kvapo sukilo kaimynai, kurie kvietė policiją ir sanitarines tarnybas, tačiau dailininkas ir toliau tapė, visomis išgalėmis gindamas sunkiai užkariautą pūvančios mėsos kalną. Taip gimė daugybė šio natiurmorto versijų.

Potrakis prie įvairių skerdenų ir skaistaus kraujo spalvai, kuri nuolat sušvinta daugelyje geriausių Ch. Soutine'o drobių, įgauna kokybiškai naują, vos ne metafizinę prasmę, lyginant su mažųjų olandų darbais, kuriuose medžioklės trofėjai ar sultingi kumpio gabalai dažniausiai tėra malonus akiai natiurmortas, demonstruojantis vaisėmis nukrauto stalo gausą ir įvairovę. Šiuo atžvilgiu Ch. Soutine'as iš tikrųjų daug artimesnis Rembrandtui, kurio drobėse pirmiausia iškyla kitoks – egzistencinis – požiūris, tai yra gyvenimo ir mirties metamorfozių dramatiškumas. Kita vertus, dėmesys krauju pasrūvusiam pasauliui galėjo būti stichinis pasąmonės protestas prieš smurtą, iš vaikystės paveldėta mįslingo biblinio aukojimo ritualo baimė.

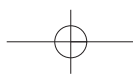
Dauguma Ch. Soutine'o natiurmortų, meistriškai vaizduojančių, pavyzdžiui, asketiškų, didžiulių, tuščių stalų fone kelias varganas silkes, daržoves ar vaisius, tarsi pasąmonės lygmenyje apeliuoja į jo vaikystės ir pirmųjų gyvenimo metų Paryžiuje neišbrendamą skurdą, nuožmų nuolatinio alkio jausmą, kai visai šalia spalvingais šio miesto bulvarais ir gatvėmis nerūpestingai šmirinėja galybė sočių, gyvenimo malonumais pertekusių praeivių ir miesto svečių. Patetiškas trijų pilkų silkių vaizdas ant didelio stalo primena tuos jaunystės laikus, kai Vilniuje taip „turingai“ apkrautas stalas simbolizavo sočias dienas. Silkės, česnakas, agurkas ir kiti vargano žmogaus buities atributai Ch. Soutine'o drobėse *įgauna kone kosminę metafizinę prasmę, priverčia susimąstyti apie socialinę prarają tarp skurdžių ir turtuolių*. Dailininko draugų prisiminimuose apie jo gyvenimą Paryžiuje kaip niūrūs vaiduokliai praslenka nykaus skurdo ir alkio motyvai, kai vėlyvą naktį atsikvošėjęs po tapymo alkanas Ch. Soutine'as belsdavosi į visas „Avilio“ duris, prašydamas nors menko duonos gabalėlio, ar kaip elgeta valandomis stovėdavo prie kavinių ar barų, laukdamas išmesto kąsnelio.

Paskutiniai gyvenimo ir kūrybos metai

1937 m. Ch. Soutine'as susipažino su tremtine iš Vokietijos Gerda Groth, meno pasaulyje labiau žinoma kitu – Mademoiselle Garde – vardu. Dailininkas jau gyveno Paryžiuje, Orleano aveniu, bute su šviesia dirbtuve, o vėliau, 1938 m., su Garde persikėlė į Villą-Seurat. Tuomet jam jau prasidėjo vis aštrėjančios ir nesibaigiančios problemos dėl skrandžio opos. Šiame gyvenimo tarpsnyje Ch. Soutine'as bendravo su skulptore Ch. Orlova, poetu Blaise'u Cendraru, kompozitoriumi Eriku Satie ir garsiu amerikiečių rašytoju Henriu Milleriu. Mademoiselle Garde buvo eilinė tapytojo gyvenimo meilė, ir jis neslėpė aistros. Juos tikriausiai suartino praradimų atmintis ir skausmingi praeities išgyvenimai. Garde suėmimas ir išvežimas į koncentracijos stovyklą Ch. Soutine'ui buvo skaudus likimo smūgis. Karo metais jis rašė jai meilės kupinus laiškus.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą, apie 1938 m., Ch. Soutine'ui prasidėjo eilinė sunki krizė, kurią pagilino Europoje po Miuncheno sąmokslą didėjanti neišvengiamos katastrofos nuojauta, ypač stebint Italijoje, Ispanijoje ir Vokietijoje vykstančius procesus, kurie sunkiai slėgė žydų kilmės intelektualus ir menininkus. Dailininką kamavo vis dažniau pasikartojantys skrandžio opos skausmai, kurie versdavo jį, kaip ir jo herojus drobėse, raišyti iš skausmo.

Kai iškilo karo grėsmė, jam buvo pasiūlyta išvykti į JAV, tačiau dailininkas

liko naujoje tėvynėje. Karo pradžioje ir per okupaciją nuo 1939 m. kartu su Garde Ch. Soutine'as daugiausia gyveno Civry-sur-Serein provincijoje, apie 200 km. nuo Paryžiaus, bijodamas pakliūti į nacių konclagerius daug kartų keitė gyvenamąją vietą.

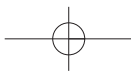
Tuomet sukurti peizažai yra persmelkti artėjančios katastrofos nuotaikų. Puikiu šio dramatiško gyvenimo tarpsnio atspindžiu galime laikyti paveikslą „Vėjuota diena“ (1939), kuriame viskas apimta siautulingo vėtros sukuriu. Pirmame drobės plane meistriškai nutapytas galingos vėtros lenkiamų medžių guotas audringo dangaus fone. Kitame paveiksle „Vėtros gairinamas medis“ (1939) pasirinktas lokalesnis tą pačią dramatišką temą – medžio kovą su galinga stichija – interpretuojantis motyvas.

1940 m. sausio 29 d. laiške iš Cuvry draugui W. Groghui jis praneša: „Aš palikau pas poniją Claire vieną Modiglianio piešinį kartu su kitais savo piešiniais. Tu pasiimk juos, jei mane ištiks nelaimė.“ Netrukus jo rusvaplaukė gyvenimo draugė, bėglė iš Vokietijos, buvo areštuota ir žuvo nacių konclagery. Ch. Soutine'as, kad išvengtų draugės likimo, kaskart buvo priverstas su padirbtais dokumentais keisti gyvenamąją vietą.

1940 m. gegužę dailininkas suartėja su buvusiu siurrealistu Maxo Ernsto žmona Marie Berthe Aurenche, kuri kartu su juo gyveno likusius trejus metus. Iš pradžių jie slapstėsi pas jos draugus Paryžiuje, vėliau – įvairiuose provincijos kaimeliuose, daugiausia Champigny, esančiame netoli Turo miesto. Tuo metu jis išgyveno paskutinį kūrybinio pakilimo tarpsnį. Nepaisydamas silpstančios sveikatos, Ch. Soutine'as tapė mėgstamus peizažus, didelius medžius, gyvūnus ir vaikus. Iš to periodo išskirtini sodriomis spalvomis ryškiais potėpiais nutapyti paveikslai „Kiaulės“ (1941–1942), „Champigny peizažas“ (1942–1943). Šiose, be abejonės, geriausiose jo drobėse spalvos tamsėja, tačiau ir tamsiame fone skleidžiasi neįtikėtina emociškos žalios spalvos atspalviai, įsiliejantys į kitų spalvų erdves.

Vėl atgimsta Ch. Soutine'o didelių medžių nostalgija, juos daugybę kartų tapė Vence ir Cerete. Šį tapytojo kūrybinio pakilimo tarpsnį vainikavo nuostabūs, gilios prasmės prisodrinti peizažai. Juose vis labiau jaučiamas grėsmingos apokaliptinės audros alsavimas, audros, kuri savo siautulingais sukuriuiais griaua harmoningą pasaulį, neša į jį nerimą. 1942 m. Ch. Soutine'o kūryboje vyrauja dėmesys didingam medžiui („Didelis medis“, 1942) ar medžių guotams. Tai peizažai, išnyrantys iš pasąmonės gelmių – vaikystės atminties. Jis intuityviai siekė kompensuoti vaikystės praradimus, išsiveržti iš niūrios prisiminimų patirties. Tikriausiai todėl vėlyvuosiuose Ch. Soutine'o kūriniuose spontaniškai išsiliejo jo jaunystės vaizdai, motyvai. Iš čia dailininko švelnios nostalgijos jausmais nuspalvintas požiūris į savo gyvenimo pradžią – ją simbolizuoja jo paveiksluose kelyje išnyrančios mergaitės ir berniuko figūros, kurias nuo galingų vėtros šuorų saugo galingų medžių eilės šalia kelio. Šiuose kūriniuose, kaip ir daugelio kitų litvakų drobėse, atsispindi prarastosios tėvynės ilgesys, savo ištakų paieškos.

1942 m. Ch. Soutine'as pirmą kartą netikėtai prisiliečia prie anksčiau jam atrodžiusios svetimos motinystės temos. Jis sukuria paveikslus „Motinystė“ (1942), „Močiutė su vaiku“ (1943). Artėjant jo gyvenimo pabaigai, vėl iškyla vaikystę supę įvaizdžiai ir prisiminimai. Elegiškomis spalvomis nutapytoje „Motinystėje“ pirmiausia į akis krinta ne tarsi nutolusi motinos figūra, o miegančio, suglebusio, lyg su palaužtu kaklu ir sparnais paukščio – mažo berniuko figūra. Jau nėra užuominų į groteską – čia dvelkia nerimo, skausmo, praradimo nuotaika. Dvi greta nutapytos figūros yra lyg atskirtos viena nuo kitos neregimos, neįveikiamos sienos. Anot dailininko dukterėčios Ninos Furapontovos, motina,

močiutė ir sesuo buvo vieninteliai šeimoje žmonės, su kuriais jis artimiau bendravo, tačiau ir jos nepajėgė apginti vaiko nuo tėvo ir vyresnių brolių ortodoksinių nuostatų tironijos.

Paskutinius savo gyvenime Naujuosius metus neprognozuojamo elgesio Ch. Soutine'as sutiko Paryžiuje, surengęs draugams dailininkams improvizuotą hepeningą. Savo būstą užleido įvairioms keistoms, varganoms, tarsi iš jo drobių atkeliavusioms, visur šmirinėjančioms senutėms. Jas negausiems lankytojams pristatinėjo kaip tolimas giminaites.

1943 m. rudenį vėl atsiliepė badavimo metais užgyventos ligos, – prakiuro žarnynas. Po eilinės krizės į Paryžiaus kliniką Ch. Soutine'ą atvežė rugpjūčio 7 d., bet jau pavėluotai – nieko negalima buvo padaryti. Skubiai atlikta operacija nebepadėjo. Dailininkas mirė rugpjūčio 9 d., sulaukęs vos penkiasdešimties, su svetimais padirbtais dokumentais. Palaidotas Monparnaso kapinėse. Į paskutinę kelionę paskui karstą nacių okupuotame Paryžiuje ėjo tik keli žmonės, tarp kurių buvo prancūzų modernistinio meno korifėjai P. Picasso, J. Cocteau ir Maxas Jacobas. 1960 m. greta jo buvo palaidota ir paskutinė genialaus litvakų dailininko gyvenimo draugė Marie-Berthe Aurenche.

PETRAS BRAŽĖNAS

**Prasisklaidžius
„šėtono apžavams“**

Pristatydamas skaitytojams naujausią savo romaną „Šėtono apžavai“, Grigorijus Kanovičius prasitarė, kad tai esąs paskutinis jo keletą dešimtmečių pasakotos Lietuvos žydų istorijos puslapis. Kadangi romaną jau buvau perskaitęs, pusbalsiu suabejojau tokiu pareiškimu. Instinktyviai. Pasąmonė, matyt, pakuždėjo, kad rašytojo atidengtas toks istorinės tautos patirties karjeras, kurį išsemti iki galo ne tik vienam kūrėjui, bet ir didesniam jų būriui paprasčiausiai neįmanoma. Kaip ir neįmanoma įsivaizduoti, kad garbingo amžiaus sulaukęs rašytojas staiga pakeistų ilgamečių kūrybinių išskojimų kryptį. Vėliau instinktyvią abejonę sustiprino kitokio pobūdžio prie-

Grigorijus Kanovičius. ŠĖTONO APŽAVAI. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 238 p.

laidos: pagrindinės prozininko temos atžvilgiu romanas lyg ir niekuo esmingai neišsiskiria iš visos jų serijos, kai kuriais motyvais siejasi su ankstesniaisiais, o žydų istorijos ar įvykių chronologijos atžvilgiu netgi grįžta keletą dešimtmečių atgal, palyginus su nūdienu, kuri dominavo „Žydų parke“ arba „Nukirstų medžių šlamėjime“. Kodėl tad kaip tik šiam romanui turėtų tekti baigiamojo akordo funkcija?

Taip bemažstant darėsi vis aiškiau, kad visa šita „argumentacija“ niekam nereikalinga: rašytojas galėjo tik nesąmoningai „pagąsdinti“, o tu, per tris dešimtmečius įpratęs reguliariai, kas treji ketveri metai grįžti prie unikalios mūsų literatūros reiškinių, galėjai ir be reikalo sunerimti, kad tokių sugrįžimų daugiau nebebus. Apie unikalų mūsų literatūros reiškinių – *Lietuvoje gyvenantį, bet rusiškai rašantį žydų* rašytoją ir jo kūrybą – kadaise, gal trilogijos „Žvakės vėjyje“ metais, esu rašęs, bet dabar vieną aplinkybę tenka patikslinti: G. Kanovičius jau keliolika metų gyvena Pažadėtojoje žemėje, ir savinimasis jo kūrybos, kaip „mūsų literatūros“ reiškinių, kai kam gali pasirodyti ne itin motyvuotas. Kad ir kokių argumentų šiuo klausimu išgirsčiau, lieku prie savo nuomonės: pasikeitė tik rašytojo gyvenamoji vieta – visa kita liko kaip buvę. Rašytojas tebetęsia savąją Lietuvos žydų istoriją, kiekvieną naują kūrinį pristatydamas Lietuvos skaitytojui, o tuose kūriniuose ne tik nuolat sugrįžta prie šimtmečiais kartu gyvenusių lietuvių ir žydų santykių, bet bene drąsiausiai ir objektyviausiai (kiek iš rašytojo to galima laukti ar pageidauti) atidengia skaudžias, randais iki šiol neapsitraukusias abipusių nuoskaudų žaizdas, kurias paliko „šėtono apžavų“ metai. Kaip tik dėl tos „šėtono apžavų“ reikš-

mės naujusias romanas ir gali būti laikytinas išskirtiniu: nė viename ankstesniame meninis objektyvas nebuvo sufokusuotas taip, kad aprėpdamas istoriškai bene patį trumpiausią laiką – pačią ketvirto dešimtmečio pabaigą ir penkto pradžia, tuo pat metu išryškintų tragiškiausius dviejų tautų gyvenimo momentus ne tik XX amžiaus, bet ir tūkstantmetėje jų istorijoje.

Visi Dievo perspėjimai ir baismės, siųstos žydų tautai ir Senojo Testamento laikais, ir naujaisiais amžiais, nublinksta prieš holokausto siaubą, visos okupacijos, aneksijos, tremtys, katorgos, emigracijos, tekusios kad ir trumpesnę istoriją turinčiai lietuvių tautai, taip pat sunkiai palyginamos su tuo fizinių ir dvasinių netekčių mastu, kurį jai teko išgyventi per tragiškąjį dvidešimto amžiaus vidurio penkmetį. Tokia retoriškos minties invazija ne itin dera prie G. Kanovičiaus romano pasakojimo intonacijos, tačiau bent jau skliaustuose ji paliktina dėl to, kad, sekdamas individualius, kartais tiesiog kamerinius rašytojo vaizduojamų mažųjų žmonių likimus, negali negirdėti juos negailestingai malančių istorijos girnų gaudesio.

Tokių jausmą, beje, esame išgyvenę skaitydami ir ankstesnius rašytojo romanus. Tad kuo gi „Šėtono apžavai“ pratęsia, kiekybiškai papildo tai, kas jau buvo išryškėję rašytojo kūryboje, ir kuo ją kokybiškai praturtina? Pirmiausia, žinoma, patraukia ir įtraukia pažįstama prozininko žodžio stichija, jo individualus ir su niekuo kitu nesusipainiojamas stilius, beje, laukiantis platesnio tyrinėjimo, čia apibrėžtinis bent keliais būdingiausiais bruožais. Bene daugiausia esame skaitę rašytojo romanų, prasidedančių paprastomis buitinėmis scenomis, šmaikščiais, lakoniškais dialogais, taupiais veiksmo vietos eskizais ir tik vėliau iš lėto gramzdinančių į individo išgyvenimų, bendruomenės nacionalinės bei socialinės patirties gelmę, išvedančių į reikšmingų istorinių asociacijų erdves. Šį kartą pasirenkamas kitas kelias.

Bus, tiesa, romane ir tų šmaikščių, Biblijos ir liaudies išminties pritvinkusių dialogų, bus skaidraus, lakoniško, dinamiško pasakojimo, bus taiklių personažų charakteristikų, bet prieš tai teks perskaityti du pirmuosius romano puslapius ir perskaityti ne vieną, bet kelis kartus, apdairiai apsiginklavus pieštuku ir popieriaus lapu. Tam, kad suvoktum, kas ta dvigubu Danutos-Hadasos vardu pavadinta herojė, kurios linija ir prasideda, ir baigiasi romanas, kuriai paskirti du iš aštuonių jo skyrių. Nėra galimybės nei pacituoti, nei perpasakoti tų dviejų puslapių, nes citata atimtų pusę recenzijai skirto ploto, o perpasakojimas – gal net dar daugiau. Tačiau įsigilinti į tuos du puslapius verta ne tik dėl to, kad laisviau nardytum siužeto vingiais, bet ir kad galėtum stebėdamasis gėrėtis meninio teksto informatyvumo galimybėmis.

Romane taip sudėlioti istoriniai ženklai, kad per keturias pastraipas esi nukeliamas net į caro Nikolajaus Antrojo laikus, kuriuose šmėkšteli ir Vilniaus žandarmerijos šešėlis, ir Lietuvos, Lenkijos bei Gudijos bendras likimas, ir grąžinamas į *vaizduojamąją nūdieną* – keturiasdešimtuosius, atpažįstamus iš smulkutės detalės – raudonžvaigždės kepurės. Čia rūpestingai nužymėtos veiksmo vietos ribos ir erdvės, kuri aprėps ir Danutos „gimtąją palivarką prie Smurgainių“ Gudijoje, ir „gūdžią Žemaitiją“, ir Vilnių, ir Maskvą, ir nebe pirmą kartą rašytojo kūryboje sutinkamus Miškinius. Čia stipriau, negu kada nors anksčiau, nuskamba žydus ir krikščionis amžiais skyrusių religinių įsitikinimų motyvas ir visus tabu laužančios draudžiamos meilės apoteozė. Čia nubrėžiama aštriakampė Danutos-Hadasos likimo linija, išryškinanti ir kilmingą prigimtį, ir krikščionišką bei patriotinį auklėjimą, ir netramdomų aistrų gaisrą, ir su pavainikiu sūnum vietos nerandančios klajūnės dalia, ir slapčiausių svajonių įsikūnijimo sulaukusios motinos džiaugsmą (sūnus

išėjo į didelius viršininikus). Ir net tokiam informatyviame tekste išlieka G. Kanovičiaus prozai būdingos humoro, ironijos gaidos.

Novatoriškiausias „Šėtono apžavų“ bruožas, mano supratimu, yra kūrinio veikėjų ansamblis: visuose ankstesniuose rašytojo romanuose, nors veiktumas dažniausiai vykdavo Lietuvoje, lietuvių veikėjų buvo neproporcingai mažai. Asmeninėje patirtyje neturėdamas autentiškesnio lietuvių ir žydų sambūvio vaizdo, jį buvau susikūrus iš vaikystėje girdėtų pasakojimų ir man vis atrodė, kad dviejų tautų žmonių ryšių būta artimesnių, aktyvesnių, glaudesnių, nei juos rasdavau Kanovičiaus prozoje. Prisimenu rašytojo komentarą šia tema, kurio esmė buvo tokia: kiekvienas juk žiūrim iš savo „kampo“. Galiu paliudyti, kad mano „matymo kampą“ pokalbiai su rašytoju, ypač vienos vasaros pokalbiai Nidoje, yra gerokai praplėtę. Aš, suprantama, atsilyginti tuo pačiu negalėjau, bet skaitydamas „Šėtono apžavus“ ne kartą autoironiškai pagalvodavau, kad rašytojas išsivertė ir be mano „pagalbos“. Bet kažin kas čia vis dėlto bus įvykę. Gal tie du pastarieji dešimtmečiai, kai apie viską ėmėm atviriau ir dramatiškiau kalbėti, reikalavo požiūrio korekcijų? Gal gimtosios žemės vizija iš kito pasaulio krašto pasirodė kiek kitokia? Aišku viena: *žydų gyvenimą Lietuvoje*, jų rūpesčius ir problemas, stovėjusias pirmame ankstesniųjų romanų plane, dabar pakeitė *bendros žydų ir lietuvių problemos*, abi tautos užgriuvusios raudonojo ir rudojo šėtonų apžavų metais.

Kaip dera tikram menininkui, G. Kanovičius nesileidžia nei į politinį, nei į publicistinį, nei į istorinį dialogą, kuris jau dešimtmečius vyksta ir tikriausiai dar dešimtmečius vyks praturtėdamas faktais, skaičiais ir interpretacijomis, bet neretai, deja, nusileisdamas ir į primityvų gatvės lygį, kuriam būdinga ksenofobija, kategoriškas kaltųjų ir nekaltųjų, aukų ir budelių skirstymas. Rašytojas pri-

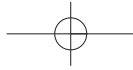
pažįsta tik meninį dialogą, takoskyras ir antinomijas išvelgia ne tarp tautų, rasių, religijų ar luomų, o individo sąmonėje, pačioje žmogaus prigimtyje, kiekvienu atveju skirtingai imlioje laiko nešamų idėjų užkratui.

Skirtingais idėjiniais virusais infekuotųjų romane yra ne vienas: pirmausia – senas revoliucionierius pagrindininkas Meilachas Blochas, besididžiuojąs pažintimi ir net draugyste „su pačiu Stalinu“, tragiškojo 1940-ųjų birželio dienomis sėdantis į burmistro Tado Tarailos, kuris „patraukė į Tilžę ar į Berlyną pas vokiečius“, kėdę. Iš siuvėjo pameistrio iki okupacinio režimo aktyvistų „išauga“ Gedaljės Bankvečerio žentas ir Danutos-Hadasos sūnus Aronas. Ūkininko Lomsargio namuose nuo tremties pavojaus pasitraukusio šeimininko ieško Povilas Genys ir Luka Andronovas. Tikras aktyvistų internacionalas.

O kai po metų, mėnesio ar savaitės viskas keičiasi, atsiranda ir nauji dienos herojai. Po pirmųjų vokiečių bombų sprogimų Meilachui Blochui išdūmus Maskvos pusėn, į savo vietą grįžta Tadas Taraila; kitas to paties Bankvečerio pameistris Juozas užsiriša ant raskovės baltą raištį ir imasi veiklos, dėl kurios šitas raištis jau amžinai asocijuosis su žydšaudžio įvaizdžiu.

Nė vienam iš jų, išskyrus Juozą, autorius romane neskiria reikšmingesnio vaidmens: jie kuriami kaip tam tikros emblemos, geriausiai atveju – kaip marionetinės figūros. Jų vidus tuščias, o jeigu ir subarška kas, tai tik vienos dienos šūkliai. Ir pasakotojas jų atžvilgiu aiškiai laikosi atstumo, lyg saugančio nuo infekcijos. Šykšti informacinė nuoroda, neslepama ironija, perauganti į sarkazmą, karikatūriškas piešinys – tai pagrindinės priemonės, skirtos abiejų okupacinių režimų talkininkams vaizduoti.

Remdamasis visiškai kitais meniniais principais (harmoningai kontrastuojančiais su ką tik paminėtaisiais, bet negriaunančiais vieningos pasakojimo sistemos), vaizduoja žmones, gyve-

nančius ne pagal trumpalaikių idėjų ar ideologijų diktuojamas taisykles, o pagal ilgaamžių tradicijų suformuotas moralines nuostatas. Šią mintį galima pagrįsti meniniais Miškinių siuvėjo Gedalės Bankvečerio ir Juodgirių ūkininko Česlovo Lomsargio paveikslais.

Reikėtų iš naujo perverti G. Kanovičiaus romanus, kad galėtum suskaičiuoti visus juose nupieštus siuvėjo portretus. Kai kada, jei atmintis neapgauna, jie turi net tą patį vardą ar pavardę. Bet svarbiausia ne siuvėjo portretų skaičius ar vardai, o jų charakterių esmė, kurią galėtume nusakyti kaip sąžiningą tarnavimą žmonėms, ištikimybę savo profesijai, meistriškumo pasiekusio amatininko orumą, net išdidumo jausmą. Gražų sentencijų rinkinėlių galima būtų sudaryti vien tik iš G. Kanovičiaus sukurtų siuvėjų replikų, išsprūdusių dialoguose ar tiesiog šiaip pasakytų valandų valandas minant „Zingerio“ pakoją. Esama čia ir iš Biblijos laikų atėjusios išminties, ir ilgametės amatininko patirties padiktuotų išvadų, ir nuotaikingų seno linksmo žydo pašmaikštavimų. Tie išminties perlai nėra tik siuvėjų privilegija – aforizmais mąsto daugelis rašytojo sukurtų personažų. Girdėjau nuomonių, kad taip mąstančių gal net per daug. Nesiiimčiau ginčytis, jei kalbėjimą aforizmais laikytume tik meninio charakterio individualizavimo priemone. Teisingiausia būtų kalbėti apie prozininko stiliaus savybę, leidžiančią atpažinti G. Kanovičiaus tekstą net tuomet, jeigu kitų individualių ženklų (pavyzdžiui, į sąmonę įstrigusio personažo vardo) jame ir nebūtų. Bet dėmesys siuvėjo išminčiai vis dėlto laikytinas išskirtiniu. Tam, atrodo, yra ir biografinių prielaidų. Iš vyresnio amžiaus vilniečių yra tekę girdėti, kad G. Kanovičiaus sukurtuose siuvėjų paveiksluose jie atpažįstą ne vieną rašytojo tėvo broožą. Jeigu menininko išmonė ir iš tiesų rėmėsi tokia autentiška patirtimi, tai jam tik garbė. Kad ir koks būtų gyvenimiškos tiesos ir menininko

išmonės santykis, vieną išvadą darytume be didesnių abejonių: siuvėjo Gedalės Bankvečerio ir jo literatūrinių pirmtakų paveikslais pastatytas gražus žodžio paminklas rašytojo tėvui ar bent jo profesijai, mažų mažiausiai – taikiausios žmogui. Prisiminkime vieną kitą panašų charakterį ir iš lietuvių literatūros klasikos – bent jau Motiejaus Valančiaus Palangos Juzę ar siuvėją Krizą iš Petro Cvirkos „Meisterio ir sūnų“. Tai ne aliuzija į literatūrinę genealogiją, nors nieko smerktina tokioje aliuzijoje ir nebūtų. Tačiau meninio paveiklo genealogijai ar lyginamajai analizei daug parankesnis būtų kitas romano veikėjas – ūkininkas Česlovas Lomsargis, kuris prašyte prašosi palyginamas su Jono Avyžiaus senuoju Džiugu, Gedimino tėvu, ar Keršiu („Sodybų tuštėjimo metas“), su Vytauto Bubnio Andriumi Marčiulynu („Alkana žemė“) ar Marčiumi Kreivėnu („Po vasaros dangum“), su kai kuriais Jono Mikelinso ar Mykolo Sluckio romanų veikėjais.

Palyginimams čia rastume ne vieną tinkamą romano motyvą: bernas, saminys veda nemylimą, dažniausiai vyresnę, senmergystei dėl įvairių priežasčių pasmerktą, stambaus ūkininko dukterį, kaip kompensaciją gaudamas žemę, o kitokios kompensacijos viltis atidėdamas tolimai ateičiai; istorinių pervartų laikais žemė iš patikimiausios atramos gyvenime kartais tampa prakeikimu; kad ir koks laikas būtų, žemdirbys turi dirbti žemę ir jos vaisiais maitinti ne tik save ir kitus; visi turtai tampa Beverčiai, jeigu jais negali dalytis su mylimu žmogumi. Iš tokių situacijų formuojasi dešimtys romanui taip reikalingų trikampių, kuriuos tyrinėdamas literatūros kritikas gali rasti įdomių dalykų.

Skaitytojas, perskaitęs „Šėtono apžavus“, gali pagrįstai suabejoti, ar šie motyvai vienodai taikytini visiems paminėtiems kūriniams. Žinoma, ne. Dažniausiai ne. Ir jau visiškai ne, jeigu kalbėsime apie šio romano meilės trikampį ir ypač tą jo „kampą“, kurį

užima Gedaljės Bankvečerio jaunėlė dukra Eliševa, įtikėjusi savo misija grįžti į protėvių žemę Palestiną ir išiprašiusi į Lomsargio ūkį samdine, kad išmoktų čia viso to, ko prireiks Pažadėtojoje žemėje. Ne dėl sirguliuojančios žmonos mirties tyliai laukiančio Lomsargio ir jo hektarų čia atsidūrė Eliševa, ir net pavyduliuojanti Pranė Lomsargienė klastingais keitinimais įtaria ne ją, bet savo vyrą. Ir domina mus ne šie įtarinėjimai, o naujas literatūroje istorinės lemties bei individų likimo supynimo atvejais: keturiasdešimtųjų vasara juodu brūkšniu perbraukia Eliševos svajones apie Pažadėtąją žemę, keturiasdešimt pirmųjų vasarą Lomsargiui tenka bėgti iš gimtosios ir taip pat viltimis apipintos Juodgirių erdvės, kad neatsidurtų neaprėpiamose Sibiro platybėse. Bet ir birželio dvidešimt antrąją nukritusios vokiečių bombos, lyg ir nuvijusios šalin nuo Česlovo galvos Sibiro grėsmę, iškelia naują pavojų: žinia, kas laukia žydų ten, kur įžengė Hitlerio kariuomena, yra jau nebe gandas, tačiau žiauri realybė. Tikrai pavykusi meniniu autoriaus sprendimu galima laikyti tą Česlovo Lomsargio dvasinės sumaišties atodangą, kurioje lyg gilaus karjero šlaite matyti patys prieštaraujanti jo jausmų bei išgyvenimų sluoksniai: neišsakyta, nors jau senokai puoselėjama meilė, ateities baimė, taip pat egoizmo kirminas ir sąžinės balsas.

Dar tragiškesnė psichologinė Eliševos būseną, kai žmogiškai suprantamas savisaugos instinktas verčia ją, tautiškai apsisprendusią žydę, tegu ir labai pasyviai, priimti katalikų krikštą, kai likimas nepalieka laiko pasidžiaugti tikra duobkasio Jokūbo (beje, taip pat įdomaus meninio charakterio – ir kaip Jokūbo šiame romane, ir kaip pasikartojančio duobkasio paveikslu kituose romanuose) meile, kai pagaliau iš sunkios alternatyvos – galimo asmeninio išsigelbėjimo ir susitaikymo su visos genties likimu – pasirenkamas pastarasis.

Nepelnytai mažai šioje recenzijoje

liks pasakyta apie Danutą-Hadasą, iš katalikiškai, gal net antisemiškai auklėtos kilmingos Gudijos lenkų panelės virtusios žydo vaikų motina, naiviai besididžiuojančia abejotina vieno sūnaus (jau minėto Arono) karjera ir pasirengusia lyg tigrė ginti nuo pavojų antrąjį – duobkasį Jokūbą. Daug ryškių, įsimenančių bruožų įkūnyta Danutos-Hadasos charakteryje, daug kuo ji papildo G. Kanovičiaus sukurtų moterų galeriją, nors jos noras kartais prabilti siuvėjams tinkančiais aforizmais ir nesukelia laukiamo meninio efekto.

Visiškai naujas paveikslas G. Kanovičiaus prozoje yra Juozas Tomkus, ilgametis Bankvečerio pameistras, 1940 m. birželį priminęs savo mokytojų ir šeiminkų, „kas dabar atsitinka šeiminkams, engiantiems dirbančiuosius“, o po metų, 1941 m. birželį, kaip minėta, užsirišęs baltą raištį, „kovotojų dėl laisvos nuo bolševikų okupantų Lietuvos atpažinimo ženklą“. 1941 m. birželio sukilimas, žydų genocido temos, kaip ir daugelis kitų pusę amžiaus buvo lyg ir draudžiamųjų sąrašuose. Ne kažin kas pasikeitė ir po 1990 m. kovo: draudžiamų temų lyg ir nėra, bet ir entuziastų joms tyrinėti, deja, neatsiranda. Literatūros nedrąsa, neryžtingumą, atsargumą gal ir galima būtų aiškinti ar teisinti tuo, kad daugeliu opijų klausimų iki šiol nesutaria ne tik politikai bei politikuotojai, bet ir rimti istorikai. Tačiau aiškinimai bei teisinimai ir lieka tik aiškinimais bei teisinimais, kuriais negalima pridengti akivaizdžių spragų meniniame tautos istorijos paveiksle. Per drąsų būtų teigti, kad G. Kanovičiaus „Šėtono apžavai“ apskritai ir konkretus Juozo Tomkaus paveikslas gali bent kiek tą spragą užtaisyti, bet bandymą tai daryti laikyčiau sektinu pavyzdžiu.

Jau buvo užsiminta, kad „šėtono apžavų“ metų aktyvistus, kad ir kokios spalvos vėliavas ar raiščius jie būtų pasirinkę kaip savo atpažinimo ženklus, rašytojas piešia lakoniškai, prabėgomis, nevengdamas ironijos, šaržo ar

kitų komizmo bei tragikomizmo formų. Juozui, vieninteliui iš jų, suteikiamas prieštaringos individualybės statusas. Statusas žmogaus, pakliuvusio į šėtono pinkles, sutepusiam rankas nekaltųjų krauju, bet nepajėgusio amžiams numarinti sąžinės balso.

Recenzento pastangas suvokti ir trumpai apibūdinti romano personažų ansamblį pirmiausia paskatino pats knygos autorius, aštuonis jos skyrius pavadinamas septynių pagrindinių veikėjų vardais, o visą kūrinį pristatydamas kaip užbaigiantį kelių dešimtmečių kūrybinių ieškojimų etapą. Žinoma, recenzento mintis galėjo pasirinkti ir kitus maršrutus: yra, kaip sakyta, dar daug mūsų literatūros mokslo ir kritikos neapmąstytų Grigorijaus Kanovičiaus kūrybos aspektų, jo prozos podirvyje slypinčių universalijų žmogiškosios patirties resursų, neatskleistų prozininko stiliaus individualumo bei įtaigos paslapčių ir daugelio kitų dalykų. „Šėtono apžavai“ visa tai ne tik primena, bet ir skatina imtis perspektyvaus literatūrologinio darbo. Kas jo imsis?

kad jos knyga apie šį poetą padėjo man ją vėl atrasti. Vadinasi, kalbėjimas apie kūrybą, kylantis iš pačios kūrybos, apie ką nuolat kalba profesorė, yra veiksmingas.

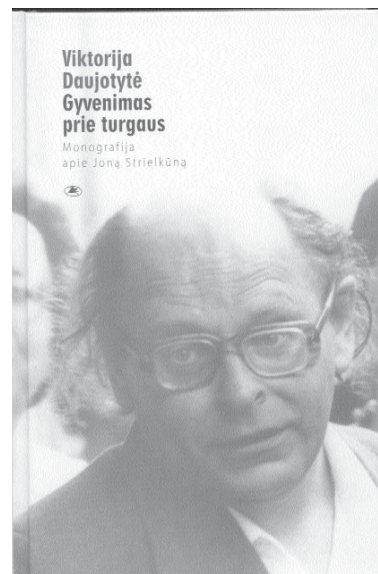
Tokios sąvokos kaip kūrybos „paraštės“, žinoma, reliatyvios, yra sąlygiškos, nes laiko ratas sukasi, kaip sakytų Kristijonas Donelaitis. Jei ne V. Daujotytės knyga, būčiau ėmėsis sklaidyti Antaną A. Jonyną. Klasikinis rimuotas eilėraštis šiandien ima atrodyti kaip ilgesys, ima švytėti patraukliomis viliojančiom spalvomis, atrodo šviežias ir gaivus. Jei Aidas Marčėnas pavargsta ir pereina į verlibrą, tai reiškia, kad visa poezija jau yra gerokai pailsusi nuo rimo, tačiau, ratui apsisukus, turėtų vėl prie jo grįžti. Teko girdėti, kad Europoje jauni poetai iš naujo atranda ir rimą, ir lyrikos formų bei žanrų įvairovę, todėl J. Strielkūno „ėjimas į paraštę“ tikrai yra laikinas reiškinys.

V. Daujotytės knyga skaitytoją pasitinka paantrašte „Monografija apie Joną Strielkūną“ ir prisipažinimu, kad objektyvumas neberūpi. Taip sakyti galima tada, kai tas objektyvumo klausimas buvo ilgai spręstas.

RIMANTAS KMITA

Monografija apie Joną Strielkūną

Prieš kelerius metus nusipirkęs Jono Strielkūno rinktinę „Praėjęs amžius“, ją pavartęs padėjau į lentyną. Tada nejaučiau poreikio tokiai poezijai, taip pat nepasitikėjau jos rinkiniais, sudarytais kad ir pačių autorių, – rinktinė apskritai yra atskiras žanras. Tada gal būčiau pritaręs Viktorijos Daujotytės minčiai, kad J. Strielkūnas eina į paraštę, o šiandien džiaugiuosi,

Viktorija Daujotytė. GYVENIMAS PRIE TURGAUS. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 336 p.

Paprastai žodis „monografija“ atsiduria lauztiniuose ar kitokiuose skliaustuose, tačiau šiuokart jis akcentuojamas. Žinoma, kad tai monografija, nes įvairiais aspektais analizuojama vieno autoriaus kūryba. Yra ir mokslinių recenzentų, kurie patvirtina šio pabrėžto žodžio mokslinę reikšmę. Visgi šis žanrą nurodantis žodis, įkeltas į paantraštę, turi ir kiek ironišką reikšmę. Tai lyg gestas visokiems publikacijas vertinantiems ir balus skirstantiems ekspertams, kad šie neturėtų kur dėtis: tikrai monografija, ir dar su recenzentais. Tai monografija, kurios autorei tariamai nerūpi objektyvumas, o tiksliau – rūpi tai, kas yra kur kas svarbiau nei tiesiog objektyvumas. Galvodamas apie šią paantraštę stebiuosi, kodėl niekas nekalba apie Profesorės ironiją, kartais ir saviironiją, avantiūrizmą, o mato tik aukštąjį, egzaltuotą, dvasingą diskursą. Kad ir anas Neringos Abrutytės debiutinės knygos įtraukimas į mokyklinius vadovėlius – tai, mano supratimu, buvo gana avantiūrinis žingsnis. O skaitant knygą apie J. Strielkūną puikiai matoma tyrinėtojos distancija bei rimtas, griežtas, net kiek įtemptas literatūros mokslo diskursas. Jei ironiją ir saviironiją suprastume kaip nesusireikšminimą, tai pripažintume, kad humanitariniams mokslams būtino laisvės pojūčio šioje knygoje tikrai esama.

Taigi monografija apie J. Strielkūną, ne tik apie kūrybą. Apie viską. Todėl jaučiamas tiek rašančiojo, tiek jo „objekto“ tikrumas, gyvenimiškumas. Knyga atrodo tarsi vaikštinėjimas kartu su autoriumi. Toks vaikštinėjimas su autoriumi reiškia įsiskaitymą ir fenomenologinį mąstymą iš pačios literatūros. Tai labai autentiškas, asmeniškasis mąstymas ir rašymas, be jokio antrinio teksto komplekso. Ėjimas greta autoriaus, o ne iš paskos, nors chronologiškai kritikas visada tarsi ateina po autoriaus knygos.

Rašoma apie poeziją ir kartu apie patį jos rašymą, – tie veiksmai neatšiejami. Fiksuojamas tekstas ir jo

suvokimas, patyrimas. Nebijoma ir tokių ribų, už kurių prasideda sunkiai įvardijamos, nebeužrašomos patirtys, bet nukreipti į jas taip pat svarbu: „Taip, eilėraščių reikia tylėti. Jis ir pats juk yra atėjęs iš tylos, ištylėtas“ (p. 176). Ir tai yra ne tik pradžioje, skyriuje „Intencijos, susitikimai, laišakai, pokalbiai“, bet ir visoje knygoje.

Taigi mąstantis ėjimas, o ne anonimiškas kelio iš vieno taško į kitą įveikimas. Nors metodas graikiškai ir reiškia kelią, bet šioje knygoje jis nėra svarbiausias; nemažiau svarbu ir einantieji, ir jų eisenos; ko gero, nebe tiek svarbu ir tikslas. Kas kultūrai, mokslui svarbiau? Ar ryškus individualus žmogaus vaizdas – su jo gestais, mimikomis, intonacijomis, eisena – ar jo teisingos arba neteisingos idėjos? Ar tai įmanoma, ar reikia atskirti? „Griežtieji“ mokslininkai, be abejo, tokio atskyrimo reikalautų, bet nemažiau griežtas ir tikslus P. Bourdieu sakytų, kad tai neįmanoma, kad *habitus*, t. y. laikysena, elgsena, sujungia mūsų gestus, intelektualinę, gyvenimišką patirtį, atspindi socialinę padėtį ir t. t. Svarbiausia, kad V. Daujotytės kalbėjime šios dvi pozicijos susijungia taip, kad nenukenčia ir tai, ko reikalauja „grynieji“ mokslininkai. Skaitant knygą dingsta naivus noras samprotauti apie tai, ar literatūros mokslininkai dėl tariamo objektyvumo nepražudo autentiško santykio su literatūra? Juk net mokslinio žanro taisyklės nėra kokios amžinos platoninės idėjos, spindinčios danguje, kurioms reikia rasti tikslus atitikmenis kūrybos žemėje.

Pagrindinis karkasas, laikantis knygos siužetą – klasikinis chronologinis principas. Šiuose chronologijos rėmuose telpa labai įvairi J. Strielkūno kūryba, net ir etapų nebandoma suvaržyti kokiais nors apibendrinimais, kurie atmestų schemai netinkamus kūrinius. Greičiau atvirkščiai – bandoma kuo daugiau išskleisti J. Strielkūno kūrybos aspektų, niuansų. Vieniems skaitytojams tai bus priva-

lumas, kiti gali pasigesti konceptualumo, svarbesnių ir mažiau tipiškų poetui estetikos ypatybių išskyrimo, dominančių, kaitos koordinacių išryškavimo. Jos taip pat yra, bet brėžiamos nežymiai, suvokiant, kad tai tik interpretatoriaus primetama schema. Į pirmą planą įkeliami patys eilėraščiai ir toliau vadovaujamosi jų logika. Poetinėms tendencijoms ir poeto vietai mūsų poezijos panoramoje nužymėti dažniausiai užtenka kelių sakinių, pastraipos.

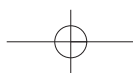
Rašoma iš paties eilėraščio, remiantis fenomenologine nuostata, bet atrodo, kad jau nebesirūpinama nei pačia fenomenologija, kad jau rašoma tiesiog iš patirties. Monografijoje daromi keli darbai – kaupiami, renkami, dėliojami gyvenimo faktai, biografijos apmatai, brėžiama kūrybos raidos trajektorija, svarstoma J. Strielkūno poezijos vieta pagal bendrą lietuvių poezijos kontekstą, išskyla paralelės su pasauline literatūra ir, žinoma, įdėmiau interpretuojami atskiri tekstai. Tačiau visai tai daroma kitaip, netradiciškai, neskirstant knygos pagal žinomus standartus: biografija, kontekstas, kūryba... Antai J. Strielkūno pokalbiai ir laiški atsiduria knygos pradžioje. Knygos struktūra dėliojasi natūraliai, tarsi išauga iš rašymo logikos. Autorė mąsto apie poetą, ima rašyti, žymėtis. Pradžioje atsiranda nedidelis įvadas, bet ne problemos dėstymas („problema“ čia yra pati J. Strielkūno poezija, taip pat ir rašymas apie ją), paskui – laiški, pokalbiai. Tada grįžtama prie poetinių tekstų. Atsisakoma tradicinio skyriaus apie kūrėjo biografiją, nes jo biografija ir jo kūryba yra neatskiriami. Taip sako ir pats poetas, ir dažnas rašytojas tą kartoja: skaitykite tekstus, ten viskas yra (kad ir p. 17). Autorės ir poeto dialogai ne paaikškina eilėraščių, ne atskleidžia, „kas už jų yra“, bet tiesiog patvirtina, kad gyvenimas, poezija, galvojimas, rašymas apie tuos dalykus yra vienas: „Kažkaip viskas, kuo gyveni, virsta poezija, ir tai nebūtinai tiesa“ (p. 118).

Knygoje gyvenimas ir eilėraščiai skaitomi paraleliai, iš tekstų ir atsiranda kalbėjimas apie gyvenimą, kūrybą ir mirtį.

Rašydama apie J. Strielkūno poeziją autorė dar kartą peržvelgia visą XX a. poezijos raidą. Svarstomos jos modernėjimo tendencijos, avangardinės ir klasikinės poezijos santykis. Čia J. Strielkūno vieta išties įdomi: lyg stovėtų viduryje, gal ir ne visai vienu metu ir čia, ir ten. Profesorė randa jam vietą ir tarp Sigito Gedos bei Justino Marcinkevičiaus, ir tarp Vlado Šimkaus bei Juozo Erlicko. Išskyla ir Henriko Radausko, Marcelijaus Martinaičio ir kitų poetų kontekstai, o Pauliaus Širvio pavardė monografijoje skamba kaip leitmotyvas.

Pabrėžiamas J. Strielkūno poezijos žemasis sluoksnis – turgus (ne kartą grįžtama prie eilėraščio „Šiuokšlių rausėjimas“), motyvuojamas paprastumas ir komunikacinis šios poezijos aspektas, daug dėmesio skiriama žanrams (baladės, romansai, elegijos, sonetai), stilistiniams registrams (dainiškuimas, pasakojimas, ironija, sarkazmas, biblinės intonacijos), metaforos raidai, semantizuojami smulkiausi eilėraščių formos elementai („Dviskiemenio metro, suderinto su lengva, nekomplikuota sintakse, dominuojamas ritmas lengvas, žaismingai pavasariškas“, p. 253), esama atskirų tekstų interpretacijų, tad studentai iš šios knygos galėtų mokytis literatūros teorijos pagrindų. Be viso kito, ši knyga yra ir savotiška mažoji lyrikos teorija praktikoje.

Kas trikdo? Nors ir išlaikiau pas profesorę literatūros fenomenologijos egzaminą, vis tiek susidūręs su įvairiomis sąmonės formomis (paskutiniuose darbuose „sąmonė“ yra neabejotinai dažniausia sąvoka), nepatikliai suklūstu. Kad ir toks sakiny: „Poezija – pasaulis sąmonės veidrodyje.“ Tą patį galima pasakyti apie visą kultūrą – ji yra tik būdama mūsų sąmonės dalis. Bet „veidrodis“ – ar ne per daug metaforų, ir kas keistųsi, jeigu vietoje

„sąmonės veidrodžio“ būtų tik sąmonė? Arba koks „sąmonės vandenynas“? Sąmonė tampa savotišku personažu, kuris elgiasi kaip nori, kuris gali būti kuo nori. Nereikalauju čia mokslinio apibrėžimo, bet ir metaforos norisi tikslesnės.

Nebūčiau toks tikras ir dėl svarstymų, kas priklauso poezijai, o kas ne. „Neužmiršti, kad šis poetas yra gavęs daug premijų, didesnių ir mažesnių, taip pat ir Nacionalinę. Bet poezijai tai nepriklauso“ (p. 17). O sąmonei, kurios veidrodyje yra ir poezija? Ir kaip ten viskas mirga, susilieja. Arba kitų sąmonėse, kurios už tai, kas poezijai nepriklauso, poetui paskiria kokias nors stipendijas, dotacijas ar bent jau skiria jam dėmesio ir komplimentų.

Bet visa tai V. Daujotytės susikurtos ir kuriamos kalbėjimo apie literatūrą kalbos dalykai. Svarbu, kad knyga iš tiesų yra apie J. Strielkūną (o ne apie tik kritikams rūpimas problemas, kurioms iliustruoti pasitelkiamas vienas ar kitas poetas), kad ji įtikina savo organiškumu: struktūros dalykais, klausimais ir atsakymų ieškojimais – leidžiant kalbėti patiems eilėraščiams.

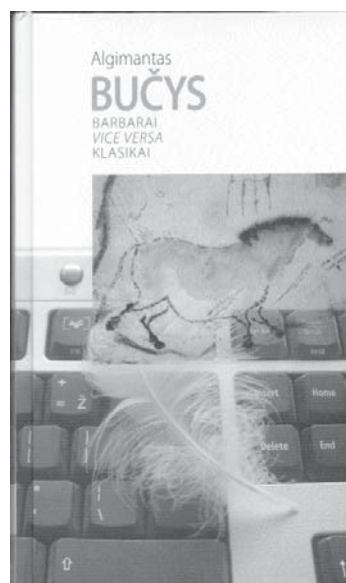
Graži knyga, ir dar su paveikslukais.

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

Megakonstrukcija, laikanti šimtmečius

Įspūdingo dydžio Algimanto Bučio foliantas anotacijoje kukliai pavadintas „studijiniu straipsnių rinkiniu“, nors pratarinėje pats autoriaus pabrėžia, kad tai „nėra paskirų straipsnių rinkinys“ (p. 8). Numojus ranka į šį

prieštaravimą ir į mįslingo žanro „studijinis rinkinys“ atsiradimą, tenka remtis patirtimi ir konstatuoti, kad tai gan vientisas su dideliu užmoju parašytas autorinis veikalas, panašus į monografiją, o dar labiau – į vienos šalies literatūros istoriją. Tokią mintį patvirtina ir objekto aprėptis (800 metų), ir vientisa struktūra – *megakonstrukcija*, ir knygoje suproblemintas pirmo Lietuvos rašytinio teksto klausimas bei kūrėjų rikiuotė nuo Antano Strazdo iki Sigito Parulskio. Atsiskleidžia autoriaus tarpdisciplininės ambicijos, kurių ištakos susijusios su sociologizuojančio kritiko įgūdžiais literatūros lauką matyti priklausomą nuo metaliteratūrinių veiksnių. Šiandien (beveik po dvidešimties metų pauzės) A. Bučys prisistato kaip siekiantis universalumo ir (į)rodo turįs istoriko, politologo, kultūrologo, mentaliteto studijų specialisto kompetencijų. Didelės knygos kompozicinę „armatūrą“ sudaro septynios išsamios istorinės preambulės, interpretuojančios Lietuvos valstybės gyvenimo lūžius nuo pagonybės ir jos krikšto iki įstojimo į Europos Sąjungą ir NATO. Pagal

Algimantas Bučys. *BARBARAI VICE VERSA KLASIKAI*. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 560 p.

tai lokalizuojami geopolitiniai mūsų valdymo centrai: Trakai–Vilnius–Krokuva–Varšuva–Sankt Peterburgas–Kaunas–Maskva–Vilnius–Briuselis–Vašingtonas. Dėl plačių sociokultūrinių kontekstų, literatūros panardinimo į istorijos vyksmą ir tautiškumo/nutautėjimo svarstybų knyga bus patraukli ne tik specialistams. Ir pats autorius neslepia simpatijų „neakademines pakraipos Skaitytoju“, kuri, tikėtina, vilios ne tiek rašytojų kūrybos apžvalgos, kiek kritiniai autoriaus svarstymai, kuo skyrėsi gyvenimas „prie rusų“, „prie lenkų“, „prie vokiečių“ ir „prie belgų“. Vanda Zaborskaitė yra taikliai įvardijusi stambaus autorinio tyrimo plusus: iškyla viena vertybinių perspektyva, aiški hierarchinė sistema, ir, žinoma, individualus stilius, asmenybės energija, erudicija. A. Bučys su kritiko polemisto aistra deklaruoja principinę nuostatą – literatūros ir tautos istorijoje ieškoti unikumų (kad atsiskleistų „netipiškas savitumas“, p. 188), nekartoti banalybių, vengti rutininio pažinimo tiesų. Kad tik nebūtų nuobodu! Tad įprastą tokios linkmės darbams analitinį, interpretacinį ir sintetinį aspektus nuolat įvairina ir puošia hipotetinis, dialoginis, provokatyvus samprotavimas.

Struktūravimo principas visada svarbus suvaldant milžinišką medžiagą, o šįkart jos apstumas pasigėrėtinas (ar net pasibaisėtinas, turint galvoje vieno žmogaus galimybes ir pastangas tai aprėpti). Neįprasto formato knygą struktūruoti padėjo ne tik minėtieji epochų ženklai, bet ir vykęs keturių kultūrologinių instrumentų pasirinkimas: barbarai/klasikai ir centras/periferija (pastaroji pora įkūnija ir geopolitinę formulę). Įstabūs priešybių ir artumo sąryšiai tarp šių keturių narių leistų nubraižyti semiotinį kvadratą ir alchemikų *quoternio*, kurie abu, anot A. Bučio, puikiai atliepia „priesybių skaidymo ir sintezės mistinius procesus“ (p. 264). Čia įdomiausia, kad nei barbarai/klasikai, nei centras/periferija netraktuojami opoziciškai, o laikomi

slankiais dydžiais, kurie gali pasikeisti reikšmėmis – barbaras tapti svarbesnis už klasiką, periferija – už centrą. Pagal šį principą aštriomis vilyčiomis atakuojamas ir europocentrizmas, ir globalizacija, ir klasikų kanono neliečiamybė. Taigi knygos visuma taip apdairiai surikiuota, kad laiduoja bent minimalų junglumą tarp įvairialypių skirtingu laiku parašytų tekstų, tarp kurių, autoriaus liudijimu, esama „analitinių ir poleminių, ilgesnių ir eskizinių, ironiškų ir programinių, išsamių ir paviršutiniškų, yra net mano intelektualinės biografijos epizodų ir ištraukų iš interviu spaudai“ (p. 8). Pats A. Bučys visus juos laiko būtiniais knygos koncepcijai, nors tuo tenka ne kartą suabejoti, kaip ir sąvokos „strategija“ tikslingumu ties kiekvieno rašytojo pavarde. „Strategija“ – tiesiog neva modernesnis (dėl to politologų, žurnalistų ar projektų kūrėjų jau labai nudėvėtas) žodis, pakeičiantis mažiau skambias sąvokas: „tendencija“, „kryptis“, „veiksmų planas“, „kūrėjo esmė“, „esminė raiška“ ir pan. Tiražuojama „strategija“ veikiau atrodo patogi dekoratyvoka madingos retorikos klišė.

Kiekvienai nacionalinei literatūrai svarbu datuoti savo pradžią. Kada prasideda mūsų? Gal kunigaikščio Gedimino laiškais (1323 m.)? O gal karaliaus Mindaugo (po karūnacijos 1253 m.) donaciniais ir sutarčių dalykiniais raštais? Bet tai epistoliniai dokumentai ar kanceliariniai popieriai, raštija, ne beletristika. Ilja Lemeškinas po įdėmių tekstologinių studijų teigia, kad tikru ir menišku savos literatūros paminklu laikytinas Sovietų mitas, užrašytas Jono Malalo kronikoje „Chronografas“ 1262 m., mat jis turįs daug meno kūriniui būdingų bruožų. Kartais net keista, koks svarbus tampa kultūroje veikiantis pradinis tekstas, kaip siekiama paankstinti jo atsiradimą. A. Bučys kuria savą pirmojo teksto „mitą“ (sutikime, kad tokių legendų ir mitų labai reikia tautos savimonės visavertiškumui) ir

suranda dar vieną herojų „didžiųjų lietuvių panteonui“ (anksčiau gana negatyviai vertintą kaip perbėgėlį). Parnaršęs archyvinius šaltinius, palyginęs ir papildęs skirtingas versijas iš kelių metraščių ir jų nuorašų, A. Bučys „autentiškų lopinėlių“ dėlionė restauravo pasakojimą-hagiografiją „Dievo Išrinktojo Vaišvilko gyvenimas“ apie vyriausią Mindaugo sūnų Vaišvilką ir pavadino tai „publikacija“, kurią galime perskaityti aptariamose knygose 141–143 p. (iš kelių šaltinių sukomplektuotos publikacijos datavimas lieka apytikris – antra XIII a. pusė). Įdomiai svarstydamas jėgos–dvasios, tėvo–sūnaus prieštaras ir veiklos pobūdį (tėvas Mindaugas rūpinosi karyba, sūnus Vaišvilkas įsteigė vienuolyną prie Naugarduko), „tiršto skaitymo“ (tiksliau būtų sakyti „tankaus“) metodu A. Bučys originaliai ir išsamiai interpretavo, individualiomis įžvalgomis išskaidavo Išrinktojo gyvenimo aprašymą. Tai neabejotinai novatoriškiausi knygos puslapiai. Intriguoja pati mąstymo kryptis – į Rytus, į kitatikybę, stengiantis parodyti dviejų religijų konfrontaciją/konkurenciją ir labiau integruoti rytietišką stačiatikių kultūrą, kuriai, pasak A. Bučio, kaip tik itin nusipelnė Vaišvilkas, o gal ir Mindaugo žentas Švarnas. Vakarietiškas katalikiškas mentalinis klodas (kadangi tapo oficialiuoju) ne vienu atveju reflektuojamas kritiškai. Pats teksto rekonstrukcijos bandymas – tikrai originalus postmodernus gestas, kurio nesimu vertinti, tikėkimės, tą ilgai nedelsdami padarys senosios literatūros specialistai ar istorikai. A. Bučys siekia pakoreguoti įsitvirtinusias tezes apie christianizacijos, ypač katalikybės, gėrį, – jei neatsirado tautinės kalbos ir valstybės – anoks čia gėris. Bet juk sklido raštas, kultūra, vyko krašto europėjimas. Pakiliai aprašytas iškalbus Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus pavyzdys tarsi savaime turėtų priltildyti lituanizacijos patosą. Lotyniškai rašęs M. K. Sarbievijus visoje Europoje jautėsi tarsi namie. Nuolat

skaudžiai apgailestaujant dėl „politinio kūno“ – vienalytės valstybės nebuvimo, kartais gal kiek prasilenkiama su objektyviomis duotybėmis. Kiek žinau, istorikams tautinė valstybė yra tik XVIII a. pabaigos politinio mąstymo kūrinys. Abiejų Tautų Respublikos patirtis, žinoma, byloja ne lietuvių naudai ir daugelyje puslapių tai bandoma argumentuotai parodyti, nestokojant poleminių įkarščių. Kritikuojama Varšuvos istoriografija, polemizuojama su Lietuvos, kaip nuolat vėluojančios periferijos, idėją įtvirtinančia Alfredo Bumblausko ir Edvardo Gudavičiaus mokykla:

Paradoksas čia toks, kad „periferinės“ istoriografinės sąmonės persiorientavimas pagal europocentristinius standartus neretai įgauna mazochistinės saviplakos formas, kai visiems etniniam reiškiniams automatiškai lipdomos „amžino atsilikimo“ etiketės (p. 252).

Šiuo požiūriu A. Bučys arčiau Jono Basanavičiaus versijos, skatinančios laikytis lituanocentrizmo. Agituojama už žodžio „Lietuva“ vartoseną bet kuriuose istoriniuose kontekstuose (p. 31–34). Autorius nuoseklus: pabrėžia pagoniškos Lietuvos paveldo vertę, kvestionuoja mūsų atsilikimo koncepcijas, ypač aštriai nagrinėja 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos (ne)naudą ir gan dviprasmišką masonų veiklą (skirsniai apie masonus tokie intriguojantys, kad recenzentę bemat pastūmėjo griebtis kokios nors papildomos informacijos: bent minimaliai „apsišviečiau“, perskaičiusi straipsnių rinkinį „Pasaulį valdo masonai?“, išleistą leidyklos „Algimantas“ 2000 m.).

Įsidėmėtina, kad A. Bučys nepaiso postamentinių autoritetų. Taip pat nebijo būti politiškai nekorektiškas. Drąsiai akcentuoja dabar nemadingą etniškumą, išplėtodamas „tautos kelmo“ – kaip etnoso kūrybinės energijos centro – metaforą. Tautos medžio funkcionavimas susijęs su originalios kūrybos brandumu:

Taigi nagrinėdami kultūros, meno ir literatūros požiūriu kompleksinę tautos kelmo – kamieno – nudžiūvusių (nutautėjusių) šakų – nuolatos išsiskleidžiančios (kosminio laiko cikluose) generacijų lapijos metaforą, visada galiausiai atsiremiami į kūrybinę individualybę ir jos kūrybingumo paslaptį (p. 261).

Čia pat svarstoma mūsų aristokratiškų šaknų stygiaus ir transkribuotos, nusižiūrėtos kultūros, kitaip tariant, importo ir įtakų problema. Visa tai šviežia, informatyvu, perspektyvu, nes sukuria diskusinę erdvę – tik ar daug diskutantų įsijungs į dialogą? Per mažai vieni kitus skaitome, vangiai reaguojame net į netikėtus intelektualinius iššūkius.

Pirmas bendriausio pobūdžio klausimas, kuris kyla: kodėl visi kultūros (literatūros) procesų interpretatoriai tokią didelę duoklę atiduoda istorijai? A. Bučio knygoje istorinės medžiagos interpretavimas proporciškai, regis, viršija literatūrinę dalį, be to, atrodo įdomesnis, aktualesnis ir parašytas su didesniu įkvėpimu. Vytautas Kubilius „Dienoraštyje“ 1998 m. tarsi pats stebėdamasis ir drauge apgailestaudamas rašė: „Viską varau į istoriją. Nesu žmogus, stovintis prieš būtį.“ Iš tiesų mažokai turime darbų, kuriuose nagrinėjama specifiskai estetiniai reiškiniai, poetinių mokyklų, formų raida ar egzistencinės literatūros dimensijos. Ar tai reiškia, kad tenka kompensuoti tai, ko nepadarė istorikai? O gal tokia mūsų posovietinė patirtis, tradicija, inercija (ar lemtis ir prakeikimas), kad literatūros procesus turime kuo glaudžiausiai sukabinti su istorijos vyksmu, literatūros raidą datuoti pagal *vadus* ir *centrus*? Gal čia nesąmoningai tebeveikia anų laikų istorizmo principas, ta pati indoktrinacija, kad „materija lemia sąmonę“?

Vienišas „šaulys“, „liūtas“, „vilkas“ – šiais simboliniais ženklais A. Bučys ne be pasididžiavimo pabrėžia nepriklausymą institucijoms, laisvo menininko laikyseną (beje, prie išvardytų epitetų smagiai derėtų ir „gudrus la-

pinas“). Šiuokart vienišiaus statusas reiškia ne tik orią nepriklausomybę ir mąstymo laisvę, bet kartais ir informacijos stoką, tam tikrą atotrūkį nuo labai mobilios mokslo situacijos Lietuvoje (ypač daug poslinkių esama Viduramžių, Baroko, Renesanso literatūros tyrimuose). Kada pradeda tikseti lietuvių literatūros laikas? Jau nuo 1990 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vyko seminarai, žvalgantys naujas daugiakalbės Lietuvos literatūros tyrimo kryptis ir praktikas. Ir jos buvo sukurtos – tą liudija net 26 (!) tęstinio mokslo leidinio „Senoji Lietuvos literatūra“ tomai, Albino Jovaišo ir Eugenijos Ulčinautės parašyta „Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius“ (2003), apgintos naujoviškos disertacijos, išleista monografijų virtinė, „Ištakų“ ir „Viduramžių bibliotekos“ serijos bei gausybė kitų LDK šaltinių publikacijų. Nepreciziška vadinti visą Lietuvoje kurtą literatūrą „lietuvių literatūra“, nes jau dešimt metų – nuo A. Jovaišo vadovėlio „Senoji Lietuvos literatūra“ 2-os laidos (1998) visuotinai įsigalėjo platesnis terminas. Tad tenka iš karto kvestionuoti sandą „lietuvių“ teiginyje, kad „Dievo Išrinktojo Vaišvilko gyvenimas“ – „pirmasis lietuvių literatūros kūrinys“. Senojo laikotarpio įvairiažanriai rašytiniai paminklai jau seniai tituluojami kaip Lietuvos, bet ne „lietuvių“ literatūros istorijos paveldas ir lygiai gerbiami. Knygoje nuolat suinteresuotai kalbama apie raštijos lietuvių kalba problemas. A. Bučys turi aspiracijų parašyti „lietuvių istoriją“, bet kalbant apie ištisus šimtmečius, tai be galo sunku – reikia rekonstruoti ir išskoduoti mentalines, mitines struktūras.

Senstelėjęs ir teiginys, kad Lietuvoje „komparatyvistinė metodologija, deja, mažai ką domina“ (p. 24). Seniausiai įkurta Baltoskandijos akademija, Lyginamosios literatūros asociacija (ši leidžia tęstinį periodinį leidinį „Acta litteraria comparativa“), tarptautines ir tarpdisciplinines konferencijas nuolat rengia universitetų

katedros, Kultūros, meno ir filosofijos bei LLTI institutai ir t. t.

Literatūrinėje A. Bučio tyrimo dalyje daugiausia abejonių kelia 33 rašytojų, kurie turėjo tapti atraminiais „polarizuotų iššūkių mentaliteto“ koncepcijos stulpais, atranka. Apmaudu, kad čia nestinga atsitiktinumo ir vietoj kai kurių stulpų regime tik vėjo siūbuojamas nendres. Iki klasikų niekaip nepritempsi tarpukario eilinių Kazio Plačenio ar Fabijono Neveravičiaus, bet jie ir ne barbarai, jie greičiau vidutiniečiai ar marginalai, kaip ir Antanas Drilinga ar T. A. Rudokas, įrašyti jau dabarčiai skirtame skyriuje. Pasirinktas Juozas Grušnys *vice versa* vietoj Juozo Grušo atrodo greičiau kaip A. Bučio peikiamas, bet paties kažkodėl neišvengtas „horizontalus ideologinis judesys“, o ne stambus literatūrinis laimikis (mat pirmasis Vorkutos lageryje parašė „antipoemą“ apie Staliną). Tautos „kamieno“ interpretacijai ir autoriaus karštai pageidaujamiems etnosimboliniams tyrinėjimams veikale trūktinai trūksta tokių būtinų stambmenų kaip Maironis, Vaižgantas, Vincas Krėvė, Vincas Mykolaitis-Putinas, Romualdas Granauskas, Bronius Radzevičius, Juozas Aputis, Marcelijus Martinaitis ir t. t. Nemenką rašytojų portretų dalį sudaro 1992–1995 m. rašyti tekstai, kai dirbta kultūrinėje spaudoje. Tie senieji inkliuzai nevienodos vertės: Jurgio Savickio, Kazio Borutos, Vytauto Mačernio, Balio Sruogos portretai – puikūs, keliuose puslapiuose sukoncentruota šių asmenybių ir jų kūrybos esmė. Tačiau esama ir silpnesnių bei ištęstų net vieno romano analizių, kai tyrimo objektu tampa pirmas ar atsitiktinis rašytojo kūrinys (tai pasakytina apie Vytauto Martinkaus, Povilo ir Petro Dirgėlų, Leonido Jacinevičiaus aprašymus – jie pristatyti toli gražu ne savo kūrybos viršūnėmis).

Nepateisinama, kai tokio masto veikale kaip aukšto lygio pasiekimai analizuojami mažiau pavykę tekstai, nes konkretūs rašytojai irgi turi ir

savo kūrybos centrą, ir periferiją. Pvz., Petro Dirgėlos romaną „Vilties pilnųjų knygos“ (2003) duotų puikios medžiagos etnosimboliniems interpretacijoms, nes generuojanti romano struktūros ašis yra iš „tautinės savasties“ ir vietinių realijų sumodeliuotas mitinis Laivas, atitinkantis Pasaulio medžio funkciją, o P. Dirgėlos istoriosofijoje – jūrinės valstybės konceptą. Bet apie esminį P. Dirgėlos kūrinį – keturtomį epą „Karalystė“, kuris taip pat yra šimtmečių megakonstrukcija, – nė žodžio.

A. Bučys aiškiai formuluoja savo nuostatas, principus, sampratas, nuomones – tai labai pagirtina dabar dažnai neapibrėžtų, tiesiog kritikos be kriterijų ar pernelyg labilių metodologinių prieigų fone. Tarkim, iš romano žanro A. Bučys reikalauja, kad tai būtų individo likimas nuo alfos iki omegos, nuo starto iki finišo, nuo gimimo iki mirties. Formulė aiški, paprasta. Man labiausiai patiko ar buvo nenuobodūs didžiojo opuso pradžios ir pabaigos skyriai, o daugiausia priekaištų ar pageidavimų turėčiau vidurinei daliai, ypač klasikų rango nominacijoms ir kai kurių straipsnių nepaprastai neadekvačioms proporcijoms. Pratarmės teiginį, kad visi į knygą patekę tekstai buvo reikalingi knygos koncepcijai kaip „įvairios konfigūracijos statybinės plytos“, norisi skaityt *vice versa* – koncepcija ir struktūra sugalvota taip gudriai, jog pateisintų ir suvienytų skirtingų tekstų eklektiką. Labai didelės apimties straipsnis apie poetą Vladą Šimkų, manding, turėtų kompensuoti apskritai striuką poezijos pristatymą (Juditos Vaičiūnaitės, Sigitos Gedos, Jono Strielkūno ar Tomo Venclovos portretų nerasime). Tiek „sovietinis zooparkas“, tiek „dabarties džiunglės“ aprašytos ganėtinai konspektyviai, išskyrus didelius skyrius, kuriuose analizuojama po vieną Herkaus Kunčiaus ir Sigitos Parulskio knygą (kažin ar apibūdinant barbaro/klasiko statusą literatūros istorijoje užtenka perskaityt tik po vieną produktyvių rašy-

tojų kūrinį?). Kas kita egzodas, aprašytas su empatija: „Alternatyva yra mano paskutinis knygos skyrius apie išėiviją. Apie rašytojus, kurie nepriklauso jokiam „centrui“ nei Lietuvoje, nei užsienyje“, – sako autorius viename interviu žiniasklaidai. Antai Mariaus Katiliškio romanas „Pirmadienis Emerald gatvėje“ vienintelio A. Bučio iki šiol ir tėra plačiau analizuotas; įsimena Jono Meko ir ypač Kosto Ostrausko portretinės charakteristikos. Anksčiau rašyti tekstai apie Antaną Škėmą (1985, 1992) nostalgiskai primena, kad andai kaip tik A. Bučys įtraukė tragiškai nerimastingą jo prozą į sovietmečio nuobodybę.

Prasprūdo mažas netikslumas dėl V. Kubiliaus daktarato gynimo Maskvoje (p. 303). Maskvoje disertacijos netvirtino dėl kelių lietuvių rašytojų inicijuoto skundo (ne vien E. Mieželaičio „baudėjo rankos“). O geranoriški kolegės mask-

viškiai bandė visomis išgalėmis V. Kubiliui pagelbėti. Korektūros riktui, matyt, tenka laikyti skulptoriaus Viliaus Orvido sodybos-muziejaus lokalizavimą ir Svėdasuose, ir Salantuose (p. 477).

Kai aštunto XX a. dešimtmečio pradžioje A. Bučys rašė monografiją „Romanas ir dabartis“, jis bandė įminti tik romano žanro mįslę, dabar tokių mįslių pateikiama daugybė. Knygoje – idėjų bankas, daugelio kelių/takelių ir net kosminių skrydžių pasiūlos rinka literatūrologams. Užsklanda – samprotavimas apie visapusišką literatūros CD enciklopediją – uždeganti ir inspirojuojanti.

A. Bučio veikalas tikrai svarbus mūsų kultūrinei savimonei, nes mena mįsles, kelia klausimus ir tų klausimų gale rašo didelius klaustukus. Vienas kolega kuluaruose taikliai pavadino A. Bučio darbą „versijų knyga“. Tinkime versijas naujais darbais.

GAUTA PAMINĖTI

Justinas Marcinkevičius. Eilėraščiai. –

Kaunas: Naujasis lankas, 2008. – 64 p.

Įžyimas poeto eilėraščių rinktinė, išleista serijoje „Poezijos pavasario laureatų bibliotekėlė“. Sudarė autorius.

+

Vytautas Bubnys. Tolimi artimi. –

Vilnius: Alma littera, 2008. – 288 p.

Žyimas prozininko autobiografinių esė knyga, kurioje „permaštomi svarbūs XX a. Lietuvos istorijos įvykiai, piešiama plati socialinio ir literatūrinio gyvenimo panorama“.

+

Algirdas Kuklys. Kazbekija – jo kapas nežinomas. – Vilnius: Versus aureus, 2008. – 160 p.

Kretingoje gyvenančio prozininko naujas romanas. Autorius svarsto, ar įmanoma išsaugoti asmenybę totalitarinėje visuomenėje.

+

Jonas Balčius. Ir kaip akmens tylą. –

Vilnius: Naujoji romuva, 2008. – 74 p.

Tradicinės formos eilėraščiai – „poetinis filosofo, dorovinių lietuvių tautos istorijos vingių tyrinėtojo santykis su pasauliu“.

+

Kęstutis Navakas. Stalo sidabras. –

Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 343 p.

Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato rinkiniai eilėraščiai iš 1988–2006 m. išleistų rinkinių.

Rimvydas Stankevičius. Diktantai sielai. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 161 p.

Žinomo poeto trumpi eseistiniai kūrinėliai, rašyti „Respublikos“ priedui „Julius“. Autorius tikisi, kad šios knygos tekstais naudosis mokyklos, skaitys jaunimas.

Juozas Šikšnelis. Mirties varos. –

Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 319 p.

Istorinis romanas, kuriame vaizduojama Napoleonas ir jo kariuomenė Vilniuje, Aleksandras I bei rezgantys intrigas jo patarėjai, mirtį nešanti Egipto faraonų laikų skulptūrėlė... Netikėti tolimų epochų ir žmonių likimai.

Vis dar pilni praeities aruodai

Pradedame metus, kurie yra šventiniai – bent savo intencijomis. Kaip seksis švęsti ir minėti – pamatysime. Tačiau jau ir dabar aišku, kad tai bus ne tik šventimo laikas, bet ir sunkmetis, kuris privers spręsti daugybę nelengvų mūsų gyvenimo problemų.

Kažkas panašaus buvo ir Nepriklausomybės pradžioje: grėsmių nuojauta ir reali grėsmė (Sausio 13-oji), visa ko stoka (blokada), neaiškus rytojus... Tačiau šalia viso to dar buvo pašėlęs pasiryžimas atkurti savo valstybę, drąsūs užmojai ir planai, įkvėpimo kupini ateities projektai ir įsitikinimas, kad juos galima realizuoti ir jie bus realizuoti. Norėčiau prisiminti vieną jų, gal patį iškiliausią ir brandžiausią, kurio dvidešimtmetį paminėjome praėjusių metų gruodžio 8 d. – dar Sąjūdžio pradžioje sumanytą ir deklaruotą švietimo Reformą.

Šiandien apie švietimo reformavimą kalbama daug – kai kas net pasako: kiek galima kalbėti vis apie tą patį, apie niekadąs taip ir nepabaigiamą reformą? kiek visa tai gali tęstis?

Tačiau apie ką čia kalbama? Apie mokyklų tinklo optimizavimą, apie įvairius brandos egzaminų ar kitokių egzaminų tvarkos pakoregavimą ir panašius gana smulkius dalykus. Bet tai nėra ta tikroji, didžioji visos švietimo sistemos Reforma. Ji buvo sumanyta ir pradėta rengti dar Sąjūdžio išvakarėse, suformuluota ir paskelbta 1988 m. gruodį, kai ėmė ryškėti realios Nepriklausomos valstybės atkūrimo perspektyvos. Jos iniciatorė ir pagrindinė autorė Meilė Lukšienė buvo įsitikinusi, kad švietimas nepriklausomai valstybei yra pagrindinis dalykas, kuris nulems jos ateitį.

Pirmiausia reikėjo sukurti naują švietimo filosofiją, esmingai besiskiriančią nuo sovietmečio švietimo sampratos. Štai tie esminiai skirtumai.

1. Švietimas yra viso kultūros proceso dalis (bendra Švietimo ir Kultūros ministerija Nepriklausomybės pradžioje buvo ne atsitiktinumas, bet conceptualus dalykas. Vėliau jos buvo išskirtos praktiniais valdymo sumetimais, dar vėliau – iš akių išleista ir pati koncepcija).
2. Postuluojamas švietimo tautinis pobūdis, turint mintyje, kad švietimas privalo būti įsišaknijęs tautos kultūroje, o ne beveidėje milžiniškos imperijos erdvėje, kur nuo Vladivostoko iki Baltijos krantų galiojo tos pačios mokyklinės programos, tie patys (verstiniai) vadovėliai, vienodi mokymo metodai, ta pati sovietinė ideologija. Tautinės mokyklos idėja buvo iškelta kaip priešprieša beveidžiui neva internacionalizmui, o faktiškai – rusifikacijai. Tačiau negalvota, kad reikia grįžti į prieškarį Lietuvos mokyklą, teigta, jog mokykla turi būti moderni, atvira pasaulio kultūrų įvairovei, galinti atsiliepti į pasikeitusio pasaulio iššūkius.
3. Priešingai sovietinės mokyklos nuostatai *formuoti* vaiką pagal valstybės primestą ideologinį modelį, iškeliami nuostata *ugdyti*, atskleisti vaiko gabumus ir polinkius, jo asmenybės savitumą. Mokytojas ne moko vaiką, bet padeda jam mokytis. Sąvoką *mokyti* pakeičia *mokytis*.
4. Užuoat skatinus konkurenciją, ugdomas solidarumas. Atmetama elitinės mokyklos idėja, siekiama, kad mokytis galėtų kiekvienas vaikas, visi turėtų vienodas startines galimybes, nepriklausančias nuo tėvų socialinės padėties. Laisvas žmogus darnioje visuomenėje – į tokią ateities idealą orientuojamasi.

Nedetalizuojant ir nekonkretizuojant bendrųjų nuostatų, dar ir šiandien galima teigti, jog reformos koncepcija yra išpūdinga. Ji buvo atgimstančios tautos galingas minties skrydis, projektuojantis tautos prisikėlimą po okupacijos nak-

ties, jos augimą, tobulėjimą, suvokiant lemiamą švietimo (ugdymo+mokymosi) vaidmenį šiame kelyje. Tas M. Lukšienės ir jos artimiausių bendradarbių kūrinys yra iškilus lietuvių kultūros faktas, susilaukęs ir tarptautinio pripažinimo, kaip iškilusias Rytų ir Vidurio Europos švietimo projektas. Jam būdinga universali aprėptis (nuo darželio iki universiteto), savarankiškumas ir originalumas. Konceptija kurta pasitelkus tiek lietuviškąją pedagoginės minties paveldą (S. Šalkauskį, A. Maceiną, J. Laužiką), tiek pačios M. Lukšienės pedagoginę šeimos tradiciją (jos tėvas S. Matijošaitis-Esmaitis – žinomas pedagogas, populiarių skaitinių pradinukams – „Sakalėlio“ – autorius), tiek šiuolaikinio pasaulio patirtį (Vilniaus universiteto bibliotekoje saugotus UNESCO dokumentus apie švietimo padėtį pasaulyje pirmoji atsivertė M. Lukšienė – iki tol dokumentų lapai buvo nepjaustyti...). Tokie tekstai, kaip „Lietuvos švietimo koncepcija“ (1992), „Bendrosios programos“ (1994), M. Lukšienės knyga „Jungtys“ (2000), imponantiškas beveik 700 p. R. Bruzgelevičienės veikalas „Lietuvos švietimo kūrimas 1988–1997 metais“ (2008), turėtų būti studijuojami kultūrologų, edukologų, švietimo strategų, visos pedagogų bendruomenės. Tai – iki šiol dar neatskleistas ir neišsemtas minčių bei idėjų lobynas. Nebijau šios reformos užmojų ir masto lyginti su Edukacinės komisijos darbais. Ryšį su jais yra stipriai jutusi ir pati M. Lukšienė, kuriai Apšvietos tradicija labai svarbi, ją ji giliai pažįsta, jos įspūdingą interpretaciją yra pateikusi savo puikiame veikale „Demokratinio ugdymo mintis Lietuvoje: XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia“ (1985).

Bet anuo metu Reformoje glūdėjo ir neišvengiamas tragizmo pradai. Ji pradėta realizuoti, kai Nepriklausomybė dar buvo lydima netikrumo ir pavoju. Karštingai skubėta, bijota, kad nesugrižtų okupacinės jėgos, vėl pasuksiančios vos bepradedančią keistis švietimo sistemą atgal. Užtat pritrūko laiko eksperimentams, pasitikrinimams. Be galo trūko pajėgų mokytojų perkvalifikavimui, peratestavimui. Buvo aišku, kad mokytojas yra pagrindinis reformos veiksnys. Stengtasi mokytojams padėti, jiems buvo rengiami seminarai, skaitomos paskaitos. Tačiau Reformos nepriėmė aukštosios mokyklos (taip pat ir mokytojus rengiančios). Jose nepuoselėta Reformos dvasia, nesistengta, kad jauni mokytojai ateitų į mokyklas Reformai pasirengę ir jos idėjomis užsidegę. Pagaliau liko neišspręsti finansavimo dalykai, Reforma faktiškai vykdyta visuomeniniais pagrindais. Tie visi trūkumai ir netesėjimai buvo akivaizdūs, bet kartu žinota, jog kitaip nebus ir kito kelio nėra.

Pirmaisiais Nepriklausomybės metais Reforma gyveno romantiniu pakilimu. Skubėta pakeisti sovietmečio paveldą, struktūras, mokymo turinį, žmonių santykius. Nuo pat 1988 m. mobilizuotos reformai pritariančios intelektualų pajėgos, daugiausia universitetų žmonės, bet taip pat ir mokytojai, kurie ėmėsi kurti naujų programų, rašyti vadovėlių (neužmirštinas ir Rašytojų sąjungos vaidmuo). Bet netrukus įvyko lūžis, situacija darėsi vis komplikutesnė, keitėsi ministrai. Darbo bare neliko Dariaus Kuolio, kuris turėjo ypatingą talentą reformų dvasia užkrėsti, įtikinti ir patraukti mokytojus, organizuoti pokyčius. Nepasakyčiau, kad, jam išėjus, kas nors būtų specialiai stabdęs Reformą. Dar vyko labai pozityvių dalykų. Visų pirma – Atviros Lietuvos fondo veikla, kaip tik tuo metu prasidėjusi, jo gal svarbiausias projektas „Švietimas Lietuvos ateičiai“, vadovaujamas to paties D. Kuolio, veikusio išvien su Ministerija. Buvo organizuotas vadovėlių rašymas ir leidyba, mokykla susilaukė tokių nuostabių knygų, kokių niekad dar nebuvo turėjusi. Ypač pažymėtini puikiai iliustruoti dailės istorijos vadovėliai, albumai, monografijos – visa tai keliavo į mokyklų bibliotekas, nes estetiškas ugdymas buvo vienas Reformos prioritetų. Mezgėsi kontaktai su Vakarų pasaulio mokyklomis. Direktoriai ir mokytojai keliavo į Skandinaviją, Vo-

kietiją, Austriją, dzūkų moksleiviai lankėsi Prancūzijoje... Realizavosi atviros mokyklos idėja. Bet šalia viso to vis labiau įsigalėjo gyvenimo sanklodos inercija, kuri ėmė slopinti kūrybinę Reformos idėjų polėkį, deformuoti tai, kas joje esminga, kreipti švietimą kita, nei buvo sumanyta, linkme.

O kaip yra dabar? Koks švietimo realybės santykis su pamatinėmis Reformos idėjomis?

Deja, su jomis prasilenkiama kaip tik esminiais požūriais. Anuomet sukurtai švietimo koncepcijai labai svarbi buvo mokyklos savarankiškumo, kūrybiškumo, individualumo idėja. Jos išlaikyti nepavyko. Palaipsniui įsigalėjo vis didesnis reglamentavimas ir unifikavimas. Mokytojas, taip pat ir mokyklos administracija yra įvelta į tokį popierizmą, kuris toli prašoka sovietmečio praktiką. Iš mokytojo tai atima begalę laiko, energijos, užgniaužia jo pedagoginio kūrybiškumo kibirkštį. Ši problema žinoma, ją kėlė streikuojantys mokytojai, atrodo, jog ją supranta ir naujieji švietimo strategai, jie lyg ir žadėjo nuo mokytojo pečių nukelti ataskaitų ir beprotiško unifikuoto planavimo našta. Labai svarbu, kad pažadai neliktų vien pažadais.

Kita esminė Reformos idėja buvo: viso ugdymo pagrindas – tai dorinis ugdymas. Etika turėtų persmelkti visus dėstomuosius dalykus. Ypač ji svarbi pilietiniam ugdymui, nes, be dorovinės piliečių brandos, neįmanoma visavertė demokratija. Šiandien tai jau ne teorinis postulatas, bet skaudi realybės problema. Matome, kad dauguma mūsų valstybinio ir pilietinio gyvenimo anomalijų kyla iš dorovės stygiaus. Sunkumai, trukdantys kurtis pilietinei visuomenei, rinkimų paradoksai, gausybė viešojo gyvenimo ydų, nacionalinės nelaimės mastą įgavęs alkoholizmas – tai vis arba tiesioginiai, arba antriniai rezultatai žmonių tamsumo ir amoralumo bet kuriame visuomenės lygmenyje – pradedant jos viršūnėmis, baigiant apačiomis. Kito išsigelbėjimo, be žmogaus švietimo, dorinio ugdymo nuo mažumės ir per visą gyvenimą, – nėra.

Šiandien švietimas, visos jo pakopos – nuo pradinių mokyklų iki universitetų – turi daug problemų, kurioms išspręsti keliai nėra lengvi nei aiškūs. Negalima pasakyti, kad jų neieškoma. Manau, tinkamų sprendimų atrasti galėtų padėti, be viso kito, ir įdėmus Reformos nuostatų, idėjų, patirties studijavimas, nes reformatorių supilti intelektualinių, dorovinių vertybių aruodai dar tebėra pilni. Tačiau tai nereiškia, jog Reformos idėjų nereikėtų patikslinti, papildyti dabarties iššūkių šviesoje. Pradedame sukaktuvinį Lietuvos vardo tūkstantmetį. Ar jis neskatiną vėl sugrįžti prie tautinės mokyklos idėjos, tik dabar jau ne sovietinės imperijos, bet dabarties pasaulio globalizavimo realybėje, kuri grasina ir fizinei, ir kultūrinei tautos egzistencijai. Tautos kaip vertybės idėją puoselėti, turtinti, modernizuoti, sukonkretinti dabarties pasaulyje – ar tai nebūtų tas didysis švietimui uždavinys, vertas mūsų tūkstantmetės istorijos?

VANDA ZABORSKAITĖ

2008 M. LIETUVOS NACIONALINĖS KULTŪROS IR MENO PREMIJOS LAUREATAI

Praėjusių metų gruodžio 9 d. aukščiausios Lietuvoje kultūros ir meno premijos paskirtos:

aktorei **Rūtai Staliliūnaitei-Matulio-**

nienei – už „aukštąjį teatro meną, už vaidmenis, tapusius Lietuvos teatro simboliais, už Barborą, Kleopatrą, Norą, Jurgą, Mortą...“;

dainininkei **Veronikai Povilonienei** – už „dainavimą Lietuvai ir pasauliui“;

vertėjui ir poetui **Antanui Gailiui** – už „literatūros klasikos vertimus, už lietuvių kalbos profesionalumą“;

kompozitori **Ramintai Šerkšnytei** – už „muzikos klasikos ir modernųjų formų jungtis“;

medijų meno kūrėjui **Deimantui Narkevičiui** – už „visuomenės ir kultūros problemas analizuojantį medijų meną“;

rašytojai **Vandai Juknaitėi** – už „santūrų humanizmą ir lietuvių literatūros lauko išplėtimą“.

Premijos už reikšmingiausius Lietuvos ir Pasaulio lietuvių bendruomenės kūrėjų per pastaruosius septynerius metus sukurtus kūrinius įteikiamos vasario šešioliktosios, Lietuvos valstybės atkūrimo dienos, išvakarėse. Nuo 1989 m. šia prestižine premija apdovanojami daugiau nei pusantro šimto kūrėjų.

„METŲ“ INF.

PREMIJA UŽ „ANTRĄJĮ DEBIUTĄ“

„Bet didžiausią bruzdesį kelia jos pačios širdis. Senutė net supyksta – dar nė neatsiklaususi jos valios, dar nė nespėjusi pas ją sugrįžti, dar jai nė nepriklausanti, jau skuba per tamsą klupdama, vėluodama – namo...“

Širdis senutę iš ligoninės šaukia į namus. Ši ištrauka iš Danutės Kalinauskaitės apsakymo „Namo“ liudija ir šios prozininkės visos kūrybos vektorius: tėviškė, gimtieji namai, šeima.

Gražiai įvertinta po pirmojo, 1987 m. pasirodžiusio rinkinio „Išėjusi šviesa“ (Jūratė Sprindytė rašė, kad vaizdus ji tapo „vešliai, sodriai, gyvybingai“), ši autorė keliolika metų tylėjo. Ir štai pernai išleista antra D. Kalinauskaitės knyga „Niekada nežinau“, apie kurią iškart plačiai prašneko skaitančioji visuomenė.

Todėl niekas nenustebo, kai D. Kalinauskaitėi buvo paskirta kasmetinė Lietuvos rašytojų sąjungos premija, kuri tradiciškai įteikiama sostinėje, Rašytojų klube, sausio 6-ąją, Trijų karalių dieną.

Iškilmės vedė Rašytojų sąjungos pirmininkas Jonas Liniauskas. Jis išvardijo anksčiau šios premijos laureatus. Jais tapo (nuo 1992 m.): Leonardas Gutauskas, Antanas A. Jonynas, Jurgis Kunčinas, Henrikas Algis Čigriejus, Nijolė Miliauskaitė-Bloženė, Onė Baliukonė, Donaldas Kajokas, Romualdas Granauskas, Valdemaras Kukulas, Judita Vaičiūnaitė, Sigitas Geda, Petras Dirgėla, Sigitas Parulskis, Stasys Jonauskas, Aldona Elena Puišytė, Ramūnas Klimas, Liudvikas Jakimavičius.

Žodis suteikiamas vertinimo komisijos

pirmininkui Juozui Apučiiui. Komisija vieninškai balsavusi, kad premija už didelės vertės novelių rinkinį „Niekada nežinau“ būtų paskirta D. Kalinauskaitėi. Komisijos pirmininkas kalbėjo apie šios prozininkės stilių, pavadino jį nematomu, ne dirbtiniu. D. Kalinauskaitės tekstai – nepaprastai tankūs. Tai tarsi žodžių orkestras, kur girdi visus instrumentus kaip tolimą perkūniją.

– Danutės Kalinauskaitės novelės skaityti yra didelė moralinė pamoka, – sakė Juozas Aputis. – Jos kūrybos lauke norisi gyventi, ten gyventi įdomu.

Apie laureatės kūrybą dar kalbėjo Jūratė Sprindytė ir Marcelijus Martinaitis.

J. Sprindytės nuomone, D. Kalinauskaitė rašydama ontologizuoja kasdienybę, pamato joje daug būties apraiškų. Ta kasdienybė stebuklinga, graži. Taikliai pastebėtose detalėse šviečia būties paslaptys. Matyti pagarba gyvenimui, meilei, mirčiai, egzistencijai, pagaliau – rašomam žodžiui. Pasak kalbėtojos, D. Kalinauskaitė labai gražiai mato kitą žmogų. Jos proza ne egocentriška. Autorė rašo ne tik apie save, bet ir apie kiekvieną mūsų.

M. Martinaitis premijuotą knygą pavadino „antruoju debiutu“. Kalbėtojas manęs, kad autorė, sužibusi pirmuoju rinkiniu, visai dingto iš literatūros, kaip daugeliui atsitinka. Vis dėlto sulaukėme antro gimimo, prisikėlimo. Gal ir gerai, kad ji nesivėlė į literatūros šurmulį. Stovėdama tolėliau, mato gyvenimą kitaip. Tai švaraus, atsakingo žmogaus pozicija.

– Ši premija šviri, nekorumpuota. Balsavau už. Klaidos nepadariau, – sakė M. Martinaitis.

Naują laureatę pasveikino brolis – poetas Jonas Kalinauskas.

Pati D. Kalinauskaitė renginyje skaitė ištrauką iš apsakymo „Kartą Tunise“, kalbėjo apie psichologinį laiko suvokimą – kai valanda ar diena prilįgsta mėnesiui ar metams.

– Kaip greit nuo tavęs tolsta tavo parašyti tekstai! – sakė prozininkė. – Šiandien jau rašau kitaip, esu kita. Jei nesi „sugargazėjusi“, santykis su daiktais, namais, žmonėmis kinta. O išleistoji knyga jau gyvena savo gyvenimą ir kartais iškrečia tau netikėtumų – man netikėta buvo ir ši premija.

VLADAS MOTIEJŪNAS

KAZIO BARĖNO PREMIJA – LAURAI SINTIJAI ČERNIAUSKAITEI

Kiek Lietuvoje yra įsteigtų literatūros premijų, tiksliai žino Ričardas Šileika, nes

prieš kelerius metus buvo kruopščiai jas suskaičiavęs ir aprašęs Ukmergėje leidžiamame almanache „Eskizai“ (Nr. 13). Galėčiau ir aš jas suskaičiuoti ir tektų pasidžiaugti, kad per pastaruosius metus jų padaugėjo. Pernai buvo įsteigtos Liudo Dovydeno, Jurgos Ivanauskaitės premijos, o visai neseniai, š. m. sausio 12 d., Panevėžyje vyko pirmos Kazio Barėno premijos įteikimas.

Kazys Barėnas (1907.XII.30–2006.III.17), gimęs Panevėžio rajone Stanionių kaime, baigęs Panevėžio berniukų gimnaziją, kurioje Gabrielės Petkevičaitės-Bitės ir Julijono Lindės-Dobilo skatinamas pradėjo rašyti, emigracijoje tapo vienu žymiausių Didžiosios Britanijos lietuvių rašytojų ir visuomenės veikėjų. Jis parašė penkias novelių knygas ir keturis romanus, visą gyvenimą dirbo lietuviškoje spaudoje, dalyvavo visuomeninėje ir kultūrinėje veikloje. Net ir sulaukęs garbaus amžiaus, 2000 m. jis pradėjo redaguoti „Britanijos lietuvių balsą“. Iki gilios senatvės išlaikęs šviesų protą ir puikią atmintį, K. Barėnas nesiskyrė su plunksna, 2002 m. buvo priimtas į Lietuvos rašytojų sąjungą.

Su savo gimtinės žmonėmis rašytojas visada palaikė glaudžius ryšius. Gyvendamas toli nuo Tėvynės jis sukaupe turtingą biblioteką ir archyvą, kuriuos 1993 m. nusprendė padovanoti Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešajai bibliotekai. Įvairūs kultūros istorijos, žurnalistikos, filosofijos, lietuvių literatūros ir kalbos istorijos, Lietuvos istorijos leidiniai keliais etapais atkeliavo į Panevėžį. Paskutinės 27 spaudinių ir rankraštinų dokumentų dėžės biblioteką pasiekė 2007 m., jau po rašytojo mirties, jo žmonos Marijos Barėnienės pastangomis.

Ponia Marija ne tik užbaigė vyro pradėtą labdaringą darbą, bet ir sumanė jį gražiai pratęsti. Gerbdama mylimo žmogaus atminimą, ji pasiūlė įsteigti K. Barėno literatūros premiją. Kad ji pati, iš jai vyro paliktų lėšų, skirs kasmet pinigų šiai premijai, Marija leido viešai paskelbti tik per pirmosios premijos įteikimo ceremoniją.

Kadangi ši premija steigėjų, t. y. Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos valia, yra skiriama kasmet už per pastaruosius dvejus metus išleistą geriausią jauno autoriaus (iki 35 metų amžiaus imtinai) prozos knygą, tai šį kartą svarstyti buvo pasiūlytos tik dvi kandidatūros: Laura Sintija Černiauskaitė (už romaną „Benedikto slenksčiai“) ir Andrius Jakučiūnas (už romaną „Tėvynė“). Komisija (prof. Viktorija Dajotytė, prozininkės Birutė Jonuškaitė, Liuda Jonušienė, režisierius Julius Dautartas), kuriai vadovavo minėtos bibliotekos direktorė

Rima Maselytė, daugiau balsų skyrė Laurai Sintijai.

Premijos įteikimo vakaras Panevėžyje buvo šiltas ir labai nuosirdus. Gerų žodžių nepagailėta tiek Marijai ir Kaziui Barėnams, tiek ir laureatei Laurai Sintijai. Jai Panevėžio Vytauto Mikalausko menų mokyklos mokinys Žygimantas Skalauskas, toks vos griežti pradėjęs simpatiškas „Benutis“, savo miniatiūriiniu smuikeliu padovanojo labai gražią melodiją, o literatūrologas Regimantas Tamošaitis kalbėjo apie sąžinės ir nuosirdumo svarbą literatūroje. Beje, ir vieno, ir kito Lauros kūryboje netrūksta.

Komisijos narės, prozininkės B. Jonuškaitės nuomone, „Laura gimė su marškinėliais. Nedaug žinau apie jos vaikystę, jaunystę, šviesias ar sudėtingas patirtis, nepažįstu nei jos tėvų, nei brolių ar seserų, jeigu tokių turi, bet kad ją globoja už kuriantį žmogų atskingas angelas, neabejoju“.

Pirmoji Lauros knyga „Trys paros prie mylimosios slenksčio“ (1994) išleista dar jai mokantis vidurinėje mokykloje. Knyga Respublikiniame jaunųjų filologų konkurse laimėjo pirmo laipsnio diplomą už geriausią moksleivišką prozą bei Lietuvos rašytojų sąjungos paskelbtą „Pirmosios knygos“ konkursą.

„Daug kartų teko vertinti moksleivių prozą jaunųjų filologų konkursuose, – prisipažino B. Jonuškaitė. – Smagu, kai gali į plaučius kurybinius vandenius išlydėti talentingą jauną žmogų. Neretai pasitaiko proga pasidžiaugti, kai matai tų konkursų nugalėtojų pavardes literatūrinuose leidiniuose, o tuo labiau – ant pirmųjų ar antrųjų knygų viršelių. Taip, pavyzdžiui, su a. a. profesore Nijole Elena Bukeliene kažkada atradome Vaidą Blažytę, vėliau jau su Rimantu Černiausku – Viktoriją Ivanovą.

Jauni žmonės įvairiai sutinka pirmuosius savo laimėjimus. Kai kas pasidaro ne tik sau, bet ir aplinkiniams labai svarbus, kai kas mano, kad pirmoji knyga – tai toks ypatingas krikštas, po kurio jau tampa vadinamosios rašytnamio bohemos nariu, kitaip sakant, pradedi gerti su geriančiais, įsiterpi į vieną arba kitą grupę, literatūrinį klaną ir pritari jo narių giedamoms literatūrinėms, ir ne tik literatūrinėms giesmėms.

Laura, kiek man teko stebėti iš tolo, išbandymo šlove turbūt net nepastebėjo. O juk galėjo nosį užriesti gerokai aukščiau, nei daugelis jos bendraamžių. Nuo pat pirmo karto, kai ją pažinau, paliko neišnykstantis įspūdis: lengvumo, šilumos, paprastumo jausmas. Regis, tokių žmonių, ir dar tarp menininkų, sutinkame vis rečiau. Jie daug dažniau būna užsisklende, niūrūs, liūdni, keisti arba girti,

kenčiantys dėmesio stoką arba jau spėję sukvailėti nuo savo šlovės.“

Beje, Laura labai jauna (2000 m.) debiutavo ir kaip dramaturgė. Pjesė „Išlaisvinkit auksinį kumeliuką“ laimėjo VU Filologijos katedros bei Elfų teatro pjesės konkursą ir 2001 m. buvo pastatyta Elfų teatre. 2002 m. ji dalyvavo jaunųjų dramaturgų dirbtuvėse tarptautiniame teatro festivalyje „Bonner Biennale“.

2003 m. išėjo antra jaunos autorės knyga – apysakų bei pjesių rinkinys „Liučė čiuožia“. Tais pačiais metais spektaklį pagal pjesę „Liučė čiuožia“ pastatė Valstybinis jaunimo teatras, o po metų – režisierius V. Skvorcovas Kazancevo ir Roščino jaunosios dramaturgijos centre Maskvoje. 2004 m. ši pjesė laimėjo pirmą vietą Berlyno teatrų festivalyje „Theatertreffen“.

„Tokie laimėjimai gerokai kilstelėtų ir klasikais save tituluojančių autorių kepure, – pajukavo B. Jonuškaitė, – o Laura lyg niekur nieko: kaip šypsososi savo vaikiškai atvira šypsena iki visų rašymų, taip ir po jų, kaip nesidangstė kokių nors garsiai savo ideologijas skelbiančių tariamų autoritetų skėčiu, taip nesidangsto. Tiesiog rašo tai, kas jai rūpi, rašo kaip nori, niekam nepataikaudama, nesivaikydama madų, nesikišdama į įvairaus plauko tuščias internetines ar savaitraščių diskusijas.“

„Tegu veidrodis, liudijantis mane supantį pasaulį. Ir to užtenka“, – šitaip yra prasitarusi pati Laura. Jos nuomone: „Kūryba tiesiogiai negimsta nei iš kančios, nei iš džiaugsmo. Ji yra kažkas daugiau. Kūrimo būseną paprastai yra skaidri, apvalyta nuo pašalinių emocijų. Tačiau kad tą skaidrumą pasiektum ir išlaikytum, turi laikytis „dvasinės higienos“ – vis iš naujo apsisvalyti. O visokie nemalonumai ir kančios puikiai išdegina puikybę, į kurią linkęs žmogus.“

Štai tas *dvasinės higienos* ritualas, anot B. Jonuškaitės, turbūt labiausiai žavi skaitytoją Lauros kūryboje. Kitaip tariant – šviesos ieškojimas, harmonijos siekimas. Tai kurianti, bet ne šiandien itin madinga griauananti, disharmonizuojanti, dekadentinė literatūra. Šviesos prigimties, angelo globojamas žmogus ir gyvenime, ir kūryboje visada laikosi įsitvėręs vilties spindulio, o ne tamsybių gijos. Ir, regis, pasaulio literatūros istorija jau ne kartą patvirtino, kad kūryba, persmelkta sąžinės balso, išveria amžių išbandymus, kad ištisos žmonių kartos grįžta prie jos, nes, kad ir kokius pragaro ratus patirtume, visi visais laikais labiausiai ilgimės dvasinės palaimos, dvasinio nušvitimo.

Pati Laura Sintija, kaip prisipažino labai

nuoširdžioje kalboje, iš tikrųjų jaučiasi esanti vaikas, bet kartu ir nešanti sunkią – talento – našta. Ir tas vakaras Panevėžyje jai buvo ne vien tik garbingas jos darbo įvertinimas, bet ir nauja patirtis, kai privalai išmokti pakelti ir deramai „išlaikyti“ laurų našta. Juk ne tik smalsi gausi Panevėžio publika įdėmiai klausėsi Lauros kalbos, – dar tą patį vakarą G. Petkevičaitės-Bitės bibliotekos direktorė R. Maselytė telefonu paskambino Londone gyvenančiai K. Barėno žmonai Marijai, ir ragelį perdavė pirmai premijos laureatei. Tikriausiai abiem moterims tai buvo ypatingo pokalbio minutės.

ANGELĖ GAIDINSKAITĖ

VOKIEČIŲ BALTISTAI NENULEIDŽIA RANKŲ

Vokietijoje, kaip ir kitur, globalizavimo iššūkius pirmiausia pajuto mokslo ir kultūros barai, ypač – neva „periferinėse“ jų atšakose. „Ar išliks baltistika šalyje, kuri vadinama jos lopšiu?“ – pavadintas Lietuvos istorikų kolektyvinis laiškas („Kultūros barai“, Nr. 3, 2008) dėl vokiečių aukštosiose mokyklose siauriamų galimybių studijuoti baltų tautų kalbas, kultūrą, istoriją. Tad verta pažvelgti į Vokietijos baltistų susivienijimo „Baltistenkreis zu Berlin“ 2008 m. rudens konferencijos, jau 104-os, darbus, dalyvių pranešimus, darbų užmojus.

Susivienijimo pirmininkas prof. R. Ekertas, sveikindamas Berlyno Humboltų universitete susirinkusius šalies baltistus bei jų svečius, pasidžiaugė mokslininkų ryžtu imtis ir tokių darbų, kurie reikalauja išankstinio „įsibėgėjimo“. Vokiečių baltistams svarbus Kristijono Donelaičio 300-asis gimtadienis (2014). Jau sudaryta speciali darbo grupė renginiams, skirtiems lietuvių būrų poetui, organizuoti.

„K. Donelaitis – poetas ir pamokslininkas.“ Taip savo pranešimą pavadino teologas Gotfrydas Šneideris. Šį mokslininką pažįsta ir lietuviai. Neseniai jis kaip kviestinis docentas Klaipėdos universitete dėstė teologiją, graikų, hebrajų bei kitas senąsias kalbas. Reto talento kalbų mokovas. Šį kartą teologas nagrinėjo klausimą, ar Tolminkiečio pastorius K. Donelaitis poemos „Metai“ fragmentus skaitė per pamaldas. Padarė išvadą: „Nėra abejonės, K. Donelaitis sielovadininko darbui pasitelkė ir jam Dievo duotą nepaprastai didelį poeto talentą.“ Taigi – „kai kurie poemos „Metai“ fragmentai skaityti ir per pamaldas“.

„Koks buvo Donelaitis?“ Pranešimą tokiu

pavadinimu skaitė jauna Greifsvaldo universiteto bibliotekos darbuotoja Anja Kliewe. Netikėta jos išlyga: Donelaitis įdomus ne toks, „koks iš tiesų“ buvo, bet koku po mirties jį laikė ar net „padarė“ naujų kartų žmonės.

Kai M. L. Rėza pirmąsyk išleido „Metus“, apie poetą K. Donelaitį mažai tebuvo žinoma. Susidomėjimas poetu padidėjo, kai jo kūryba pradėta lyginti su „idilėmis“, etinėmis ir stilistinėmis normomis. Ir pats M. L. Rėza, versdamas „Metus“ į vokiečių kalbą, poemą trumpino, romantizavo leksiką. Bet net šitaip „tikrasis“ K. Donelaitis nebuvo paslėptas. XIX a. viduryje poeto kūryba vertinama jau ir kalbotyros bei etnografijos pagrindais. K. Donelaičiu Mažosios Lietuvos „atbudimo“ reikalais taip pat buvo mažai remtasi. Užtat dėmesys K. Donelaičiui, kaip lietuvių literatūros klasikui, didėjo „anapus sienos“, vadinamojoje Rusijos Lietuvoje. Ten buvo draudžiama spauda, knygos lietuvių kalba buvo slapta gabenamos iš Rytų Prūsijos. Nuo to laiko – iki pat Lietuvos valstybės atkūrimo – dėmesys „savajam klasikui“ jau neatlėgo...

Tarpukario Lietuvos gyventojų daugumą sudarė valstiečiai, daugelis jų nemokėjo nei skaityti, nei rašyti. Valstybės vadovai buvo užimti ekonomikos pagrindų kūrimu ir to, ką vadintume literatūros politika, neturėjo. Todėl ir K. Donelaitis, evangelikų liuteronų dvasininkas, nebuvo pašlovinamas nei kaip patriotas, nei kaip poetas. Atvirkščiai – katalikiškoje šalyje jį dažnai reikėjo net užstoti, apginti. Pavyzdžiui, tai darė Z. Kuzmickas. Šis literatūros žinovas, vadovėlių autorius 1932 m. rašė, kad K. Donelaitis buvo „tikras krikščionis“, nepaprastai tiesą ir teisybę mylintis žmogus. O „ponus prieš tamsiomis spalvomis, rodė valstiečių gyvenimo tragediją“. Tik svarbių autorių (Petruolio, Miškinio ir kt.) raštuose K. Donelaitis tvirtai laikomas ir kaip „didis poetas“, lietuvių grožinės literatūros pradininkas, kuris gyveno ir kūrė tuomet, „kai Mažąją Lietuvą gniaužė geležinė vokiečio ranka“. Greifsvaldietės pranešėjos manymu, toks vertinimas atsirado todėl, kad tuo metu Vokietija jau siekė jėga „atsiimti“ Klaipėdos kraštą. Iš tiesų teiginys, kad K. Donelaitis buvo „prieš vokiečius“, nėra teisingas. Poemoje „Metai“ apie priešišumą vokiečiams nerasime nė vienos eilutės. Poetas neįvertintas liko gal ir dėl to, kad jo kūriniai maža ką bendra turėjo su tuomet aukštinamu folkloru. Kai kam net atrodė, jog visa K. Donelaičio kūryba (ypač leksika) – pasenusi. Bet ir jos gynėjai buvo stiprūs. Pvz., Mykolas Biržiška... „Drungnas“ tarpukario Lietuvos literaturologų požūris į K. Donelaitį iš karto padėjo sovietinės kultūros vairuotojams jį padaryti

svarbiausiu ir „liaudžiai“ labai reikalingu poetu.

Taigi sovietmečiu poetas K. Donelaitis buvo pasitelkiamas visur, kur tik buvo įmanoma. Ne tik per vadinamąjį Didįjį tėvynės karą jis tapo „kareivių apkasuose“ – dar ir jubiliejiniais 1964 m. tvirtinta, kad karo metais „poeto balsas pasigirdo kaip kareivio, kuris fronte susitiko su piktaisiais amrotais“ (V. Reimeris). „Neapykanta kolonistams nusidriekia per visą Donelaičio epą“, – rašė K. Korsakas. Tačiau pokario metais, kalbėjo A. Kliewe, okupuotoje Lietuvoje atsirado ir tikra donelaitika: pradėtas išsamiai tyrinėti K. Donelaičio gyvenimas, buvo leidžiamas jo kūrybinis palikimas. Suprantama, tai buvo daroma ir ideologiniais sumetimais. Net ir pagrįstai tuomet buvo rašoma, kad „tik dabar lietuvių literatūros klasikas Donelaitis susilaukia deramo dėmesio, tampa prieinamas plačioms skaitytojų masėms“ (V. Mykolaitis). Arba: „Donelaičio pagerbimas 1964 metais, be abejonės, buvo didžiausias literatūros jubiliejinis renginys lietuvių kultūros istorijoje“ (Just. Marcinkevičius).

Sovietmečiu ir baigiama „190 metų recepcijos“ peržiūra. Pranešėja A. Kliewe teigė, jog nepavyko sutelkti pakankamai donelaitikos pavyzdžių postsovietiniam laikotarpiui analizuoti. Tai buvo panašu į užuominą, kad „dabar“ – per 20 metų! – lietuviai per mažai domisi K. Donelaičiu...

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto atstovė dr. L. Citavičiūtė papasakojo apie M. L. Rėzos raštus, leidžiamus Vilniuje. Iš tiesų tebina „baltologo“ M. L. Rėzos (šiandien jį vadintume baltistu) darbštumas, palikimo apimtis, net ir iki šiol visai nežinomi darbai. Vilnietai pranešėja pateikė dar nesurastų publikacijų sąrašą, ir tai buvo priimta kaip įpareigojimas lietuviams talkinti svarbiame darbe.

Prof. R. Ekertas informavo apie du svarbius tarptautinius baltistų susitikimus Friubūro (Šveicarija) ir Ohrido (Makedonija) universitetuose. Pacitavo ir Lietuvių kalbos instituto direktorės Jolantos Zabarskaitės laišką, kurį kalbotyrininkė parašė atsiliėpdama į susivienijimo „Baltistenkreis zu Berlin“ kreipimąsi dėl šiandieninių baltistikos sunkumų Vokietijoje: „Mano žiniomis, slavistika šiuo metu Vokietijos universitetuose yra populiari. Manau, jog save gerbiantis slavistikos profesorius tikrai norėtų, kad jo studentai išmokytų ir lietuvių kalbos. Taigi verta pasitelkti išblaškytus slavistinius ryšius ir imtis lobistinio darbo. Galbūt vienas kitas būsimas slavistas imtų gilintis ir į baltistikos problemas.“

Įdomų netikėtumą konferencijoje pateikė istorikas dr. G. Vasilevičius, kuris referavo

apie baltistams įdomią Johano Christofa Brotze's piešinių parodą Berlyne. Šis menininkas gimė 1742 m. nedideliame Gerlico mieste prie Oderio upės. Mokėsi tais laikais reikme tapusios specialybės – techninių piešinių gamybos. Vėliau Leipcige ir Vitenberge studijavo filosofiją ir teologiją. Matyt, iš tikrųjų turėjo menininko pašaukimą, nes pradėjo piešti vaizdus, žmones. Išsilavinęs 26 metų vyras persikėlė į Rygą, kur gyveno net 46 metus (dirbo pedagogo darbu). Visą tą laiką jis ir piešė (paliko daugiau kaip tris tūkstančius piešinių). Įdomu, kad ne tik latviai, bet ir estai pateko į J. Ch. Brotze's aki-

ratį. Ir... lietuviai! Pavyzdžiui, dr. G. Vasilevičiaus parodė paveikslą, kuriame pavaizduoti lietuviai valstiečiai.

Vokiečių baltistų konferencijos Berlyno universitete užsklanda tapo mokslinio susivienijimo „Baltistenkreis zu Berlin“ pirmininko ir valdybos ataskaita. Išrinkta nauja susivienijimo valdyba: prof. R. Ekertas (pirmininkas), prof. G. Dominas (pirmininko pavaduotojas), dr. G. Vasilevičius ir žurnalistas L. Stepanauskas.

Baltistų konferencijos ateityje, kaip ir iki šiolei, bus rengiamos du kartus per metus.

LEONAS STEPANAUSKAS

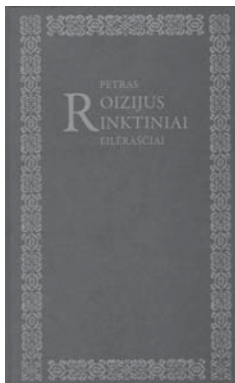
159

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTO NAUJOS KNYGOS

PETRAS ROIZIJUS

Rinktiniai eilėraščiai

Iš lotynų kalbos vertė Rita Katinaitė, Eglė Patiejūnienė, Eugenija Ulčinaitė

Lietuvos įvairiakalbės literatūros raidą XVI a. žymi daug garsių vardų. Amžiaus vidurį ženklina poeto Petro Roizijaus (apie 1505–1571) kūriniai. Anuomet juos gausiai spausdino įvairios Krokuvos spaustuvės, taip pat jie plito rankraščiais ir nuorašais, dabar pirmąsyk Vilniuje išleidžiami atskira knyga.

Į šią poezijos rinktinę sudėta didesnė lietuviškos tematikos poemų ir eilėraščių dalis, kuri atspindi savitą autoriaus poetinį talentą, literatūrinę mokyklą, temas, siužetus, taip pat anų laikų neramius įvykius. Savitai apdainuota Lietuva, Vilnius, Liublino unija, Livonijos karo pergalės ir kt. reikšmingi įvykiai. Visa tai P. Roizijaus poetinei kūrybai suteikia išliekamosios vertės, o jo vardą įrašo į senosios Lietuvos literatūros aukso fondą.

MERKELIS RAČKAUSKAS

Užrašai Dvidešimt metų (1885–1905) Žemaitijos užkampy

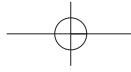

Parengė Tomas Venclova

Knyga, išgūlėjusi rankraščio pavidalu penkiasdešimt metų ir liudijanti šimto metų senumo įvykius, iškart įgyja kultūros paminklo statusą. Autoriaus vaizduojama Lietuva yra egzotiška, be galo nepanaši į dabartinę (ir turbūt neką tesiskirianti nuo D. Poškos, S. Daukanto, A. Mickevičiaus laikų). Apie tą lenkuojančių šlėktų, provincijos klebonų ir zakristijonų, rusinamų gimnazistų pasaulį turime nedaug autentiškos medžiagos.

Knyga priklauso gavendos žanrui, kuris lietuvių raštijoje retas ar net neegzistuoja. Esama čia ir subtilių psichologinių portretų, ir grotesko, panašaus į Nikolajaus Gogolio, ir labai neįprastų to meto literatūrai erotinių dalykų.

DANIELIUS MUŠINSKAS, vyr. redaktorius

Redakcijos kolegija:

JUOZAS APUTIS

ALGIMANTAS BALTAKIS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

PETRAS DIRGĖLA, vyr. redaktoriaus pavaduotojas

REDA GRIŠKAITĖ

LORETA JAKONYTĖ

ANTANAS A. JONYNAS

HERKUS KUNČIUS

MINDAUGAS KVIETKAUSKAS

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

MARCELIJUS MARTINAITIS

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

RENATA ŠERELYTĖ

PIETRO U. DINI (Italija)

VIOLETA KELERTIENĖ (JAV)

VALDAS PETRAUSKAS (Kanada)

REGIMANTAS TAMOŠAITIS, skyriaus redaktorius

RYMUTĖ AKSTINAITĖ, stilistė-korektorė

ROMA ZMITRAVIČIENĖ, techninė redaktorė

Kompiuteriu rinko ALDONA GRYGELIENĖ

Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su žurnalo autorių nuomone.

Redakcijos adresas:

K. Sirvydo 6, 01101 Vilnius

Telefonai: vyr. redaktoriaus – 261 73 44; vyr. redaktoriaus pavaduotojo, literatūros skyriaus – 261 61 00; kritikos, meno, eseistikos skyriaus, techninės redaktoriės, korektoriės – 262 55 79; buhalterijos – 262 61 84. Faksas – 261 73 44, el. paštas: metai@takas.lt

© „Metai“, 2009. Eina nuo 1991 m.

